Venus belegert en ontset. Oft verhandelinge van de pokken, en des selfs toevallen, met een grondige en zekere genesigne. Steunende meest op de gronden van Cartesius ... / Item, een nauwkeurige beschryvinge der pokken door ... F. Sylvius, T. Sydenham, en J. Wierus.

Contributors

Blankaart, Steven, 1650-1702.
Descartes, René, 1596-1650.
Le Boë, Frans de, 1614-1672.
Sydenham, Thomas, 1624-1689.
Weyer, Johann, 1515-1588.

Publication/Creation

Amsterdam : T. ten Hoorn, 1688.

Persistent URL

https://wellcomecollection.org/works/eajwqdx9

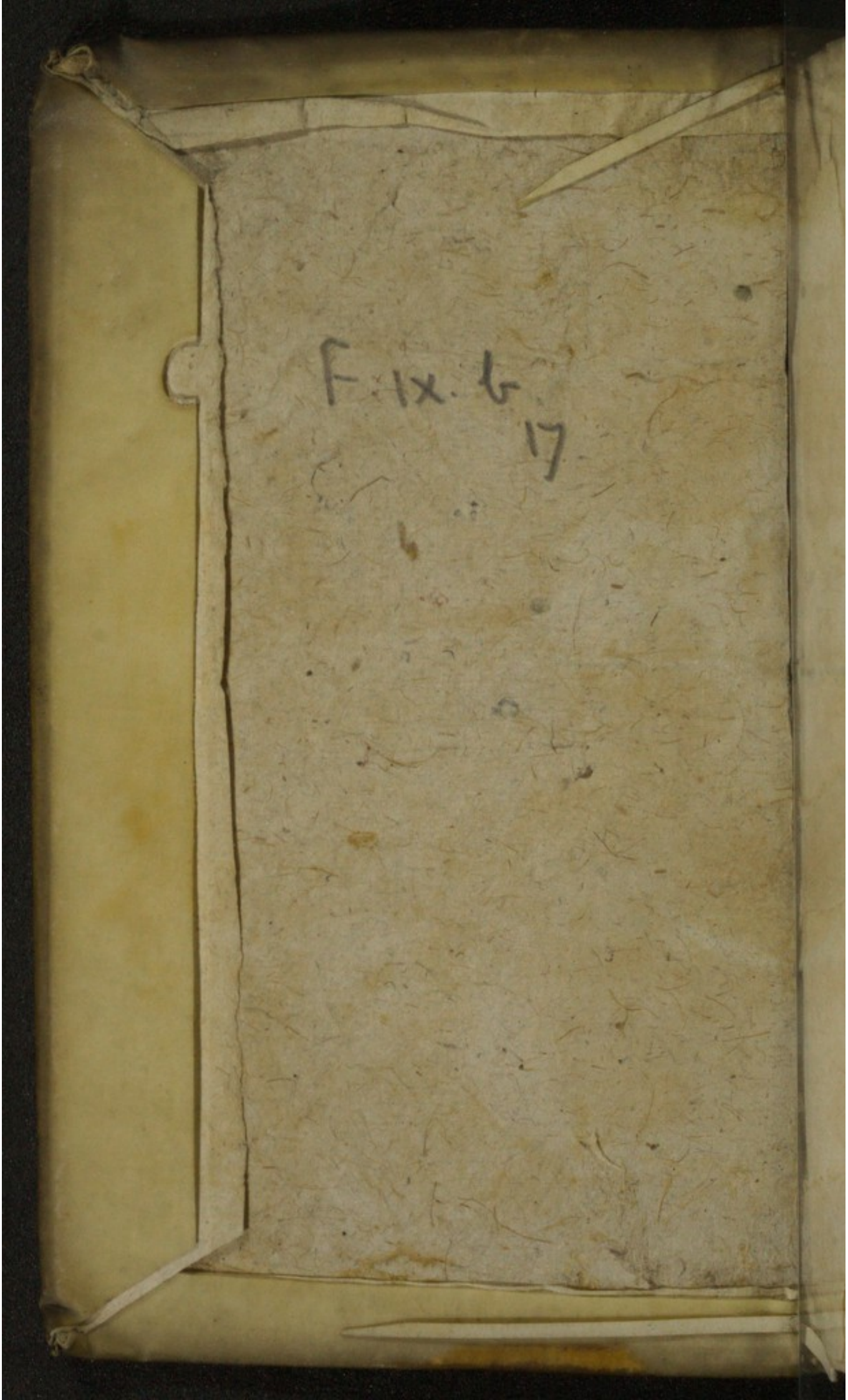
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
https://wellcomecollection.org

10/3345

F. 1x. 6
17

coll. Rmpl 13989 1A
K

VENUS
egert en Ontset.
Verhandelinge van de
POKKEN,
En des Selfs
TOEVALLEN.

T'AMSTERDAM
by Timotheus ten Hoorn, *Boekverkoper, inde*
Nes naast de Brakke Grond, 1685.

coll. Templ
13989/A
K

VENUS
Belegert en Ontset.
Oft Verhandelinge van de
POKKEN,
En des Selfs
TOEVALLEN.

T'AMSTERDAM
Gedrukt, by Timotheus ten Hoorn, *Boekverkoper, inde Nes naast de Brakke Grond, 1685.*

46567

VENUS
Belegert en Ontset.
oft Verhandelinge van de
POKKEN,
DRUIPERS, CHANKERS,
KLAP-OOREN,
En des selfs
TOEVALLEN.
Met een grondige en zekere Genesinge.
Steunende meest op de gronden van
CARTESIUS.

door
STEPH. BLANKAART,
Ph. en Med. Doctor, en Practizijn tot Amsterdam.

Item,
Een nauwkeurige beschryvinge der Pokken,
Door de Heeren
F. Sylvius, T. Sydenham, J. Wierus,
en A. Everaars.

Den tweeden Druk, een derden vermeerdert en verbetert.

t'AMSTERDAM,
Gedrukt by *Timotheus* ten *Hoorn*, Boekverkooper, in de Nes, naast de Brakke Grond, 1688.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

Aan den seer

Vermaarden en wel Ervaren

HEEL-MEESTER

FRANCOIS WILLAART,

Chirurgyn, tot Amsterdam.

ERVAREN MAN,

DE konst der Medicijnen van soo veel deftige Mannen van eeuw tot eeuw doorploegt en doorsogt, heeft onse later tijd nog niet konnen voldoen, veel min versadigen, daarom zijnder verscheide aan het soeken en vroeten gegaan: en sekerlijk haren arbeid is niet te vergeefs geweest: want de naarstigheid deser Mannen

heeft in een Jaar meer ontdekt, als men in hondert Jaren pleeg uit te vinden.

Dewijl wy, *Neerſtige Man*, naaſt eenige tijd te ſamen Practiſerende en over verſcheide gewigtigheden, de Genees- en Heel-konſt rakende, reden wiſſelden, is van het minſte niet geweeſt, 't gunt de *Pokken en des ſelfs na-ſleep*, aangaat.

Soo heb ik in mijn gedagten menigmaals laten gaan, om deſe ſaak wat nauwer te bepluiſen, dan ymand voor my oit gedaan heeft; en ſekerlijk doe ik mijn Pen op het Papier ſtelden, heeft my de luſt ſoo bevangen, dat ik daar een ganſch Tractaat van ſchreef, 't welke wy uw nauwkeurig Oog komen niet alleen voor te ſtellen, maar ſelfs op te offeren en toe te

eige-

eigenen: neemt dit dan aan met ſoodanigen genegentheid als het uw werd voor gedragen, uw alle voorſpoed in Practijk toewenſchende, op dat door de menigvuldige beſchouwingen van zieken de konſt des te volmaakter werde. Vaar Wel *Ervaren Man*, verblyvende altijd uw verpligten Vriend:

S: Blankaart.

VOOR-REDEN

Tot den

LESER.

Hier komen wy den Leser al weder yts vertoonen, 't gunt ik al een geruimen tijd in mijn Lessenaar hadde bewaart, en om niemand van mijn schriften te berooven, laten wy dit mede het ligt beschouwen, op dat het tot nut van de Leerlingen mogte dienen, voor wie ik niets verborgen houde. Ik hebbe al wederom geredeneert volgens het Fondament van dien vermaarden *Cartesius*, en vorders op het *Alcali* en *Acidum*: hier by voegende eenige verhandelingen van die geleerde Heeren *F. Sylvius*, *T. Sydenham*, *I. Wierus*, en *A. Everaers*, welkers schriften de geheele weereld door geroemt zijn. Leest dan dit door en door, en neemt'er uw nut af.

Vaar wel.

VERHANDELINGE van de POKKEN, DRUPPERS, CHANKERS, KLAP-OOREN, En desselfs TOEVALLEN,

Met een grondige en zekere Genesinge.

Geredeneert meest na de gronden van CARTESIUS.

I. HOOFT-STUK.

Van den oorsprong deser ziekte, en benaming.

I.

ALhoewel veele verschelen van den *Oorsprong* deser siekte, soo komen sy evenwel meest hier in over een, datse maar ontrent de twee hondert Jaar in *Europa* is bekent geweest. Sy is van hun begin af tot hedendaags toe met de naam van de *Spaanse Pokken* bekent geweest;

200 Jaar bekend geweest.

en nog heden ten dagen mag men met regt deſe vier Letteren wel leeſen, gelijkſe van ſommige qualijk geleſen werden, S. P. Q. R. *Spaanſe Pokken quellen Roomen*, 't welk een verdrayinge van de woorden *Senatus*, *populuſque Romanus* is. Sijnde deſe beduidinge hier uit voortgeſprooten, om dat deſe ſiekte ſoo gemeen werd: dog men ſegt dat de Franſen die van de Spanjaarts hebben overgeerft, wanneer in 't Jaar veertienhondert dry-en-tnegentig en vier-en-tnegentig *Konink Karel de agſte*, by *Napels* tegens *Alphonſus* te velde trok.

II.

De Franſen noemen ſe nu wederom *Morbus Hiſpanicus*, Spaanſe ziekte, en de Spanjaarts *Morbus Gallicus*, Franſe ziekte, en alſoo wyt het d'een den ander, niemand willende d'eerſte voortbrenger deſer ziekte weſen. Andere noemenſe ook *Morbus Italicus*, Italiaanſe ziekte.

III.

Fioravantus is van gevoelen dat de Koks in de belegeringe van *Napels* onder haar Paſteyen dikwils menſche vleis gemengt hebben, en dat een dier ſijn eigen ſoort van vleis niet kan eten, ſonder ſchurft te werden, gelijk hy experimenten gedaan heeft in Verkens en Honden: maar ik mein niet dat de ervaringe met de reden over een komt: want indien een dier geſont is geweeſt, ſoo heeft het een *ſal volatile* by ſig, 't welk genut zijnde van een ander dier, 't ſelve geen ſchade kan by brengen: item ſouden ook alle de medicamenten, die wy hier nu te berde ſullen brengen, hier tegen ſpreken: en ſoo het al gebeurt is,

dat

dat sommige dieren, gelijk als Verkens, schurft en Pokkig zijn geworden door het eten van Verken-vleis, soo kan het gebeurt zijn dar zulken Verkens vleis niet gesond is geweest, want ik denk niet dat hy daar een gesond en gaaf Verken om gekogt heeft, en dan souw het geensins wonder zijn, dat soo een Verken ook ongesond en by gevolg schurft, melaats en pokkig soude werden. Ik weet ook niet of de Verkens al vleis eten. 't Gebeurt ook wel dat sommige honden door het vleis te eten, dat van andere dieren geslagt is, schurft werden en loopende oogen krijgen. Item heb ik het vleis van katten en honden, dikwijls aan katten en honden voorgeworpen, die, na datse daar dikwils van gegeten hadden, niets is wedervaren. Ook moesten de *anthropophagi* of mensche eters daar mede gequelt zijn, maar d'ervaring nog de redenen leert sulx.

IV.

Sekeren *David Planis Campi* was van meining, dat wanneer de Spanjaarts van de Fransen omringt en belegert waren, sy om sulx te wreken, het bloed van eenige melaatsen, onder Wijn mengden, en dat de Fransen te drinken gaven. Dit is nog veel waarschijnelijker, maar ik mein niet dat de Fransen van haar oogen, en tong zijn berooft geweest, die al te groote kenders van Wijn zijn, om een Wijn te sien of te smaken, daar bloed onder was gemengt, en dat niet te merken. Alhoewel het gesag van *Andreas Cæsalpinus* sulx schijnt te begunstigen. Wederleg van *D. Planis Campi.*

V.

Onder anderen isser mede *Gabriel Fallopius*, die wederleg van *Fallopius.*

die meint, dat de Spanjaarts de wateren ſouden vergiftigt hebben, en die wateren van de dorſtige Franſen ſouden gedronken zijn. Maar dewijl ik geen vergift en ken, die ſulke ſiekten en toevallen ſoude veroorſaken, kan ik ook ſulx nog niet toeſtaan.

VI.

't Gevoel van *Paracelſus.*

Den Chimiſten ovenblaſer *Theophraſtus Paracelſus Bombaſtus* was van gevoelen dat deſe ziekte van ſekere melaatſe hoer, in 't Jaar veertien hondert en agt en ſeventig voort gekomen was, die eenige vuile geſwellen in en aan de ſchaam-deelen tuſſen de lieſſen had. Ik kan volkomentlijk wel toeſtemmen dat'er ſoo een hoer is geweeſt, maar of dit de Pokken waren, waar van wy nu meinen te handelen, is niet ſeker. Ten *Tweeden* iſt ook niet ſeker of deſe hoer dan al de eerſte van die ziekte geweeſt is, dewyl men in de ſchriften der ouden al ſulke dingen leeſt. Ten *derden* is de melaatsheit in veele deelen van deſe ziekte verſchelende.

VII.

Deſe ziekte is niet uit VVeſt-Indien gekomen.

Andere meinen dat deſe qualen eerſt uit de Weſt-Indies ſijn gebragt, en dat ſe aldaar ſouden, als een Land-ziekte, in ſwang zijn, gelijk als hier de ſcheurbuik, in England de lenden vang, in Polen, de Vlegt en diergelijke: maar *Ferdinandus Cortez* getuigt het tegendeel, want hy ſegt dat voor ſijn komſte (wijl hy overwinnaar van Weſt Indien was) de Pokken aldaar ganſchelijk onbekend ſijn geweeſt: maar dat ſeker ſwart, ſlaaf van *Pamphilo de Navaez*, die uit Spanjen aldaar eerſt heeft gebragt, waar door ſtrakx honderden

den van wilden zijn besmet geworden, en dese slaaf hadde juist mede in 't beleg van *Napels* geweest, alwaar men meint dat dese ziekte eerst ontstaan is. *Ten anderen*, indien het een Landziekte was, waarom werd die meerder door een byslaap veroorsaakt, als anders, want Land-ziekten zijn algemeene ziekten, die juist geen luiden souden besmetten door byslapen of d'ommegang met diergelijke menschen, maar die in deugden en alle eerbaarheit kuisselijk leefden en by geen besmette luiden quamen, dese seg ik, souden ook moeten besmet werden, dewijl sy de algemeene logt soo wel inswelgen, als andere, maar d'ervaring leert ons het tegendeel daar van.

VIII.

Onnut des Sterrekijkers.

Nog isser een volk, die de waereld met milioenen van leugens hebben vervult, herkomstig uyt Egypten Land, en de heele waereld door verspreid, namelijk de Sterre-kijkers, die dese quaal geen weinig ettelijke duisent mylen uit den gesterrenden Hemel halen; maar hoe dese luiden agter die Wetenschap gekomen zijn, weet ik niet, of er eenige geesten oft kabouter-mannetjes het haar uyt die gesterrenten hebben komen seggen en in 't oor luisteren weet ik niet: altans de reden kan sulx niet goet maken, want de distantie is te ver afgelegen, dat de gesterrenten eenige influentie op onse lighamen soude hebben, wie heeftse gesien, en hoe weten dat de Sterren, datse juist die of die lighamen aan treffen en niet alle in 't gemeen. D'uitvloeisels van yder gesterrente, soo het duistere klooten zijn, gelijk de Aarde en haar ligt van de Sonne hebben, gaan

niet verre buyten hare damp-kring, die te verre van de Aarde is om ons te konnen ſchaden : en ſoo deſe klooten al een enkel vuur waren, gelijk de Son, ſoo kon dat vuur ons weinig deeren, dewijl het al te flauw is, en eer een ſtilſtand doen veroorſaken, dan een beweginge oft oorſaak zijn van deſe ziekte.

IX.

Helmontii gevoelen.

Nog iſſer den ongehoorden *Helmontius*, welke meint dat ymand uyt het leger met een Paard dat ſchurft was, en voor de honden liep ſig ſoude vergeten hebben, en alſoo de Pokken hebben gekregen. 't Welk mede al eenige waarſchynelijkheit kan hebben : maar dewijl de toevallen deſer ziekte van die der Paarden vry veel verſcheelt, ſoo kan ſulx mede al niet weſen.

X.

Is by ouds al bekent geweeſt.

Ik ben van gevoelen dat deſe ziekte al ouder is als men wel meint, maar onbekent is geweeſt, en onder de naam van een andere ziekte geneſen. 't Schijnt dat dien vermaarden *Hippocrates* al eenigſins van die ziekte geſchreven heeft in 't ſeſde boek van de volk-ziekten, in 't begin, alwaar hy ſpreekt van het invallen der neuſen en het uitvallen des beens in 't verhemelte des monds, en diergelijken meer : welk toeval alhoewel door kankers en beenvretingen kan veroorſaken, moet egter dat geval mede tot de Pokken gebragt werden. 't Geen hy ook ſegt in 't boek van d'innerlijke ziekten *Pag. mihi* 257. *Cap.* 1. ſmaakt mede na een ſoort van Pokken, alwaar van een uitvallen des hairs, pijnen, en vuile ſaad-loop &c. geſproken werd. Siet ook in 't boek van de

ſwee-

sweeren, *Pag.* 171. *Cap.* IX. Alwaar van de sweeren des gemagts gesproken werd. Item in het boek van de natuur der vrouwen *pag.* 404. *Cap.* LXXVII. Siet ook in sijn *Coacæ Prænotiones pag.* 535. 11. 10. Hooft pijn, met pijn des aars en schameldeelen maken een doffigheit en swakheit en doet de stem vergaan : sulke en diergelijke waren meerder uit *Hippocrates* en andere by te brengen, tot een teiken dat die ziekte onder een andere naam is bekend geweest, en datse niet geweten hebben dat sulx uit een vuil byslapen quam : maar voor een laserye dikwijls genesen hebben. Siet ook den jongen *Plinius* in XVIII. Hooft-stuk, *Lib.* XXI. Item *Cap.* VIII. *Lib.* XXII. en op meenigte andere plaatsen meer, onder allen verhaalt hy van een Heer die miserabel ontrent de teel-deelen gestelt was, 't welk sijn huisvrouw komende te weten, met hem, om hem van dese quaal te verlossen, uit een venster in de Zee sprong.

XI.

Ik geloof dat de Elephants ziekte by de ouden al een ziekte is, die met dese Pokken een groote overeenkomst heeft gehad, want men segt en schrijft datse een kanker over het gansche lighaam was : 't welk in dese ziekten mede gebeurt in luiden die sig niet laten genesen en van de Pokken al gegeten werden, wiens lighaam vol Pokken en seeren zijn. Elephans siekte.

XIII.

Men siet ook niet dat die toevallen en ziekten, die de ouden gewagen en met onse Pokken meest over een komen, oit aan Persoonen gebeuren, die sig eerbaar en kuis houden, ten ware datse door ymant aan geraakten, gelijk

een kuiſe Vrouw kan door een beſmette man daar aan geraken &c. Waar van hier na breeder.

XIII.

Ook hebben verſcheidene meer van deſe ſlordige ziekte geſchreven, waar van men *Gulielmus Salicetus*, *Bernardus Gordonius*, *Valeſcus de Tarenta*, kan leſen: waar van d'een in 't Jaar 1418 geleeft heeft: en *Salicetus* 1270, maar *Gordonius* heeft tuſſen beiden geleeft: men ſoude ook wel durven ſeggen dat de ſweeren van *Job*, en die van de Ægyptiſe plagen, met deſe vry over een quamen: en hier van daan komt het ſpreekwood, dat men ſegt, *hy is van Jobs trappen afgevallen*. Ligtelijk men in 't nieuwe Verbond al eenige ſoude vinden, die met deſen euvel ſwanger geweeſt zijn: ſommige meinen zelfs dat den *Koning David* in den agt en dertigſten Pſalm, over die ſiekte klaagt.

XIV.

Dit ſy dan blijkbaar genoeg dat de ouden deſe ziekte gehad hebben, welke buiten alle diſpuit eerſt in den Napelſen oorlog is bekend geworden, en van een vuile byſlaap quam. Gelijk de *ſcheurbuyk* (alhoewel onder een andere naam) mede al by de oudheit bekend is, en allenskens by de onſen met de naam van *ſcorbutus* gehieten is, alſoo kan het ook met Venus ziekte weſen, die ik met regt een *ziekte tegens dank* en *ſchaamt ziekte* noem, om dat niemand ſe geern heeft, en dieſe heeft durft het een ander niet ſeggen dat hyſe heeft: evenwel die ſijn leven begeert door te brengen met hoeren en ſnollen, en de vrouw-luiden wederom met ſulke Godvergetene menſchen, krijgen tegens

wil

wil en dank dese plaag : daarom is het geneesmiddel soo lange in den duister gebleven: maar God siende dat'er veel onnoosele van besmet wierden, heeft ons eindelijk de oogen verligt en de regte genees-middelen verschaft, niet voor de godloosen, maar voor die gene, die daar onnoosel aanquamen : gelijk als'er vele in dit *Amsterdam* en op andere plaatsen dese quaal met sig dragen, niet wetende datse die hebben, waar door geheele huishoudens(God betert)besmetten, onder de naam van scheurbuik en jigt : dat sommige Doctoren, in haar te genesen, mede bedriegen moet : want de lijder nog de geneser niet en weten wat'er scheelt. Dit zy dan genoeg van de generalen oorsprong, nog moeten wy yets seggen hoe die in 't bysonder ymand krijgt,

---

II. Hooft-stuk.

Van de Oorsaken der besmettelijkheid.

I.

Oor eerst dan, komt se uit een vuile byslaap, het zy dat twee vreemde (die voor suyver gaan en niet suiver sijn) het malkanderen aansetten; 't zy dat de hoer of hoereerder daar mede besmet is : want die fenynigheit dringt door, en blijft aan de schamelheden hangen, welke niet terstont gesuivert zijnde, dringt allengskens verder en verder in het bloed, en andere sappen : dese sappen in het ganssche lighaam door loopende, brengen die quaal het geheele lighaam door : *ten anderen* is dese Ve-

Oorsaak door byslapen.

nus-euvel als een giſt die het bloed terſtond van ſijn vorige geſtel afbrengt, en tot een erger doet werden, even als het fenijn van ſlangen en dolle honden, 't minſte dat men in een wonde krygt, men ſekerlijk wonderlijke, en levens gevaarlijke toevallen krijgt, ſoo dat hier uit ligt te bevatten is, hoe, en op wat wijſe deſe beſmettelijke ziekte voortſet, door manier van byſlapen, en dit is de gemeenſte wijſe om daar mede beſmet te werden.

II.

Ten tweeden, kon een man of een vrouw, met andere, 't zy voor haar trouwen oft na haar trouwen te doen gehad hebbende, malkanderen deſe quaal aanſetten, even op de ſelfde wijſe als boven geſegt is : en dit geeft dikwils een miſerabel huis-houden, want het zy man ofte vrouw, welke niet en weeten wat haar ſchelen, die laten het al kruypen, men ſpreekt 'er eens een Doctor af, men doet ader-laten, purgeren, ſweeten en diergelijke. men laat ſig na de gemeene mode cureren, dog alles te vergeefs, het quaad groyt'er tegen aan, de zieke werd miſtrooſtig, en moet ſomwijls ellendig van pijn gemartelt werdende, ten leſten ſijn adem geven : 't heeft dan daar na de naam, dat niemand wiſt wat de zieke ſcheelde, dat geen wonder is, want wie koekoek kan ſulx raden, daar van een Doctor hatelijk is te vragen, offe het uit een vuile byſlaap gekregen hebben of niet. Ook zijnſe ſelfs ſchroomachtig om te ſeggen, indien ſe het al weten, dat d'een of d'ander 't zy man of vrouw ſig te buiten gegaan hebben : ja ſelfs biegt man en vrouw tegens malkanderen niet regt op, ik laat ſtaan tegens den Doctor:

Doctor : en soo een goed Doctor al suspicie heeft, en de lijders dat merken, gebeurt het dat sy verscheide teikenen voor hem verbergen : en aldus komen sy tot geen goede genesinge.

III.

Als desen man en vrouw nu nog al kinderen krygen, krijgen sy mede kinderen die dikwijls al haar leven ellendig zijn, met pijnen, waterkankers en diergelijke beset : maar hier kon men tegen werpen, dat uit een quaad saad geen vrugt soude voort-komen : maar de ervaring leert ons dagelijks het tegendeel, en de man kan dikwijls een goed saad hebben, al is de vrouw besmet, wiens eijertjes konnen bevrugt werden, die door de besmetting niet terstond gemortificeert en dood zijn, maar door het goede mannelijke vogt bestraalt zijnde, werden rijp, bersten uit hare dopjes, en gaan door het trompet in de lijfmoeder, alwaar het met'er tijd aangroit, en in eenige maanden dragens ter wereld werd gebragt. Dog dewijl het met de quade vogten van de moeder besproit is en daar uit gevoed werd, moet het kindje in sijn geboorte of haast sterven, of lang ellendig leven. Want dit rasende fenijn woed allenxkens meerder en meer, soo dat des selfs sappen ook al meerder en meer bederven moeten, tot datse met'er tijd deerlijk omkomen : de kinders zijn te bewenen, die uit sulke ouders geboren werden. Het gebeurt menigmaals dat de kinderen uit sulke ouders geboren, gesond, vet en glad sijn, maar wanneerse op die jaren komen, als hare ouders, werden sy van sware qualen aangerant, 't sy dat se krijgen, teering, watersugt, jigt en en diergelijke meer.

Aangebore Pokken.

IV.

IV.

De Pokken te Middelborg door een zuigster veroorsaakt.

Noch een andere wijse om dese ziekte voort te planten isser in mijn geboorte Stad geweest, in 't Jaar sestien hondert vier en vijftig tot *Middelborg* in Zeeland, zijnde herkomstig van een suigster. Dese ziekte wierde in 't eerst aangesien voor een scheurbuik, en jigt en diergelijke, dewijl sommige teikenen weinig van malkanderen schelen, maar na dat dese quaal wat nauwer onderssogt wierd, en op de persoonen gelet, die daar meest mede onderworpen waren: namelijk de kraam-vrouwen, die eerst met quade tepels van een vuilen aart en wederspannigheit tot de heelinge gequollen wierden, seer veel verschelende van de gemeene rauwigheden, en kloven der tepels, die sommige vrouwen onderworpen zijn.

Dese tepels van sommige, en van andere niet genesen zijnde, wierden sy voornamelijk tegens den avond en des nagts, met seer groote pijne des hoofts, armen en beenen gequollen; met leelijke puisten in het aansigt, en andere deelen in de neus; met builen op het hooft, en andere ledematen, daar dikwijls een dooretinge op volgde.

V.

Van gelijken wierden de kleine kinderen, kloek en gesond geboren zijnde, mede aangetast; kregen sommige puisten en seeren in het aangesigt; sommige verrot en bedorven tandvleis; sommige groote ontsteltenisse in de keel; veele vervielen t'eenemaal, en teerden allengxkens uit tot se stierven.

VI.

Vorders, eenige minnen, kraam-bewaarsters,

sters, dienst-maagden, die dese kindertjes en de moeders van de selve bestonden en dienden, wierden meestendeel eerstelijk gequelt met moyelijkheit in't swelgen, ontstekinge in de keel, sweeringe van het Lelletjen en d'amanlen en andere toevallen meer onder de Vrouwen en kinderen woede, als onder de Mannen.

VII.

De arme Vrouwtjes aldus deerlijk gestelt zijnde, en beset met dusdanige vreemde toevallen, wierden sommige van haar indagtig, hoe sy van te voren een vrouw, die haar ten dienste stond om de borsten te suigen ('t zy om het eerste sog daar uit te halen; het sy om de volle borsten en van melk gespannen te ledigen, en van klonteren te bevryen; het sy om de jonge vrouwen diep-inleggende tepels wat uit te halen, en te fatsioneren) wel hadden hooren klagen van gigt, groote pijn in 't hoofd, van lammigheit in de leden, en soo voorts; en kregen over sulx agterdogt, of sy niet wel dese ziekte van die vrouw souden hebben behaalt; te meer, door dien sy sonder onderscheid rijke en arme, zieke en gesonde, suivere en onsuivere vrouwen quam te bedienen, en alsoo sonder haar weten besmet zijnde, ofte dese quaal van langheid van tijd en oorsake tot ongesondheit behaalt hebbende, dese hare ziekte andere ligtelijk hadden konnen mede deilen.

VIII.

Immers dit nadenken de gemoederen in veele ontstellende, en de saak seer rugtbaar geworden zijnde, is gekomen ter ooren van de Heeren Magistraat, welke hebben belast dat men

men die vrouw souden ondervragen en onderſoeken van de Heeren Medici en Vroed-vrouwen om te weten of zy wel de oorzaak van deſe plaag mogt ſijn geweeſt : maar hebben niet konnen merken dat deſe vrouw beſmet was, dat geen wonder was, want deſe ſoogſter hadde ſig onderwijlen van een Pok-Meeſter laten geneſen.

IX.

Alſoo ziet men het vergiftige ſpog een ander beſmetten : want het ſpeekſel van deſe zuigbevogtigde de tepels , die daar door beſmet wierden , even als de mannelijkheit door een vrouw met ſeeren en ſweeren beſet werd , want het ſpeekſel daar op droogende, was door dringend , en bedierf de ſappen die in de tepels waren , deſe beſmetteden al wederom andere vogten die daar verby liepen , waar door allenxkens het ganſche bloed wierde ontſtelt. Het kind aan deſe tepels ſuigende , behaalde ligtelijk mede deſe quaal , eensdeels van de vergiftigde tepels; anderdeels van de melk die by ſoo een vergiftig bloed was gemengt geweeſt : welke melk , door het vergiftige ſpeekſel der vrouwen was gegeſt en gefermenteert geweeſt. De meisjes , Bakers , Minnen en meer andere die de vrouwen en het kindjen ten dienſte waren , wierden beſmet , door de kinders Pap te geven , want ſe gemeenelijk met de mond voelen of de Pap te heet of te koud is , onderwijlen kregen ſy het ſpeekſel, 't welk van het kindjen aan de lepel bleef hangen , mede in de mond , en wierden even als andere beſmet.

Speekſel is oorſaak van beſmettinge.

X.

Daarom mag een Kraam-vrouw wel voorſigtig

ſigtig zijn, om ſig te laten ſuigen, of haar kindjen te laten handelen, want een beſmette Baker, Suigſter, Min, Meid en diergelijke, konnen oorſaak zijn, om een ganſche familie aan te ſteeken.

XI.

Door een glas Wijn te drinken.

Wanneer men een glas Wijn met malkanderen drinkt, en de beſmette ſijn ſpeekſel in de Wijn laat vallen, of aan het glas blijft hangen, 't welk een ander indrinkende, kan daar op deſelfde wijſe door beſmet werden.

XII.

Door ſoenen.

Van gelijken ook door een Soen, blijft dikwils het zeever en ſpeekſel aan de wang of mond hangen, 't welk daar aan droogende, oorſaak is geweeſt, dat menigen vrouw daar ellendig is aangekomen.

XIII.

Door ſweeten en by een te ſlapen:

Wanneer men by ymand in een Herberg of elders anders ſlaapt, kan het gebeuren dat de beſmette komt te ſweeten, of ten minſten ſterk uitwaſemt, welke uitwaſeming den onbeſmette in ademende, ligtelijk met die quaal kan bevangen werden.

XV.

Beſmetting van Vroedvrouwen.

't Is mede dangereus een Vroed-moer te zijn, om datſe dikwijls luiden bedienen die ganſch onſuyver zijn, daarom zijnder hier t' *Amſterdam*, heb ik my wel laten wijs maken, die alleen de Hoeren bedienen, dat is, die ſig daar voor uitgeven en haar werk daar van maken: deſe en diergelijke beſmet zijnde, konnen moeder en kint, en meenigte huis-geſinnen beſmetten:

Voor-

XVI.

Voornamelijk heden ten dage mag wel yder een ſig van jonge en loſſe gaſten wagten, alwaaren het ſulke, die al bedaarder uit ſagen, ik ſeg met een woord, dat men niemand betrouwen moet; 't is de ganſche waereld door nu een broodeloos kunsjen by een Vrouwmens in onegt te ſlapen, en die ſulx niet gedaan heeft, mag niet mede, die hiet men een ſint Jeun; en die ſig eerlijk draagt, is een Joſeph, een onnoſelen bloed, een karel die ſig met de waereld niet kan behelpen en diergelijke meer: maar ik agt het voordelijker voor de ziel deſe woorden te hooren, als dat men ſoo uitdrukkelijk tegens Gods gebod en de Overheid ſondigt.

XVII.

Door lepelkoſt. Men kan deſe ziekten ook behalen als men met ſoodanigen *lepel koſt* eet, wiens lepel geduirig in de Melk komende, de ganſche Melk en alle de mede-eters vergiftigt: want het ſpeekſel blijft geduirig aan de lepel hangen, die door de Melk oft Bry geduirig werd afgeſpoelt, en van andere mede op gegeten werd.

XVIII.

Waarſchouwing voor de Bakkers. De Bakkers moeten mede niet al te ligt knegts aannemen, om het Brood te kneden, want het zijn ſomwijls guitjes, die verleid ſijn geweeſt, en van de hoeren uitgeſopen en geplundert zijnde, ſig tot werken moeten begeven. Dit ſeg ik mede van alle andere, die ſpijs en drank verkopen, datſe omſigtig op haar knegts en meiden moeten zijn, omſe niet te ligt te hueren, want ſulke ſouden door het brood te verkopen heele buurten en Steden konnen ontſteken.

steken. Zoo dat hier uit blijkt dat de meeste besmettelijkheid komt door het speeksel, saad, en sweet of uitdijgsels. Dit is dan genoeg gesegt van de besmettelijke oorsaken: nu moeten wy eens voor het naaste besien, waar eigentlijk dit fenijn in bestaat, en op wat wijse het sulke toevallen kan veroorsaken.

III. Hooft-stuk.

Waar in eigentlijk dit gift bestaat, en hoe het sulke toevallen kan verwekken, waar uit men leeren kan hoe de Pokken en der selver toevallen werden voort gebragt.

I.

Ondersogt hebbende op wat wijse de uiterlijke besmettinge voort gaat, en d'een die van d'ander kan behalen, moeten wy alhier voor het naaste bespiegelen, waar in dit quaad bestaat.

II.

Als wy eens overwegen den gesonden menschen, wat sappen dat hy heeft, en uit wat deelen die bestaat, bevinden wy, dat der selver sappen gantsch vloeybaar zijn, en door de chymie ontdaan, veel vlug-sout by haar hebben, soo dat dese quaal uit geen vlug-sout herkomstig is. Dese quaal bestaat in geen vlug-sout.

III.

Van gelijken bevind ik niet dat het bloed in de Pokken soo vloeybaar is, als in gesonde luiden, want indien het vloeybaar was, sou het onmogelijk zijn, dat eenige ziekte daar uit Nog vloeyend bloed.

voort quam, want onse gesondheid in een geswinde omloop der sappen bestaat.

IV.

Nog *alcali fixum.*

't En kan ook geen *alcali fixum* zijn, 't welk genoegsaam blijkt uit de middelen die men gebruikt, welk of uit een *alcali fixum* of *Volatile* bestaan: en soo hier een van beiden de oorsaak wierde toegeschreven, soude de quikssilver ter werelt geen operatie doen, die niet anders werkt dan op een suur vogt, gelijk hier na breeder sal getoont werden.

V.

Komt uit een suur.

Derhalven moet ik dan besluiten dat dese quaal meest in een suur bestaat. Maar in een suur te bestaan is niet genoeg gesegt, vermids alle ziekten der sappen meest in een suur bestaan, by gevolg de eigenste toevallen soude moeten verwekken; het is waar, maar gelijk de deeltjes van het suur in figuur en groote seer veel verscheelen, gelijk Azijn en Sterk-water, Aalbesse-sap en Verjuis, en diergelijke honderde zuiren meer, alsoo seg ik, is dit suur mede in figuur, groote en beweginge van de andere suiren seer verscheiden: en dit vergiftig suur schijnt juist in't begin alle de sappen onses lighaams niet volkomelijk te besmetten, maar d'eene soort van sappen schijnt daar meer nood van te hebben als de andere, voornamelijk dat Lid, 't welk eerst met dat fenijn is aangeraakt geweest: gelijk als het blijkt uit het byslapen, aldaar zijn de teel-deelen gemeenlijk eerst aangeraakt geweest: of gelijk gesegt is van de Zeeuwse zuigster, aldaar wierden eerst de Tepels beledigt. Want het speeksel, saad der mannen, en het vogt dat de vrouwen als een witte

vloed

vloed uit haar lijfmoeder druipt en ſypelt, is ſeer fermentatyt, en uit werkſame deeltjes beſtaande, welke van deſe vuile euvel beſmet zijnde, nog geſtender en woedender word, want eenig onbeſmet deel gerakende, dringt door, en vat het vlugge *alcali* aan, met welke het kan worſtelen en ten onderen brengen; en gelijk een weinig ſuur-deeg een groote menigte deeg verſuiren kan, alſoo is ook een weinig van dit fenijn magtig de gantſche maſſe van het bloed te vergiftigen. Men ſiet van gelijken dat een weinig ſchuim van een dolle hond de menſch ſoodanig vergiftigt, even als de hond is, ja tot onſinnigheden toe uitberſt; wat is dat anders als een evel of giſt, die in onſe ſappen komende, deſelve bederft, en op d'eigenſte wijſe maakt, als het bedurve ferment ſelver was, waar door de omloop der ſappen en het bloed op die eigenſte wijſe in de beſmette moet bewegen, even ſeg ik als het bewogen wierd in die perſoon, door welke de beſmettinge van afkomſtig is, en vertoont ſig eerſt aan dat deel 't welk eerſt beledigt is geweeſt: want als het bloed van de geſonde die proportie van dikte gekregen heeft, gelijk het was in de ongeſonde, ſoo moet dan nootzakelijk in de geſonde die eigenſte ſoort van pijpjes verſtoppen, als'er in de zieke verſtopt wierden, daar dit ferment of vergift van herkomſtig is: ſoo dat dit ſuur ſoodanig van figuur, groote en beweeginge is, dat het ſoo veel vlug *alcali* in het bloed kan doen ſtremmen, als'er bequaamheid vereiſt werd, om die deelen te verſtoppen, als men ſegt, dat in de Pokken beledigt zijn.

VI.

Na dat nu dit fenijn lang in het lighaam sijn Tragedie heeft gespeelt, zijn de toevallen groter of kleinder: want in 't eerst krijgt men een druipert oft zaad-loop, sweeren en kankers aan de schamel-deelen, klap-ooren; daar na vermeerdert dit quaad, en 't begint in hooft-pijn, pijn in alle deelen des lighaams, kalkagtigheid, knobbels, puisten en diergelijke uit te bersten: ten alderlaatsten eten de beenen t'eenemaal op, ja de pan van het hooft werd somwijls gantsch weg gegeten, 't verhemelte van de mond valt in, en de neus verkankert: soo dat men dese quaal mede al by trappen moet af meten, want die eerst een saad-loop heeft, kan veel ligter genesen werden, als ymand die mond en neus in valt, Venus-builen en diergelijke krijgt. Want hoe langer dese ziekte geduurt heeft, hoese de sappen meerder heeft bedurven, hoe jonger dan by gevolg, hoese ligter te genesen is.

VII.

Beledigde deelen. De *beledigde deelen* zijn de schaft, de voorstanders, ballen, en in de vrouwen de scheede en de uiterlijke schaam-deelen. In beide werden beledigt de klieren in de liessen, de vliesen, de beenen; huid, en als de quaal erger en ouder wert, het gantsche lichaam, dog de voornaamste beledinge is in het bloed en de sappen des lighaams: die, heb ik gesegt, na sijne proportie van dikte, ook die pijpen verstoppen, daarse niet konnen door passeren.

VIII.

Beesjes in't saad. Maar behalven dat wy van een suur spreken, souden wy nog een andere oorsaak konnen opschommelen, die ik niet en weet dat'er oit

ymand

ymand om gedagt heeft: namelijk dat'er in 't saad der mannen, en die vogtige stoffe die de vrouwen in hare lijf-moeder en scheede hebben, kleine beesjes gevonden werden, welke vergiftigt zijnde, niet alleen onse teel-deelen bederven, maar selfs met'er tijd in menigte aangroeyende, ons geheele bloed door-wandelen, en 't selve bederven.

IX.

Maar om nu van dit generale wat speciaalder te gaan, dienen wy het wesen van elke toeval wel te doorsnuffelen, by welke wy ook de kure sullen voegen, en die met eenige exempelen verklaren.

IV. HOOFT-STUK.

Van de zaad-loop, druypert oft gonorrhœa gesegt.

I.

DE *Gonorrhœa virulenta* oft vuile zaad-loop, is wanneer in een besmetting, 't saad met etter vermengt en uitgelooft werd; waar by stank, pijne, witte, grauwe, geele oft groene koleur verselt is: gemeenlijk met een ontstekinge der voorstanders, oft scheede der vrouwen vermaagschapt, dikwijls met spanning der roede. Vuile druipert.

II.

Dog in een *Gonorrhœa simplex* is de stoffe wit, oft waterig sonder eenige stank, pijn oft groote scherpigheid: veroorsaakt niet uyt een vuyle byslaap, maar somtijds door te veel byslapen, Enkele druipert.

met ſuivere perſoonen ; of dat men het ſaad te veel uitlooſt : of dat het een ſwakheid der perſoonen is.

III.

Deſe werden beide druiperts genoemt, om datſe beide uit haar gemagt een ſtoffe als zaad geduirig laten uitdruipen, zijnde ſonder prikkeling of luſt om by te ſlapen : hier by komt dikwijls een brandende Pis ; niet om datſe juiſt ſoo brandig is, maar om datſe door een roede moet loopen die van binnen ontvelt en gantſchelijk beledigt is, door welke de Pis niet ſonder gevoelen van een groote moeyelijkheit kan paſſeren, 't welk men brandende Pis noemt : alhoewel die ſomwijls wel brandig en bytend kan weſen, want de exempelen leeren dat de krop van de Blaas wel is verſwooren geweeſt : ook is het geen wonder, want de teel-deelen zijn niet alleen met dit gift aangedaan, maar ſelfs het gantſche bloed, waar door de Pis moet loopen, en van welke die in de nieren afgeſcheiden werd : want het is ſeker dat een ſterkriekende Pis, gemeenlijk veel ſuur by ſig heeft : want als men die uitrookt tot dat'er een ſoute ſtoffe na blijft, en men deſelve in een retort doet, ſal men daar een *ſpiritus ſalis acidus* uit konnen halen.

Brandende Pis.

IV.

Als dan eenig ſuiver mans-perſoon by een vuil vrouw-mens heeft gelegen, ſoo moet noodſakelijk dat lid, met welke hy haar ſchamel-deelen heeft aangeraakt, ook eerſt beſmet werden : want het vogt dat in de ſcheede en daar na ook in de lijf-moeder was, beſtaat uit ſeer veel door-dringende ſuur-ſiltige deeltjes, 't welk

't welk uit de ſtank genoegſaam blijkt, want deeltjes van eene ſoort ſullen geen ſtank verwekken, 't en zy dat ſy door andere daar toe aangeprikkelt werden, ſoo moet het dan een vlug en fermentatijf zuur zijn, 't welk op het vlugge *alcali* geduirig werkt, en deſelve malkanderen bedervende, daar een corruptie oft ſtank ontſtaat: want die ſtoffe moet in de geſonde lighamen uit fijne vlug-ſoute deeltjes beſtaan, en van reuk zijn even als wanneer men Elpenbeen ſchaaft; wiens vlugge deeltjes daar uit vliegende, onſe neus lieffelijk prikkelen, en dan is die ſtoffe in de lijf-moeder en der ſelver ſcheede gantſch en volkomentlijk geſond: ik wil juiſt niet ſeggen dat het in alle vrouwen die voor geſonde gaan, die ſtoffe ſoo aangenaam riekt, want ſommige hebben een ſeer doordringende en ſout-riekende ſtoffe, ſoodanig dat het roedenhooft van een man daar dikwijls van ſmert, en een weinig pijnelijk is, dog dat gaat weder over: en deſe pijnelijkheit heeft men meeſt, wanneer men nog weinig reiſen by een vrouw geweeſt is, by welke mede de pijne van de voorhuid komt, die in't overſtroopen te eng is, om dat hy weinig in die Scheepvaart, voornamelijk als het kanaal wat te eng is, open gerekt is, dog daarom moet niemand van ſijn eerſt-getrouwde Bruid quaad vermoeden hebben.

V.

Nu om niet te verre af te dwalen, ſoo ſeg ik dan dat die ſtoffe uit een ſuur-ſoute ſtoffe beſtaat: dat is, het *alcali* beſtaat uit lange ſtyve beiteltjes, in wiens pijpjes menigte van die ſuure punten ſteken, welke nog van eenige andere takagtige olie deeltjes gebonden zijnde, het lig-

haam dat te voren vloeybaar was, nu door dese verwerde deeltjes dikker maken: onderwijlen werden de fijnste soute en suire deeltjes door de subtijle materie bewogen, welke een soort van vuur uitmaken, die hakken en kerven, gelijk als of'er hondert duisenden van Messen en Degens door malkanderen vlogen: de mannelijke roede dan daar by komende, werd daar van die stoffe aangeraakt, welke daar op blijvende sitten, daar mede hakt en kerft alles ontstukken wat'er by of ontrent is: waar uit kanker en sweren aan't gemagt ontstaan.

VI.

Dese fermentative stoffe rontom het Roedenhooft besmeert zijnde, gelijk als het in de by een-komst geschied, dringt door't dunne velletjen van het Roedenhooft heen, dat is, dese fermentive stoffe, wiens deeltjes meest uit *alcali* en *acidum* bestaan, werd soodanig door de subtyle materie van de logt bewogen, dat die beide soort van deeltjes, als voren gesegt is, op dit dunne vliesjen hakken en kerven, soodanig, datse binnen in geraken, en sig met de sappen vermengen.

VII.

De wegen waar door het fenijn gaat.

De wegen nu waar door dit vogt oft liever fenijn in de *prostatæ* oft bystanders geraakt, zijn nog wat blind, daarom moeten wy hier wat nader onderzoeken. Door de Slag-aders kan sulx niet geschieden, dewijl die vaten altijd wel bloed aan brengen, maar noit geen bloed na boven toe; ook konnen het de aderen niet zijn, want die uit alle de deelen, het bloed dat geen nut kan doen uit fijndere pijpjes na groottere en grovere brengen: ten zijn ook geen se-

nuwen

nuwen nog Watervaten. Wat sal ik dan seggen dat het is? ik antwoord dat ik geen besondere vaten en weet, maar soo veel sal seggen: dat als dit fenijn op de wijse als voren gesegt is, door het vleis knaagt, hakt en kerft, dat dan die gift in het bloed en andere sappen van de roede geraakt, waar door deselve in de loop vertragen, en de Roede doen opswellen, dese stoffe dan allenxkens verder en verder het bloed en andere sappen bedervende, moet ook de naast-gelegene deelen beschadigen, welke de voorstanders oft *prostatæ* zijn, en daar na de ballen en meer andere deelen waar van in 't vervolg.

VIII.

Dese stoffe de sappen in de *prostatæ* bederven- Regte oor-
de, werden dik, welke niet altijd op eenen saak.
stand blyvende, allenxkens door de subtyle materie des logts die daar geduirig als een blixem door straalt, tot beweeginge gebragt werd, want als de sappen, die te voren snel lopende waren, beginnen stil te staan, moeten bederven, en broeyen: dese deeltjens onderwijlen te dik zijnde, konnen van geen wijde pijpen in enger gaan, gelijk als te voren, want dat vogt konde daar niet altijd blijven, anders soude het bederven, derhalven was het noodsakelijk, dat het door andere pijpen, 't zy watervaten of andere buisen, weder in het bloed gebracht wierd. Dit dan so in de gesonde stand zijnde, kan het in de ongesonde stand soo niet geschieden: want door dat giftig suur te dik geworden zijnde, kan van de wijdere pijpen tot de engere watervaatjes of andere weg-brengende vaatjes niet verstoppen, wat geschied'er dan? dit vogt seg ik dan, moet daar aan 't broeyen, verrotten en

ſtinken geraken, wiens weg niet gebaant zijnde, moet door de aanpers van de andere agterſte vogten door de openingen die in de Schaft zijn, uitgelooſt werden, 't welk nog niet genoeg is, maar de gantſche Schaft werd van binnen door dit bijten en knagen gantſch rouw en als ontvelt, ſoo dat het geen wonder is, dat het piſſen ſeer doet, en als brandig ſchijnt te zijn. Item dat de *caruncula* in de pis ſchaft, daar de Saad-blaasjes in eindigen, weg-gegeten werd, of aldaar een ſpongieus vleis komt te groeyen.

IX.

Dat de voorſeide oorſaak alſoo moet voortſetten, blijkt genoegſaam uit de ſpanning der Roede: want by aldien de vogten in de roede door haar verdikkinge niet vaſt gehouden wierden, en by gevolg veel trager liepen, ſou ſy geenſins geſpannen werden, want door dien het bloed om ſijn verdiktheid ſoo ras niet door de kleine eindjes van de aderen kan doordringen, als het van de ſlag-aders daar in geraakt, ſoo moet in de ſchagt meerder blyven als'er uit gaat. Alle de huisjes nu van de roede nu vervult werdende, ſpannen de gantſche Roede op.

X.

Deſe zaad-loop is nu niet van het begin af dat men met een vuil vrouw-menſch heeft te doen gehad, maar openbaard ſig gemeenlijk de derde vierde en vijfde dag: dit geſchied om dat de bedervinge ſoo ras niet kan geſchieden, alhoewel men van't begin wel eenige ſpanninge gevoeld: maar de ſappen moeten eerſt, de loop vertraagt werdende, daar in allenxkens ſtille ſtaan, en de quaal moet voort-krûipen, waar toe ten minſten weinige dagen vereiſt werden.

Deſe

Tab. I.

Fig. 2.

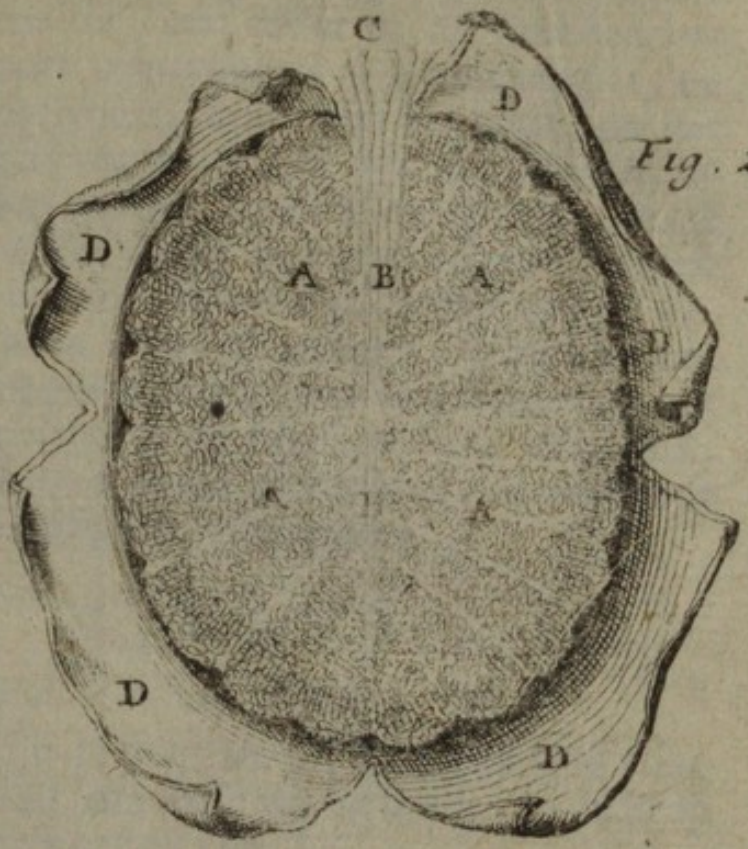
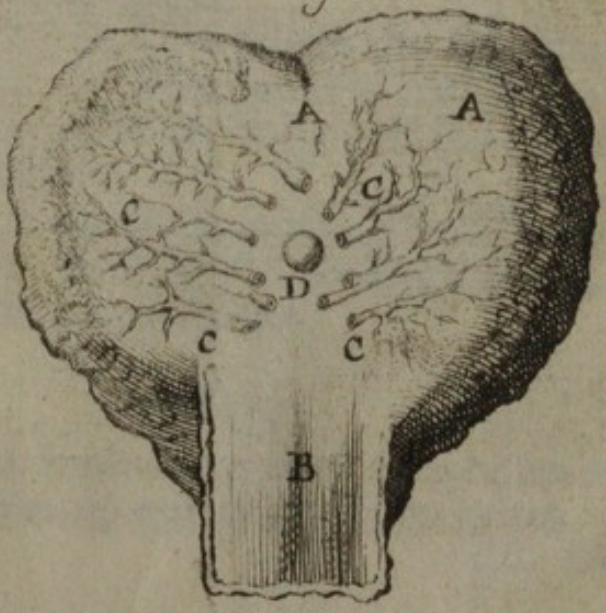
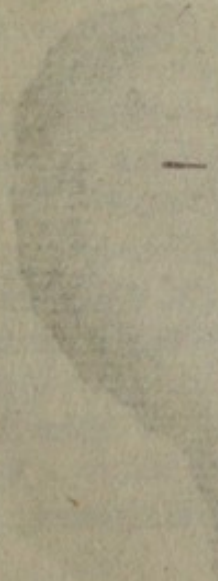

Fig. 1.

J. Harwig. f. 1814. 1/4

XI.

Dese stoffe nu loopt niet gelijk, maar sypert allenxkens uit, om dat'er in de voorstanders geen groote uitpersinge, nog aandrang is, en 't geen uytsypert, komt hier van daan, dat het bloed en de vogten die uit dese Klierpijpjes afgescheiden werden, maar allenxkens uitgeperst werd, welke drang te voren alleen of meest was om het door sekere ontlosende vaatjes we derom in het bloed te brengen: 't welk nu om de verstoppinge niet konnende geschieden, uit de Klierpijpjes in de schaft werden uitgelooft. Het welke om nader te verstaan, de volgende Figuren eenig ligt sullen geven.

I. TAFEL.

I. *Figuur.*

A A. Zijn de *Prostaten* oft Voorstanders, alsoo genoemt, om datse aan de sijden van de krop der Blase gestelt zijn.

B. Is de Pis-schaft die sig boven uit de blaas opend, en door de schaft loopt, en in het hooft der roede opend.

CCCC. Zijn de Klier-pijpjes der Voorstanders (want de Voorstanders selfs klieren zijn) door welke de saad-vloed in de schaft werd uitgelooft.

D. Is de plaats van de *Caruncula*, in welke twee gaatjes zijn, door wiens openinge het saad uit de zaad-blaasjes vloeyd.

II. *Figuur.*

AAAA. De Saad-vaatjes der ballen tussen de dunne vliesen op een seekere order gestelt.

BB. De

BB. De Saad-vaatjes door de vlieſachtige ſubſtantie, die aan de rug der bal vaſt is, loopende.

C. De Saad-vaatjes door het witte vlies loopende, zijnde afgeſneden, eerſe ſlangwijs in de groote bol van de opperkloot loopen.

DDDD. Het witte vlies of *Tunica Albuginea* aan de ſijde gebreid.

II. TAFEL.

I. *Figuir.*

AA. Zijn de vaatjes die uit de ballen komen, en het Saad uit deſelve in de Saad blaasjes brengen, zijnde wel dik van ſubſtantie, maar met kleine holligheden verſien.

BB. Een verwijdering der ſelver Blaasjes, van een dunder ſubſtantie en grooter holte.

CC. Derſelver verengde einden, die met twee gaatjes in den hals van de Saad-blaasjes opennen.

DD. De hals van de Saad-blaasjes, door een middel-vlies in tween verdeelt, ſoo dat het Saad van d'eene ſijde niet by dat van de andere ſijde kan komen, eer het ſelve tot de pispijp komt: als het Saad nu in deſe Blaasjes bedorven is, lekt daer mede geduirig een vuile ſtoffe uit.

EE. De Saad-blaasjes met wind opgevuld, om haare wonderlijke verwijderingen en verengingen te ſien.

FF. Vaten die na de Saad-blaasjes gaan.

GGG. De vlieſen door welke de Saad-blaasjes, en de ſaad-aanbrengende pijpjes met malkanderen vaſt gehouden werden.

HH. De

Tab. II.

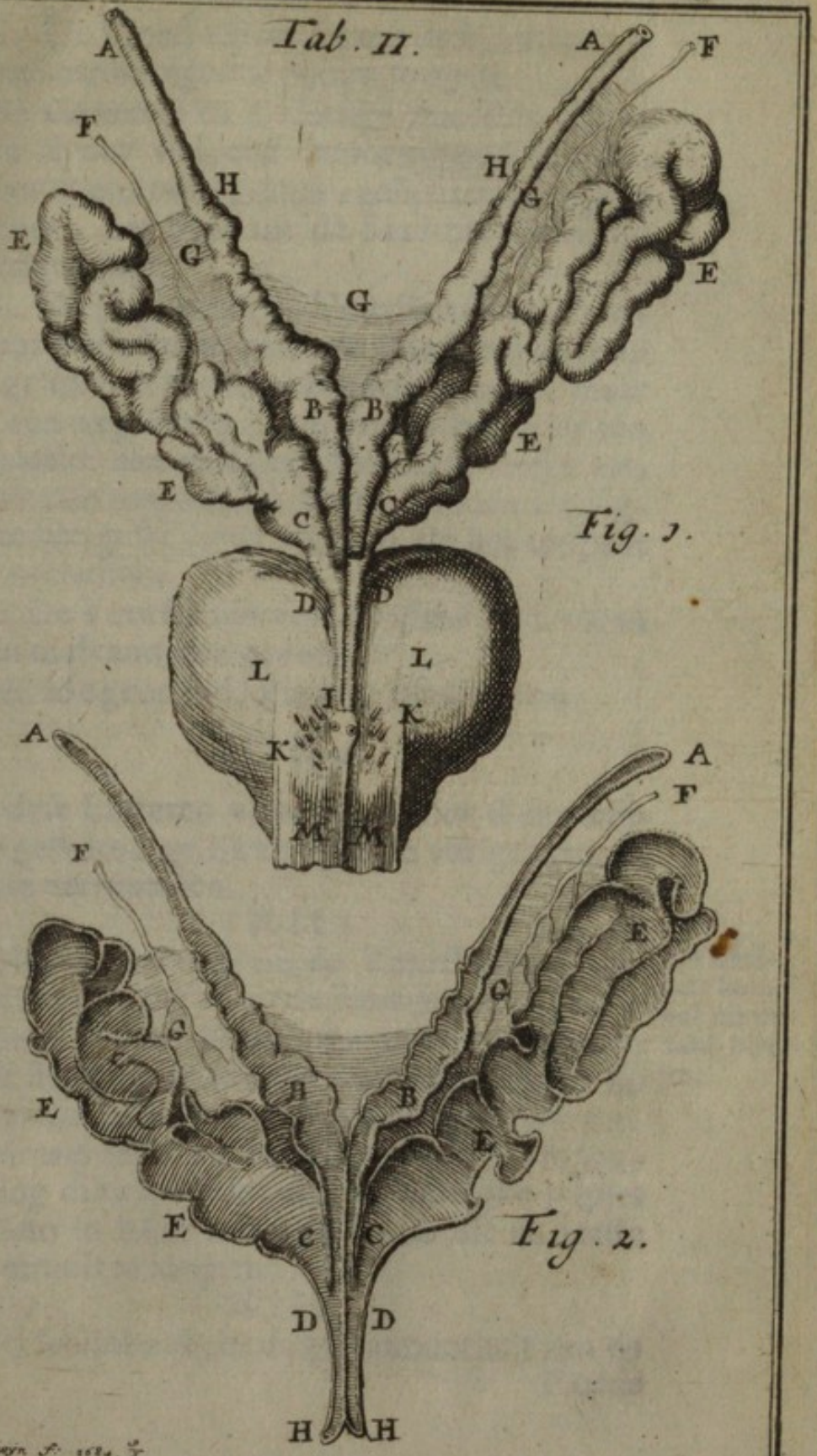
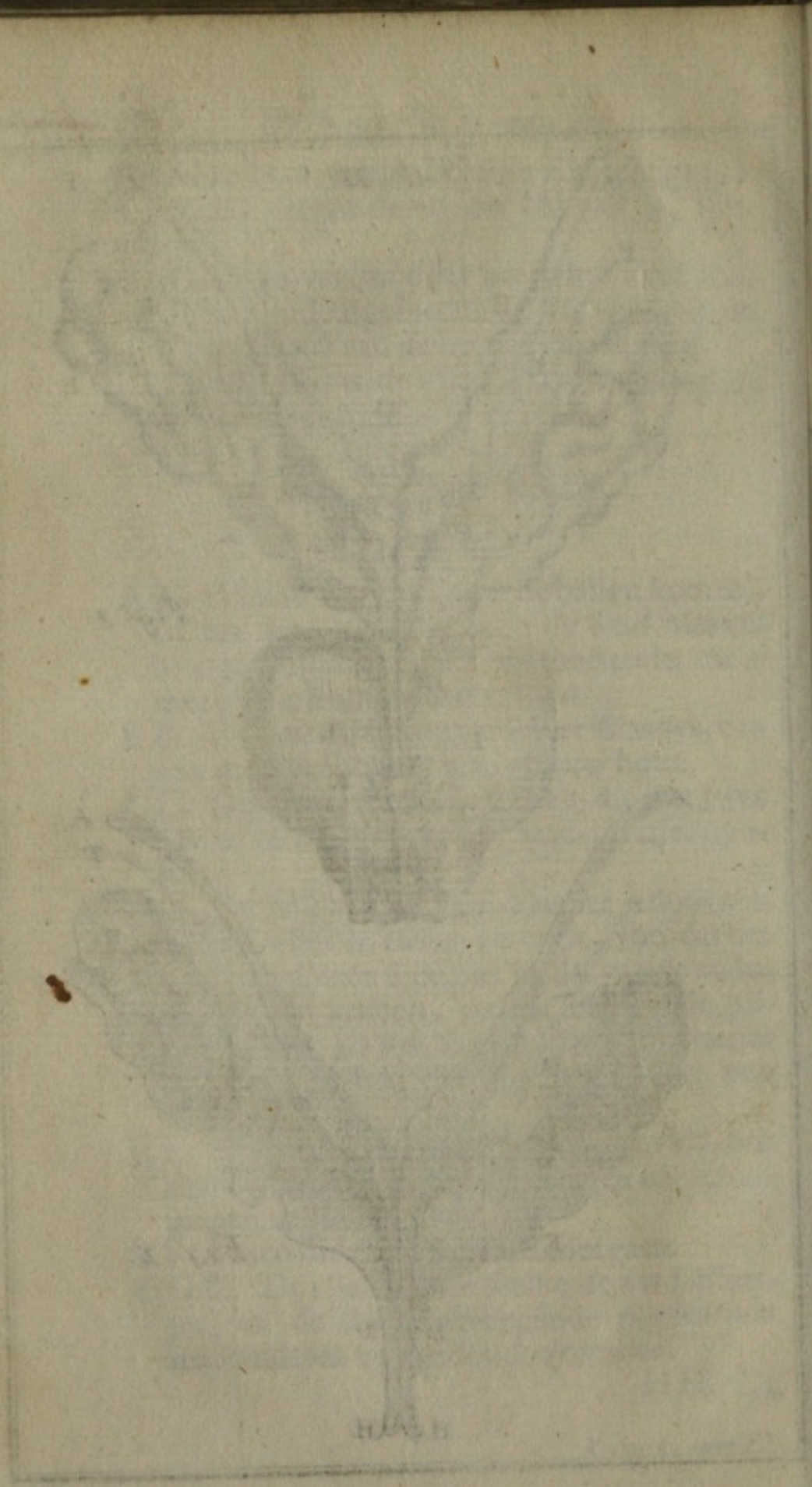

Fig. 1.

Fig. 2.

J. Harrewyn. f. 1684.

HH. De Bloed-vaten, die aan de ſijden van de Saad-aanbrengende pijpjes loopen.

I. De *Caruncula* of 't vleeſige hoofjen, dat na ſijn figuur wel een hennen-hooft gelijkt, door wiens twee gaatjes, gelijk als door twee oogen, het Saad uit de Saad-blaasjes in de ſchagt loopt.

KK. De pijpjes van de Voorſtander-klieren, door welke in de geſonde ſtand een klierſap te gelijk met het Saad werd uitgelooſt, maar in een ongeſonde ſtand, druipt daar voor een gedeelte een vuile en ſtinkende ſtoffe uit, deſe zijn rontom het hennen-hoofts vleeſigheedjen geſet, om het Saad als het uitſpeut te omhelſen.

LL. De Voorſtanders oft *Proſtatæ* van voren van malkanderen gedeelt.

MM. De geopende Pis-pijp oft *Urethra*.

II. *Figur.*

Alle deſe Letteren vertonen alhier d'innerlijke geſtalte, gelijk als ſy in de vorige d'uiterlijke vertoonden.

XII.

Behalven het vogt uit de Voorſtanders, gebeurt het ook dat 'er uit de Saad-blaasjes, als de beſmettinge wat dieper ingang genomen heeft: mede het Saadelijke vogt werd uitgelooſt. So dat van beide deſe vogten den druipert kan toegeſtelt werden: want als het Saad om ſijn verdikking dikwijls door ſijn behoorlijke pijpjes niet kan in het bloed keeren, is dit de naaſte weg om uit te loopen.

De Druipert komt ook uit de Saad-blaasjes.

XIII.

Het ſchijnt ook dat de geſpannentheit van de Roede

Roede mede een grooter gelegentheit geeft om dit vogt uit te loſen, even gelijk het in de by-een-komſte uitgelooſt werd, want daar door werden die deelen meerder gerekt en gelijk als aangehitſt, om dat vogt uit te loſen.

XIV.

Etteragtigheid. By dit vogt van den Druipert heeft men gemeenlijk een etteragtigheid, welke voortkomt door dien dit vergift al hakkende en kervende de vaſte deelen, ſoo der ſchagt als der *Proſtaten* heeft ſtukken gehouden, welkers pijpjes doorkorven zijnde, geduirig een melkagtige ſtoffe oft liever een jeu-ſap laat uitſyperen, die ons de gedaante van een etter geeft.

XV.

Koleur. De koleur deſes vogts is ſomwijls wit, grauw geel oft groenagtig, na dat de ſtoffe meer of min bedorven is, zijn der ſelver deeltjes van figuur ſeer verandert, na welkers verſcheidentheid van ſituatie, ook het ligt daar van verſcheidentlijk bewogen werd, waar door wy ons inbeelden, dat we ſulke of ſulke koleur ſien.

XVI.

Als dit vogt nu ſeer bedorven is, kruipt dit quaad ſeer diep in, en de ulceratien werden ſeer groot, ſoo dat niet alleen de Pis ſchaft verettert en verſweert, maar ook de Krop van de Blaas, en breekt door het *Perinæum* oft Aars-ſleuf met gaten door, welke lyders ſeer verre gekomen zijn.

XVII.

Druipert in de Vrouwen In de Vrouwen heeft men mede den Druipert, en gelijk deſelve in de Mannen meeſt uit de *Proſtaten* komt, alſoo druipt deſe ſtoffe uit het klierig lighaam van de ſcheede na buiten toe,

toe, en kan dikwijls van de witte vloed niet wel onderscheiden werden. Want in de witte vloed heeft men geen etterige stof, nog ulceratien: ook is de etter veel dikker, witter en minder quantiteit; maar soose waterig of bloedig is, en somwijls met veselen der deelen en geen kleine pijn: dan soo dulden de Vrouwen het Venus spel soo ligt niet, ten zy datse groote pijn begeren uit te staan. Maar die de witte vloed onderhavig zijn, hebben in de by-eenkomste geen pijn. In de Saad-loop is de stoffe minder als in de ongesonde, en al te grooten witte vloed, met meerder dikkigheid, en witte glinsteringe, vloeid met langer tusschentydigheid, selden met stank, maar soo het een vuile Druipert is, en uit een vuile byslaap veroorsaakt, is de Pis mede snydent in't Watermaken, daar komen sweerrjes aan de Schamelheid, en werd uit sijn quaadaardigheit bekend.

XVIII.

De beledigde deelen zijn het klierig lighaam der scheede, de *Prostaten* van de Mannen seer gelijk, en om hier een klaarder wetenschap af te hebben, soo siet de tweede Tafel.

III. TAFEL.

Dit vertoont een moederlijke scheede van agteren in de langte geopend.

A. De innerlijke ployagtige substantie der Scheede, hier en daar met kleine stipjes door-boort, door welke in de Vrouwen de witte vloed, en in de vuile en besmette Vrouwen de Saad-loop oft Druipert komt.

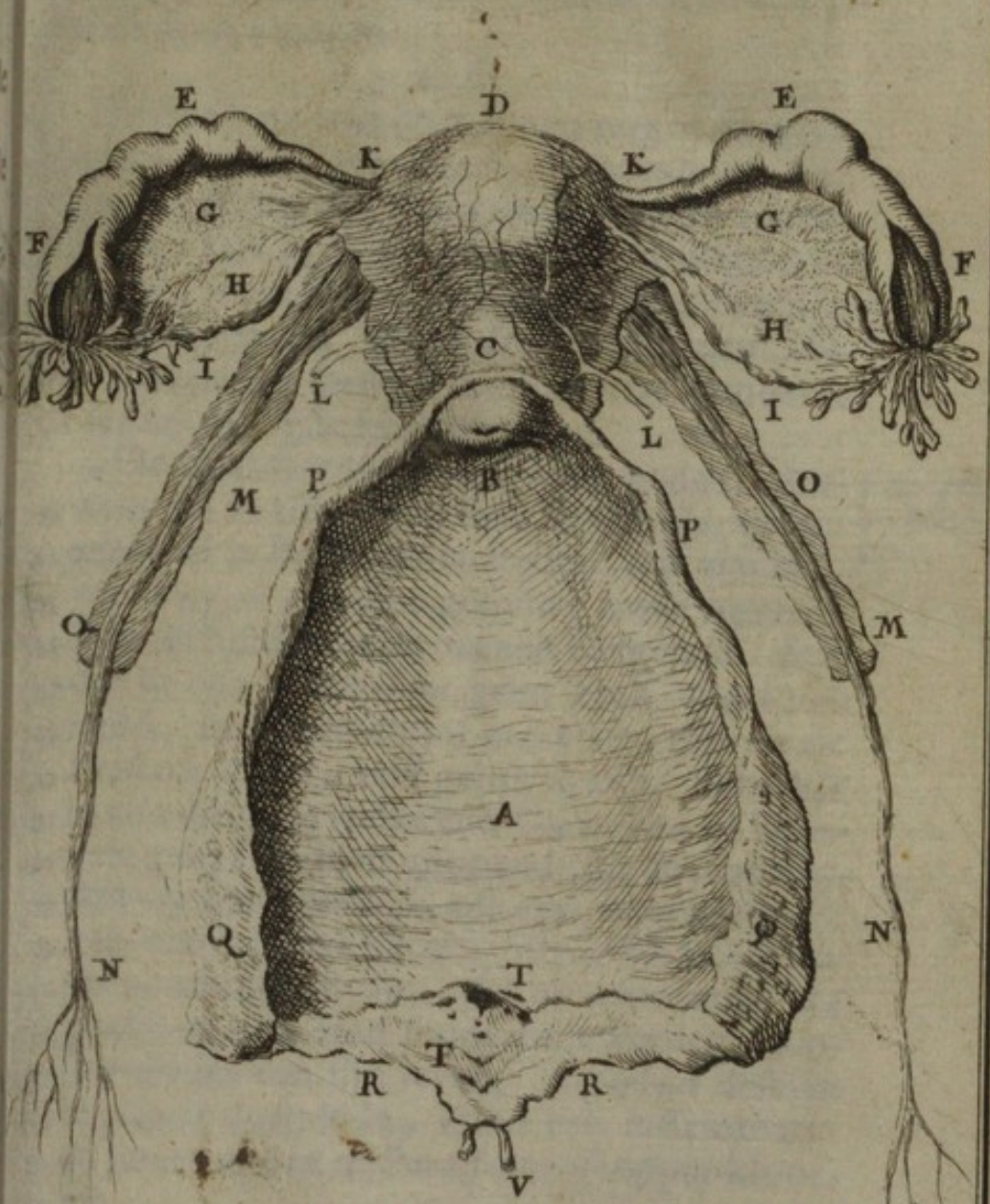
B. De

B. De mond der Lijf-moeder, in't opper-deel van de ſcheede hangende.
C. De hals van de moeder.
D. De bodem des Lijf-moeders,
E. De Trompetten van de *Fallopius* ofte de Eyer-leiders.
F F. De binnenſte geployde ſubſtantie van de Trompetten.
G G. De Zenuwen, die door de vleermuis-gelijke banden loopen.
H H. De Eyer-neſten of Balletjes.
I I. De banden der Eyer-leyders, de afbrengende vaten geſegt.
K K. Gedeelten van de breede banden.
L L. Kleîne Zenuwtjes die door de Lijf moeder gaan.
M M. Gedeelte van de ronde banden, die in den onderbuik gaan.
N N. De ronde banden buiten den onderbuik loopende.
O O. Gedeelten van de Pens-ſak, die in de onderbuik aan de banden vaſt zijn.
P P. Het opperſte en dunſte gedeelte van de Scheede van malkanderen geduwt.
Q Q Het onderſte deel der Scheede, dat om ſijn klieragtig weſen ſeer dik is, en met meenigte pijpjes door-loopen, uit welke de Saad-vloed druipt.
R. Blinde gaatjes van eenige pijpjes, die door dit klierig lighaam loopen.
T. De Kittelaar.
V. Groote Zenuwen die door de Rugge van de Kittelaar loopen.

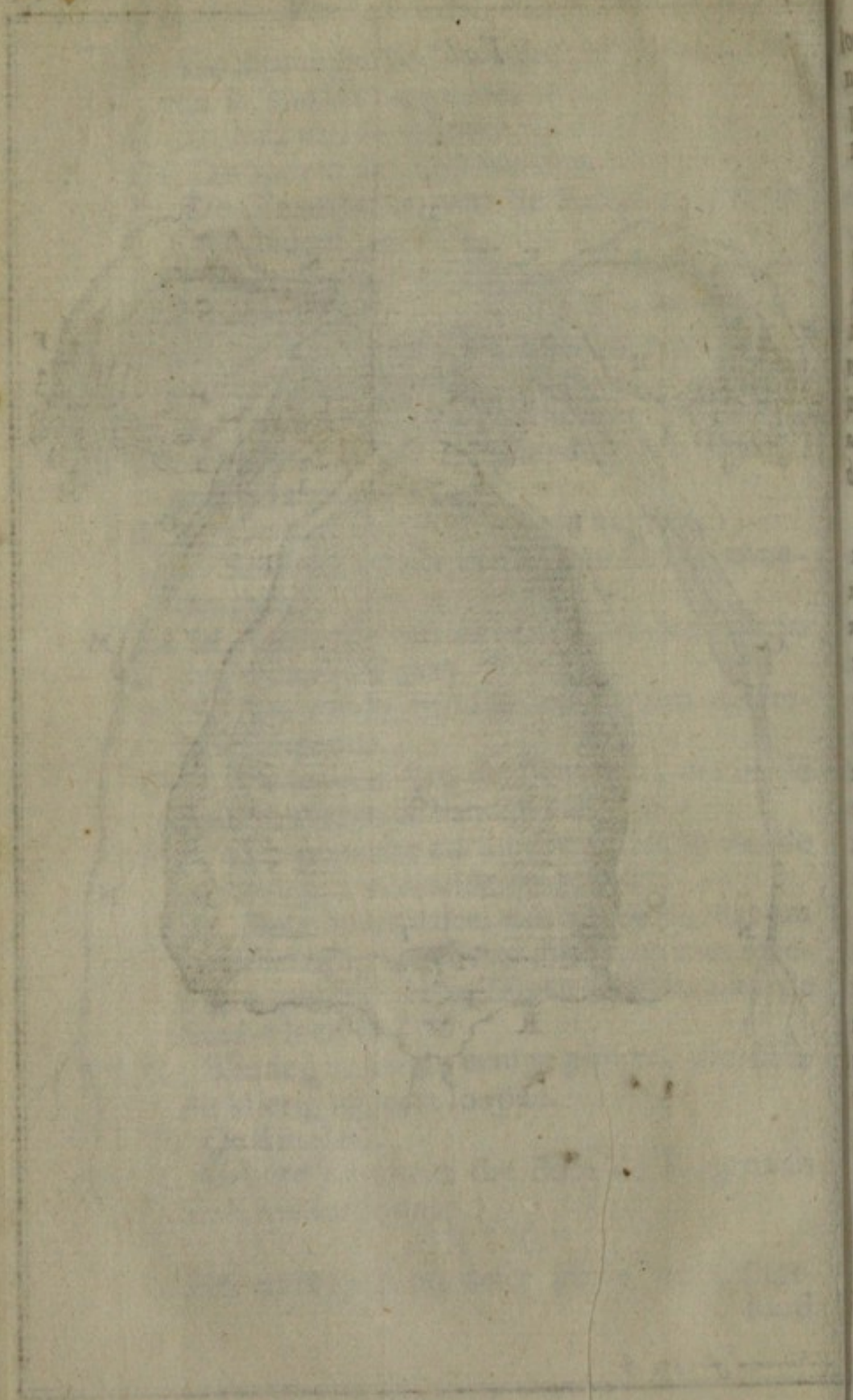
XIX.

Het uitloopen nu deſer ſtoffe werd uitgelooſt

Tab. III.

J. Harrewyn f: 1684.

looſt even op de ſelfde wijſe als in de Mannen, namelijk door een voortperſinge en verſtoppinge van andere vaatjes, daar deſelve anders meeſt door vloeyen.

XX.

De ſtoffe nu is in de mannen nog in de vrouwen gemeenlijk geen Saad, en daarom ten onregte Saad-loop oft *Gonorrhœa* genoemt: want het Saad kan in ſulke menigte niet uitgelooſt werden, want ſommige hebben daar ettelijke jaren aan gegaan. Want den vermaarden *Thomas Bartholinus* ſpreekt in ſijn eerſte hondert, de ſes-en-dertigſte Hiſtorie aldus.

„ De quaadaardige Saad-loop geduurt dik- Exempel
„ wijls tot de tien Jaren toe, gelijk als wy een uit Barto-
„ exempel te *Padua* geſien hebben, in een man lijn.
„ van *Bergom*, ande s geſond, maar naauwe-
„ lijks de huid over de beenen hangende. Soo
„ dat in een *Gonorrhœa* geen Saad uitgelooſt
„ werd, maar het ſchijnt een etter, die uit de
„ *Proſtatæ* ſypert, beſt gelijk te zijn. Sekerlijk
„ in alle die gene welke een *Gonorrhœa* of Drui-
„ pert gehad hadden geopend zijnde, bevón-
„ den wy met ſweeren, oft een weeragtigheid
„ van een nagelate ſweer. Want het ſoude an-
„ ders onmogelijk zijn, dat men ſoo lange tijd
„ geduurig een Saad ſoude quijt werden, ſon-
„ der verlies van ſijn leven. *Severinus* deſelve
„ te *Napels* openende, vond een inflammatie
„ en ſweeringe in de *Paraſtaten* oft opper-kloot-
„ jes.

XXI.

Diergelijks getuigt ook de Heer *Valentinus Andr. Moellenbroccus*, in de *Ephemerides Germaniçæ*, Alwaar hy ſegt, dat de ſtoffe ſomwijls Gevoelen van Moellenbrok.

tot eenige ponden uitgelooſt werd, 't welk niemand van verſtand ſal aannemen Saad te weſen. Ook geduurtſe, ſegt hy, tot eenige jaren toe, want hy kende over vijf en twintig jaren ymand, die deſe Druipert al ſes jaren hadde gehad; nog wiſt hy van ymand tot *Padua* woonagtig, die een Druipert al boven de dertig jaren gedragen hadde. Soo dat het volgens ſijn meininge in de *Proſtaten* ſcheelt. *Wirſungius* heeft dry lighamen geopend, die na een Druipert geſtorven waren, in welkers *Proſtatæ* men ſien kon dat'er ſweeringen hadden geweeſt, wantſe waren met een weeragtigheid beſet.

XXII.

Deſe waarnemingen beveſtigen volkomentlijk 't gunt van ons te voren is als voor vaſt geſtelt, namelijk dat in een Druipert gemeenelijk de *Proſtaten* beledigt zijn, en dat daar een klier-vogt uit ſypert: maar dat het Saad ſeer ſelden in die gelegentheden uitgelooſt werd.

XXIII.

Voorſeggínge. 't Schijnt dat als ymand een ziekte verſtaat, altijd dient te weten, hoe en op wat wijſe ſoodanige ziekte kan komen te eindigen, ſoo iſt, dat men door een lang verſuim wel een gedurige Druipert kan houden, want hoe langer deſe ſcherpe vogten in eten, hoeſe grooter *ulceratie* maken, 't welk ook de openingen van de *Proſtaten* ſoodanig kan door-knagen, datſe door geen middelen meer te ſluiten of te geneſen zijn En dit is de reden, waarom ſy ongeneeſlijk werden.

XXIV.

Als deſe *ulceratien* ſomwijls al komen te geneſen,

neſen, ſoo iſt dikwijls nog niet genoeg, maar daar is al weder een andere quaal te wagten, namelijk een uitwaſſinge van eenige vleesagtigheid in de Schaft, welke oorſaak is dat de Pis niet uit de Blaas kan gelooft werden: en om weg te krygen, is't niet alleen pynelijk, maar ook moeyelijk.

XXV.

Door een lange *ulceratie* kan ook de Schaft in de krop van de blaas, ja ſelfs het *perinæum* doorgeten werden, 't welk een miſerable pijn veroorſaakt.

XXVI.

De al te ſchielijke opſtoppinge doet mede geen groot voordeel, want dan werd de wonde oft verſweeringe eerder geneſen als het behoorde, welke geneſen zijnde, is het vogt, dat de oorſaak deſer quaal is, nog niet weg genomen, ſoo dat'er of wederom een nieuwe Druipert ontſtaat, of deſelve verandert allenxkens in de Pokken. Want als de wond geneſen is, kan de ſtoffe daar ſoo niet niet meer uytſyperen tot in de Schaft, wat dan? Se moet dan door haar oude wegen in het bloed gaan, 't welk allenxkens van tijd tot tijd bedorven zijnde, in Puiſten, Pokken, Been-knagingen en pijnen uitberſt, 't welk de *Spaanſe Pokken* zijn.

Schielijke opſtoppingen zijn quaad.

XXVII.

Het Saad onderwijlen ('t zy door het bloed daar het uit gebooren werd) beſmet zijnde, ſpeelt ſijn perſonagie in de Ballen, en ſet die grootelijks uit, ſoo datſe ſeer opſwellen, en vervaarlijk groot werden, gelijk hier na breeder ſal vertoont werden.

XXVIII.

Die ſig ten eerſten laten geneſen, van Wijndrinken en Vrouwen af-houden, en voorts een goeden diëet houden, zijn ligter te geneſen als die het tegendeel doen, want indien de oorſaak verſwaart, moet ook de geneſinge vertragen, dat altijd ſeker is, want in deſe ziekte weet ik niet dat nog mirakelen gebeurt zijn.

XXIX.

Laat ons nu dan allenxkens toe treden tot de geneſinge, en ſien wat we daar leeren ſullen: want dewijl ſommige dikwijls verleid zijnde, berouw hebben van haar vuile daad, ſo zijn daar nog al eenige middelen gewaſſen om haar te geneſen, niet alleen van lighamelijke maar ook van geeſtelijke middelen, 't welk men in 't Evangelie van de Hoer leeſt, wiens ſonden na berouw en leedweſen gehad te hebben, van den behouder der menſchen vergeven wierd. En die ſta, ſie toe dat hy ook niet en valle.

XXX.

Aanwys. Voor eerſt dient men dan het lighaam van dit vuile feniin te redden, want anders kan de geneſinge noit geſchieden; want gelijk als een Huis daar de brand nog in is, niet behoorlijk is uitgeleſt, ſoo is'er altijd een nieuwe opbrandinge te vermoeden, om dat'er nog een vuur overig is, dat weder op nieuws ſoo heftig en heftiger kan opbranden als te voren.

XXXI.

Als dan nu het lighaam behoorlijk geſuivert is, moet de *ulceratie* oft geſweer geneſen werden, en den Druipert ſal daar na wel ophouden, want het oude ſpreekwoort is doch immers hier waar, *ſublata cauſa, tollitur effectus*, de

de oorſaak benomen zijnde, moet der ſelver werkinge mede ophouden.

XXXII.

Sommige zijn al dadelijk in de weer om een Aderlatingtjen te doen; maar wat vrucht het ſelve ſoude uitwerken kan ik geenſins ſien. In mijn *Collectanea* vind men een Briet geſchreven, die niet onaardig hier kan bygevoegt werden. Luydende aldus: Geneſinge. Aderlaten.

M *Onſr.* REINALT,

„ Hebbe niet konnen nalatig zijn, U E. „ Miſſive te beantwoorden, alhoewel ik door „ mijn beſigheden van practijk en Collegien „ een weinig opgehouden ben.

„ Aangaande U E. vraag, of het bloed afge- „ laten zijnde, wederom aangroeit of niet, „ werd jegenwoordig onder de geleerdſte ge- „ ventileert. 't Vergroot-glas leert ons, dat „ het bloed uit een menigte ronde Balletjes be- „ ſtaat, welke indien ſy in 't begin in ſeker ge- „ tal gemaakt zijn, en nooit in meenigte ver- „ meerderden, ſou ons doen beſluiten, dat het „ bloed afgelaten zijnde, niet ſoude konnen „ aangroeyen. Maar wijl deſe grond nog los is, „ en het bloed miſſchien maar een hooger ge- „ koleurde gijl is, kan het weſen dat het ſelve „ aangroeit, 't welk ik met twee exempelen ſal „ ſoeken te bewaarheden. Of het bloed aangroeit.

„ *Wilhelmns Wormius* (verhaalt *Thomas Bar-* „ *tolinus* in ſijn Anatomie) kend tot *Verona* een „ Monnik, die binnen agt en twintig jaren „ tijds, ſoo door Adêr-laten als Koppen, vier „ hondert en ſes pond bloed is quijt geworden:

„ ſoo dit nu waar is, (gelijk het waar kan zijn, „ want in Spanjen doet men ſig gemeenlijk „ tweemaals in een Maand laten) moet het „ bloed noodſakelijk aangroeyen, want een „ menſch ſelden boven de dertig pond by ſig „ heeft.

„ Item laat ons eens ſtellen dat een Vrouws- „ perſoon van haar twaalf Jaren tot haar vijf en „ veertig Jaren toe, alle Maanden een half „ pond bloeds *per uterum* heeft gelooſt, welke „ Jaren dry en dertig uit maken, en by gevolg „ hondert en agt en tnegentig pond bloeds „ (Koopmans gewigt) moet quijt geworden „ zijn. Indien het nu was, dat het bloed niet „ aangroeyde, dunkt my dat een Vrouw ſo veel „ ſtoffe niet ſoude hebben, of konnen quyt „ werden.

„ Derhalven beſluit ik dan, dat het bloed „ aangroeyt, en niet anders is dan een gijl, wel- „ ke door de langduurige wemelinge der ſub- „ tijle materie oft fermentatie en des logts Sal- „ peters in een roode tinctuur is verandert, op „ die wijſe byna, gelijk bleike ſtoffen door het „ lang circuleren, in de Chymie, tot rood „ vogt gebragt werden.

„ Aangaande de ronde Bolletjes, is, mein „ ik niet anders dan een bloed dat te voren „ vloeybaar was, maar van ſijn beweginge ſtil „ ſtaande, krygen de Hemels Bolletjes de o- „ verhand, en het komt te ſtollen; dewijl „ het dan een vloeybaar vogt was, en de logt „ aan alle kanten even ſterk perſte, moeſt het „ rond geperſt werden, 't welk ons dan een „ ronde figuur vertoont.

„ Dit

„ Dit weinige ſal mijn Heer (mein ik) ver-
„ genoeginge geven, of het bloed aangroeye
„ of niet. Vaart wel.

Blyve uwe Dienaar

Amſterdam
1682,
8. Januarii.

S. BLANKAART,
M. D.

Deſe Brief, dunkt my, is bequaam genoeg om te doen blijken dat het bloed dagelijks aangroeyt, en ſal die van het bloed-laten veel voordeels konnen doen, indien volgende redenen het Ader-laten niet de voet op de nek ſettede: want ik elders getoont heb, dat alle de ziekten, die uit ons bloed en ſappen voortkomen, niet konnen zijn, ten ſy die vogten te dik geworden zijn, en dat door een verminderde beweginge, welke in de geſonde ſtaat behoorde te weſen; ſoo dan deſe ziekte mede in een verdikt bloed en andere vogten beſtaat, ſal ſekerlijk het bloed af tappen, 't ſelve niet verdunnen, veel minder werkelijk doen maken, want als de Wijn te ſeer werkt, weten ſelfs de Wijnkoopers wel, datſe door af te tappen het werken benemen: alſoo ſoude het ook in het bloed geſchieden, 't welk reeds trager loopende, en nog eenigſints ſijn innerlijke beweginge hebbende door het ſelve te verminderen, ſijn omloop noodſakelijk trager moeſt loopen, en ſijn innerlijke beweginge byna ophouden, of ten minſten trager gaan, waar door de ziekte grooter word, want hoe trager omloop, hoe dat ymand zieker is: want de geſondheid beſtaat in een ſnelle loop, en de ziekte in een trage

Oorſprong der ſiekten uit verſtoppingen.

loop, welke loop ſtil ſtaande de dood moet volgen.

XXXIII.

Om op het tweede ſtuk deſes Brieſs te antwoorden ſeg ik, dat het bloed wel aangroeit, maar egter noit ſoo veel, dat'er een overvloed van bloed ſoude zijn: want men moet aanmerken dat die veel bloeds heeft dat goed is, hy dagelijks ſijn bedieningen des lighaams veel beter verrigt als een ander die minder heeft, ſoo dat ook de kragt en eſſentie, om ſoo te ſpreken, van dat bloed dagelijks ſoo wel verſpilt werd in ſoo een geſonde als in een die minder bloed heeft, want na dat ymand veel bloed heeft dat goed en kragtig is, ſullen ook dagelijks alle ſijn werk-tuigen des lighaams veel kloeker en kragtiger bewogen werden, als ymand die een traag en dik bloed heeft, want het minſte werk dat hy doet, is terſtont afgemat: daar in tegendeel de gene die een goed bloed heeft het veel langer ſal uithouden.

Het bloed groeyt wel aan maar in geen overvloed.

XXXIV.

Daar en kan ook geen overvloed zijn, vermids in de vaten niet meer en kan als'er in kan: daarom die de bloedrijkigheid willen afmeten uit de geſpanne en geſwollen Aderen, zijn verdoolt, 't welk uit een ander oorſaak geſchied, en een teiken van verſtoppinge is: doch we willen ons hier ter plaatſe ſoo wyd-luftig over deſe ſtoffe niet uitbreiden, vermids ik in een andere gelegentheid hier van breeder heb geſproken.

XXXV.

Aangaande de nuttigheid van het *purgeren*, die doet mede een groot gedeelte ſuurs in de dar-

Purgeren wat nut het doet.

darmen ſtorten, 't geen ter Stoel-gang werd quijd gemaakt, 't welk uit de ſtinkende drek onſe neus wel gewaar werd, die ſoo onliefelijk niet rieken ſou, indien het ſuur met het *alcali* ſoo ſeer niet op malkanderen werkten: het veel purgeren agt ik noodeloos, want dat verſwakt de zieken al te ſeer, en wanneerſe ſweeten moeten, konnen ſy het niet uitſtaan.

XXXVI.

De purgerende Medicamenten maakt men dan gemeenlijk met eenige compoſitien van quik-ſilver toe, voornamelijk met *Mercurius dulcis*, oft *præcipitatum album* en diergelijke meer: dog niet altijd, voornamelijk als daar geen vrees is van Pokken, of dat het niet verre is ingekropen. Ik ſal dan eenige ſtaaltjes te berde brengen, die gemeenlijk in't gebruik zijn, als:

℞. Caſſiæ rec. extr. *unc. unam.*
Extracti rhei, *ſcrup. unum.*
Terebinth ven. *drach. unam.*
M. F. Bolus.

Of

℞ Diagrydii, *Gr. ſexdecim.*
Crem. tart.
Antim. Diaphor. aa *Gr. ſex.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Extr. rhei, *ſcrup. ſemi*
Diagridii, *Gr. octo*
Ol. Caryophyll. *gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, No. *quinque.*

Als men nu by deſe middelen verſcheide quik-middelen mengt, ſoo ſal het ſuur des te

meer gebroken werden, waar van deſe ſtaaltjes volgen, als:

℞. Extr. Rhei, *ſcrup. ſem.*
Mercur. Dulc. Gr. *ſexdecim.*
Ol. Guajaci *Gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, *numero quinque.*

Of

℞. Extract. Catholici, *ſcrup. unum.*
Merc. præc. albi, Gr. *tria.*
Ol. Tereb. *gutt. tres.*
M. F. Pilulæ, No. *quinque.*

Of

℞. Extract. Cathol. Gr. *quindec.*
Merc. dul. *grana viginti.*
Ol. Succini *gutt. tres.*
M. F. Pilulæ, *num. quinque.*

Deſe en diergelijke zijn dan bequaam om het ſuur (d'oorſaak deſer quaal) te weeren, en voor een gedeelte uit het lighaam te dryven. De quik, door ſijn ronde Bolletjes doet hier mede ſijn beſt toe, waar van ik hier na breeder ſal ſpreken. Ondertuſſen moet men voorſigtig zijn dat men geen quikſilverige dingen in poeders ingeve, want de mond konde daar door beledigt werden, want het ſuur vervoegt ſig terſtond in de pypjes van het quik, en ſoude by gevolg eenige moeyelijkheid in de mond veroorſaken.

XXXVI.

Na deſe komen ſy niet alleen tot middelen die de Pis dryven, maar die ook by gevolg het bloed verdunnende, te gelijk de obſtructien openen, die in de Voorſtander klieren zijn, welke geopend zijnde, alles daar uitvliet: maar behal-

behalven dit, mengenſe daar ook middelen by die het ſuur bematigen en temperen, of liever der ſelver ſuuren breken.

Enkele Pis-dryvende middelen.

Rad. Alcannæ,
Fol. Thee,
Sabinæ
Fruct. Alkekengi.
Balſ. Peruvian.
Copayvæ,
Myrrha,
Terebinthina Ven.
Cantharides
Millepedes
Sapo ven.
Sperma ceti,
Sal. Succini
Ol. Succini
Terebinthinæ
Sabinæ, &c.

Deſe middelen hebben alle deeltjes die een vlug-ſout heeft, en andere een olyagtig vlug-ſout, welke alle de bequaamheid hebben, om het bloed vloeybaar te maken, waar door veel Piſſe werd uitgelooſt, want als het bloed dun is, en met wat heet Thee-water aangeſet, ſal het ſuur uit het lighaam uitgeſpoelt werden. En by aldien men Thée of Coffée tot ſweetens toe drinkt, ſal men met eenen het ſuur door het ſweeten verdryven. De ſuur-temperende middelen zijn de navolgende.

Suur-

Suur-temperende middelen.

Rad. Chinæ,
Zarz. Parillæ,
Lig. Guajacum,
Saſſaphras,
Fol. Thee,
Pyrolæ,
Sabinæ,
Crocus,
Balſ. Peruvianum,
Copayvæ,
Caphora,
Gum. Elemni,
Maſtix,
Terebinthina,
Beſoar.
Oculi Cancri,
Sperma ceti,
Corallum,
Bolus,
Os Sepiæ, &c.

Door deſe en diergelijke middelen werd het ſuur ganſchelijk ten onderen gebragt, want daar een goed *alcali* onder is, die met het ſuur ſoo lange fermenteert en woed, tot dat d'een den anderen heeft ten onderen gebragt. We ſullen dan eenige wijſen van voor-ſchriften laten volgen, die afdryvende en met eenen Suur-temperende zijn, als:

℞. Ocul cancri *unc. ſem.*
Caphoræ
Terebinth. Ven. aa *drach. tres.*
Balſami peruv. *ſcrup. duos.*
M. F. Pilulæ *quinque ex ſcrupulo.*

Men

Men laat'er dagelijks vijf van gebruiken, die ſullen niet alleen het Suur temperen, maar het ſelve mede door de Pis-gang verdryven.

Of

℞ Ocul. Cancri, *unc. unam.*
Fol Sabinæ, *drach. duas.*
Tereb. Ven. *drach. tres.*
Balſ. Copayvæ *ſcrup. duos.*
M. F. Pilulæ.

Maakt'er vijf uit een ſcrupel. De gifte is als voren.

Of

℞ Pulv. Ocul. cancri, *unc. duas.*
Lapis Prunell. *unc. unam.*
Sal. Tart. Vitriol.
Caphoræ, aa *drach. duas.*
Balſ. Peruv. q. s.
Ol. Sabinæ *ſcup. ſem.*
M. F. Pilulæ.

Laat hier kleine pilletjes van maken, de gifte is van een ſcrupel tot een drachme.

Of

℞ Maſtiches, *unc. ſem.*
Caphoræ, *drach. duas.*
Sal. Succini, *ſcrup. unum.*
Ol. Succini, *gutt. viginti.*
M. F. Pilulæ.

Of

℞ Rad. Alkannæ, *unc. duas.*
Ol. Terebinth. q. s.

Laat dit eenige dagen in de Sonne ſtaan, 't welk afdrijft. De gifte is van ſes tot tien droppels.

pels. Dit drijft wat sterk af. Sommige gebruiken de Spaanse Vliegen, als:

℞ Cantharid. *drach. unam.*
Spiritus vini, *unc. quinque.*

Dit laat men eenige dagen weiken, waar van men twee drachmen in neemt, met een drachme *oculi cancri.*

Of

℞ Ocul. Cancri, *unc. sem.*
Canthar. *scrup. unum.*
Ol. Tereb. *drach. unam.*
Sabinæ, *scrup. sem.*
Vini rhenani, *unc. sex.*
M. F. Tinctura.

Hier kan men lepel-wijs van gebruiken.

Het AQUA QUERCETANI doet hier mede geen kleine nut, wiens beschrijvinge volgt.

℞ Menthæ Siccæ,
Dictamni
Irid. Flor. aa *unc. unam.*
Sem. Agni Casti,
Rutæ,
Lactuc. aa *drach. unam.*
Tereb. Ven. *unc. quatuor.*
Vini Albi, *unc. viginti.*

Laat dit in een kolf, in het *Balneum Mariæ* distilleren. Van dit water geeft men alle ogtend, eenige dagen agter een, twee lepels vol van, zijnde eerst met eenig Mercuriaal gepurgeert: *Quercetanus* getuigt dat hy het wel hondert

dert reisen beproeft heeft: want het is ook dienstig in de sweeringe der Nieren.

XXXVIII.

Dese gantsche distillatie is een *Sal volatile oleosum* uit verscheide dingen te samen gestelt. Het *semen lactucæ* kan daar weinig voordeel in doen, maar in de plaats, was het best een dragme of twee Campher te doen.

XXXIX.

Dit Medicament doet het bloed seer vloeybaar werden, want de scherpe degentjes der suure punten, werden in de armtjes van dese oliagtige deelen gesleept en omarmt, welke dan te gelijk door de Pis-gang uitloopen. Men kan de Terpentijn mede met een doir van een Ey ingeven, als:

℞. Terebinth. Ven. *drach. duas.*
Vitell ovor. q. s.
Aq. Quercet. q. s.
M. F. Haustus.

De takagtige deeltjes van den Terpentijn, werden door het Ey soo omwonden, datse sig niet konnen uitbreiden, en by gevolg aan de mond en tanden niet vast kleven, daarom kan mense met eenig vogt bequamelijk in geven: en indien men het wat meerder dryvende begeert te hebben, kan men daar de *oleum succini* en *oleum sabinæ* by mengen.

XL.

Men kan ook eenige droppelen *oleum succini* in *alcohol vini* smelten, en met een weinig wijn in geven.

XLI.

Om nu de brand in de nieren en in 't water

maken

maken te temperen: is'er niet beter dan Thee-water warm gedronken, want het ſpoelt al het ſuur uit, en tempert de brand, dewijl die brand-makende deeltjes verſpreid werden, en afglibberen, door dien de Thee-drinkers overvloedig wateren. Men kan ook een *ptiſane* koken van Gerſt, Raſijnen en Soet-hout, met een weinig *ſalſa parille*, of drinken louter ſoete Melk met warm Thee-water.

XLI.

Men kan ook wel eenige ſpuitingen doen met een ſterk Thee-water, 't welk de ulceratie ſal ſuiveren en geneſen, en dit ſomtijts continueren.

Of

℞. Vitrioli albi,
Caphoræ, aa *drach. unam.*
Spir. vini, *unc. ſexdecim.*
M. F. Injectio.

Of

℞. Aq. Commun. *unc. tres.*
Sal Saturni *drach. ſem.*
Caphoræ *ſcrup. unum.*
M. F. Injectio.

Het ſpuiten met Kalk-water doet ons veel voordeel.

XLIII.

Soo de Schagt ſeer ontſteken is, ſoo dat hy gelijk als omkrimt en ombuigt, moet men daar yts omleggen dat de ontſtekinge doet vergaan, als:

℞. Boli Arm. *drach. duas.*
Caphoræ, *ſcrup. unum.*
Spir. Vini q. s.
M. F. Linimentum.

Dit

Dit mag men rontom de Schatt leggen, soo sal de ontstekinge vergaan.

XLIV.

Sweet-dryvende middelen mag men mede genoegsaam in 't werk stellen, voornamelijk van *Pokhout*, *Sassaphras*, *China* en *Sarsaparilla*, voornamelijk als dese siekte wat veroudert is: waar van wy eenige staaltjes sullen opgeven, als we hier na van de genesinge der Pokken meinen te handelen. Sweeten.

XLV.

Indien het stoppen noodig is, mag men de volgende Pillen ingeven.

℞. G. Elemni,
Mastiches, aa *drach. duas.*
Terræ Catechu, *scrup. unum.*
M. F. Pilulæ.

Men kan daar alle dagen twee van innemen, en sal in alle gelegentheid sijn effect sorteren, 't en ware de ulceratie de sweringe al te groot gemaakt hadde. Indien de ulceratie wat hertnekkig was, moet men onder de spuitsels wat Spaans-groen mengen, 't welk die vuile korst af eten sal. Onse genesinge nu ten dien einde zijnde, moet men ook onder het cureren een goede en geregelde levens-wijse houden, en sig onthouden van alle sterke drank, drinkende alleen een kooksel van *Salsaparil*, oft Thee-water, met of sonder soete Melk, of een *Ptisane* gekookt, en diergelijke: soet klein Bier is anders mede niet vreemt. De spyse sy sonder suur en sout en niet vet: op het leste van de curatie mag men wel wat Amandelen en Rasijnen uit de hand eten. Stoppen.

XLVVI.

Op dat nu ſommige niet verlegen ſtaan, ſullen wy eenige Gevallen ten toon brengen, op dat die gene welke de geneſinge noit by der hand heeft gehad, des te beter leere.

I. GEVAL.

SEker Jongeling van agt en twintig Jaren, heeft ontrent de twaalf dagen een Saadvloed of Gonorrhœa gehad, welke ſtinkende was, en met etter gemengt. Daar is een groote pijn en hitte in het water-maken, met een ontſtekinge der Roede: deſe had over dry weken ontrent by een vuil en beſmet Vrouwmenſch geweeſt.

We ſullen ons hier niet weder ophouden om de oorſaken uit te leggen, maar ons alleen met de geneſinge bekommeren. Ik gaf hem dan de navolgende Pilletjes.

℞. Extr. Rhei, *ſcrup. unum.*
Merc. dulcis, *ſcrup. ſemis.*
M. F. Pilulæ.

Hier van had hy agt Stoel-gangen. Doe liet ik hem des ogtens en des avonds tien Pillen van de volgende op een dag gebruiken, als:

℞. Tereb. Ven. Coct. *unc. ſemis.*
Oculi cancri, *drach. tres.*
Balſ. Peruv. *drach. unam.*
Caphoræ, *drach. ſemis.*
Ol. Sabinæ, *gutt. viginti.*
M. F. Pilulæ, vijf uit een ſcrupel.

Daar by liet ik hem des ogtens, middags en 's avonds louter Thee-water drinken, en met een ſterk Thee-water ſpuiten ik in de Schaft dagelijks

gelijks twee-maals : en om de Schaft sloeg ik hem een doek met *Bolus*, *Campher* en *Brandewijn*, en is dus doende binnen weinig dagen geneesen.

II. GEVAL.

DEn Heer *I. B. Pinket*, deftig *anatomicus* tot *Gent*, heeft my dese *casus* believen gemeen te maken, seggende aldus:

Seker Heer oud 38 Iaren, met een Venus Druiper besmet, had tien weken de raad van een Koppelaarster hier in gebruikt, dog sonder voordeel; quam eindelijk by my om raad.

Ik gat hem dan, segt hy, het afweiksel van *cantharides*, op volgende wijs bereid.

℞. Cantharid. *drach. unam & sem.*
Spir. vini, *unc. duodecim.*

De Spaanse Vliegen laat ik grof stooten, en doese in een Linne doekjen, en hangse soo in de Brandewijn een geheele nacht, op de heete asschen te weiken.

F. Infusio.

Men geeft des ogtens en des avonds een lepel van in.

De lyder dronk een Pot vol van volgende Amandel-melk elke dag.

℞. Quat. sem. frig. Maj. aa *drach. duas.*
Amygd. dulc. N°. *viginti.*
Aq. Hordei *Pint. duas.*
Sacch. albi, q. s.
F. Sec. art. emulsio.

Tweemaals daags wiert het volgende tot pijnstilling in de Roede gespuit.

℞. Troch. albi Rhasis, *scrup. sem.*
Aq. Rosar. *unc. duas.*
F. Injectio.

Vele dingen wierden ses dagen vervolgt; wanneer hy 't volgende gebruikte, om het ligchaam te suiveren.

℞. Lign. Guajaci, *libr. sem.*
Fol. Sennæ, *unc. duas.*
Sem. Anisi, *unc. unam.*
Lign. Liquiritiæ aa *unc. unam.*
Aq. Comm. *Pint. octo.*

Tot op de helft gekookt zijnde, gaf men de lyders tweemaals daar agt oncen van in.

Dit afziedsel duurde dry dagen, en verwekte elke dag vier of vijf af-gangen. Na dese suivering werd dit gegeven.

℞. Sacch. Saturni,
Caphuræ, aa *scrup sem.*
Sal. Prunell. *drach. unam.*
Chalyb. Præp. *scrup unum.*
Rob acaciæ, *drach. unam.*
Misce.

De gifte is een drachme, daags tweemaals. Met het volgende spuit men ook tweemaals op een dag tot heelinge.

℞ Vini albi Gall. *unc. duas.*
Tutiæ Præp *scrup. sem.*
Misce.

Zoo wierd dese ziekte in veertien dagen tijds genesen.

Merkt dat het spuiten de besonderste middel is, om den Druipert te genesen; want ik bevinde dagelijks, dat de beste heelende middelen

len door den mond genomen, op ver so veel niet konnen te weeg brengen; ook hoeft men niet bevreest te zijn, dat het pijpje van de spuit, dat in de Roede gestoken werd, pijn, of eenige opening in deselve soude konnen veroorsaken, wijl ik het selve pijpjen van vooren bot rond make, en niet langer als een dwers stroo.

III. GEVAL.

ZEker Advocaat van ontrent de dertig jaren, hebbende mede in een verkeert Kanaal gesteld, hadde agt maanden lang een Druipert gehad, en by een martelaar van een Beun-haas wat gelapsalft, dog alles te vergeefs, ik schreef hem het volgende voor.

℞ Terebinth. Ven. *drach. duas.*
Bals. Peruv. *gutt. sem.*
Extr. Rhei *scrup. unum.*
M. Fiat Bolus.

Dit liet ik hem om de twee dagen hervatten, tot hy viermaals 't selve hadde ingenomen. Onderwijlen gebruikte hy alle dagen de volgende Pillen.

℞ Tereb. Ven. Coct.
G. Elemni, aa *drach. duas.*
Ol. Succini, *gutt. decem.*
Ocul. cancri, *unc. semis.*
M. F. Pilulæ, dosis een scrupel.

Hier by gebruikte hy ook het *Aqua Quercetani*, vier lepels vol eens daags: en is in anderhalve week genesen.

IV. GEVAL.

EEn Man van vijftig Jaren, hebbende by een Hoer geſlapen, kreeg een vuile Saadloop. Ik purgeerde hem, gelijk in het derde Geval geſegt is. En liet hem louter Thee-water drinken, waar door de heete Pis gematigt wierd. Ik liet hem ſpuiten met Kalk-water, in welke een weinig *aluin* was geſmolten. Het *aqua Quercetani* met wat Campher gemengt gebruikte hy dagelijks en is geneſen: onderhoudende ſig met Terpentijn Pilletjes.

V. GEVAL.

SEker Baron ontrent vijf en twintig Jaren oud by my komende, had lang by ſommige gemeeſtert, dog ſonder eenige hulp, want hy kreeg het geduirig wederom. Ik ſuiverde ſijn lighaam met eenige Mercuriale Purgeermiddelen, 't welk ik om de twee dagen tot drie reyſen toe liet hervatten, onderwijlen dronk hy het volgende kookſel.

℞. Rad. Chinæ
Salſ. Paril. aa *unc. duas.*
Glycyrrh. *unc. ſem.*
Coq. ex Aq. ad *unc.* XL. colatum.
Detur uſui.

Des ogtens en na de middags dronk hy ook ſoo veel Thee-water als hy drinken kon: de Schaft wierde tweemaals daags geſpeuit en geſuivert; doe ſchreef ik hem het volgende mengſel voor.

℞ Olej

℞ Olei Succini,
Juniperi, aa *drach. unam.*
Alcohol vini, *unc. quinque.*
Miſce.

Hier gebruikte hy dagelijks des ogtens en des avonds een lepel vol af met wat wijn gemengt, en een half drachme Kreefts-oogen, en is geneſen geworden.

VI. VOORVAL.

SEker jong Hamborger Koopman, hebbende alhier door quaad geſelſchap in een Hoerhuis geweeſt; kreeg voor ſijn loon een Druipert: Deſe laat my in ſijn Herberg met een Chirurgijn ontbieden: we lieten hem eens ſweeten, en des anderen daags met een Mercuriaal Purgeren: de ſchaft was vry ontſtoken, die men laafde met ſoete Melk en Campher buiten om te ſlaan, onderwijle ſpuite men met het volgende.

℞ Caphoræ, *Gr. decem.*
Infuſionis Thee, *unc. duas.*
M. pro injectione.

Dit wierde ſoo eenige dagen gecontinueert, onderwijlen gebruikte hy de *Pilulæ ex Terebinthina*, *Balſamo copayvæ*, *oculi cancri* en diergelijke. En is weder geſond na Hamburg vertrokken.

VII. VOORVAL.

SEker Heer klaagde my dat hy eenige maanden lang aan een Druipert gegaan had,

waar op ik hem eenige Medicamenten voorschreef, die hem binnen korten tijd wederom herstelden, dat hy wederom op het Meisje klom: maar de volkome genesinge volgde soo ras niet, wijl hy geduirig 't verhoetelde, 't geen hy te regte gebragt had. Hier volgt des selfs Brief.

Mijn Heer Blankardt, salutem, &c.

„ VOorlede Vrydag is't 14 dagen geleeden
„ dat by U E. geweest ben over een *Gonor-*
„ *rhœa* dien ik omtrent 7 Maanden gehad heb;
„ soo heeft UE. mijn geordineert twee doosjes
„ met 10 Poyers, met een fles dikke Olie, en
„ lange Playsters om in mijn Schaft te steeken,
„ om de kleine hardigheit of knoopje weg te
„ nemen en U E. gelieste te seggen, dat UE.
„ docht dat ik daar mede in 14 dagen wel gene-
„ sen soude weesen, soo dat voorleden week
„ hebbende maar weinig of geen pijn in't water-
„ maken, of weinig Saad-loop: soo heb ik de
„ stoutheit gehad, om een Juffr. te beslapen daar
„ ik aan verpligt ben, maar sy en heeft daar
„ geen quaad mee gevat, maar blijft alsoo ge-
„ sont als vooren; dit is vier dagen geleden, ik
„ hoop dat UE. my sult vergeven voor't fout,
„ en sal't niet meer doen voor al eer dat UE.
„ mijn vry toleratie geeft; maar dit dient te
„ versoeken (alsoo daar noch een kleine uit-
„ sypering is van het Saad, maar meest 's och-
„ tens, over daags heel weinig: en op dit in-
„ gesloten papier send ik U E. de materie die
„ van ochtent is uitgekomen, om UE. de ko-
„ leur te laten sien, ik heb ook een weynig pijn
„ in't

„ in't water maken, het knobbeltje blijft noch
„ ſonder pijn, maar 't is of ik'er altemets een
„ een kleine ſteekinge voelden, maar 't is niet
„ te beduiden) dat UE. my wil gelieven te la-
„ ten weten wat dat UE. daar van oordeelt, en
„ ſoo daar eenige Medicamenten zijn die noch
„ beter voor my weſen ſouden, gelieftſe maar
„ te ordineren, of UE. advijs of yets anders
„ dat mijn geſontheit kan bevorderen; ik ſal
„ UE. eerlijk en wel betalen, en altijd blijven
„ als ik ben

U E. verobligeerden Dienaar,

N. N.

De witte poeyer is haaſt uit.
Als U E. mijn ſchrijft, &c.

Na die tijd ſchreef ik hem eenige andere middelen voor, en is binnen weinig dagen herſtelt. De Juffrouw onderwijlen daar hy by geſlapen had, wierd niet ongeſond aan hare heimelijke deelen, om dat deſe Druipert ſijn meeſte quaadaardigheid al over eenige tijd hadde afgeleid, en door de ſcherpe knaginge die'er te voren was, was de *Caruncula* in de Schagt maar wat beledigt, ſoo dat het vogt uit de Proſtaten oft Voorſtanders, lichtelijk nog in de Schagt kon ſyperen.

VIII. VOORVAL.

NA dat deſen voorgemelden Heer geneſen was, vervalt hy eenige maanden daar na weder in de ſelfde quaal. als uit ſijn Brief komt te luiden.

Mijn Heer Blankaart,

„ Wanneer ik de laatſte maal tot uwent was,
„ was ik wederom bang voor een *Gonorrhœa* oft
„ Saad-loop; ik hebbe dan wederom dry nag-
„ ten lang by een Juffrouw geſlapen, en hebbe
„ haar meer dan twintig malen gecareſſeert.
„ Na dat ik van UE. getrokken ben, heb ik
„ bevonden dat'er wederom ſaad uit mijn
„ Schaft quam te ſyperen, dog van een redelijke
„ goede koleur. Verſoeke dat U E. my met
„ den eerſten gelieft hulpe te bieden, ſult mijn
„ verobligeren te continueren. De recom-
„ mandatie aan mijne goede vrienden, blyve
„ &c.

Hier op heb ik hem mijne medicamenten voor geſchreven, latende hem eens met een *Extract van rhabarber*, waar onder wat *Mercurius dulcis* was, purgeren: hier na gaf ik hem ſuiverende middelen: maar dewijl hy ten eerſten geen baat veel vond, ſchreef hy my deſe Brief, wederom.

Mijn Heer,

„ Het medicament van ſijn Ed. geordineert,
„ hebbe nu by-na uitgebruikt, en ik geloove
„ dat het fenijn van de Saad-loop nu uit mijn
„ lighaam is, alhoewel my de Saad loop nog
„ geduurt; ſoo dat ik geloove, by aldienſe op-
„ geſtopt was, en eenig *Decoctum* gebruikte, ik
„ dan wederom friſ ſoude zijn, gelieft met den
„ eerſten te antwoorden, ik blyve &c.

Hier

Hier op maakten ik dat hy een ander geneesmiddel kreeg, dewijl het nu de regte tijd was, en wierde binnen weinig dagen herſtelt; ik liet hem ook deſe *Decoctie* gebruiken.

℞. Salſ. Parill. *unc. quatuor.*
Chinæ, *unc. duas.*
Ligni guajaci, *unc. unam.*
Glycyrrhizæ, *drach. duas.*
Coq. per aliquot horas in aqua Communi, Colatura *pint. octo.*
Detur uſui.

Dit liet ik hem nog een week of twee drinken, en daar by een goede levens-wet houden, en is na ſijn wenſch geneſen.

IX. GEVAL.

OVer eenige tijd wierd ik in een Herberg alhier tot *Amſterdam* ontboden, by een groot Heer, my onbekend: deſe klaagde my van een ongeluk by een mooy Meisjen gehad te hebben; waar op ik hem antwoorde, dat hy my maar ſeggen ſoude wat hem ſcheelde, en de biegt, hoe hy daar aangekomen was niet van nooden had, Hy ſeide my dan te hebben een Druipert oft Saad-loop, en die al eenige weeken gehad te hebben, met pijn in't water-maken, en trekking van den aars-naad; waar over hy ſeer droevig was, en hem ſulks in de herſenen geduirig maalde. Ik ſeide hem dan dat hy eerſt eens het lighaam reinigen moeſt, waar op hy volgende pilletjes gebruikten:

℞ Extr. Cathol. *ſcrup. unum.*
Præc. Albi, *Grana quatuor.*
M. F. Pilulæ *num. ſex.*

Deſe

Dese nam hy des anderen daags in, waar van hy eenige afgangen kreeg. Doe liet ik hem een middel agt dagen lang gebruiken, om den Druipert te suiveren; drinkende onderwijlen veel soete-melk met Coffée ofte Thée, om de Pis sijn brandigheid wat te dempen, nalatende alle Wijn, Brandewijn, Tabak, sout, suur, veel vettigheit en diergelijken: doe ik nu merkte dat de stoffe die uit de Schagt liep, van goede koleur &c. was, gaf ik hem een ander middel te gebruiken, en wierde na 14 a 16 dagen herstelt.

Wanneer de Patienten maar een goede en geregelde diëet houden, kanmense wel haast van hare qualen af-helpen: maar wanneerse met haren Druipert in de broek by haar vorig geselschap willen loopen, en voornamelijk by de soete Meisjes in Speel huisen en in andere, ik weet niet wat voor Bordeel huisen loopen, soo konnen sy daar maanden en jaren aan gaan, en bederven haar selven soodanig, datse wel haast in de Pokken moeten vervallen, waar na sy menigmaals ellendiglijk werden genesen, of met den ellendigen dood gestraft.

X. GEVAL.

IN't voorste van voorleden jaar komt my een goed vriend uit Gelderland besoeken, welke, na dat hy in dese Stad een week of twee sijn verblijf genomen had, komt weder by my, en openbaart my sijn ongeluk: behalven dat hy een braven Druipert had, was het hooft der Roede vry ontsteken, met pijn in't water maken en soo voort: in sulke wateren vangt men

sulke

sulke Visschen. Ik stond verwondert, dat soo een goed Vriend van my soo gestelt was: en dagt by mijn selven, men kan op niemand gissinge maken.

Des anderen daags deed ik hem terstond eens purgeren, met eenige mercuriale Pilletjes, die hem vry wel bequamen. Om de Schagt liet ik een papjen slaan van *Bolus Armenus*, *Caphura* en *Spiritus vini*, dat hem ook alle ontstekinge benam, waar door den Druipert ook beter sijn loop kreeg, want anders als dese scherpe stoffe in de Schagt blijft, maaktse door-vretingen, waar door groote moeyelijdheid in't water-maken ontstaat. Hy dronk veel soete melk met Coffée, om de Pis sijn scherpigheid te benemen. Na het purgeren, liet ik hem suiverende dingen gebruiken, en is met nog eenige andere Medicamenten te gebruiken, in de tijd van ontrent drie weeken gelukkig herstelt.

XI. GEVAL.

SEker Meisjen klaagde my hoese van haar Bruidegom bedrogen was: en na wat lang geteem van woorden, gelijk haar gewoonte wel is, seide, dat haar soo veel scherpe stinkende en geele stoffe dagelijks uit de vrouwelijkheid afliep, waar doorse groote pijn gevoelde, soo dat de lippen van haar geplukte tederheedjen vry wat ontvelden, en pijnelijk waren.

Van buiten op liet ik dan met fijne doeken een mengsel leggen van *Bolus*, *Caphura* en *Spiritus vini*, waar door de ontstekinge, welke door die knagende en gedurig uitloopende scher-

ſcherpigheit was veroorſaakt, geheelelijk verdween : ook liet ik haar op d'ordinare wijſe eens purgeren, met *extractum Catholicum*, en wat *præcipitatum album*; na datſe dan eenige goede afgangen gehad hadde, liet ik haar het volgende gebruiken.

℞. Balſ. Copayvæ, *unc. Semis.*
Peruviani *drach. unam.*
Miſce.

Na datſe dit dagelijks droppel-wijs met wat Thée oft Coffée-drank gebruikt hadde, heb ik haar het volgende doen gebruiken.

℞ Maſtichis,
Thuris,
Boli arm.
Succini
Oſſis Sæpiæ.
Oculi Cancri,
Arcani Noſtri, aa *drach. tres.*
M. F. pulvis.

Des ogtens en des avonds laat ik van dit Poeder een vingerhoed vol, het zy met *decoctie* van *Salſa parilla* en *China*, oft met Coffée oft Thée innemen, het welk ſy ook deed; en is, na haar wenſch, binnen korten dagen wederom herſtelt : maar verliet ſoodanigen Bruidegom.

XII. GEVAL.

N. N. Een groot Koopman, was verlooft aan een Juffrouw van goede hoedanigheden, maar dewijl hy wel agtien maanden lang een ſlependen Druipert hadde gehad, ſchorte hy het

het houwelijk eenige maanden op: onderwijlen werd hy aangemoedigt door een goed vriend van my, om my eens te hooren ſpreken; waar op hy des avonds ten negen uuren by my quam, en ſijn ſaak te kennen gaf: ik ſeide dat hy de moed niet moeſt verloren geven, en verſekerde hem van binnen veertien dagen geneſen te zijn; waar op hy ſeer blijde wierd. Dewijl dan dat'er geen quaadaardige ſcherpigheid meer by was, liet ik hem dagelijks van ons *Arcanum* gebruiken, ook ſoo liet ik hem daar tweemaals daags mede in de Schagt ſpuiten, en was den tienden dag herſtelt: het welk hy my rijkelijk loonde, en verſorgde dat hy na weinig dagen ſijn Bruid omhelſde.

In dit en in't vorige geval heb ik van een *Arcanum* gewag gemaakt, en ik mag'er ſekerlijk wel mede pronken, als met een *Arcanum*. Veleſullen nu wel geern weten willen wat het is, maar ik moet het t'huis houden, en alleen voor mijn vrienden bewaren: want ik heb door het ſchrijven van dit en meerdere Boeken gemerkt, dat het niet waart is, roſen voor de Verkens te ſtroyen: die het van nooden heeft, daar heb ik het voor ten beſten: en die mijn vrienden zijn, ſal ik het altijd openbaren, want ik heb de gewoonte niet brood voor vrienden te ſluiten.

XIII.

OP een morgen vroeg, quam my een Fries Edelman aan de deur kloppen, welke my klaagde dat hy wel tien maanden lang een Druipert gehad hadde, en dat de middelen, die hy van een Pok-meeſter, die briefjes langs de ſtraat laat

laat omdeelen, gebruikt had, hem geenſins genaſen, ſoo liet ik hem het volgende *conditum* gereed maken.

℞ Tereb. Ven. *unc. unam.*
Rhei toſti, *drach. duas.*
Arcani noſtri, *drach. unam.*
Vitel. ovi q. s.
M. F. conditum.

Hier van gebruikten hy tweemaals daags een brokjen, en is na verloop van negen of tien dagen geheel herſtelt.

XIV. VOORVAL.

SEker Heer, vollijvig van lighaam, ontrent de dertig jaren oud, ſchrijft my door een brief, dat hy ontrent de twee jaren een Druipert hadde gedragen, die wel niet ſcherp was, of hem veel hinderde, maar egter hem geern miſſen wilde.

Ik gaf hem een doosje van ons *Arcanum*, waar van hy alle daag een pilletjen nam, het welke hy drie weken lang beſogt, en is van ſijne Druipert herſtelt geworden. Het *ſuccus acaciæ* en het *ſuccus hypociſtidis* mein ik dat ook veel voordeel by brengen: maar ons *Arcanum* agt ik nog veel beter.

XV. VOORVAL.

DEs avonds komt'er my een man by van ontrent de veertig jaren, welke door een vuile byſlaap, ook een vuile Druipert hadde, hebben;

hebbende ook lange by een Pok-meester gelapsalft: sijn Schagt was ook vry ontstoken, en aan het hooft der Roede eenige knobbelige hardigheid.

Na dat ik hem eens had laten purgeren met *extractum Rhabarbari*, en *Mercurius dulcis*, liet ik hem *Brandewijn*, *Caphura* en *Bolus* (alles na de konst gemengt zijnde) om sijn Schagt slaan, waar na de swellinge verdreven wierd: hier by dronk hy soete melk met Thée, om de snijdinge in 't watermaken te beletten, waar by hy ook het Nimmeegse Bier dronk, dat men Mol noemt: daar na gebruikte hy de *Balsamum Copayvæ* en *Balsamum peruvianum* een week lang: waar na hy doe eenige reisen van ons *Arcanum* gebruikte, en wierd weder fris als te voren.

XVI. VOORVAL.

EEn man van in de dertig jaren, hadde twee maanden lang een Druipert gehad, en na dat hy van verscheide Chirurgijns veele dingen gebruikt had, wierd hy eindelijk by my gebragt: ik liet hem doe een goeden *Balsamum sulphuris* agt dagen lang gebruiken, onderwijlen eens purgerende, en daar na mijn *Arcanum*. Na dat hy genesen was, heeft hy my boven 't geen hy my gegeven had, nog een goede vereering gedaan, en my bedankt.

Dit sal dan nu voor dese reis genoeg zijn om te weten wat een Druipert in heeft, we konden daar nog wel veel meer redenkavelinge over gebruikt hebben, maar wijl mijn manier niet en is de Lesers met woorden op te houden, soo sullewe hier een eind maken, en eens besigti-

gen wat een ontſtekinge aan de Roede en de ſelfs deelen is.

V. HOOFT-STUK.

Van de ontſtekinge aan de Roede en Voor huid, Sjankers oft Kankers en Spaanſ Kraag geſegt, als ook van de Cordée.

I.

EEn Druipert komt ſelden alleen, maa heeft gemeenlijk een of meerder makker by ſig vergeſelſchapt, namelijk des Schafts ont ſtekinge, verſweeringen van binnen de Schaft Sjankers oft Kankers, Spaanſe Kragen, en mee ander geſelſchap, waar van hier na breeder ge ſproken ſal werden.

II.

Sjankert wat die is.

De *Sjankert* dan is niet anders, dan een ont ſtekinge oft puiſten aan't hooft der Roede, on der en ſomtijds agter de Voorhuid, waar na korſtagtige en quaadaardige Ulceratien vol gen.

III.

Oorſaak.

d' *Oorſaak* hier van is al mede de vuile by ſlaap: want de ſtoffe van het beſmette Vrouw mens beſproeit het gantſche hooft van de Roe de, welke ſtoffe ſeer door-dringend zijnde, en het opper-velletjen van de roede ſeer tenger, ſo werkt dit fenijn by na op de ſelfde wijſe als de Spaanſe Vliegen werken, welkers deeltjes door eenig vogt ontdaan zijnde, door de warm te van de huid aan 't hakken en kerven geraken, waar van ook ſommige door de ſweet-pijpjes door-

doordringen, en eenige fijne water-pijpjes in ſtukken hakken en kerven, waar door het water uitloopt, en tuſſen de huid en opper-huid vergadert werd; even gaat het ook met dit fenijn, 't welk mede aan't werken geraakt, voornamelijk met het vlugge *alcali* van dat geſonde deel; dit fenijn dan ſoo door-dringende, namelijk door dit hakken en kerven, dringt tot binnen in de pijpjes, waar door de Sappen een groote veranderinge krijgen, want het ſuur van dit fenijn met ſijn punten in de pijpjes van het vlugge *alcali* blijvende ſteken, maken dat deſelve trager voort loopt: even als eenige lange en ſtijve planken veel makkelijker door een Rivier loopen, alſſe onbelemmert zijn, dan dat door elke plank noch eenige dwers-balken quamen te ſteken, want dan ſouden ſy geduirig tegens de wallen aanbotſen, en d'een met d'ander de Rivier verſtoppen: even dan gelijk als dit met de planken geſchied, gaat'et ook met dit *alcali* en het giftige ſuur, 't welk door de ſijnſte pijpjes des Roeden-hoofts niet konnende geraken, moet daar gelijk als dwers-balken blyven ſitten, want als A A in de *vierde Tafel*, *d' eerſte figuur* eenige pijp in de Schatt was, (we nemen het hier wat groot, om onſe gedagten wat beter te uiten, want alles is in het lighaam meer als milioenen duiſentmaal ſijnder en kleinder) B B B. zijn vlugge *alcali* deeltjes, in wiens pijpjes de ſuure punten C D E ſteken; ſoo het dan gebeurt dat het *alcali* van H tot K in ſijn behoorlijke ſtand niet met bloed en andere ſappen kan vlieten, zijnde beſwaart met de ſuure punten, ſoo komen ſy over-al tegens de kanten van die pijpjes aan te ſtooten, gelijk als

BBB en de punten van het ſuur ſteken daar door, gelijk als D, waar door allenxkens een verſtoppinge geraakt, voornamelijk als men in gedagten neemt, dat de aanvlietende ſappen van wijder pijppen na enger toe loopen, want dat gaat als wanneer van een ruim water een menigte Schepen te gelijk door een enge Sluis willen paſſeren, voornamelijk met haar Zeilen en Maſten op, ſoo ſullen ſy niet alleen malkanderen verdringen, maar de Maſten ſullen ook de Zeilen en Touwen in een warren. Dit geſchied dan mede in de ſappen en deeltjes, in de fijnſte pijpjes van ons lighaam gelakende, worden op die wijſe verſtopt.

IV.

Dit dan voor af getoont hebbende, moeten wy ſien, hoe het vorders met deſe verſtoppinge toe gaat. Want als deſe verſtoppinge daar is, blijft die niet altijd op een en deſelve wijſe, maar de geduirige aanvloey van de ſappen die van boven komen, maken de verſtoppinge noch veel grooter, want als ik een Riool heb die allenxkens enger en enger werd, en daar eenige ſteenen oft houten in gevallen zijn, ſoo ik dan met een lange ſtok deſe ſteenen of houten van het ruimer eind der Riool na het enger einde ſtoot, ſal de Riool noodſakelijk moeten meerder verſtoppen, want te voren kon tuſſen beiden de ſteenen, en aan de ſijde nog wel eenig water door paſſeren: maar dewijlſe nu aan beide ſijden de muur genaken, en ſoo digt aan malkanderen zijn geſtooten, dat de ruimten benomen zijn, moet al het vogt daar voor blyven ſtaan, 't welk d'eerſte verſtoppinge vermeerderde: alſoo ſeg ik gaat het mede in de

vaten

Tab: IV.

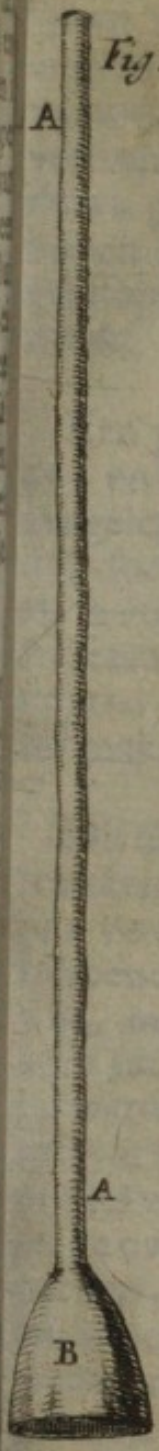

Fig. 4.

Fig. 2.

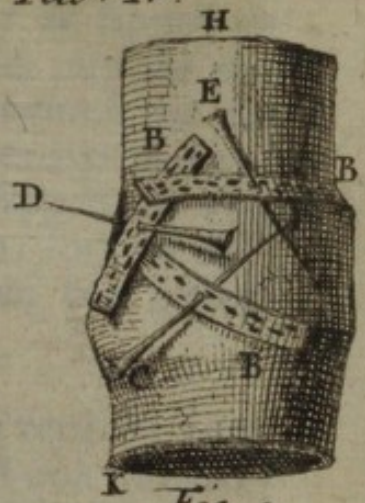

Fig. 1.

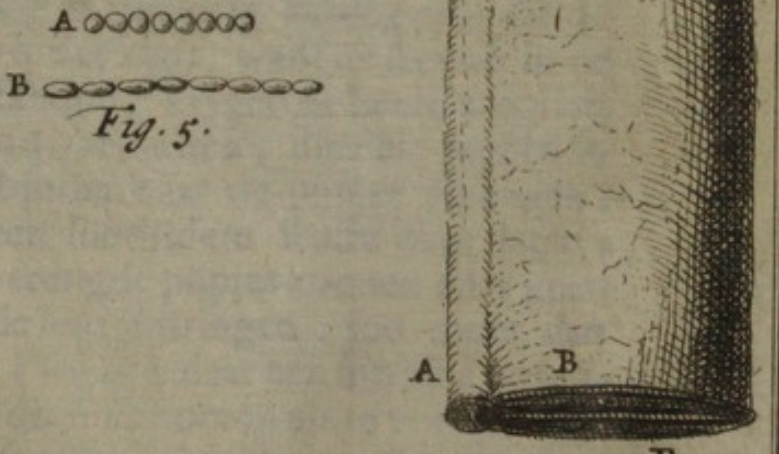
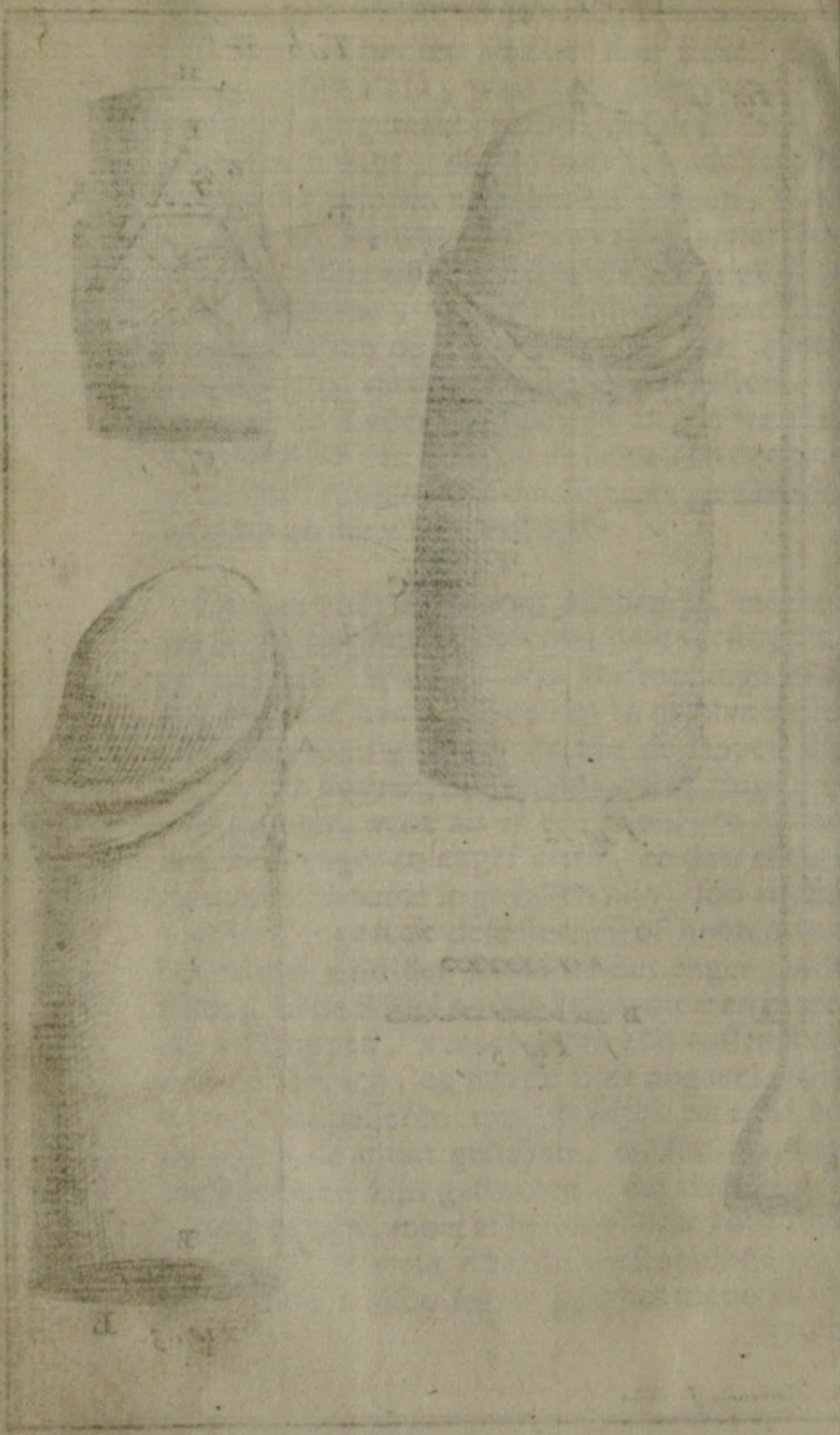

Fig. 3.

Fig. 5.

B

J. Harrewyn f. 1684. 3/5

vaten van ons lighaam, alwaar de ſappen en vogten van boven van een ruimer pijp tot een nauwer vloeyen, ſoo kan't gebeuren dat die verſtoppende deeltjes nog nauwer aan malkanderen geperſt werden, en de ſappen die van boven aanvloeyen blyven ſtaan, ſoo dat deſe verſtoppinge uitgeſet werd, en een geſwel maakt.

V.

Een pijpje of meer dan aldus verſtopt zijnde, en uitgeſet werdende, perſt ook de naaſtaangelegene pijpjes, welke verengert werdende, ſoo veel vogten niet konnen door paſſeren als te voren, ſoo dat by gevolg hier door de ſtilſtaande, of ten minſten trager loopende vogten, het geſwel meerder uitſetten en grooter maken.

VI.

Dit dan nu ſoo vaſt geſtelt zijnde, werd allenxkens de ontſtekinge vermeerdert, en de pijn verſwaart: om dat deſe verſtoppende en runnende deeltjes niet altijd in eene ſtand blyven, maar lyden een veranderinge, die allenxkens tot de verdervinge nadert: want de deeltjes werden nog al geduirig bewogen door de ſubtyle materie des logts: want de ſappen in de pijpjes verdikkende, krygen de hemels-bolletjes de overhand van buiten, die deſe ſappen ſo perſſen, dat binnen haar de pijpjes verengen, en alleenig een ſubtijldere ſtoffe door laten, want om de verengde pijpjes konnen daar geen grovere van de logt indringen: ſoo moet dan noodſakelijk (ſeg ik) daar een fijndere en ſubtijldere ſtoffe door ſtroomen als te voren, welke ſtoffe ook ſnelder bewogen werd, want hoe

fijnder dat de deeltjes zijn, hoe se ligter konnen bewegen, en hoe grover en grooter, hoe se ook swaarder te bewegen zijn : als dan dese fijndere deeltjes soo groote en snelle beweginge hebben, soo zijnse seer na met het vuur overeen-komstig, of se zijn liever een vuur selfs : dese fijne hemelse stoffe dan, als een vuur door dese verstoppende stoffe van dat geswel heen blixemende, maakt het selve heet en broeyende, even als het Hooy, of als een mand met Roosen komt te broeyen en heet te werden; de deeltjes nu welke in die verstoppende stoffe zijn, geraken aan het woeden, want sy werden tot een seer snelle beweginge gebragt, vliegende door malkanderen, even als de Somer-muggen, hakkende en kervende alles wat'er by of ontrent is aan hondert duisent stukken, waar door niet alleen pijn gemaakt werd, maar ook een *ulceratie* of gesweer, 't welk men aan het Roeden-hooft een *Sjankert* noemt, en aan de Voor-huid (voornamelijk als hy omgekrult is) een *Spaanse Kraag*. De stoffe nu die daar uit loopt is taay en lymig, hebbende veel takagtige lighaamtjes by sig, tussen welke, behalven het Sout en het Suur, mede verscheide waterslangetjes geplaatst zijn, welke door de warmte, die daar mede geduirig doorstroomt, in de logt gevoert werden, en alsoo uit-dampen, soo dat daar minder vloeybaarheit is als te voren, waar door dan by gevolg een korst gemaakt werd.

VII.

De etterige stoffe die onder dese korst sit, seer knagend zijnde, dat is, door de subtyle materie seer bewogen werdende, hakt en kerft hoe

hoe langer hoe meer, waar door de *ulceratien* grooter en grooter werden : soodanig, datse de geheele Schaft besetten ; en, soo men daar niet by tijds agter sit, t'eenemaal af-eet, en af-rot.

VIII.

Het geduirig uitsyperen van dese etterige stof geschied, om dat de sappen deselve voort-persen; want als de Pijpjes, daar de verstoppinge in was, open geknaagt zijn, en de verstopte stoffe sijn uit-togt heeft gehad, moeten uit de geopende eindjes geduirig een melkagtig voedend sap uit-syperen, 't welk door het goore suur van de sweeringe komende te stremmen, de gedaante van etter vertoont, want al de etter is niet anders dan een gekaasde Melk.

Maar waarom, sal ik vragen, sypert daar geen bloed uit ; soo wel als melkagtige stoffe? Ik antwoord, dat de verstoppinge van inflammatien noit in de Arterien oft Aders, daar het bloed door loopt, komt te gebeuren, maar altijd in arteriale buisjes, in welke alleenig een Jeu sap of Melkagtig Sap, om de deelen te voeden, loopt, want het bloed loopt eerst in ruimer en wyder vaten, en eer het tot dese fijne pijpjes komt, loopt het door zijd-takjes weder in de Aders, hebbende sijn dunne stoffe reeds in dese fijndere pijpjes laten vlieten : soo dat'er by gevolg geen bloed gestort werd, ten ware elders eenige grootere vaten doorknaagt waren, 't welk wel gebeurt.

IX.

Ten anderen zijn ook verscheide pijpjes, daar het bloed behoorde door te loopen, door dese gerunne melk gelijk als verstopt, soo dat daar geen bloed door passeert, ten sy men het

geulcereerde deel wat hardelijk aantaſte, en door duwen de pijpjes opende, ſoo ſal daar bloed uitloopen: hier komt nog by, dat die pijpjes mede gelijk als met lammigheid geſlagen zijn; want door de verſtoppinge hebben ſy ſeer moeten uit rekken, waar door een menigte van de kleinſte beweeg-veſeltjes gebroken zijn, waar door deſe grootere veſelen daar deſe voornoemde ſappen door liepen, haar op en toe trekken verloren hebben, ſoo dat het bloed en andere ſappen, daar door op die eigenſte wijſe ſoo niet konnen vloeyen als te voren. Dit ſy dan genoeg geſegt van het maken der ontſtekinge en *ulceratie* die men aan het hooft der Roede gewaar werd.

X.

De *Spaanſe Kragen* nu, hebben dit beſonders, datſe de Voor-huiden heel om krullen, en het roeden-hoofdjen bloot laten, daar is de oorſaak, mein ik, deſe: dat als de roede ſwelt en opſpant door de inflammatie, ſoo kan dat geſwollen vlies oft Voor-huid niet over heen blyven, maar moet na agteren toe wijken; want dewijl het door de inflammatie uit-ſet, neemt het in dikte aan, even als een blaas opgeblaſen werdende, mede in de breete uitſet, derhalven moet het van A tot B (*Taf.* 4. *Fig.* 2.) toe krimpen, dewijl het van B na A niet konde gaan.

XI.

Ten *anderen* is het hooft C veel dikker als agter het hooft ontrent D.D. daarom kan het daar beter na toe krimpen en over-ſtroopen.

XII.

Ten *derden*, is het een noodſakelijkheid dat de

de Voor-huid overſleuft, want het hooft van de Roede C werd ſoo groot dikwijls dat de Voor-huid te ſeer ſoude geſpannen zijn, en by gevolg pijnelijk werden: als nu deſe Voor-huid ſoo agter om geſet is, en met ſeeren en ſweeren beſet, noemt men dat een *Spaanſe Kraag*, welkers geboorte, opkomſt en oorſaak even eens geboren werd, als wy te voren in dit Hooftſtuk van de *Sjankers* geſegt hebben, uit welke den Leeſer genoegſaam bevatten ſal, hoe en op wat wijſe deſe ſweeren herkomſtig zijn, derhalven ſullen wy geen een ding meermaals ter baan brengen: want tweemaals gewarmde kool gegeten, doet braken.

XIII.

Nog valt'er wat te ſeggen van die quaal dieſe in't Franſch *Cordée*, en in't Latijn *Chorda* noemen, zijnde mede een toeval van een Druipert: deſe is wanneer de Schaft krom om gebogen werd, even als offe van een koort getrokken wierd: dit geſchied mein ik hierom: om dat'er in 't geſtel van de Schaft eenige deelen zijn, dewelke konnen uitgeſet werden, en wederom andere niet, want als beide zenuwagtige lighamen door d'ontſtekinge ſoo werden uitgeſet, gebeurt het dat de *urethra* of Pis-pijp, welke tuſſen beide onder aan de Schaft loopt, die uitſettinge niet en volgt, maar haar vorige langte behoud, ſoo dat het ſchijnt dat het hooft van de Roede naar om laag krom om getrokken werd. Want laat A. A. in de *derde Figuur van de vierde Tafel* de Pis-pijp zijn, die niet langer kan werden, en B. B. beide zenuwagtige lighamen, welke konnen opblaſen, en na C toe, door de Pis-pijp gelijk als getrokken

Cordée.

Oorſaak.

werden: even ook als wanneer ik een jongen Boom plant, en ik boven een Touw bind aan de Boom, en die ontrent de wortel vaſt ſpande, ſouw die Boom ſonder twijfel na verloop van eenige Jaren, krom uit waſſen, want het Touw is een beletſel, dat de Boom niet regt op en groeit, ſoo is het dan ook mede met de Schaft gelegen, welke krom werd, om dat de Pis-pijp oft *urethra* belet, dat deſelve niet regt uit kan geſtrekt werden.

XIV.

Geneſinge. Nu, om onſe Webben allenxkens af te ſpinnen, komen wy tot de *curatie* oft geneſinge, ſoo ſal men dan eerſt de ontſtekinge verdrijven, en ſoo daar eenige verſweeringen onder of boven de Voor-huid komen, ſuiveren en daar na toe heelen.

XV.

De ontſtekinge dan ſal men aldus geneſen, met deſelve verſcheide reiſen in warm Coffée of Thée-water te ſteken, en daar een wijle tijds in te laten, of in plaats kan men ſoete Melk gebruiken, by welke men wel een weinig Campher kan mengen: het volgende Salfjen is ook verwonderens waardig, om de ontſtekinge te geneſen, als men dat daar om ſlaat;

℞ Boli armen. *unc. ſem.*
Caphoræ, *drach. ſem.*
Spiritus vini, q. s.
M. F. Unguentum.

De werkinge van dit Medicament gaat aldus voor eerſt ſchrijf ik de *Bolus* voor, welke meeſt beſtaat uit een *alcali*: ten tweeden de *Campher*, welke niet anders is dan een *Sal volatile oleoſum*,

by

by welke ik de Brandewijn menge: deſe Brandewijn nu met Campher gemengt, is door de ſubtyle materie des logts ſeer beweeglijk; deſe op de Roede oft ontſtekinge gelegt zijnde, moet om hare werkſaamheit tot binnen toe indringen, waar door voor eerſt veele pijpjes geopent werden, en ten anderen werd de verſtopte ſtoffe vloeybaarder, of ten minſten woeliger en beweeglijker, ſoo dat een gedeelte uitwaſemt, en een ander gedeelte met het bloed weg loopt: 't geen dan uitwaſemt dringt in de pijpjes van de *Bolus*, en wederom eenige *alcali* deeltjes in de Roede, ſoo dat, als het Suur van dit fenijn aan't woelen raakt, door het *alcali* en het *acidum* in de Chymiſche mengſels doet. Ook gaat het by-na op deſe wijſe, welke de Vrouwtjes weten om vlekken uit te doen, want ſy olie oft eenig ander ſmeer op de vloer of op de kleeden hebben laten druipen, ſoo nemen ſy eenige fijne aard, 't zy Krijt, Klei, *Bolus*, Tabax-pijp-aard en diergelijke, dit maken ſy nat, en ſtrijken het op het kleed of elders anders, daar de ſmeer-vlek is: als dan die opgeſtreke ſtoffe droogt, dat is, als des ſelfs water-deeltjes door de ſubtyle materie daar uit bewogen werden tot in de logt, ſoo moet'er in des ſelfs plaats mede wat ſuccederen, want daar is altijd een kring-wijſe beweginge van lighamen, 't welk niet anders is als de oliagtige vloeybare ſtoffe die van agter is, welke in die ſoort van aarde werd ingeperſt, en vat terſtond de deeltjes van die aarde met ſijn takjes aan. Alſoo gaat het al mede ontrent de werkinge van dit Medicament, want als de pijpjes van het ontſtoke deel door de Brandewijn geopent zijn,

en

en de Brandewijn uit de *Bolus is* vervlogen, gebeurt het ook, dat'er door een krings-wijse beweginge weder yets in de plaats moet komen, dat dan niet anders kan zijn als dit fenijn, dat door de Brandewijn en Campher aan het bewegen was geraakt. Derhalven ist dan nu ligtelijk te vatten, op wat wijse dese Medicamenten opereren, en dat deselve niet sonder reden van my soo voorgestelt is.

XVI.

Campher is niet verkoelende.

Maar daar zijn nu nog al eenige, wiens hersenen niet dan een prul-kamer vol oude meiningen en gedagten zijn, welke seggen dat de Campher verkoelt, en door sijn verkoelende kragt de inflammatie weg neemt; maar ik antwoord, indien de Campher op die wijs verkoelden, even gelijk 't d'Ouden gemeint hebben, soo soude deselve hier nadeeliger zijn dan voordeel by brengen: want de koude soude de obstructie ott verstoppinge, die in de pijpjes geschied nog vry wat vermeerderen.

XVII.

Ten anderen blijkt uit de reuk en smaak genoegsaam dat de Campher uit vlugge deelen bestaat; want ik weet niet in de gantsche wereld te bedenken, dat een door-dringende smaak en reuk heeft, of men noemt het heet. En datse de inflammatie oft ontstekinge beneemt, geschied niet door een verkoelinge, maar door een vaardige door-dringinge van sijn vlugge deelen, gelijk te voren gesegt is.

XVIII.

Nog soudense ons konnen voor werpen, dat heete dingen, gelijk als Brandewijn en Campher

pher de inflammatie meerder ſoude ontſteken, en by gevolg ſchadelijk ſouden zijn : Maar ik antwoord, dat die ons ſulx te gemoet voeren, geen begrijp hebben, hoe een ontſtekinge geboren werd : want ſy hebben gemeent, dat'er alleen eenige buiten-vatinge van Bloed, Gal, Melancholie en Slym was; welke als ſy buiten de vaten zijn, geen inflammatie maken, veel minder een etter : maar daar is, als wy geſegt hebben, een verſtoppinge, welke deeltjes wederom vloeybaar en beweeglijk moeten werden, 't welke dan door geen verkoelende dingen, maar door warme moet geſchieden, gelijk boven genoegſaam is aangemerkt.

Heete dingen vermeerderen de ontſtekinge niet.

XIX.

Soo het dan gebeurt, dat de verſtoppinge van de inflammatie ſoo groot is, datſe niet volkomelijk kan verdreven werden, gelijk voren is geſegt, ſoo hakken en kerven die deeltjes ſo lange, tot dat de pijpjes ſtukken gehakt zijn, ſoo dat ſig dan de ſweeren openen : dan ſoo moeten die van haar etterige ſtoffe geſuivert werden, want de ſweer-gaten eten anders al te diep in, en ſoude de heele Schaft af eten, indien men het met geen behoorlijke middelen voor quam. Hier volgen dan eenige ſtaaltjes.

Suiverende middelen.

℞ Virid. æris,
Sublimati, aa *Gr. quatuor.*
Caphoræ, *ſcrup. unum.*
Vini generoſi, *unc. tres.*
M. F. Lavamentum.

Of

℞ Aq. Mercurial. Fallopii
Spirit. Vini, aa *unc. duas.*
Thuris,
Aloes,
Caphoræ aa *drach. unam.*
Miſce.

Dit zijn dan middelen, die men *detergentia* oft ſuiverende noemt: haar werkinge geſchied dan op volgende manier. In beide voorgemelde Recepten heeft men het quik-ſilver, zijnde een van de aldergrootſte vyanden van het Suur, waar van hier na breeder; deſe quikſilver is in de ſublimaat vaſt geknevelt tuſſchen de ſouten, welke daarom in het Water oft Wijn des te gemakkelijker kan ſmelten, om tot dit en diergelijke gebruiken beter aan te ſetten: hier doen we nog by eenige vlugge ſoute Olien, gelijk als de Campher en andere gummen, die men met Wijn of Brandewijn mengt, dit geſchied, op dat het een met het andere in het ſweer-gat ſoudoor dringen, waar door de fenynige ſtoffe los geraakt, en de pijpjes openen: waar door het Suur door middel van de quik werd ten onder gebragt: hier by doet men nog wel een ander aanſetten, gelijk als Spaans Groen, witte Vitriool en diergelijke, welke door haar grove deelen, gelijk als Hout-hakkers het kreupel-bos rontom af-hakken, en het ſweer-gat van alle onnutte en gebroke pijpjes ſuiveren.

XX.

Het water van de volgende *Præcipitaat* is mede niet vreemt, welke wy hier beſchryven ſullen, om dat we het ſelve hier na ſullen van doen hebben:

Subli-

Sublimatum præcipitatum.

℞. Sublimati triti, *unc. ſem.*
Salis Armoniaci, *unc. unam.*
Aq. pluvialis, *pint. quatuor.*

Laat dit onder malkanderen gemengt werden in een Teil ofte Fles, en ſomwijls onder een geſchommelt, daar by doende twee oncen Wijn-ſteen Sout: ſoo ſal de ſublimaat præcipiteren, laat het dan ſinken, en giet het water af, het gepræcipiteerde poeder kont gy drogen, en tot het gebruik bewaren: het water bewaart men in een Fles.

XXI.

Dit water beſtaat dan uit eenige deeltjes van de Souten die in de Sublimaat waren, namelijk Vitriool en Sout, by welke eenige vlugge deelen van de Armoniak komen, en eenige vaſte van het *Sal Tartari*, ſoo dat de fijne Souten de vaſte doen bewegen, en het Suur van de ſweer werd door de Vitriool, Wijnſteen-Sout en het Armoniak-Sout ten onder gebragt, onderwijlen deſe deeltjes bewegende, hakken rontom de kanten van de ſweeringe af, 't welk men ſuiveren noemt.

XXII.

't Geen nu geprecipiteert is, zijn de meeſte deeltjes van de Quikſilver, met eenige andere van het *Sal Tartari* en den Armoniak, want het Quik-ſilver was eerſt in de Sublimaat door de Suuren van de Souten die daar by komen, tot een vaſt lighaam gebragt, maar in't water ontdaan, geraakten alle die ſuure punten uit de Quikſilver, en wierden in de *alcali* Souten ingeheid, welke hare plaats verlatende gingen de

fijne

fijne en vlugge deelen van den Armoniak in de pijpjes van het Quik-silver wederom sitten, want als het eene daar uitging, moest het ander daar in komen, dewijl daar altijd een kringwijse beweginge van lighamen is.

XXIII.

Aqua calcis. Het *aqua calcis* heeft men hier mede niet uit te sluiten, want het is bekend, dat de Kalk uit een *alcali* bestaat, welke door middel van het water het suur van de sweren in de pijpjes bergt, 't welk een groote oorsaak was dat het sweer-gat open brak en open bleef; dit suur dan benomen zijnde, en de kanten van het gesweer in stukken gevreven en gehakt, is de sweering gesuivert.

XXIV.

Onderwijlen mag men wel eens met Mercuriale dingen het lighaam suiveren, en sweeten geduirig: gebruikende ook eenige Pilletjes van *Terpentijn*, *oculi Cancri* en *Præcipitati albi*: ook behoorde de lyder niet anders te drinken als een decoctie van *China* en *Salsa parilla*, elke reis warm gedronken. Dat sal het suur uit het lighaam dryven, en dat fenijn ten onder brengen, want hier aan hangt het gantsche kunsjen.

XXV.

De sweer gaten dan gesuivert zijnde, staat'er niet anders te doen dan het vleis te doen groeyen; indien daar een diepe sweer was geweest, moet men voorts middelen aanwenden om te cicatriseren: dog dese mein ik niet dat'er eigentlijk zijn; maar die men in dat geval aanwend, zijn alleenig die, welke weeren, dat de uitdruipende Melk-deeltjes of Gyl niet veretteren en vergooren, 't welk de oorsaak was dat

de

de Sweer open gehouden wierd, welke dan geweeſt zijnde, moet het vleis van ſelver aangroeyen, dat aldus geſchied (volgens het gene dat ik in mijn Inſtitutie heb geſchreven, daar ik aldus ſpreek: dat als'er eenige veſeltjes geopend zijn, dat'er dan een jeuagtige ſtoffe uitſypert, deſe jeu daar een weinig blyvende, wijlſe ten einden is, is in het ſweer-gat geſypert, deſe ſtoffe werd ondertuſſen hard, want het hemels vuur ſweeft daar geduirig door; en neemt eenige der dunſte deeltjes met ſig, en laat de ſwaarſte daar blyven, die allenxkens dikker en dikker werden, en in gedaante van een krake-been veranderen. Hoe het vlies aangroeyt.

XXVI.

Wanneer nu deſe jeu in het ſweer-gat quam, wat geſchiede doe daar ter tijd? als, dat namelyk de logt geperſt wierd, en in de plaats ſuccedeerde, daar de jeu was uytgeſuipert, die wederom gelegentheit gaf door een kringwijſe beweginge datter een nieuwe jeu tegens d'oude uytſyperde, welke vervult zijnde met een Hemels vuur, de logt-pijpjes van d'oudſte jeu door-boorde, en daar door heen vloeyde, en als veſelen in maakte; en dit is eigentlijk de geboorte van die pijpjes, welke eigentlijk geen vleis zijn, maar een ſagt krake-been, vol van verwerde vaatjes oft Riooltjes, daar'de Sappen door vlieten.

XXVII.

Deſe verwarring ſchijnt hier van daan te komen, dat namelijk de uytſyperende ſtoffe, die om ſijn beweeglijkheid van het Hemels vuur in d'oude uitgeſyperde jeu indringende, ſomtijds niet regt door en kan ſtralen, dikwijls met een bogt gedwongen is weder om te krommen, 't welk niet in een, maar in meenigte pijpjes ge-

ſchiedende, ook een verwerring toont. Alſoo groeyen de wonden toe, door een ſoort van krake-been, en het vleis waſt mede op die wijſe in de wonden uit : op die grond werden ook de verharde en vereelte Fiſtels gemaakt, die wy ſommige krake-beenig noemen.

XXVIII.

Die nu deſe ſtelling niet gelooven wil, ſend ik tot de moſſen, die op het hout of op d'aarde waſſen, welke aldus groeyen: als de pijpjes van de baſt van een boom, hout, aarde, &c. vaſt toegeſlooten zijn, gebeurt het, dat het water, dat daar door den regen op valt, niet wel kan door-dringen, en werd by gevolg door het lange leggen, uitdroogen, en vermenging met andere deeltjes, dikker en ſlymiger; het ſubtyle vuur des logts uit de baſten, hout, aerde, &c. door deſe ſlijm heen vliegende, vormt daar pijpjes, welke ſtoffe na buiten uitgeſet werdende, de logt wederom perſt en gelegentheid geeft, als meermaals geſegt, om eenige ſtoffe die nog in de baſt, hout of aarde beſloten is, in deſe pijpjes te dringen, 't welk geduurig continueerende allenxkens een uitpuiling geeft, dat wy mos noemen : op die wijs groeit ook een *Sarcoſis, hernia carnoſa* en diergelijke meer.

XXIX.

Dus verre mijn Intentie, waar uit oogenſchijnelijk genoegſaam blijkt, op wat wijſe het vleis groeit : op die wijſe nu gelijk als het vleis groeit, groeyt ook de opperhuid, en alſoo geraakt de wonde toe.

XXX.

De middelen nu om het ſuur te wederhouden, daar van ſullen wy eenige ſtaaltjes konnen

toe-

toonen, voor eerſt gebruikenſe het *Emplaſtrum griſeum*, 't welk uit verſcheide middelen beſtaat, die het Suur temperen, gelijk alle *alcalia* doen, gelijk als de *lapis Calaminaris*, de *lithargyrium*, *ceruſſa*, *tutia*, die alle een *alcali* hebben, bequaam om de punten van het ſuur te breken, en in haar pijpjes te ontfangen, het welk blijkt uit de *ceruis*, want dat is een loot, in welke een menigte ſuure punten ſteken, welke (om datſe gebroken zijn) haar perſonagie niet meer konnen ſpelen. Hier by komen noch eenige vlugge Souten, met een aromatijke Olie gemengt, gelijk als den Terpentijn, Wierook, Maſtix, Myrrhe, Campher, die het ſuur in de ſweeringe (als geſegt is) aan't bewegen helpen, en dus doende van het *alcali* opgeſlurpt werd. Van gelijken is by-na mede de *diapompholigos* en meer andere dingen, onder deſe mengt men nog wel eenige Mercuriale dingen, als *Præcipitaat*, 't welk door ſijn ſcherpigheit, het al te ras vleis-groeyen een weynig ematigt, want anders ſoude het al te hoog komen te groeyen, en dan had men werk om het wederom te doen af-eten: de Olien, en ſmeeringen onder de ſalven, ſijn menigmaals beletſels van goede en raſſe geneſinge, daarom als men het myden kan is het beſt dikke lavamenten te gebruiken; gelijk als:

℞. Ceruſſæ, *unc. ſem.*
Lithargyrii, *drach. tres.*
Pulv. Thuris, *drach. duas.*
Præc. Rubr. *ſcrup. ſem.*
Spir. Vini, q. s.
M. F Ung. Molle.

Ist dat deſe Salven uitdroogen, kan menſe altijd met wat Brandewijn bevogtigen.

Of

℞ Tutiæ præp.
Thuris, aa *drach. duas.*
Caphoræ, *drach. ſem.*
Spir. Vini, q. s.
M. F. Ung. Molle.

Of

℞ Minii
Boli, aa *drach. duas.*
Maſtichis, *drach. unam & ſemis.*
Vini Spirituoſi, q s.
M. F. Ung. Molle.

Of

℞ Eboris uſti
Plumbi aq. triti, aa *drach. duas.*
Myrrhæ, *drach. unam & ſem.*
Aquæ Calcis, q. s.
M. F. Unguentum.

XXXI.

't Gebeurt wel dat'er in de *ulcerátien* eenige quade *wratten* en diergelijke komen te waſſen, die kan men met eenige bytende dingen benemen, gelijk als met roode precipitaat, en wat gebrande aluin, werdende daar op geſtrooit: van gelyken kan men doen omtrent de calleuſe en kraakbeenige *cicatricen*, waar toe ſommige het *emplaſtrum de ranis cum Mercurio* gebruiken: of het volgende Salfjen.

℞ Ung.

℞ Ung. Rosacei, *unc. unam.*
Mercurii Vivi, *unc. sem.*
Misce.

XXXII.

Men moet een gematigde levens Wet houden, sonder Wijn, Suur, Sout, Vet en diergelijke, want die souden ligtelijk de quaal vermeerderen: mogen Schapen- oft Kalfs-vleis gebraden des middags, en een Biscuit met wat Rasijnen des avonds, met een glas vol van een *Salsa* en *China* drank genuttigen. Nu sullen wy hier eenige Voorbeelden aan knoopen, op dat de leerlingen daar (gelijk als in een Spiegel) de qualen mogen beschouwen. Dieet.

I. VOORVAL.

SEker Silver-smit, ontrent de vijf en twintig Jaren, een persoon sterk van kragten, kreeg een ontstekinge aan sijn Roede, door een by-slaap van een vuil Vrouw-mens, 't welk hy in 't eerst versuimde, en weinig agtede, gelijk het gaat, niemand wil sijn sonden geern bekennen: dewijl hy getrouwt was; derhalven gaat hy by een Meesteres, die hem sterk dede purgeren; onderwijlen vergroote de inflammatie van de Roede grootelijks: soo dat hy gedwongen was na een goed Chirurgijn om te sien; maar de saak te verre gekomen, vergangreneerde de gantsche Schaft, onderwijlen was den Chirurgijn van gevoelen, dat men de Schaft moeste af snijden, indien men het voortkruiwilde beletten; hy quam doe ter tijd my consuleren met den Heer Doctor *Visscher* mijn

Collega; wy beſloten, daar een en andermaal de volgende Pap over te leggen, welke my in verſcheide gelegentheden noit hadde verlegen gelaten.

℞. Fæcum Vini (Wijn-moer) *unc. duas.*
Panis Secalicei ad acorem fermentati.
Vulgo (Suur-brood) *unc. unam & ſem.*
Cerev. Jopens. q. s.
M. F. Cataplaſma.

Dit wierde daar warmtjes om geſlagen, en dewijl alle deſe dingen (ſoo d'een als d'andere) uit ſeer geſtige, werkſame en geeſtige deeltjes beſtaan, begon in het vergangreneerde lid mede eenige beweginge te komen, waar door het nog in't leven kon gehouden werden, dat wederom gelijk opgekoeſtert wierd, en de Sappen begonden op nieuws wederom daar door te vloeyen, ſoo dat het verſtorvene daar af-ſcheide, waar op wy doe eenige digeſtiven leiden, 't welk Medicamenten zijn, beſtaande uit eenige vlugge oliagtige Souten, gemengt met eenige bytende dingen, waar door d'een den anderen helpt; het volgende lieten wy dan daar op leggen.

℞ Mellis albi, *unc. ſem.*
Therebinthinæ, *drach. unam.*
Præcipitati rubr. *ſcrup. ſem.*
Spir Vini. q. s.
M. F. Unguentum.

Hier door vielen de verſtorve en gegangreneerde ſtukjes uit, en de openinge ſuiverde, ſoo datſe binnen korten tot haar geneſinge geraakte, ſonder 't gebruik van dat lid geheel te miſſen.

On-

Onderwijlen moeſt hy niet anders drinken
ls een decoctie uit *Salſa Parilla* en *China*: en
nen ſuiverde hem ook eens met Mercuriale
ingen.

II. VOORVAL.

SEker Bakkers knegt, ſig te buiten gegaan hebbende, met een Meid die aldaar mede n huis woonde en onſuiver was geworden, reeg eenige jeukte en ſmertinge aan 't hooft van de Roede en de Voor-huid, 't welk in 't begin eenige luſt tot by-ſlapen ſcheen by te brengen, maar die deelen wierden allenxkens wat heeter, en op het laatſte pijnlijk, ſoo dat de gantſche Roede ontſtooken werd; het Voorhuidjen werd agter om getrokken, het piſſen ging mede beſwaart, want door het inflammeren ſwol de gantſche Schaft toe: hier volgden eenige ſweertjes: in 't begin hadde daar ook een Druipert by geweeſt, maar konde door de toeſluitinge die ſtoffe niet quijt werden; dewijl het nu een armen hals was, hadde hy ſig verſuimt, men leide daar behoorlijke cataplaſmen op, als volgt:

℞ Panis Secalicei acidi, *unc. duas.*
Stercoris columbini, *unc. unam.*
Fol Phellandrii, *M. unnm.*
Coq. ex cereviſia Jopenſi.
Adde Caphoræ, *drach. duas.*
Et fiat Cataplaſma.

Hier door ging de ontſtekinge vry wat over, ſoo dat'er des anderen daags een groote menigte Pis en vuil ſtinkend Saad volgde: Ik ſchreef hem de volgende Pilletjes voor.

℞ Extracti Catholici, *Gr. quindecim.*
Merc. dulcis, *ſcrup. ſem.*
M. F. Pilulæ V.

Ook moeſt hy de volgende Terpentijn Pillen gebruiken.

℞ Terebinth. Coct. *unc. ſem.*
Bezoard. Mineral. *drach. duas.*
Balſ. Peruviani, *drach. unam.*
Ocul. Cancri, *drach. duas.*
M. F. Pilulæ.

Hier van moeſt hy'er dagelijks ſes in ſlokken; men ſchoot hem Kalk-water in de Roede, en dronk geduirig het volgende affiedſel.

℞ Ligni Saſſaphras, *unc. duas.*
Guajaci, *unc. ſem.*
Glycyrrhizæ, *unc. unam & ſem.*
Coq. ex Aq. ad unc. LXXX col.
Detur uſui.

Voorts ſuiverde men de ſweeringe met de gemeene dingen, welke de Chirurgijns gebruiken, en is behoorlijk geneſen.

III. GEVAL.

EEn voornaam Heer uit Italien, zijnde genegen niet alleen om my te ſien, maar ook om my te ſpreken, dewijl hy verſcheide mijner ſchriften geſien en geleſen had, want hy de Nederlandſe Taale verſtond: deſe verhaalde my ſijn avontuur; in't kort ſijn Schaft was vry ontſtoken en met ſweeringtjes beſet, hebbende te voren nog eens het ſelfde gehad, maar was geneſen, dog dit quam wederom op nieuws van een

een vuile by-slaap : nu wy lieten om de brandigheid te benemen, daar wat soete Melk en Campher om slaan, met een weinigje Blaauwsel en Bolus gemengt, en wat Eyer-wit, daar na suiverden wy de sweertjes, met het volgende.

℞ Vitrioli albi, *scrup. sem.*
Spir. Vini, *unc. tres.*
Salis Armoniaci, *gutt. sex.*
Misce.

Na dat dan alles wel gesuivert was, en het begon te heelen, begon daar wat weeldrig vleis uit te groeyen, 't welk wy met een weinig roode Precipitaat overwonnen, soo dat hy volkomelijk genesen wierd.

IV. GEVAL.

SEker Persoon, hebbende lang met een Druipert gegaan, die vry scherp was, hadde het hooft der Roede vol harde knobbels; voorders hier en daar eenige sweertjes; hier op liet ik leggen den *unguentum Basilicum* met wat *præcipitatum rubr.* De Schagt deed ik t'eenemaal met het *Emplastrum de ranis cum Mercurio* bedekken. Hier door wierden alle de hardigheden verdreven, en de sweergaten gesuivert, die men daar na met wat *Bolus* en *unguentum Rosareum*, beide onder een gemengt liet toe-loopen. Hier by hiel hy een goede levens-regel: en dronk dagelijks een goede Decoctie van *Salsa Parilla* en *China*.

V. GEVAL.

DEse Brief wierde my door een Kruyer beschikt, welke aldus luid:

Mijn Heer,

„ Na dat ik het geluk hebbe gehad van UE.
„ Schriften te leſen, ſoo is dan mijn vriende-
„ lijk verſoek op UE. dat mijn Heer de goetheit
„ beliefden te hebben, van my een weinig te
„ recht te helpen, door dien ik noch onkundig
„ in deſe ſaak ben, alſoo ik nog maar twee Jaren
„ by de kunſt geweeſt ben, en tegenwoordig
„ heel verlegen ſtae, alſoo mijn een Varent-
„ geſel is te vooren gekomen, hebbende een
„ geſwel onder aan 't vel van de Schatt, dog
„ hier vers gekreegen; daar ik een *Cataplaſma*
„ op gebruikte, en dat gecontinueert wel agt
„ dagen, dog te vergeefs, want het geſwel is
„ niet minder geworden, maar grooter: het
„ was ſeer klaar in 't begin, dat niet als met
„ wind vervult was, maar nu is het wat rood-
„ agtig en met pijn, alſoo het ontrent veertien
„ dagen geduurt heeft; ſoo hebbe ik dan *Em-*
„ *plaſtrum de Cumino* daar op gebruikt, dog alles
„ ſonder voordeel; Soo is dan mijn vriendelijk
„ verſoek aan U Ed. of mijn Heer de goetheid
„ belieft te hebben, van mijn wat te ordonne-
„ ren door een Ordinantie die ik daar toe ſoude
„ konnen gebruiken, op dat ik geen ſchande
„ daar mede mag begaan; ſal dankbaar zijn aan
„ U Ed.

U Dienaar, N. N.

Deſe

Dese Brief moest ik terstond beantwoorden, aldus:

Overwogen hebbende 't gene UE. my hebt voorgestelt, soude ik u raden, daar het *Emplast. de ranis cum quadruplo Mercurio* om te leggen, waar mede ik gemeenlijk veel fraye dingen heb sien doen; want het Quiksilver is seer door-dringelijk, passerende door alle engten heen, soo datse in't verby-lopen alle suire deeltjes, die de verstoppinge maken, weg-sleept, en by gevolg 't geswel doet verminderen,

Vaart wel.

Hier op kreeg ik weder de volgende Brief:

Mijn Heer Doctor Blankert,

„Ik hebbe de vrypostigheid genomen, een „lettertjen te adviseren, aangaande een Pa„tient die op een quade plaatse geweest was, „daar hy tot sijn loon kreeg een geswel onder „aan de Roede in het vel dat met wind vervult „was, en blinkende klaar, en was als de Dui„ven die de krop vol wind hebben; so hebbe ik „dan daar omgeslagen het geen mijn Heer heeft „opgestelt, in sijn Boek van de Pokken, te „weeten:

℞ Bolus,
Camph.
Spir. Vini.

„Maar het geswel is niet vermindert; soo „was ik dan genootsaakt, de hulp van mijn „Heer te soeken: die mijn ordineerde een „*Emplast. de ranis cum Mercurio* op te leggen, „gelijk ik hebbe gecontinueert tot nu toe; het „geswel is wel wat vermindert, maar niet veel,

„en

„ en begint nu te verharden, ſoo dat ik nu ge-
„ noodſaakt ben de hulp van mijn Heer te ſoe-
„ ken, op dat ik geen ſchande mag begaan, de-
„ wijl ik onlangs ben by de kunſt geweeſt, en
„ het een armen hals is, die ſijn koſt met ſijn
„ handen moet winnen; ſoo is dan mijn ver-
„ ſoek aan UEd. wat te ordineren, 't geen dien-
„ ſtig ſal zijn. Daar is mijn nog een perſoon
„ voor gekomen, die het vel van de Schaft wat
„ geſpannen is, dat het overſtroopen belet; daar
„ is ook een ſypering tuſſen 't vel en hoofje,
„ ſonder Druipert ofte Sjankers, en is ook niet
„ ontſteken, maar het vel wat hartagtig; dat
„ UEd. gelieft een *Emplaſtrum* te ordineren,
„ ik ſal dankbaar zijn aan UEd.

U E. *Dienaar*,

N. N.

De ſcirrheuſe hardigheden liet ik ſomtijds met den blaauwen Vitriool beſtrijken, tot datter een opening quam, hier over liet ik een goed *digeſtivum* leggen, om het tot etteringe te brengen: buiten om het lid wierd evenwel de vorige pleiſter *de ranis* omgelegt; dit, alhoewel het wat langſaam ging, wierd eindelijk te regt gebragt.

VI. GEVAL.

LAaſtmaal quam my een Heer beſoeken, die getrouwt was, en na het my toe-ſcheen, vrywillig van malkanderen geſcheiden: na een weinig woorden met malkanderen gewiſſelt te hebben, openbaarde hy my ſijn verborgen quaal:

quaal : na dat hy van een Druipert geneſen was, behiel hy eenige verhevene hardigheden met ſweren, niet alleen om het Roeden-hooft, maar ſelfs agter de Voor-huid : ſoo dat de etter van agteren de Voor-huid na vooren door een gaatjen uitſyperde : hier mede had hy lang by een Pok-briefjes uitſtroyer gemartelt, die hem erger maakte dan te voren, en nogtans veel gelds van hem had getrokken : maar ſoo doen die geld-dorſtige Pok-bedriegers, die de luiden gaande houden, om haar de Beurs uit te melken : daarom vermaan ik alle die yts ſchelen, het zy in deſe ziekte, het zy in andere, datſe luiden opſoeken, die men ſekerlijk weet, dat hare konſt verſtaan : dan ſoo werd men niet bedrogen, en men werd veilig geneſen.

Ik ſegge dat hy lang by deſe quakſalver (mag ik ſeggen) hadde getalmt, en niet alleen aan de Roede ſoo verre was bedorven, maar ſelfs begonden hem al eenige ſtukjes been uit de neus te vallen : ja pijne in't hooft, armen en beenen te komen, die hem vry droefgeeſtig maakten. Wat aangaat dan nu ſijn Schagt, daar hy ook ten eerſten niet af geraakte, die liet ik met *unguentum roſaceum* en *Præcipitatum rubrum* onder een gemengt byten, daar na wierde daar den *Baſilicum* op geleid met de ſelfde *Præcipitaat* ; en daar het traag ſcheiden wilde, vreef men maar de blaauwe Vitriool over ; onderwijlen leide men de *Emplaſtrum de ranis cum Mercurio* geheel over de Schagt ; wanneer daar na de geſwellen verdwenen, die men ook dikwijls met Brandewijn en Campher waſte, ſuiverde men die, en genaſſe, ſoo dat hy aan dat lid met de maand herſteld wierd : maar hoe het hem daar na met

de

de neus gegaan is, en de andere pokkige naween weet ik niet, maar geloove voor 't naaste, dat hy de cure niet heeft konnen uitstaan, en by gevolg in de potte-bank gebleven is, want hy een swak man was.

VI. Hooft-stuk.

Van het weelderige vleis in de Pis-schaft groeyende, Caruncula genoemt-

I.

Caruncula. EEn Met-gesel van een Druipert is mede het vleisig uitwassen in de Roede, dat men *Caruncula* noemt, komende voornamelijk ter plaatse van D in d'eerste Tafel, of in I en K in *de tweede Figuur van de selfde Plaat*, alwaar de Saad-vloed uitloopt. Soo het nu gebeurt dat dese saadige oft liever klierige stoffe soo scherp is, datse alles door knaagt, en voornamelijk in dat deel, 't welk voor eerst geswollen is, en ten anderen nog dese fenijnige stoffe door laat, soo moet die stoffe niet alleen met pijn uitgeloost werden, maar wijl het een stoffe is, bestaande uit scherpe deeltjes, botst geduirig tegens de sijden van die verengde pijpjes aan, soo datse geduirig gelijk als Messen en Sweerden in stukken gehouwen werden, waar door een sweeringe komt te ontstaan, gelijk voren reeds in de Sjankers al is getoont: dese sweer of opening nu gesuivert zijnde, kan soo ras niet toegroeyen, als yts 't geen buiten op de Roede is; want soo daar geen Druipert is, werd het geduirig van de Pis, die daar over loopt, open gehou-

gehouden: en dewijl het dan niet wel cicatriseren kan, groeit het vleis hooger als 't behoorde, soo dat de Pis-gang toegroeyt, en de Pis niet wel kan doorgelaten werden. De wijse nu hoe het vleis in de sweeren wast, heb ik in het vorige Hooft-stuk genoegsaam getoont, en sal derhalven geen ding tweemaals onnoodig uit-leggen.

II.

Dit kan men dan genoegsaam gewaar werden, wanneer men niet wel wateren kan. Ten *tweeden*, als men in de Schaft boven aan eenige knobbelagtigheid gevoeld, waar by wel eenige pijne komt, alhoewel dit niet altijd op die plaats is, maar somtijds lager, en niet op een, maar op meer plaatsen, want de ontvelling komt dikwijls de gantsche Pis-pijp door, en komt selfs ook in de Vrouwen, dog seldender. Ten *derden*, wanneer men met een Proef-yser bevind, dat'er in de Schaft yts is, 't welke tegenstand bied. Ten *vierden*, soo daar een Druipert of yts diergelijks heeft voorgegaan. Teikenen.

III.

Wy sullen dan nu voortaan tot de *genesinge* onse toevlugt nemen, want het gene wy over dese sake souden konnen redereren, is in de voorgaande Hooft-stukken al af gedaan. Het lighaam mag men dan nog wel eens met Mercuriale dingen suiveren, waar van te voren al eenige staaltjes zijn opgegeven: het sweten kan ik al mede geensins verbieden, want alle die het Suur temperen, zijn in alle ziekten noodig, dog 't voornaamste van de curatie bestaat hier in, dat men dit uitgewassene vleis beneme, 't welk vry wat swaar is om te doen, want men kan Genesing. Een pijpjen van Silver.

daar soo niet by komen, gelijk als of het buiten op eenig Deel was. Het naaste middel is dan dat men een dun Silver pijpjen make, zijnde seer glad, maar het eind welk buiten de Schaft komt, kan wel wat ruimer zijn, gelijk in de *vierde Figuur* van de *vierde Tafel* te sien is, in welke A A de Pijp is, die men tot het uitgewassen vleis sagjes in de Schaft steekt. B is het brede eind, in welke men eenig poeder kan leggen; om het met de mond voort te blasen.

IV.

Pijp van gewast Linnen.

Andere maken ook een Pijp van gewast linnen, maar dewijl de Pis-pijp soo wijd niet en is, om soo een pijpjen daar in te brengen, soo sou ik het beter agten een van Silver of Gout te maken: dog dewijlse van sommige gebruikt werden, sal ik dese wijse van maken hier by voegen. Men neemt dan fijn vast Linnen, het welk men in Was doopt, dat met een weinig Olie leenig gemaakt is, op de wijse van een *Sparadrap*, dit gewaste Linnen werd dan om een Stylet heen gerolt, en tot een wasse pijpjen gemaakt, 't welke met Olie bestreken zijnde, in de Pis-pijp werd ingestoken: dese pijpjes dient men wel met een draad vast te maken, op datse daar niet ganschelijk inschieten. Of men kan wel wat vast fijn Linnen eerst om een Stiletjen winden, en met een weinigjen Terpentijn vast maken, dit dan in gesmolte Was gestoken zijnde, laat men koelen, soo sal het ligt van het Styletjen afgedaan werden, en gy sult een Wasse pijpje na de konst hebben.

V.

Loode pijpjes.

Sommige hebben loode Pijpjes, die niet vreemd en zijn, als mense maar soo glad kan maken,

maken, datſe ſonder belediging van de Schaft konnen ingebragt werden, want het Lood is wat hairig en ſtroef.

VI.

De pijpjes dan dus gemaakt zijnde, dient men nog wel een bequaam Poeder hier toe te hebben, waar van eenige ſtaaltjes ten behoefte der Leerlingen ſullen volgen.

℞ Aluminis uſti, *drach. unam.*
Æruginis, *Gr. decem.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Mercurii Rubr. *ſcrup. ſem.*
Pulv. Sabinæ, *drach. unam.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Sulphuris, *drach. unam.*
Æruginis, *ſcrup. ſem.*
M. F. Pulvis.

Deſe en diergelijke dingen, kan men na gelegentheid des tijds ſoo ſterk en ſoo ſwak maken als men begeert.

VII.

Men ſteekt door middel van een Stylet wel eenige Salven door dit pijpjen tot aan de uitwas toe, gelijk als het *unguentum Apoſtolorum*, of het volgende.

℞ Butyri, *unc. unam.*
Ceræ citrinæ, *drach. duas.*
Terebinth. *drach. tres.*
Mercurii Rubri, vulgo præcipit.
Æruginis, aa *ſcrup. unum.*
M. F. Unguentum.

Dit doet men dan soo lange, tot dat die vleis-sigheid verteerd is. Men kan ook dese Salven en Poederen soo sterk en soo swak maken als men begeert, met daar meerder oft minder bijtende dingen by te doen.

VIII

Na dat dan nu dit uitgewassen vleis is weggegeten, moet men met'er haast soeken het opene te heelen; soo kan men dan door het pijpjen het volgende Poeder daar in blasen.

℞ Antim. crudi, *drach. unam.*
Boli armen. *drach. duas.*
Caphoræ, *scrup. unum.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Lapid. Calaminaris,
Olibani, aa *drach. unam.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Terræ Vitrioli dulcis,
Cornu Cervi usti, aa *drach. unam.*
Resinæ citrin. *drach. unam.*
F. Pulvis.

Of

℞ Terræ Sigill.
Cerussæ, aa *part. duas.*
Caphoræ, *part unam.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Lithargyrii auri,
Mastichis, aa *part. æq.*
Misce.

O

Of

℞ Plumbi uſti,
Tutiæ, aa *part. duas.*
Caphoræ, *part. unam.*
Miſc Fiat Pulvis.

Van deſe Poeders kan men ook wel Salven maken met wat Olie, Was en Terpentijn by te doen: hier toe dienen ook de gemeene middelen, als *Emplaſtrum Gryſeum*, *Ung. oculare*, *diapompholigos*, *Opodeldoch felicis wurts* en diergelijke meer.

IX.

Terwijl men ondertuſſchen doende is om dit gegroeyde vleis af te eten, moet men de pijpjes ſomwijls eens uit-trekken, om het water te doen loopen, en ſoo het over het vleis niet kan komen, moet men ſien, dat ſulx met een Catheter daar uit gelooſt werde, welke men boven over het vleis henen ſteekt: de Pis dan geloſt zijnde, moet men het pijpjen daar weder in ſteken en wat vers Poeder in blaſen, en dit ſoo lange herdoen, tot alles geneſen is. Wy ſullen dan nu tot nader onderrigt der leerende eenige gevallen by brengen.

I. GEVAL.

EEn Jongman van een en twintig Jaren, hebbende een vuilen Druipert gehad, die door ſijn ſcherpte de Pis-gang vry wat beſeert had, na dat men hem egter den Druipert hadde onthandigt, begon hy eenige moeyelijkheid in het water maken te gevoelen; ſoo dat hêt dikwijls t'eenemaal opgeſtopt was, en al Druppelings

uit. ſyperde : men voelde met de vingers als ook met het Stylet, daar yets in't midden van de *Urethra*.

Om tot de geneſinge te komen, blies men door een piipjen van Silver het volgende Poeder tegen aan de uit-was, als :

℞ Mellis uſti, *drach. duas.*
Alum. uſti, *drach. tres.*
M. F. Pulvis.

Hier door verteerde dit vleis, en men heelde het met een ſpuitſel van *Brandewijn* en *Bolus*.

II. GEVAL.

SEker Student van *Leiden*, ſtuderende in de Theologie, en gelijk het gebeurt, had hy mede al als een ander een Reis na 't Venus-Boſch gedaan, alwaar niet ſonder ſchade afquam, want na dat het hem ſoo wat gedropen had, quamen de Hagel-ſteenen ſoo digt hem op het lijf, dat'er hem eenige in ſijn Kanaaltjen bleven ſteken, want daar was meerder dan een *Caruncula* gewaſſen : tot Amſterdam in een Herberg komende, konde hy niet wateren, gelijk als ook te voren hem dat al verſcheide reiſen opgehouden had : maar hier was (ſoo om den Hoſpes als andere Gaſten) vry wat ſchaamte, want hy het met een waſſe pijpje te voren de weg baande; dit dan nu ſoo wel niet konnende geſchieden, viel hy op het laatſte byna van ſijn ſelven; eindelijk dit over zijnde, verſogt hy mijn raad, ik dede hem terſtond door een Chirurgijn een ſilvere *Catheter* in de Schaft ſteken, waar door hy overvloedig waterde; men

men blaasde daar na eenige dagen agter een het volgende Poeder in de Schaft.

℞ Æruginis,
Merc. Subl. aa *gr. sex.*
Alum. usti, *drach. unam.*
M. F. Pulvis.

Dit continueerde men soo lange tot dat alle de vleesigheden waren weg gegeten: en men cicatriseerden het daar na met een sterk *Thee-water*, en wat *Bolus* daar onder gemengt, het welk men daar geduirig in-spuite. En is genesen weder gekeert: hem een reprement mede gevende, dat sulx geen Studenten in de Theologie betaamde, dat hy in dank aannam.

III. VOORVAL.

SEker Foelie-slager, hadde na de genesinge van een *Gonorrhœa*, een *Caruncula* in sijn Schaft behouden: welke hem soo af martelde, dat hy wel een half uur werk had om sijn water te losen, met geen kleine pijn vermengt. Niet konnende evenwel uit dit Venus-bosch blyven, vergaapte hem soo lange, tot dat hy wederom in een Druipert verviel: de inflammatie vermeerderde seer, en de etteragtie stoffe was soo scherp, dat daar door dese *Caruncula* is afgeeten: welke met de Pis voortgeperst zijnde, in de Pot wierde gewatert: zijnde rond van Figuur, de groote van een grauw Erwt: men kan wel denken of dese gast droevig was of niet, voort wierde hy gecureert, even als men in een *Gonorrhœa* gewoon is te doen, voornamelijk met spuitingen.

IV. GEVAL.

EEn Heer uit Vrankrijk gevlucht, hadde sijn oogen mede op een mooy Meisjen, die met haar lijf de kost won, gewend: van wie hy ook met een Druipert begunstigt wierd; na lange talmens is hy eindelijk daar van verlost, maar behiel in sijn Schagt een *Caruncula* oft uitwasjen van vleis, dat hem het gemakkelijk wateren belette. Men maakte dan een pijpjen van gewast linnen, met wat *Bolus* daar onder gedaan, aan wiens eind, men een weinig spaans groen, onder wat *Unguentum Basilicum* gemengt: streek; en men bragt het pijpjen tot aan de *Caruncula* toe; die allenxkens afgeknaagt wierd, doe de Pis weder goeden uitgang kreeg, bestreek men het pijpjen met een Salf van *Lithargyrium*, en *Cerussa* gemaakt, om het opene te genesen.

V. GEVAL.

NIet lange geleden, quam by my een Gelders Edelman, die my klaagde over een *Caruncula* in de Schagt te hebben: die hem soo veel pijne aandeed, dat hy by nagt nog dag niet rusten kon: dit had hem soo al vijf jaren ontrent by gebleven, en beterde van dag tot dag seer weinig. Den raad die ik hem gaf, was dat hy geduirig een loode Styletjen in sijn Schagt soude dragen: men deed het eerst met een dat heel dun was; en daar na allenxkens met dikker en dikker; ik gebood hem ook, dat hy 't selve daar nagt en dag soude in houden, en allee-

alleenig uit trekken als hy wateren moeſt. In de tijd van ſeſtien dagen kreeg hy hier door ſulken hulp, en verwyderinge van Schagt, dat hy ſonder pijne kon wateren.

VII. Hooft-stuk.

Van de Sand-kloot oft Teſticulus Venereus geſegt.

I.

BEhalven de voor-verhaalde, zijn daar al meer Klippen in Venus zee te bezeilen, namelijk de Sand-kloot oft Venus-kloot, *Teſticulus Venereus* oft *Hernia Veneris* geſegt. Dit dan is niet anders dan een uit ſettinge der Kloot-vaatjes, ſiet hier van *Tab. 1. Fig. 2.* in welke

A A A A. *Saad-vaatjes zijn, die tuſſen de dunne vliesjes op ſeker order geplaatſt zijn.*

B B. *De Saad-vaatjes, door het vliesagtige deel lopende, zijn aan de rug van de Bal vaſt gehegt.*

C. *Het witte vlies van de Saad vaatjes, die het ſelve vlies door booren, eer het ſlangs-gewijs door de Opper-kloot heen dringt.*

D D D D. *Het witte vlies van voren geopend, en aan de zijden toegeduwt.*

Wanneer het dan nu gebeurt dat een Druipert al te ras opgeſtopt oft geneſen werd, eer het fenijn is uitgeſuivert, ſoo blijft de Saadagtige ſtoffe in die vaatjes ſtaan, en komt dik te werden. Hoe dat nu deſe ſtoffe beſmet, mein ik dat aldus toe-gaat: wanneer het vogt uit de Voorſtanders in de Schagt niet meer en vloeid,

zijnde de vorige ſweringe geheelt, moet het dan elders door eenige vaten in het bloed komen ('t en waare men wilde dat van de Voorſtanders oft Saad-blaasjes eenige vaatjes na de Ballen liepen, die ik nog niet en weet gevonden te zijn) het bloed dan al wederom in de Ballen loopende, om daar een ſtoffe te laten afſcheiden die men Saad noemt: welke met dat fenynige vogt beſmet zijnde, verdikt: even als ik te voren geſegt heb, dat door een *alcali* en een *acidum* geſchiede, ſiet hier van de *vierde Tafel*, *eerſte Figuur*, alwaar men ſiet, hoe dat de ſuure punten C D E, in de pijpjes van het *alcali* door-dringen, en alſoo als dwers in de door-togt komen te leggen, en alſoo een verſtoppinge baren.

II.

Dit dan ſoo vaſt geſtelt zijnde, kan het Saad door de voornoemde Kloot-vaatjes ſoo niet vloeyen, als het behoorde, of liever, het begint daar ſtil te ſtaan, het welk door de gedurige aan-vloed vermeerderende, de Bal ſeer vergroot, en door ſijn uitſpanning ſeer verhard, het welke men dan een *Sand-kloot* noemt, miſſchien om de groote ſwaarte die-ſe heeft. Als dit verdikte vogt dan niet ten eerſten verdund werd, werd de Bal ſeer hard als een *Scirrhus*: ſommige vaatjes werden ook van de ſcherpe ſtof door-geten en door-knaagt, ſoo dat het vogt daar uit loopt, en het weelderige vleis begint ſeer uit te waſſen, ſoo dat de Bal ongelooflijk groot werd; men kan dan wel denken of hier geen pijn en ſpanning moet weſen, want alle de veſeltjes werden uitgerekt, en d'allerkleinſte gebroken, welke

welke onder het breken een beweeginge aan de ziel over brachten, die deſelve moeyelijkheid veroorſaakte, waar door geoordeeld wierd, dat'er pijn was, en wijl die beweginge van de Ballen van daan quam, oordeelden ook het verſtand, dat daar een moeyelijkheyd moeſte weſen. Dit zy dan genoeg van de geboorte van een *Sand-kloos*.

III.

Laat ons dan nu eens kortelijk ſien wat we in het geneſen ſullen konnen verrigten: men moet dan door verdunnende en werkende middelen deſe verdikte ſtoffe ſoeken vloeybaar te maken: maar iſt dat het te verre gekomen is, moet men ſien of men etter kan krijgen, om het ſcirrheuſe af te ſcheiden: maar ſoo alle middelen aangewend zijnde, ydele vrugten doen, is het noodig die uyt te ſnyden. Aanwijs.

IV.

Van binnen mag men wel eenige *Terpentijn Pillen* ingeven, met byvoegſels van de *Peruviaanſe Balſem*, of de *Balſamum Copayvæ*, *Kreefts-oogen* en diergelijke meer: waar op men dagelijks veel Thée-water oft Coffée mag drinken, die het lighaam ſeer verwarmt, en alle Sappen aan het loopen doen komen; ook mag men onder Spaanſe Wijn wel eenige droppelen *Sal Volatile Cornu cervi* gebruiken, zijnde eēn middel, meer als gemeen bequaam, om alle verdikte vogten te verdunnen; en van gelijke ſoort zijn ook de Geneſing. Innerlijke middelen.

Spirit. Salis Armoniaci
Eboris,
Oſſium
Sanguinis

Urinæ
Sal Volatile Oleosum
Cornu Cervi
Eboris
Urinæ
Flores Salis Armoniaci.

En diergelijke vlugge dingen meer, want alle vlugge Souten zijn tegen-giften van alle tenynige Suuren.

Alhoewel de innerlijke middelen seer voordeelig zijn, behoeft men egter de uiterlijke mede niet gantschelijk te verwerpen, want warme Pappen, Stovingen en Pleisters konnen hier al vry veel voordeel by brengen, laat dan een Pap maken, als volgt:

℞ Fimi Vaccini, *unc. tres.*
Fol. Phellandrii,
Rutæ, aa *M. unum.*
Tabaci, *drach. unam.*
Coq. ex Aq. ad consistentiam fere pultis
Addendo Farinæ tritici,
Mellis, aa *unc. duas.*
M. F. Cataplasma.

Of

℞ Fœcum Vini, *unc. tres.*
Farin. Secalic. *unc. duas.*
Spir. Vini q. s.
M. F. Cataplasma.

Of

℞ Fœc. Vini
Panis Secal. aa *part. æq.*
Coq. ex Cerev. Jopensi in formam
Cataplasmatis.

Dese

V.

Deſe Pappen moet men daar warmtjes om ſlaan : van gelijke zijn ook de volgende Stovingen niet quaad.

℞ Cereviſiæ Jopenſis, *unc. tres.*
Spir. Matricalis, *unc. duas.*
Salis Armon. *gutt. decem.*
M. F. Fotus.

Of

℞ Tabaci *Man. ſem.*
Naſturtii hortenſis, *Man. duos.*
Phellandrii, *M. unum.*
Coq. ex Vino dulci ad *unc. decem.*
Col. adde.
Spir. Salis Armoniaci, *drach. ſem.*
Caphoræ, *unc. ſemis.*
M. F. Fotus.

Dit volgende is my ook voor yets raars gegeven, van ymand die'er verſcheide mede geneſen had.

℞ Naſturtii Hort. *M. tres.*
Butyri Rec. *unc. unam.*

Fricaſeert dit in de Pan, tot al de vogt vervlogen is, doet daar by twee drachme Campher, en legt dat om de Bal. Alle fijne vogten zijn ſeer bequaam om die te doen verdrijven, waar van het volgende ſtaaltjen geen van de minſte is.

Spiritus Matricalis.

℞ Olibani,
Succini,
Myrrhæ,
Maſtichis, aa *part. æq.*
Spir. Vini rectif. q. s.

Laat

Laat dit alles fijn geſtooten werden, en met de *Spiritus Vini* eenige dagen digereren, op dat de Gommen des te beter mogten ſmelten, en diſtilleert het langſaam door een Glas.

De *tinctura aſſæ fœtidæ* kan men mede in deſe gelegentheid niet uitſluiten.

VI.

Hoe die Medicamenten werken.

Wanneer nu deſe en diergelijke dingen op de Ballen gelegt werden, moeten hare deeltjes die fijn en werkſaam zijn, in de pijpjes van de Ballen indringen oft ingeperſt werden, want gelijk men ſiet dat een Leer door water opſwelt, wanneer de waterſlangetjes deſelve omhelſen, alſoo ſwelt ook de huid en de andere deelen mede op, en wanneer daar een deeltje is ingeperſt, moeten daar ſoo lange andere agter aanvloeyen, tot dat'er een oorſaak is die de perſinge met geweld belet ſijn voortgang te nemen: deſe ſtoffen dan ſoo door-dringende, moeten noodſakelijk die verdikte vogten, ſooſe nog eenigſins beweeglijk zijn, aan het vloeyen en bewegen helpen, 't welk vervordert zijnde, de Bal allenxkens ſal verdunnen, en dit dikke vogt ſal daar uit geraken: en om dit nog meer te vervorderen mag men onder de Pappen en Stovingen wel een weinig Pot-as en Sal Armoniak doen, welkers deeltjes wat ſtijver zijn als die de geeſten hebben, en by gevolg meerder aangeſet werden, even gelijk als de Kogels en 't Schroot, uit een Canon geſchoten, door het Bos-poeder vreeſlijk werd aangeſet, en alles om verre haalt wat'er by of ontrent is: door deſe aanſettinge dan dringen de fijne en vlugge Souten beter door, waar doorſe het Caſteel van de Ballen vermeeſteren, en door alle venſters inkruipen.

Het

Het *Emplaſtrum de Cumino* en de *Baccis Lauri* met Quikſilver gemengt, is mede niet vreemt, maar werken door hare oliagtige deelen al te langſaam.

VIII.

Soo het nu komt te gebeuren dat deſe Ballen komen te veretteren, ſal men ſe met bequame middelen ſuiveren, en daar na heelen: maar ſoo het nergens na luiſteren wil, is goede raad duur, en het lubben is de naaſte geneſinge.

I. GEVAL.

ZEker Koopman van Londen, na dat hy een verkeert Kanaal hadde ingeſeilt (want hy was in Amſterdam nog niet te wel bedreven) wierd haaſtelijk van een *Gonorrhæa* geholpen, dat hem wel aanſtond, want hy meinde haaſt te vertrekken, evenwel begon een ſijner Ballen vry wat te ontſteken, 't welk hy met doeken, in Kernemelk nat gemaakt, meinde te verdryven, maar het geſwel wierde in tegendeel grooter en harder, 't welk geen wonder is, want alle Suur is ons lighaam ſchadelijk, gelijk ik meermaal hebbe geſegt, voornamelijk Kernemelk, zijnde een Suire ſchrale wei, met een weinig gehotte Kaas daar in: hier wierde ik by gehaalt, nevens een verſtandig Chirurgijn, en we ſloegen daar terſtond de volgende Pap om.

℞ Herb. Phellandr. *Man. unum.*
Naſturtii Hort. *M. duos.*
Sem. Cumini, *unc. unam.*
Tabaci, *ſcrup. unum,*
Lactis, q. s.

Laat

Laat dit na de kunſt tot een pap gekookt werden, doet daar by

℞ Farinæ tritici, *unc. duas.*
Mellis, *unc. unam & ſem.*
Croci, *ſcrup. unum.*
M. F. Cataplaſma.

Na dat we dan twee of dry dagen geſtooft hadden, begon de ontſtekinge allenxkens te verminderen, ſoo dat wy eindelijk daar een ſtoving omſloegen van Jopen Bier en Campher, en is volkomen geneſen: onderwijle moeſt hy een goede levens wijſe onderhouden, en de volgende Decoctie drinken,

℞ Rad. Salſæ Parill.
Chinæ, aa *unc. duas.*
Glycyrrh. *unc. unam.*
Kookt het met water tot 40 oncen.

II. GEVAL.

Uit de Wijk quam tot my iemand, en ſeide dat hy met een vreemt Vrouwmenſch hadde te doen gehad, waar na hy een Druipert kreeg, welke hy door raad van iemand van ſijn makkers geſtopt hadde, waar na ſijn beide Ballen ſeer groot uitſetteden; hy gaat na een goet Chirurgijn, die my daar by ontbood: we leiden hem een goede pap rondom ſijn Ballen, van Brandewijn, Draf, en wat Campher daar onder, dat ſeer veel voordeel dee, drymaals daags ververſende, op datſe niet koud ſoude werden, en is heel gebetert ſonder daar meer toe te doen.

VI. Hooft-

VI. Hooft-stuk.

Van de Klap-ooren, Bubones Venerei genoemt.

I.

OP de Zeevaart van Venus (die men ſegt dat uit de Zee gekomen is) zijn nog al andere zanden en klippen te myden, want op die klippen en zanden raakt men ligt niet ſchadeloos van daan: Deſe hiet men in onſe taal *Klap-ooren*, om datſe miſſchien klappen, en alle man aan 't oor hangen waar men ſchipbreuk geleden heeft: de Latynen hietenſe *Bubones Venerei*, Venus Bobbels geſegt; deſe komen gemeenlijk in de klieren van de lieſſen, en ſomtijds wel onder de Oxels, en op andere klierige plaatſen, hier komt dan by een geſwel, hitte, roodheyd, pijn, klopping en ſpanning, 't welk de meeſte verſchijnſelen zijn, die ſig ontrent dit geſwel vertoonen. Klap-ooren watſe zijn.

II.

Wanneer men dan in Venus haven te diep verſeilt is geweeſt, werd niet alleen het Bloed, maar ook alle andere Sappen onſes lighaams met deſen euvel aangedaan, voornamelijk die gene, welke door deſe klieren moeten paſſeren: want deſe klieren onſes lighaams, uit ſeer ſijne en dunne vaatjes beſtaan, die uit de ſlag-aderen voort-komen, want als de ſlag-aderen ſoo fijn worden, datſe geen bloed meer voeren konnen, gaan de groſſte deelen van dat vogt door eenige ſijd-takken in de aderen, en het overige dat dunder is, gaat allenxkens door de dun- Geſtel der Klieren.

dundere pijpjes al voort en voort: deſe dundere pijpjes zijn dan hier de klieren, die menigte duiſend bogten en omkrinkelingen hebben: deſe kliertjes zijn dan nu van ſoodanige pijpjes te gaar geſlanſt, welke maar een ſekere ſoort van deeltjes konnen door-laten, welke van ſoodanigen figuur zijn, datſe met de wijte van de pijpjes geproportioneert zijn, want indien de figuur van de deeltjes grooter was als de wijte van de pijpjes, ſouden ſy daar moeten in blyven ſteken en niet voort-loopen, maar ſoo die deeltjes die figuur hebben, dat ſy daar bequaamelijk konnen door-glibberen, ſoo vloeyen alle Sappen daar ſonder de minſte tegenſtand door.

III.

Hoe de Klap-ooren geboren werden.

Maar als het fenijn van deſe giftige euvel, als voren geſegt is, tot in het bloed en andere vogten allenxkens is geraakt, en ſig juiſt vervoegt met die alcaliſche Sappen, welke doot de voornoemde klieren loopen, om dat de proportie, figuur, groote en beweeginge daar beſt mede over een quam: deſe te ſamen voeging van deeltjes maakt dat die vorige figuuren verſwaren en vergrooten, en dewijl de alcaliſche deeltjes ſtyve lighamen zijn, gelijk als B. B. B. in de *vierde Tafel*, eerſte figuur, ſoo werd der ſelver beweginge belet door de ſuure fenynige punten die daar in ſteken C. D. E. ſoo dat die beweginge wonderlyk hol over bol geraakt, want ſy maken, door hare wonderlyke figuuren, dat de punten F. vallende tuſſchen G en H een groote verwerringe maken; deſe dan nog door eenige oliagtige takjes vaſt gebonden werdende, geraken nog tot een groo-

ter

ter ſtilſtand: de aanvlietende Sappen nu deſe deeltjes ſoo op elkanderen dringende, maken de verſtoppinge nog grooter, ten ware den aanvloed groot was, en de verſtoppinge weinig, want dan konden wel eenige punten breken, en de verſtoppinge los geraken, het welk dikmaals gebeurt: maar als'er meer tegenſtand is, als wel de beweginge der Sappen kan overweldigen, ſoo werd dat geſwel al grooter en grooter: hier toe doet ook de menigvuldige omkrullingen deſer fijne vaetjes, want omtrent deſe bogten geſchied een nieuwe bepalinge van beweginge, en indien de Sappen hare beweginge geduirig aldaar verraagt werden, is dit een oorſaak van de ſtilſtand der vogten nog meerder te bevorderen.

IV.

Als dan nu door de menigvuldige omloopingen des bloeds, alle de deeltjes die van ſulken ſoort in 't bloed waren, alhier vergadert zijn, want dewijlſe hier moeten door paſſeren, gebeurt het ook, datſe eindelijk alle ter deſer plaatſe moeten vergaderen: deſe dan daar, als geſegt is, een verſtoppinge makende, werden door de aanvloeyende Sappen, al meerder en meerder ingepropt, waar door de naaſte pijpjes verengt wierden, waar door mede de Sappen veel trager moeſten loopen, ſoo dat'er meerder aanvloeyd als'er weg gaat, waar door dat deel noodſakelijk moet vergrooten en uitſetten.

V.

De ſlag-aders onderwijlen voelt men meerder kloppen als voor deſen, om datſe aan alle kan- Oorſaak der kloppinge in de ſlag-aders.

kanten, door die perſinge, nader aangeraakt werden als te voren: ten anderen werden ook de bewegende Sappen der arterie ook eenigſins in hare beweginge vertraagt, waar door de *Syſtole* en *Diaſtole* van de arterie mede vergroot werd: want de beweginge die onder het geſwel vertraagt is, werd boven en op de plaats van het geſwel des te meer verwakkert, op dat door die beweginge het bloed des te beter mogt door-ſetten.

VI.

Wanneer alhier dan meer vogten blyven ſtaan als'er wel konnen weg-vloeyen, moeten alle vlieſen uit-rekken en vol lopen, ſoo datſe op het laatſte ſoo ſtijf werden, tot dat het geſwel niet meer kan ingedrukt werden, gelijk als wel ſommige waterige geſwellen aan de beenen komende, maar blijft ſtijf en geſpannen. Deſe uit-rekkinge geeft mede een groote gelegentheid tot de pijn, ſoo dat door dit onbehoorlijk uit rekken, menigte van de fijnſte zenuw-draadjes werden gebroken, welke eerſe gebroken zijn, onſe ziel een denk beeld vertoonen van pijn oft moeyelijkheid in dat deel't welk beledigt is; want terwijl de veſels in het breken zijn, werdenſe ſeer uitgerekt en geſpannen, ſoo dat het gene te voren in ſijn geſonde ſtand, gelijk als met rondere bolletje konde door-vloeyen, ſiet de *vijfde Figuur* van de *vierde Tafel*, alwaar A de holte van een zenuw-pijpje vertoont, in welke de deeltjes te voren gelijk als rond waren, maar deſelve uitgerekt zijnde, moeten die langwerpig werden gelijk B aanwijſt, want hoe meer het pijpje werd gerekt, hoe het enger werd, en by ge-

volg

volg, 't geen daar in is, plat drukt, soo dat het gene te vore rond was, nu lang-werpig werd: dit nu soo zijnde, wat gebeurt 'er dan anders, als dat B wel eens soo lang kan werden als A. De Sappen dan niet konnende verby dat punt, daar de rekkinge is, passeren, moet agterwaarts deinsen, en tegens alle d'andere aankomende Sappen aan-botsen, welker beweginge soo lange duurt, tot datse aan de oorsprong der zenuwen komt, en by gevolg tot de ziel, en deselve een moeyelijkheid doet gewaar werden: maar is 't sake dat dese zenuw-draatjes afgebroken zijn, soo werden sy niet meer gespannen, soo dat die beweginge tot aan de ziel moet ophouden en stil staan. Behalven de pijn die uit dese uitspanninge ontstaat, werd die mede veroorsaakt uit het hakken en kerven der deeltjes die de verstoppinge maken, waar van wy terstond nader sullen reden geven.

VII.

Dese verstopinge nu kan onmogelijk niet altijd op een en de selfde stand blyven, maar moet allenxkens veretteren: indien dan daar veel suire en taye lymige deeltjes by zijn, werd het geswel traag tot verettering gebragt: maar ist dat het *alcali* overvloedig is, en met het Suur werkt, werd de etter eerder gemaakt: want door dese verstoppinge werden daar sulke pijpjes gesmeed, dat de hemels-balletjes daar niet door konnen rollen, soo dat 'er noodsakelijk een veel fijndere stoffe moet door-stralen, 't welk het hemels vuur ofte subtyle materie des logts is. Dit soo zijnde, moeten noodsakelijk de deeltjes van het *alcali* en het

acidum seer snel tegens malkanderen aangedreven werden, waar uit een vuur ontstaat, dat het geswel soo heet maakt en ontsteekt: het *alcali* dan met het *acidum* malkanderen stukken hakkende en kervende, verbrysselen met eenen de naast gelegene pijpjes, even als een party kamp vegters in een kamer, rontom met glasen, ligtelijk door de verscheidene schermutselinge, een menigte van glasen sullen breken, alsoo seg ik dan ook, moeten dese pijpjes en vliesjes breken, waar door eindelijk de verstoppende stoffe komt uit te loopen: waar door dan alle d'opgenoemde toevallen komen op te houden, want als 'er een uittogt is, konnen de geduirig aanvloeyende Sappen de stoffe die de verstoppinge maakte, ligtelijk uit-perssen, en voort na buiten toe doen vloeyen.

VIII.

Genesing. D'oorsaken nu der geboorte deses geswels behoorlijk afgelegt hebbende, komen wy allenxkens tot de genesinge af-treden: en by aldien 't geswel in 't begin is, sal men het soeken los te maken, sonder eenige veretteringe, soo niet, moet men het tragten soo haast als het mogelijk is, te doen veretteren. Hier volgen dan eenige staaltjes van het gene men daar kan op leggen of om te doen verdwijnen of om te veretteren.

℞ Farinæ tritici. *unc. tres.*
Vitell. ovorum, No. *sex.*
Caphoræ, *drach. duas.*
Croci, *scrup. unum.*
Mellis, q. s.
M. F. Emplastrum Molle.

Of

Of

℞ Ceparum aſſat. *unc. duas.*
Fimi columbini, *unc. unam.*
Sem. Sinapi, *unc. ſem.*
Mellis q. s.
M. F. Cataplaſma.

Of

℞ Galbani, *unc duas.*
Pulv. Tabaci,
Sem Cumini, aa *unc. unam.*
Spir. Vini Camphorati &
Mellis, aa, q. s.
M. F. Emplaſtrum.

Deſe Medicamenten daar heet op gelegt zijnde, moet menſe nog altijd omkoeſteren, met een ſakje met heet Sand, want daar door werden alle de fijne deeltjes gaande gemaakt, en doordringen te gelijk met de vuur-deeltjes van het Sand, het gantſche geſwel, ſoo dat indien de verſtoppinge klein is, de punten ſomwijls wel verbreken, en de verſtoppinge los geraakt, 't welk men dan reſolutie of losmakinge noemt, welke dan alle wederom haars weegs met de aanvloeyende Sappen vloeyende, daar uit geraken, en het geſwel niet meer doet zijn, 't welk het te voren was. Maar als deſe ſtoffe in grooter menigte is, en te ſeer op een gedrongen, ſoo hebben die deeltjes meer magts op malkanderen, om ſig te verbryſelen, hakkende en kervende niet alleen malkanderen, maar breken ook de pijpjes daar ſe in zijn ſtukken, ſoo dat dan die middelen ſeer behulpſaam zijn, om de geſwellen te doen verette-ren, want al het gene de geſwellen doet ver-

dwynen is met eenen bequaam deſelve te doen veretteren, dewijlſe beide uit beweeggelijke deeltjes moeten beſtaan; indien dan deſe geſwellen niet te makkelijk door breken, kan men middelen aanwenden, welke wat meerder aanſetten, want het geſwel is dikwijls wel rijp, maar om de dikke huid, kan het niet wel deur breken: daarom dient het om kort te gaan dikwijls open geſneden, of door een Corroſijf open gemaakt. Of men kander de volgende Pap heet omſlaan en ſien of het allenxkens wil rijpen.

℞ Fermenti Secalicei, *unc. tres.*
Sinapi, *unc. duas.*
Saponis nigri, *unc. unam.*
Coq. ex aq. & Spirir. Vin q. s.
Ad conſiſtentiam Cataplaſmatis.

Die nu gemeene formulieren begeert, die moet de ordinaire Methodike Boeken open ſlaan, de diſpenſatorien navolgen en diergelijken; aan welke ik my geenſins verbinde: want den Eed op d'Academie gedaan dwingt ons niet het eene of het ander diſpenſatorie na te volgen, maar ſe dwingt my op de alderligſte, kortſte en veiligſte wyſe de Sieken en Kranken te geneſen, en daar zijn vry wat beſtere dingen als men gemeenlijk in alle de diſpenſatorien heeft te ſaam geſlanſt, waar van den loffelijken Heer *A. de Heide* deftig praktyſijn tot *Middelborg* in ſijn ligt der Apothekers verſcheidene heeft aangeweſen. Nu ik benyde niemand dat hy op krukken wil ſpringen, ik vergenoeg my met geſonde beenen en met een onbenevelt verſtand mijne Sieken t'aan-

vaar-

vaarden, die ik selfs den Apotheker laat maken, en goed vinde te genesen. Want de gemeene dispensatorien die zijn maar voor Doctoren, die niet bequaam zijn, om een goede compositie uit haar hoofd te schryven, die sekerlijk de regte naam van naam-Doctoren voeren, daar die geld-sugtige Academien d'oorsaak van zijn, seggende nog spots wijs *promovemus Asinum & mittemus in Patriam*, niet siende, datse behalven haare meineedigheid, het voor den oppersten Rigter sullen moeten verantwoorden: maar waar vervoert my de yver-sugt tot de waarheid, die dog niet wil gesegt zijn, laat ons dan weder keeren tot ons subject.

IX.

Als het dan nu gebeurt dat de etter daar uit loopt, sal men de openinge suiveren met wat Sap van *chelidonium* en honig, by welke wel een weinig Myrrhe mag gedaan werden, dit kan men daar met Plumesolen in steken, soo sal de openheid allenxkens suiverende, mede toeheelen.

X.

Maar dewijl wy hier spreken van Plumesolen, dese segt men dat de deelen ontsteken wanneer sy van Cattoen gemaakt werden: daar van geeft den Heer *Leuwenhoek* dese reden, namelijk dat de veseltjes van het Cattoen plat, en aan de kanten snydende, waar door de veseltjes der wonden werden open gevliemt, maar die men uit Linne maakt, zijn rond van veselen, konnende het vleis niet snyden: de reden die desen voornoemden Heer geeft is seer waarschijnlijk: maar

als ik denk wat men in *Indien* doet, alwaar men geen Linnen heeft, en genoodsaakt is Cattoen te gebruiken, en de genesinge soo wel geschied, als met plukssel van Linnen, soo sie ik die knoop nog niet gansch ontwart. En ben van gevoelen, dat het Cattoen soo seer niet ontsteekt als men wel meint. Ik kan door mijn vergroot glasen, niet anders bemerken, of de vesels van 't katoen sijn rond en niet plat. Maar laat ons weder tot ons oogmerk keeren.

XI.

Onderwijlen moet men al eens met eenige Mercuriale middelen Purgeren, en niet anders drinken als een decoctie van *Salsaparilla* en *China*: het sweeten moet men mede geensins over slaan, want dat veel voordeel kan by brengen.

I. GEVAL.

SEkere beproefde Maagd, hebbende geleden 't geen men in Venus Spel gewoon is, kreeg, behalven eenige sweeren op de schaamdeelen, ook een groot gesswel in de regter las, soo datse nauwlijks gaan kon van pijn, by een goed Chirurgijn komende, leide hy daar de volgende Pap op door mijn ordonnantie.

℞ Cæpar. sub ciner. coct.
Farin. Lini, aa *unc. duas.*
Ficuum ping. N°. *viginti.*

Laat de Vygen en de Ajuin fijn gestooten werden, doet daar het Lijn-saad Meel by, en mengt het met soo veel *Spiritus Vini* als genoeg is om een pap te maken.

Met

Met dese pap continueerde men vier dagen, driemaal daags daar warm over slaande, 't gesswel wel rijp zijnde, vliemde men 't door, en daar liep een goed gedeelte etters uit, 't welk soo eenige dagen duurde; daar na suiverde men het gat en liep toe: de sweeren onderwylen die aan de schamel-deelen waren handelde men, gelyk als in de Sjankers gesegt is. We waren ook wat strikt op haar dieet, gevende haar maar Biscuit, Amandelen, drooge gekookte Boonen, hier toe dronk sy een goed *decoctum*, en gebruikte twee reisen het volgende.

℞. Scammonii, *Gr. sexdecim.*
Mercurii dulc, *G. decem.*
Ol. Caryophyll. *gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, No. *quinque.*

We lieten haar ook eenige reisen des avonds met Brandewyn sweeten, op die wijse als wy in de Pokken sullen beschrijven.

II. GEVAL.

EEn Jongman op het Water, in de twintig Jaren, vet en sterk van lighaam: had ook een Meisjen, dat niet pluis was, moeten bekruipen, waar na hy een Druipert kreeg, welke genesen zijnde, meinde van alle qualen suiver te zijn, maar hem begost in de liessen eenige pijn t'openbaren, waar by allenskens een ontstekinge quam, item openbaarde hem aan de voorhuid eenige peukeltjes, die in kleine sweertjes veranderden. Men had daar te voren een pap van Kernemelk, en ik weet niet wat vuiligheid, opgelegt: we lieten terstond

dat af nemen, en we ſchreven de volgende pap voor.

℞ Panis Secal. *unc. ſex.*
Fulig. Camini, *unc. duas.*
Sem. Cumini.
Bacc. Lauri, aa *unc. unam.*

Kookt dit in ſoete Melk tot een form van een pap, daar by doende,

Mellis albi, *unc. duas.*
Caphoræ, *drach. duas.*
M. F. Cataplaſma.

Na't gebruik van eenige dagen, ging het geſwel door, 't welk men daar na ſuiverde en heelde. In't begin gebruikte hy het volgende Mercuriaal middel.

℞ Gutt. Gamb.
Merc. dulc. aa *ſcrup. ſem.*
M. F. Pil. No. IV.

De dieet was vry geſtreng, gelijk men dan gemeenlijk doet. Het volgende moeſt hy drinken.

℞ Rad. Chinæ,
Salſa Parill. aa *unc. tres.*
Lign. Guajaci, *unc. unam.*
Glycyrrh. *unc unam.*
Coq. ex Aq. ad uncias XL. colatura
Detur. uſui.

Wilde hy voorts Thée oft Coffée, tot ſweetens toe drinken, dat was hem geenſins verboden.

IX. Hoofd-

IX. HOOFT-STUK.

Van de Wratten aan het Fondament en de Schamel-deelen.

I.

ONder de toevallen deſer ſiekte behooren ook al dat geſpuis, die aan 't Fondament en de Schaam-deelen waſſen, *Wratten* of *Condylomata* genoemt, die na hare verſcheide figuur, ook verſcheide namen krygen, want gelijken ſy een Vijg, hiet men ſe *Ficus* of *Mariſca*; wanneerſe een Moerbeſie gelyken, worden ſy *Morus* genoemt. Sommige zijn als hangende, en hieten *Penſiles*: dog de namen doen tot de ſaak niet. Hier van zijn ſommige hart, met weerachtige knobbelen, andere wederom ſponſieuſer en ſagter. Wratten aan de Schaam-deelen.

II.

Wanneer nu door een ſcherp-loopende ſtoffe des Druiperts oft andere ſeeren, de huid werd afgeknaagt, 't zy waar datſe aanraakt, ſoo moet daar een openinge komen; in deſe openinge het vleis op die wijſe uitwaſſende, maakt een ſoort van een Wrat, voornamelijk wanneer daar reeds een huid is overgewaſſen. Deſe Wratten komen meer in de Vrouwen dan in de Mannen, om dat ſy altijd een ſtoffe uitſyperen die wit is, deſe dan fenynig en corroſijf zijnde, kan makkelyker het Aars-gat in ſtukken byten als wel in de Mannen: ja ſelfs komen haar die gewaſſen wel in de Scheede te openbaren, om dat daar gedurig die ſtoffe is, welke die corroſie kan maken. De Mannen krijgen het wel aan den Aars, maar ſeldender,

om

om dat die ſtoffe langs den Aars niet kan neder ſyperen, gelijk als wel in de Vrouwen: maar de Mannen hebben deſe quaal meeſt aan de Roede, ſoo aan de voorhuid als aan het hooſtjen: ſy groeijen dikwils tuſſchen de rimpels van den Aars en Vrouwelijkheid, op de manier als Ambeijen. Dewyle wy nu te voren afgedaan hebben, 't geen wy hier ſouden hebben konnen op 't Tooneel brengen, namelijk op wat wijſe dit vleis uitwaſt, ſoo ſullen wy ons maar reppen, om de *Geneſinge* af te handelen.

III.

Geneſinge. Derhalven moet men hier niet in gebreke zijn, deſe Werten of Wratten uit te roeijen, en de plaats te cicatriſeren. Indienſe gene openinge hebben, beſtrijkt menſe wel met een *Butyrum Antimonii*, oft *Oleum Antimonii*, 't welk door ſijn knagende deelen alles doet ſtukken byten wat 'er by of ontrent is: dus kan men mede doen door den *Oleum Vitrioli*, oft *Spiritus Sulphuris per Campanam*, die beide uit ſeer ſuure deelen beſtaan, dog de laatſte is de vinnigſte, want die verſcheelt ſeer weinig van het vuur, 't welk men gewaar werd als menſe proeft; en dat het raarſte is, welke uit een ſtoffe gemaakt werd, die geen of ſeer weinig ſuur in ſig ſchijnt te hebben: waar van den Heer *Johan Mayouw* verſcheide experimenten over gedaan heeft. De *Butyrum Antimonii* en derſelver Olie ſchijnt ook niet uit een ſuiver Suur te beſtaan, want dan ſoude de *Butyrum* niet met een *Spiritus Nitri Acidus* efferveſceren, ſoo dat daar verſcheide *alcali* deeltjes in zijn, die malkanderen door gebrek van

van vogt niet en konden naderen, 't welk geschied als daar dese *Spiritus Nitri* by komt. Vorders moet dit strijken dagelijks eens hervat worden, soo sullen sy allenxkens sterven, afvallen en verdroogen. Men kan daar ook wel het volgende omslaan.

℞ Mercur. Sublim. *drach. unam.*
Salis Armoniaci.
Ceruſſæ aa *drach duas.*
Aceti Vini, *unc. ſex.*
Miſce.

Wanneer dese Wratten een hals hebben, kan men se ligtelijk met een Snaar oft Paardenhair af-binden, dag op dag een weing toehalende, soo sullen sy allenxkens af vallen en af-droogen: soo daar een breede openinge na het af-eeten mogt komen na te blyven, moet men cicatriseren met dingen die de aanstaande vergoringe der uitsyperende vogten geduirig voor-komen, gelijk als de *Lithargyrie*, *Ceruis*, *Tutia*, en diergelyke meer.

I. GEVAL.

SEker jongeling, na dat hy mede al eens geproeft had hoe het in Venus haven was toegegaan, begonnen twee bobbels op sijn voorhuid uit te wassen, waar van de eene breed was, en de andere met eene dunne hals: de breede beeten wy af met *Butyrum Antimonii*, 't welk wy dagelyks hervatteden; afgebeten zijnde, heelde men het opene wederom toe, gelijk als het behoorde. Doe begonden wy aan de andere te komen, die wy dagelyks met een snaar af bonden, en is geheel genesen.

II. GE-

II. GEVAL.

EEn beproefde Maagd, die haar ſelven behielp met vuil gewin, hadde deirlijk aan een Druipert vaſt geweeſt, waar van ſy na lang ſukkelens, afgeraakte, maar dewijl deſe ſtoffe vry wat corroſijf was geweeſt, hadde verſcheide openingen gemaakt, welke wel geneſen waren, maar het vleis puilde onder de huid vry wat uit, ſoodanig dat het Wratten geleken: deſe waren niet alleen aan den Aars, maar ook aan de lippen der ſchamelheid; deſe lieten wy overwinnen door den *Oleum Antimonii*, en zijn alle in weinige dagen verdwenen. Onderwijl moeſt ſy de volgende drank drinken.

℞ Ligni Guajaci, *unc. unam.*
Saſſaphras, *unc. duas*
Glycyrrhizæ, *unc. unam.*
Coq. ex aq. ad unc. LX. colatum.
Detur uſui.

Somtijds purgeerde ſy met volgende Pilletjes.

℞ Extract. Cathol.
Merc. dulc. aa *Gr. duodecim.*
M. F. Pilulæ, No. V.

Hier by moeſt ſy een ſtrenge dieet houden, en ſomwijls eens ſweeten met Brandewijn.

X. HOOFTDEEL.

Van de Pokken, en verſcheide toevallen, die ſig daar by voegen.

I.

VOor af gehandelt hebbende van de eerſt beginnende toevallen, die in deſe gelegentheid als voorloopers der Pokken zijn, en ſekerlyk in de Pokken ſelfs ſouden veranderen, indien men het niet voor en quam, en daarom is het ſpreekwoord hier waar,

Principiis obſta, ſero Medicina paratur,
Cum mala per longas in valuere moras.

Want het begin tegen gegaan zijnde, neemt alle gelegentheid weg van in de Pokken te geraken: het zy dan hoe het zy, ſoo dit fenyn in het bloed komende, aldaar allenxkens ſijn toegroei neemt, moet elders uitberſten.

II.

De *teikenen* konnen dan in dit geval dryderlei geſtelt werden, want int begin, heeft men alle die toevallen niet, welke men int midden en aanwaſſen gewaar werd, en op het eind oft *hoogſte top* geklommen zijnde, hebben ſy mede een groot verſchil van die gene, die int aanwaſſen zijn. Teikenen,

III.

In 't begin is het al wat ſwaar om tot de regte kenniſſe te komen, want een yder wil niet bekennen wat haar ſcheelt, ja ſullen daar nog dikwijls om gaan liegen: en als men het

het regt uit ſegt nemen ſy het ten hoogſten qualijk, en maken den ondervrager vry wat uit: ſoo dat het ſeg ik vry wat moyelijk is, te weten wat'er ſcheelt: maar egter als men verſcheide teikenen by elkanderen voegt, konnen ſy de waarheid niet ontglippen: int begin deſer ziekte heeft men gemeenlijk eenige teikenen van Druipers, Sjankers, Klap-ooren of diergelijke gehad, ten waar ſulx door beſmettinge, van ſimpelijk by ymand te Slapen, Soenen, Suigen en diergelijke quam, dan ſoo openbaart het ſig meeſt aan dat deel daar het eerſt is overgebragt, en kruipt allenxkens van jaar tot jaar ſomtijts in, al hoe wel het ſijn Comedie wel eerder ſpeelt: loomigheid int gaan en ſtaan hebben ſy terſtond, en zijn daarom traag en geduirig vermoeit, wanneerſe wat ſullen doen. Ten *anderen* zijnde vreesagtig bedroeft en vol gedagten, dat geen wonder is, voornamelijk als ſe herdenken wat ſy gedaan hebben. Ten *derden* zijnſe bleik-geel in het aanſigt, met bolligheid en ringen om Oogen. Ten *vierden* krygen ſy tegens den avond, voornamelijk te Bed gaande, verſcheide pijnen omtrent het midden der Ledematen by de Beenvlieſen, verſchelende van de Gigt oft *Podagra* hier in, dat die aan de gewrigten en uiterſte der Leeden komt. Ten *vijfden* in het eerſte uitbotten der Pokken komen daar eerſt kleine puisjes en pijnelijke ſweertjes, voornamelijk om die deelen, daar het fenijn eerſt aangeſet is: dit zijn dan de teikenen die ſig meeſt int begin openbaren..

Die

IV.

Die in het aanwaſſen komen, kan men beter kennen als die in het begin zijn, want de Leden werden vry wat trager, en ſwaarder te bewegen. De pijnen werden mede heviger, voornamelijk in't Hooft. Op het Hooft komen ſweeren en opene puiſten, Pokken op het Voorhooft, Wijnbrauwen, Baard, en ſoo allenxkens over het ganſche lighaam. Het hair valt uit; den adem ſtinkt. De Neus begint te druipen. Somwijls zijn daar wel Druipers by verſelt, die van het begin af daar by zijn gebleven; item verſcheide Seeren en Pokken aan de Schamel-deelen. En met gemeene middelen kan men in deſe quaal niets vorderen, maar als men middelen aanwent, die men in de Pokken gewoon is, vind men terſtond baat.

V.

Als ſy nu op haar hoogſte top geklommen zijn, zijnſe nog vry al kennelijker: want dan openbaren ſig daar *Tophi* oft Kalk-builen: item Been-vretingen. Invallen der Neus en des verhemelten in de mond. Opvretingen des Bekkeneels, en meer andere woedende toevallen.

VI.

d'*Oorſaken* der verſchijnſelen die moeten aldus afgeleid werden, voor eerſt komt ons dan de vermoytheid of *loomiheid* voor den dag, welke voort moet ſpruiten door dien het Venus venijn het bloed en andere Sappen allenxkens tot een trager en loomer beweginge heeft gebragt, want als het *Alcali* en het *Acidum* op die wijſe als in de *eerſte Figuur* van de *derde Ta-* Vermoytheid:

fel getoont is, voornamelijk als daar nog eenige takagtige deeltjes omgewonden zijn, soo werden sy door het aan een schakelen geweldig verswaart, en by gevolg trager bewogen, want alle slijm is slijm om datse trager bewogen werd als andere Sappen, 't welk komt door een overvloedig Suur, en te weinig alcalise deeltjes, die door hare Lijn-regte loop die punten van het Suur stukken botsen.

VII.

Getuigenis van Massa wegens de slym.

„ Van dese overvloedige slijm getuigt den „ *vermaarden Nic. Massa, Epist.* 30. *Tom.* 1. Ik „ hebbe veel doode lighamen, segt hy in de „ Gast-huisen gesneden, welke in haar leven „ de Pokken hadden, welkers aderen vol van „ een witte slijm waren. Dese slijm was veel „ overvloediger als het bloed, ook waren de „ pijnelijke deelen voornamelijk met dese slijm „ opgepropt : ja in sommige waren d'armen „ vol van die slijm, en d'aderen waren van „ gelijken : als gesegt heb, daar mede opge- „ vult.

VIII.

Soo dit dan waar is't geen ons *Massa* leert, soo komt het dan seer wel met onse meining over een, want dese loomigheid ontstaat, mijns bedunkens, anders nergens uit dan dat onse Sappen te traag loopen, want die loom zijn en yts gebruiken dat de Sappen onses lighaams snel doet loopen, sullen wy bevinden, voornameliyk als wy Coffe of Thee drinken: maar als die slymigheid over al in de Leden sit, dat is in alle de Spier-pijpjes onses lighaams, en se door de Sappen onses lighaams moeten beweegen, soo moet volgen, dat indien die Sappen

pen traag bewegen, onse Ledematen die selfde beweginge moeten volgen.

IX.

Alwaar dan soo veel slym is, konnen weinig fijne deeltjes zijn, want daar is geen werkelijkheid in die slijm, om het gene grof is, te verkleinen en fijn te maken, 't welk door de fermentatie geschied, want dan botsen alle deeltjes den eenen tegens den anderen aan, slyten malkanderen totse dun en fijn zijn, of se botsen tegens elkanderen in stukken: dit dan soo zijnde, gebeurt het by gevolg, dat 'er geen bequame hersen of zenuw-vogten gemaakt werden, door wiens gebrek, de deelen onmogelijk mede niet konnen bewogen werden, waar door dese loomigheid mede ontstaat.

X.

Dewijl nu die stekende deeltjes, die in de slijm zijn, door het toe-trekken en verengen der pijpjes tegens de syden aangeduwt en geperst werd, geeft daarom een moeyelijkheid, die we *vermoeytheid* noemen. 't Gaat hier even eens toe als met de verroeste sloten, welke door de tussen-komste van de roest veel strammer een sleutel omgedrait werd, als wanneerse met geen roest beset, en met olie bestreken is: want als die slijm soo niet voortgaat, en daar geduirig op-hoopt, werden alle pijpjes en veseltjes meerder uitgeset en uitgerekt, soo datse op die wijse, als te voren, wanneerse sonder slijm waren, niet konnen toegetrokken worden, soo datse rasser tot haar vorig gestel komen, alsse behoorden, en daarom rusten die vermoeyde luiden soo geern. Vermoeitheid.

XI.

Bolligheid in't aanſigt.

Wanneer deſe ſlymige ſtof in de deelen van het aanſigt als vlieſen, pypen en watervaten, ſeer traag begint te loopen, moet de huid uitſpannen en in het aanſigt een *bolligheid* geven, waar by wel een blinkendheid in het aanſigt komt.

XII.

Droefgeeſtigheid.

Wanneer dan nu door den omloop van het bloed, ſoo wel na de herſen-kliertjes als na andere deelen des lighaams, dit ſlymig bloed gevoert werd, gebeurt het dat uit dit ſlymige bloed ſeer weinig herſen-vogten werden gemaakt, ſoo dat de herſen-pijpjes en alles wat den geeſt een aanporringe tot vrolijkheid geeft, niet behoorlijk werden opgeſpannen, waar uit in tegendeel de *droefgeeſtigheid* moet volgen, en vol gedagten, voornamelijk wanneer ſy ſig in deſe quaal bevinden, en om haar vorige daad gedenken; ten anderen dat ſy het moeten uitbrengen, indien ſy willen gered en geneſen werden.

XIII.

Ringen om d'oogen.

Dat 'er ringen om d'oogen komen, dat geſchied alhier even als in die gene, welke met Wormen gequelt zijn, en d'oorſaak is mede dit traag-loopende, en by gevolg dik en ſwart bloed, welke door die deelen, welke rondom d'oogen zijn, niet gemakkelijk konnende door heen loopen, dat nog allenxkens ſwarter en ſwarter werd, 't welk door de huid ſchijnende, ons ſulke ringen vertoont.

XIV.

Pyn.

Sy klagen menigmaals van *Pijn* in 't hooft en in de beenen, of aan d'armen en andere deelen meer.

meer. 't Is dan waar dat die taye en traag-loopende ſtoffe, niet altijd op een en deſelve ſtand kan blyven, maar moet, als ſy ſtil ſtaat, een groote veranderinge ondergaan : ſoo dat de deeltjes van die ſlijm, door de ſubtyle materie der logts bewogen werdende, tegens elkanderen ſeer vryven en ſlyten, deſe ſcherpe deeltjes dan tegens de vlieſen in welke ſy beſloten zijn, aanbotſende, moeten die ſnyden en kerven, ſoo dat daar allenxkens het ſcherpſte van die ſlymige ſtoffe moet uit-lekken. Dit vogt daar mede niet konnende in die ſelve ſtand blyven, is een geduirige veranderinge onderworpen, want die deeltjes werden op d'eigenſte wijſe nog al ſcherper en ſcherper, ſoo datſe de Been-vlieſen moeten ſnyden en kerven, 't welk de ziel gewaar werdende, een pijn van deſelve gevoelt werd.

XV.

Deſe pijne gevoelt men meeſt des avonds als men te Bedde gaat, en ſoo ſeer niet des daags, want dan ſchijnen die luiden niets te ſchelen : ik mein dat dit hier van daan komt ; om dat namelijk des daags als wy op zijn en in de logt verkeeren, door de omringende logt onſe lighamen koelder zijn, en de loopende vogten dikker als des nagts. Want de koude doet ſekerlijk de vogten van ons lighaam vertragen, dit ſoo zijnde, is de warmte en woelinge van alle deeltjes onſer Sappen ook minder, ſoo datſe in het pijnelijke deel mede ſoo ſeer niet werden tegen aangedreven, ten minſten ſo ſterk niet als des nagts, ſo dat we ſulken grooten pijne nog moyelijkheid niet gewaar werden als des nagts. Maar als we nu te Bedde

Waarom de pijne des nagts komt

gaan, en we tuſſchen de warme Dekens gaan leggen op een Bed vol ſagte Veren, begint ons lighaam aan alle kanten te broeyen en warm te werden, de deeltjes der Sappen beginnen te woeden en weder aan het hakken en houwen te komen, want ſe worden door de ſubtyle materie, die door de dekens en pluimen doorſtraalt, meerder aan het woeden gebragt, welker beweginge geduirig tegens de vlieſen aanboſt, alſoo werden die lyders dan door haar pijn den geheelen nagt gemartelt en al wakende afgeſlooft, want ſe ſullen dan geweldig, van deſe pijne overrompelt zijnde, na den dag verlangen, op dat de logt haar weder verkoele en haar pijn ſtille.

XVI.

Waarom niet in de gewrigten.

Deſe pijnen komen juiſt in de gewrigten niet altijd gelijk als in't *Podagra*, om dat die ſlymige ſtoffen over het gantſche lighaam verſpreid is, en maar ſtil ſtaat, daar de eerſte en naaſte gelegentheid gegeven werd, 't zy in vlieſen oft andere deelen, die het gantſche Been bekleeden: deſe ſiekte gelijkend ſeer wel na een vliegende Jigt, en daarom nauwelijk daar van te onderſcheiden, en honderden die men ſegt dat ſoo een Jigt hebben, zijn waarlijk in een graad met deſe toeval der Pokken, en dit is het kunsjen om die als Pokken te geneſen, of ſe werden allenxkens ellendiger, en konnen door de gemeene dingen niet geholpen werden.

XVII.

Puisjes.

Als deſe ſlijm de kliertjes en watervaatjes onſes huids verſtopt, komt daar een kleine ontſtekinge, dat men een puisjen noemt, en die ge-

geschied al op d'eigenste wijse als wy in de Klap-ooren hebben gesegt, namelijk dat die verstopte stoffe in die kliertjes aan het broeyen geraakt, en aldus een ontstekinge maakt: wanneer nu die verstoppende stoffe daar in menigte te gelijk vergadert werd, werd dat geswel grooter, 't welk men *Pokken* noemt, voornamelijk als sy op verscheide plaatsen van het lighaam uitbotten; als dese Pokken dan uit loopen, droogen daar korsten over, gelijk als te voren gesegt is, 't welk men dan sweeren en seeren noemt; dese Pokken komen seer veel op die plaatsen daar het hair groit, om dat aldaar de klieren groot zijn, daarom heeft mense seer veel op het Hooft, Wijm-brauwen, Baard, Schamelheid en diergelijke deelen. Pokken.

XVIII.

Dese Pokken openbaren sig niet alleen uiterlijk aan ons lighaam, maar selfs werden daar de ingewanden mede beset. Den geleerden *Fernelius* segt ons dat de uiterlijke deelen daar niet alleen mede beset werden, maar selfs de innerlijke, 't welk uit de geopende lighamen blijkt; men heeft exempelen mede by *Joubertus*, welke segt, dat de innerlijke deelen daar even eens mede beset werden, als in de Kinder-Pokjes, niet alleenig de logt-pijp, maar ook zijn de Longen vol sweeren gevonden. Ook isser een Jongeling geweest, die groote pijn in sijn regter zijde had, konnende door geen middelen verligting krygen. Maar na dat hy gestorven was, heeft men het doode lighaam geopend, en men vond een lid-teiken aan de knye: waar uit men giste dat hy de Pokken had. Het Lijk geopend zijnde, be- Innerlijke Pokken.

vond men dat hy van binnen de Pokken had: in het middel-rift waren ſeer veel puiſten. En alwaar hy in ſijn leven ſoo ſeer over de pijn geklaagt had, aldaar was de maag met een puiſt beſet ſoo groot als een palm van een hand, over welke de Lever leggende, in deſſelfs holle deel nog diergelijke puiſt voelde, ſoo dat de eene Pok de andere perſte. Behalven dit ſoo gebeurt het wel dat ſulke Vrouwen kinderen voort brengen, welke geheelijk met puiſten en ſweerende korſten beſet zijn, waar van *Trincavella* een exempel bybrengt, dat te *Padua* was gebeurt: en op die wijſe werden alhier honderde van kinderen geboren, niet juiſt met ſweeren of Pokken, maar het quaad verſchuild langen tijd, daar na taſt het de kindertjes aan, en zijn al haar leven lang ellendig.

XIX.

Uitvallen des hairs.

Wanneer de kliertjes van het Hooft, daar het hair uit-waſt, ſoodanig verſtopt zijn, dat'er geen voedſel tot het hair kan gebragt werden, ſoo moet het hair verſterven, even als de planten in de aarde doen, welke van haar vogt berooft zijnde, ſterven en uitgaan, alſoo ſeg ik ook van het hair, 't welk geen voedſel krygende, verdort en uitvalt: deſe kaligheid komt niet alleenig aan het hooft, maar ook aan den Baard en Wijnbrauwen. Ik mein dat de oorſaak van de Poolſe hair-vlegt mede in deſe klieren te vinden is, welke een meerder voedſel krijgende als ordinaris, meer tot in de hairen laten loopen, als het wel noodig is door de pijpjes van de kliertjes elders door eenige oorſaak te wijd zijn geworden,

't welk

't welk men in de Vrouwe Borſten ſiet gebeuren, die mede ſeer groot konnen werden; deſe kliertjes ſeg ik dan grooter pijpjes hebbende, laten een overvloedig voedſel door, ſoo dat de hairen onder aan haar wortel dikker werden, en als in malkanderen waſſchen, tuſſchen welke en fijnder hair waſſende tuſſchen de dikke takken komt in te warren, door welke de kam niet konnende komen, als vlegten moet uitwaſſen. Nu, we ſouden ons ſelfs wel vergeten en ons voorgenomen ſtuk niet ontleden. De Poolſe vlegt.

XX.

Die aanmerkinge neemt op de voorverhaalde doode lighamen, welke van binnen met Pokken beſet zijn, konnen wel giſſinge maken, dat als de ingewanden door die ſweeren bederven, ook het bloed ſeer moet bederven, en wat kander uit een ſtinkend vogt anders voortkomen als een ſtinkende uitwaſeming, gelijk onſen adem is, want uit een goed vogt, komen ook goede dampen, 't welk de diſtillatien genoegſaam betuigen. Deſe ſtinkenden adem is niet een enkel water, want dan ſou het niet konnen ſtinken, want al wat ſtinkt, moet ten minſten uit tweederlei dingen beſtaan, die malkanderen in figuur ſtrydig zijn: ſoo dat deſe adem uit veel Suur en Swavel moet beſtaan, welke te gader een ſtank konnen maken: deſe ſtank van een ander ingeademt werdende, ſal hem al min en meer beſmetten: daarom mag men ſig wel uit ſulken geſelſchap houden, want het minſte Saad van beſmettinge, werkt allenxkens in het bloed, en brengt ſijn vrugten met'er tijd aan den dag. Stinkende adem.

Wan-

XXI.

Wanneer dese tenynige stof sig in de Snotkliertjes heeft ingepropt, en daar niet uit en kan, blijft se niet op een en de selfde wijs, maar werd aldaar door het hemels vuur soodanig verandert en tegens de vliesen aangebotst, dat die doorknaagt werden, waar uit een *Neusdruipinge* ontstaat: onderwijle knaagt die stofse al geduirig meer en meer, soo dat de beenen van de Neus bederven en door-vreten werden, daarom valt de Neus in, als ook het verhemelte van de mond: en andere deelen der keel geraken geensins vry, soo dat hier mede al een stinkenden adem uit voort komt.

Neus-druipinge:

Invallen der Neus en verhemelte.

XXII.

In de geduirige knagende pijnen, gelijk voren gesegt is, worden niet alleen de vliesen doorknaagt en in stukken gevreten, maar de beenen werden selfs niet vry gelaten, waar op een *Caries* komt, en veele beenen bederven, soo dat daar heele stukken konnen uit-vallen, ook werd dikwijls de ganssche Pan van het Hooft af gegeten, en tormenteert de luiden ellendiglijk.

XXIII.

Wanneer dit groote lekkende vogt effervescceert met het vlugge *Alcali* der beenen, ontstaan daar *Tophi* ott Kalk-builen uit, want ik mein niet dat dese Kalk elders anders van komt als van dit lekkend vogt, 't welk door sijn suirigheid eenig vermogen op het been krygende, met desselfs vlugge Sout door de effervescentie een vereeniginge maakt, die sig in een gedaante van Kalk vertoont. Als men dese stoffe door de Chymie ontdoet, bevind men daar seer veel

veel vlug-fout in te weſen, dat nergens anders van daan kan komen als uit het been. Aangaande nu de andere toevallen als Druipers, Sand-kloot, Klap-oor, Vijg-werten en diergelijke, die konnen mede hier toe gebragt werden, want ſy daar dikwijls mede by gevoegt zijn: deſe ſullen wy dan hier niet ondernemen te expliceeren, dewijl wy ſulx hier voren gedaan hebben.

XXIV.

Dit zy dan genoeg geredeneert omtrent de geboorte der meeſte verſchynſels, laten wy ons rokken nu allenxkens verder en verder af ſpinnen. We ſeggen dan als deſe ziekte nog vers is wel haaſt kan geneſen werden: maar wel te regt hebben *Fernelius*, *Cardanus*, *Ingraſſias* en andere aangemerkt, dat deſe quaal menigmaals na twintig of dertig Jaren wederom opborrelt, en ſoo heimelijk gedragen werd, dat het de beſmette niet en weet, alhoewel hy andere daar mede kan beſmetten: want een Saadjen van dit fenijn heeft menigmaals lange werk, eer het ganſche bloed daar ſoodanig mede is beſmeurt, dat die toevallen, die men daar gemeenlijk van gewaar werd, kan doen voortkomen, en al iſt ſake dat die al aangroeyt, ſoo waſemt'et dikwijls ſoo door ſweeten als anderſins, een groot gedeelte van dit fenijn weg: 't welk d'oorſaak is, dat het ſoo ras niet aan en groeit. Hoe ligt kan het nu gebeuren, dat na de geneſinge eenig Saadjen na gebleven is, dat na ſoo veel Jaren, ſoo grooten aanwas neemt, en daar na met al ſijn toevallen, gelijk een duivel met al ſijn oppaſſers voor den dag ſpringt. Voorſeggingc.

XXV.

XXV.

Hoe grooter dat de toevallen zijn, hoe ſwaarder te geneſen, voornamelijk als daar eenige deelen bedorven zijn, gelijk als in de keel, verhemelte, doorvretingen van de Pan en andere beenen; bedervingen binnen in het lighaam en diergelijke, deſe zijn ſoo ſeer niet te helpen, als die gaver zijn. Ik heb'er evenwel geholpen die ſeer miſerabel geſtelt waren, daar andere geen raad toe wiſten.

XXVI.

Geneſinge. Als men dan tot de geneſinge treed, moet men agt geven dat het bloed van deſen euvel geſuivert werde, en voorts op alle toevallen letten ſoo veel het mogelijk is.

XXVII.

Dewijl we dan genoegſaam beweſen hebben, dat alle deſe qualen in een venynig Suur beſtaan, kan men die niet beter geneſen dan met middelen welke dit Suur of uit het lighaam dryven of t'eenemaal ten onder brengen en 't ſelve dooden. Dit kan dan geſchieden door Purgeren, Sweeten, Quylen, en het andere door veranderende middelen.

XXVIII.

Purgeer-middelen. De *Purgeer-middelen* moet men niet te dikwijls ingeven, of de Patienten raken al haar kragten quyt, ſoo datſe het Sweeten niet en konnen uitſtaan, daarom is de middel-maat beſt: dat is, men ſal in 't begin, in't midden, en op het einde eens ſagjes Purgeeren, ontrent de Purgeer-middelen iſt evenveel welke men neemt: alhoewel ſommige de coloquint voor ſeer goed agten te zijn, niet ſeer wel wetende de reden waarom, ten waar men meinde dat

daar

daar meer *alcali* deeltjes in waren, die bequaam zijn om het Suur ten onder te brengen: hier by werden de Mercuriale dingen gevoegt om het Suur des te meer uit het lighaam te jagen. Men moet aanmerken dat men de Mercuriale dingen in Pillen of een *Bolus* moet mengen, want als het in een drankjen of poeder gemengt wierd, en dan dikwijls ingegeven, sou sig met het Suur van het speeksel in de mond mengen, en aan de deelen in de mond eenige schade konnen toebrengen. Ik sal dan voor de leerende eenige staaltjes ophalen.

℞ Confect. Hamech, *drach, unam & sem.*
Mercurii dulc. *Gr. viginti quatuor.*
M. F. Bolus.

Of

℞ Aloes,
Guttæ gambæ,
Merc. Præcip. Alb. aa *scrup. sem.*
M. F. Pil. No. VII.

Of

℞ Extract. Catholic.
Sublim. Præcipit. aa *Gr. sexdecim.*
M. F. Pil. No. V.

Of

℞ Pulp. Cassiæ,
Calomelan, aa *drach. unam.*
Scammonii, *Gr. sex.*
M. F. Bolus.

Dit zijn dan soo de voornaamste Purgeermiddelen met quik-silver toe bereid: men kookt anders diergelijke dingen wel by de decocta

cocta, van welke sy somtijds drinken.

XXIX.

Sweetmiddelen met quik.

By de *Sweet-middelen* mengt men ook wel het quik-silver: 't welk men dan ingeeft des avonds, op die wijse als volgt.

℞ Theriacæ, *drach. unam.*
Mercur. dulc. *scrup. unum.*
M. F. Bolus.

Of

℞ Merc. Præcip. Albi. *scrup. sem.*
Res. Guajaci, *scrup. unum.*
M. F. Pil. VI.

XXX.

Maar behalven dit sweeten, moet men den patient vry wat meer te last leggen wil hy genesen zijn: want hy moet alle dagen eens, of ten minsten om den anderen dag, na dat het de lyder kan verdragen, louter met Brandewijn sweeten. Hier toe zijn verscheide wijsen: de eerste is dat men naakt in het Bed gaat leggen, sonder hembd aan, over het lighaam spant men dan dry halve hoepels op dat het Laken en de Dekens daar over leggen: dit soo zijnde heeft men een ander instrument van blik gemaakt, soo hoog als de Bed-stede is, siet de *vijfde Tafel* de *eerste Figuur*, alwaar A. A. een holle opgaande pijp is, die men met stukken kan aan malkanderen setten, om se na de hoogte ofte laagte van de Bed-steden te accommodeeren, E is een elleboog uit de pijp A A in de pijpen E. D. loopende, B is hol als een grooten tregter, alwaar onder aan een deurtjen is gemaakt, geteikent C. de *tweede Figuur* van de eigenste Tafel vertoont, ons het gebruik al-

Instrument omte sweeren.

Tab. V.

alwaar de patient te Bedde legt, en het inſtrument met de hoepels geſet is: als dan nu alles in order is geſtelt en gelegt, doet men het deurtjen van dit blikke ſweet-tuig open, en men ſet daar een tesje met Brandewijn onder, de lyder onderwijlen onder de hoepels gelegt zijnde, bedekt men rontom met Lakens en Dekens, ſoodanig dat ſijn Hooft daar buiten is, en de gaten rontom toegeſtopt zijn. Dan ontſteekt men de Brandewijn met een Swavelſtok, ſoo gaat al de waſem door de pijp A. E. D. tot onder de Dekens, waar door den lyder terſtond overvloedig ſal gaan ſweeten, ſoo lange als hy byna verdragen kan: als de Brandewijn onderwijlen uit gaat, moet men daar wederom nieuwe in gieten en weder ontſteken, doende maar met weinig gelijk, anders geſchied het ſweeten al te haaſt: het ſweeten dan ten einde zijnde, geeft men een goede kop heete Pokdrank, en men laat hem ſoo te Bed leggen.

XXXI.

De *tweede manier van ſweeten* is, wanneer men ymand naakt uit kleed, en op een ſtoel ſet die vry wat hoog is, ſijn voeten op een warme Stoof, en rontom het lighaam een Deken met een Laken daar onder, alleen dat het Hooft daar buiten zy, dit moet rontom het lighaam digt toeſluiten, op dat'er niet blood is, of de logt daar by kan: dit gedaan zijnde, neemt men een potje met Brandewijn, dat ſet men onder de ſtoel, en men ſteekt het in de brand, tot eenige reiſen toe hervattende; merkt, dat men niet te veel gelijk moet nemen, want anders komt de vlam al te hoog, en

Tweede wijs van ſweeten.

en de Mat van de Stoel ſoude daar door gevaar lyden: als de lyder dan genoeg geſweet heeft, ſal men ondertuſſen een hembd warmen, en leggen hem in een warm Bed, drinkende een goede kom vol decoctie, ſiet de *eerſte Figuur* van de *ſeſde Tafel.*

XXXII.

Derde wijs. Op de *derde Manier* kan men ymand aan het ſweeten krygen door warme tiggels aan ſijn Beenen, Syden, Buik en rontom ſijn lighaam te leggen, of met warm Sand: maar dat is een groote moeyte, dog die de gelegentheid heeft geduurige warme ſteenen te hebben, kan ſig daar mede gelijden, en de ſaak is ſeer goed.

XXXIII.

Vierde wijs. Een *vierde wijs* kan men practiſeren met water, 't zy dat ymand te Bed legt of met Dekens rontom behangen op een Stoel ſit, wanneer men namentlijk een Pot met ſiedent water over het vuur heeft hangende, ſoo kan men daar een blikke Helm op laten maken, dat de waſem door de pijp tot in het Bed ofte Stoel daar den Lyder is, kan vliegen: ſoo ſal den Lyder ſoo wel ſweeten door dit warme water als door Brandewijn, voornamelijk als'er eenige aromatike kruiden in het water zijn gekookt: ſiet de *tweede Figuur van de eerſte Tafel.*

XXXIV.

In Weſt-Indien begraven de Indianen ſig in het heete Sand aan de ſtrand, het hooft alleen daar buiten ſtekende, hier blyven ſy ſoo lange onder leggen tot ſy louter geſweet hebben. Ik heb ook een exempel van ymand verſtaan, die deſen euvel op ſijn hals hadde, welke in een Oven ging ſitten, in welke men het Vlas droogt,

144

droogt, en daar door geneſen wierd: ſoo dat de wijſe van doen weinig ſcheelt, als men maar aan het ſweeten geraakt.

XXXV.

Men kan ook een vat maken, met een bankjen in, hebbende onder een deurtjen, alwaar men een kool twee dry vuurs in ſet, in dit vat gaat de Lyder ſitten, met het hooft daar buiten, toeſtoppende rontom met een Deken, op dat de vuurdeeltjes daar niet uit vliegen: de voeten ſet hy op een voet-bankjen, en men ſet het vuur onder hem door een deurtjen dat onder aan het vat gemaakt is, als men dan wel geſweet heeft, legt men hem in een warm en bequaam Bed.

XXXVI.

Nog kan men ymand in een Ton laten ſitten op d'eigenſte wijs als voren, ſettende onder hem een Ketel met heet water, in welke men geduirig heete ſteenen werpt, waar door hy den damp om ſijn lighaam kan ontfangen: en dit zijn dan ſoo de meeſte dingen, welke men om ſterk te ſweeten in het werk gewoon is te ſtellen. Nu ſullen wy komen tot eenige dranken, die wy gewoon zijn te gebruiken in ſulke qualen, waar van ik verſcheide ſtaaltjes ſal voorſchryven.

℞ Ligni Sancti Raſp. *unc. unam.*
Cortic. ejuſd.
Glycyrrh. ā ā *unc. ſem.*
Coq. s.a. ad uncias XL. Col. detur uſui.

Of

℞ Rad. Salſæ Parill. *unc. quatuor.*
Glycyrrh. *unc. unam.*

Coq. ex aq ad uncias LXXX. Col.
Detur uſui.

Of

℞ Rad. Salſæ Parill.
Chinæ, aa *unc. tres.*
Ligni Saſſaphras, *unc. duas.*
Glycyrrh. *unc. unam.*
Coq, ex aq. ad unc. LXXX.
Col. detur uſui.

Of

℞ Salſæ Parill *unc. tres.*
Ligni Saſſaphras, *unc. duas.*
Glycyrrhyzæ, *unc. unam.*
Fiat ex aq. Decoctio ad unc LXXX.

Of

℞ Rad. Bardanæ,
Salſ. Parill.
Paſſ. Major: aa *unc. tres.*
Coq. ex aq. ad unc. LXXX. Col. detur.
uſui.

Of

℞ Rad. Chinæ,
Petaſitidis,
Bardanæ, aa *unc. tres.*
Coq. ex aq. ad unc. LXXX. Col.
Detur uſui.

XXXVII.

Sulke en diergelijke kan men verſcheidene voorſchryven, welke men veel met Purgeermiddelen bereid, maar ik houde niet van de Lyders ſoo ſeer te marteliſeren en in de pottebank te helpen; nu ſomtijds mag men daar me wat

wät Coloquint by doen, Agaricus, Hermodactyli, Sene-bladen en diergelijke, waar van voor de leerlinge eenige ſtaaltjes volgen.

℞ Ligni Sancti.
Saſſaphras aa *unc. unam.*
Fol. Sennæ, *unc. unam & ſem.*
Paſſul. Major. *unc duas.*
Coq. ex aq ad uncias XL.
Colatura detur uſui.

Of

℞ Rad Chinæ
Polypodii aa *unc. tres.*
Ligni Sancti, *unc. unam.*
Hermodactyl. *unc. duas.*
Sennæ,
Sem. Raphani, aa *unc. ſem.*
Coq s. a ex aqua ad unc. LXXX.
F. Apozema.

Of

℞ Salſæ Parill.
Chinæ aa *unc. tres.*
Hermodactyl.
Mechoacannæ aa *unc. unam.*
Coq. ex aq ad uncias LXXX.
& Fiat Decoctum.

Of

℞ Ligni Guajaci
Cortic. ejuſd. aa *unc. unam.*
Salſ. Parill. *unc. tres.*
Fol. Sennæ, *unc. unam.*
Colocynth. cum ſeminibus, *drach. un.*
Coq. ex aq. ad remanentiam unc. XL.
F. s. a. Decoctio.

Sulke en diergelijke kan men by menigte

voorſchryven, dog de Purgerende moeten maar ſomwijlen in't werk geſtelt werden.

XXXVIII.

De zieken moeten dan ſo lange ſy onder de cure zijn niet anders drinken als ſulke decoctien. Want ſe helpen ſeer het ſweeten bevorderen. Het ſweeten dan, geſchied niet dan door warmte, 't welk of door Brandewijn, heete Steenen oft anders, gelijk boven geſegt is, kan geſchieden: de ſubtyle materie dan dringt overal door de engſte pijpjes van ons lighaam, en van onſe vogten, welke aan 't woelen gebragt zijnde, vloeybaar werden, ſoo dat deſe vogten te gelijk met de warmte uit onſe ſweetpijpjes werden gedreven, waar door al het fenijn uit ons ganſche lighaam werd buiten gevoert: want even als de geſtremde jeuſappen van vleis, door middel van het vuur tot een vloeybaar vogt gebragt werden alſoo gaat het ook in ons lighaam, ontrent die ſtil ſtaande vogten, welker deeltjes ſtil lagen en traag bewogen wierden, want als die door andere wemelende mede aan het bewegen raken, even als d'eene Bal d'andere doet, ſoo moeten die traag-loopende vogten tot grooter vloeybaarheid aangeport werden: want de vloeybaarheid der vogten beſtaat hier in, dat die deeltjes door het hemels-vuur werden van plaats verplaaſt en d'een door d'ander bewogen 't welk genoegſaam blijkt uit het water en ys, want ſoo ras komt'er geen meerder beweginge van de Son oft vuur by het ys, oft het krygt weder ſijn vorige vloeybaarheid van water. Dit dan in ons lighaam mede ſoo geſchiedende, werden die vogten door die groote vloeybaarheid

heid buiten de ſweet-pijpjes gedreven, welk vogt wy dan ſweet noemen, als dit ſweeten ſoo wat dikwils geſchied, moet die ſtoffe, die oorſaak is dat de vogten trager loopen, dat is, die oorſaak zijn, dat deſe vogten een grooter aanpers der hemel-balletjes lyden, vervliegen: en dat ſulx nog in een groot *Acidum* oft Suur beſtaat, blijkt genoegſaam uit de reuk die ſeer goor is: item alſſe blauwe violette hembd-rokken aan hebben, ſullen ſy purper roodagtig werden: want indien dit ſweet ſoo een overvloedigen vlug *Alcali* hadde, ſouden die hembd-rokken niet purper rood, maar groen-agtig werden; welk experiment men met een tinctuur van violen kan nemen, want als men in de ſelve eenig Suur drupt, ſal terſtond rood purper werden, maar als daar een vlug-ſout in gedrupt werd, werd groen en onſienlijk van koleur. Dit heb ik hier alleen willen aanhalen, om ons vorige gevoelen meerder te beveſtigen, want ik hebbe ſtand gehouden, dat d'oorſaak deſer ziekte in een Suur beſtond, en dat daar ook alle de toevallen van af hingen.

XXXIX.

Wanneer men dan nu ſoo geſweet heeft, geeft men den Lyder een kop vol van die warme drank, om dat het bewegen der vogten niet al te ſchielijk ſoude ſtil ſtaan, want terwijl die nog aan 't bewegen zijn, komen alle de *Alcali* deeltjes van die drank tuſſen beiden, en doen de vogten nog al meerder en meerder uitwaſemen en bewegen, waar in de ganſche cure beſtaat; ten anderen werd het Suur door het *alcali* ook ten onderen gebragt, even eens

gelijk als in de gemeene efferveſcentien geſchied, wanneer ik een *alcali* en een *acidum* onder malkanderen giet, ontſtaat'er na de efferveſcentie ſoodanigen lighaam dat geen van beiden is, dat is nog Sout nog Suur.

XL.

Sommige ſien veel voordeel met de onbereide Antimonie in de Pok-dranken te koken, om dat men meint datſe het ſweet doet verwekken, 't welk mede van deſſelfs ſwavel moet voort komen, die in de plaats is als een *alcali*, want dewijl de Antimonie nog onbereid is; heeft ſe door het vuur nog geen verandering gekregen, want in het vuur werden ſommige deelen geheel van een andere figuur, om dat de eene ſoort van deeltjes met d'andere vereenigen, waar door de figuur grootelijkx verandert werd, en de Maag prikkelende, een braken verwekken: daarom moet men ook wagten, dat in de decoctien geen ſuirigheden komen.

XLI.

Dat ik nu ſeg dat dit van de ſwavel voortkomt, en dat ik met ſwavel en *alcali* gelijk als ſpeel, en het eene voor het ander ſchijn te nemen: dat doe ik, om dat de gemeene ſwavel en de ſwavel van Antimonie weinig verſchelen: ſoo dit waar is, ſeg ik nog dat deſe ſwavel eerder een *alcali* ſchijnt te weſen als een *acidum*, daarom vereenigt de ſwavel ſoo ligt met een *alcali*: want indien de ſwavel uit een Suur beſtond, ſou deſelve daar door moeten efferveſceren, en met eenen precipiteren, 't welk niet en geſchied. Ten anderen als men de ſwavel met het *alcali* heeft ver-

vereenigt, en men het door een Suur precipiteert, scheid de swavel van het *alcali* en vereenigt sig met het Suur, dat niet geschieden souw, indien het *alcali* met het Suur des swavels was vereenigt geweest : want als ik *alcali fixum* by den *Tartarus Vitriolatus* meng, gebeurt het niet, dat het *alcali* van de *Tartarus Vitriolatus* sijn vorig Suur verlaat, en met het by gedane *alcali* vereent. 't Is wel waar dat'er uit de swavel een sterk Suur gemaakt werd, maar daar uit valt niet te besluiten, dat de swavel Suur binnen sig besluit, want door het branden van den swavel, werden de deeltjes seer verandert, waar uit het Suur geboren werd, 't welk genoegsaam van anderen getoont is : de swavel van Antimonie dan zijnde als een gemeene swavel, en de gemeene swavel soo veel Suur niet by sig heeft als men wel gelooft, moet dan noodsakelijk het Suur van ons lighaam, door een geduirig hakken en kerven op de swavel van den Antimonie sig verstompen en sijn punten in stukken breken, waar door alle kragt van het Suur verbroken werd : onderwijlen als dit gevegt geschied, is'er een beweginge in het bloed, en by gevolg een warmte, soo dat de fijnste Suuren komen te vervliegen en buiten het lighaam te geraken.

XLII.

Wanneer men onbereide Antimonie de Verkens en Paarden in geeft, werden sy vet, 't welk nergens anders door kan geschieden, dan datse den Antimonie des selfs Suur weg neemt, en 't selve doet uit sweeten, soo dat de takagtige deeltjes des vets haar eigen Meester geworden zijnde, sig gemakkelijker van het

vlugge *alcali* ontworſtelende, in de vet-pijpjes in konnen loopen, waar door die beeſten vet werden.

XLIII.

Wat geſproken hebbende van de ſweetmiddelen, is het niet quaad ook yets te ſeggen van het *quylen door konſt gemaakt*, ſalivatie oft *ptyalyſmus* geſegt. Sonder welke deſe ziekte menigmaals niet en wil wyken, want de Suure deelen ſijn dikwijls alſoo groot, of in het lighaam ſoo aan een gekryſtalliſeert, datſe door de ſweet-gaatjes, niet konnen heen geraken maar moeten in de fijne pijpjes blyven ſteken, waar door het gebeurt, dat deſe ziekte binnen korten al wederom opborrelt en te voorſchijn komt: dog eenige hebben geen groot ongelijk, datſe ſoo wat tegens het quylen zijn, wat menigte van luiden geraken daar door om hals, als ſy, van onbedreve Meeſters voornamelijk Land-loopers, moeten gecureert werden: maar een goed Heel-meeſter is in alles omſigtiger, wetende hoe men met ſulke dingen moet toegaan. Nu al is het ſake dat'er quade ongelukken door geſchieden, ſoo is de ſaak daarom niet quaad in ſijn ſelven: want gelijk de veelheid van Wijn menigte ten grave doet nedervallen, alſoo in tegendeeldoet de matigheid des ſelfs wederom vele langer leven.

Quylen.

Want maat,
Houd ſtaat.

Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines,
Quos ultra, citraque nequit conſiſtere rectum.

Horatius lib. Serm. 1.

Der

Derhalven kan ik het matig gebruik hier van toeſtaan, want het is menigmaals gebeurt, dat ſommige meenden gecureert te zijn alleen door ſweeten en een goede Pok-drank te drinken, maar het is menigmaals mis en te vergeefs al wat'er is uitgeregt; welke na alles gebruikt te hebben, door het quylen geneſen zijn: maar evenwel een goed Heel-meeſter ſal ſommige ſonder quylen genoeg-ſaam konnen helpen, want de Indianen cureren ſig alleen met de Suiker-ketels te ſtoken, waar door ſy louter moeten ſweeten, en dan een *decoctum Guajaci* te drinken: het quylen is niet ſeer voordeelig in de welke het alreeds in de Neus en Keele ſcheelt, want dewijl alreeds daar een bytende en knagende ſtoffe is, ſoo daar meer dan door het quylen byquam, kan het ligtelijk gebeuren dat de Neus, Verhemelte, ſoo niet de lyder ſelfs, verloren gaat, maar iſt dat ymand op deſe mode wil gecureert zijn, ſoo moet men dan de quyl-middelen allenxkens ingeven en niet te veel gelijk, ſommige luiden quylen ſeer ligt: andere ſeer traag, en op deſe ſaak moet men t'eenemaal agt geven: hier van kan men verſcheide bereidingen maken, als door rooken, dat hedensdaags ſoo veel niet en geſchied; ten anderen door ſtryken van Salven en wateren. Ten derden door innemen.

XLIV.

Quylen door Rooken.

Het *rooken* geſchied gemeenlijk door Vermilioen oft Cinnaber, welke uit ſwavel en quik-ſilver beſtaat, want als de ſwavel ſmelt, werd hy ſeer Suur, die te voren ſoet was, by welke het quik-ſilver komende, werd door die Suure punten vaſt gehouden en in een roo-

de

de klomp verandert: wanneer het dan nu gebeurt dat dese *Cinnabar* in een Comfoort met vuur gesmeten werd, en ymand in een Kas, Ton of Deken gesloten zijnde, werd de quikfilver door het vuur naar om hooge uit de banden van het Suur uitgebotst, en vliegt met het selve naar om hoog, en dringt te gelijk met het vuur in ons lighaam, waar door het quylen veroorsaakt werd, gelijk dadelijk sal gesegt werden: men kan dan hier toe verscheide rookmiddelen maken, als:

℞ Myrrhæ,
Labdani,
Styracis aa *unc. unam.*
Cinnabaris Vulg. *unc. unam.*
Terebinth. q. s.
M. F. Globuli.

Of

℞ Mastichis,
Ligni Rhodii
Aloes aa *drach. tres.*
Cinnab. Vulg. *unc. sem.*
Terebint. q. s.
M. F. Pilulæ.

Alsoo kan men verscheide staaltjes voorschryven; door dit rooken moet men niet in eene reis aan het quylen geraken, maar men moet somtijds rookende, allenxkens en met trappen daar aan komen: want het is beter voorsigtig te treden, als onvoorsigtig in een kuil te vallen.

XL.

Doorsmeeren. Het *smeeren* geschied of door middel van water of door eenige vette Olien. Het volgende

de quyl-water is dan seer bequaam om mede te wasschen.

℞ Sublimati, *drach. sem.*
Aq. Pluvialis, *unc. sexdecim.*
Misce.

Met dit water kan men dagelijks de gewrigten wassen, en met eenige doeken, die in dat vogt nat gemaakt zijn, vogtig houden: hier door kan men ligtelijk op de agste of tiende dag aan het quylen geraken.

XLII.

Door middel van Salven en strykingen kan het op volgende wys geschieden, waar van we eenige staaltjes voorschryven.

℞ Mercurii crudi, *unc. sem.*
Sublim. *drach. unam.*
Butyri Rec. *unc. duas.*
Terebinth. *unc. sem.*
Misce.

Of

℞ Olei Laurini, *unc. duas.*
Argenti vivi, *unc. unam.*
Terebinthinæ, *drach. duas.*
Misce.

Of

℞ Axung. Porc. *unc. duas.*
Terebinth. *unc. sem.*
Mercurii currentis, *unc. unam.*
Misce.

Men kan ook Pleisters van quik-silver maken, waar van men het *Emplastrum Vigonis cum Mercurio* of *de Ranis cum Mercurio* gebruikt.

Ook

Ook kan men eenige gordels, die met quik-ſilver geſtreken zijn in 't gebruik brengen, dog die manier gaat wat traagjes voort in 't werk, maar is egter ſeer veilig.

XLIII.

Deze Salven ſtrijkt men dan dagelijks in de gewrigten van de Lyders, om dat die beweeglijk zijn, want door het bewegen gaan de ſweet-pijpjes geduirig open en toe, waar door het quik-ſilver, in ſeer kleine deeltjes in de Salven verbryſelt zijnde, door de ſweet-gaatjes rolt en tot in onſe Sappen indringt, terwijl nu deſe ſtrykade geſchied, moet den Lyder ſig warm houden; maar wanneer den lyder begint te quijlen, of een loop ſchijnt te krygen, ſoo moet men met ſtryken ophouden. Maar ſoo het gebeurt dat de zieke nog niet geholpen is, moet men dit ſelfde al wederom hervatten, want dit moet ſoo lang geſchieden tot de quale ganſchelijk over is: onder het ſtrijken moet de Lyder ſig in ſijn kamer houden, want de koude is hem quaad: maar des Winters moet hy hem ſig in een Kagchel houden.

XLIV.

Als men nu innerlijke quyl-middelen begeert, ſullen de navolgende ſtaaltjes dienen.

℞ Mercur. dulc. *unc. ſem.*
Theriacæ q. s.
M. F. Pilulæ. Voor tien reiſen.

Hier van ſal men des ogtens en des avonds een *doſis* gebruiken. Of

℞ Calomel. *unc. unam.*

Sacch.

Sacch. albi, *unc. duas.*
M. F. Pulv. Sex.

Hier van kan men des ogtens en des avonds mede een *dosis* gebruiken. Of

℞ Turpeti Mineral. *Grana decem.*
Theriac. *drach. unam & sem.*
M. F. Bolus.

Voor dry reysen dagelijks in te nemen Of

℞ Præcipitati Albi
Rubei aa *drach. tres.*
Theriac. Veter. *unc. unam.*
Pulv. Macis
Caryophyll. aa *drach. duas:*
M. F. Pilulæ.

De *dosis* is van twaelf tot sestien grein. Of

℞ Sublim. Præcipit. *gr. duodec.* of *sexdec.*
Theriacæ Vet. *drach. unam.*
Misce.

Dit neemt men dagelijks eens in tot men aan het quylen geraakt is.

XLV.

Het volgende Medicament is my voor yts raars vereert, met welke men sonder gevaar, de Pokken soude konnen genesen,

℞ Merc. Subl. *drach. unam.*
Aq. Comm. *unc. viginti.*
Misce.

Hier van kan men om den anderen dag een lepel vol af geven. En doet dikmaals de zieken

ken met seven reisen te gebruiken gesond werden. Maar ik agt het al te sterk te sijn, daarom kan men daar meer Water by doen, en meer van gebruiken.

XLVI.

Als de salivatie in 't komen is, soo begint den adem te stinken, men begint moyelijkheid in de mond te voelen, en Keel, Lel en Tant-vleis swellen, met eenige pijnelijkheid. Men moet het saliveren geensins steuten, ten sy het al te grof aan ging, want anders heeft men dikwijls vrees voor verstikkingen.

XLVII.

Wanneer de Keel, Tand-vleis, Wangen, Lippen en andere deelen des monds, door de scherpigheid van het Suure en scherpe speeksel beginnen te ulcereren, mag men een Ducaat of goude Ring in de mond steken, welkers pijpjes soo gefigureert zijn, dat de ronde bolletjes van de quik-silver daar in konnen blyven hangen, en daarom werd het Goud rondom met quik-silver beset, dese legt men in het vuur, soo sal al de quik-silver, door sijn vlugtigheid uit de gaatjes en pijpjes van het goud geraken, en weder suiver werden, dan steckt men de selve al wederom in de mond, en dat soo lange tot dat 'er geen quik-silver meerder in de mond en komt: maar ik kan geensins sien tot wat nuttigheid het kan dienen: want de quik-silver die reeds in de speeksel is, en staat om uit gequylt te werden, geraakt alleen in de pijpjes van het goud, soo dat het niet en vordert en geensins daar door uit het lighaam geraakt: andere nemen heele boekjes goud in, 't welk al op het selve uit komt, maar het is best

eenige middelen in te nemen om de mond te spoelen en het bytende corosijve Suur uit alle hoekjes van de mond te halen, gelyk als daar is Pekel van Limoenen, zijnde vervult met alle de vlugge en aromatijke deeltjes, van de basten der Limoenen, die niet anders zijn dan met een Oliagtig vlug sout vervult; hier mede de mont gespoelt, doet seer veel om de mond te suiveren, meer als alle Amandel Melkjes, atsiedzels van Vygen, Rosen, Rapen, peen en diergelijke: maar soo het sake is, dat de ulceratien vry wat aanklemmen, en de pijnen niet wel verdraaglijk zijn, maakt men gemeenlijk wel eenige gorgel-waters, die doordringend zijn: als,

℞ Muriæ Limon.
Spir. Cochleariæ, aa *unc. duas.*
Vini, *unc. quatuor.*
Opii, *gr. quatuor.*
M. F. Gargarisma.

Wanneer het quylen niet al te wel voort en wil, laat men den Lyder eenige sweet-middelen gebruiken, waar door het gemeenlyk veroorsaakt werd, en ist dat het wat te sterk door de mond komt, geeft men een sagte Purgatie in, op dat door de darm-kliertjes ook wat van de quik-silver werde afgeset: als de zieke nu wat komt te vervallen en mager te worden, dat niet wel anders wesen kan, soo laat hem louter Rotterdammer Bier drinken, soo sal hy niet alleen vetter werden, maar ook sijn kragten behouden.

XLVIII.

We moeten hier dan ook een weing spreken van

De werkinge des quik-silvers.

van 't gunt de werkinge des quik-silvers aan gaat. Het quik-silver is dan soo quaad niet van sijn selven als het schijnt, maar dat het veel quaad en nut kan toebrengen komt door een andere oorsaak: men moet dan weten dat het quik-silver 't sy hoe klein het verdeilt is, altijd sig door het vergroot-glas in ronde balletjes vertoont, soo dit waar is, soo kan een ronde figuur, dewijl hy geen punten heeft ter weereld geen schade in ons lighaam doen, want al wat schade kan toebrengen moet punten hebben, gelijk als Suur: derhalven besluit ik dat de ronde *Mercurius* in ons lighaam van sig selven geen het minste quaad verrigt, en daarom souw het in lighamen daar geen Suur in en is, veilig, sonder eenige uitwerkinge te verwagten, konnen ingenomen werden: maar indien het gebeurt, dat'er een menigte Suurs in onse lighamen gevonden werd, sal het een van de kragtigste middelen zijn om het Suur na sig te nemen en buiten het lighaam te brengen: want als het quik-silver in ons lighaam is gekomen, soo moet het door al het bloed, klier-sappen en speeksel-sappen loopen, in welke veel Suure punten gevonden werdende, die alle maal op-slokt; want soo het quik-silver ronde balletjes zijn, en onder het loopen geduirig omdrayende, moet noodsakelijk in al sijn pijpjes ook Suure punten ontfangen: soo dat de figuur van het quik-silver verandert in de gedaante van een Bal die vol pinnen en punten is, welke, als men bedenkt dat'er ettelijke milioenen door het gansche lighaam loopen, als men quik heeft ingenomen, kan men wel denken, dat het gene te voren rond en niet

scha-

schadelijk was, nu vol punten stekende, een groot corrosijf geworden is, waar door sekerlijk de deelen van de mond moeten beledigt werden, en is niet raadsaam daarom, dat als'er te voren eenig bederf in de mond is, eenig quik-silver in te nemen, want het werd sekerlijk door dese corrosijve Balletjes, waar van het speeksel vol is, t'eenemaal bedorven. In een groote menigte ingenomen is deselve soo schadelijk niet als in weinig, want dan rolt deselve door haar swaarte door de darmen neder: want in menigte ingenomen, houden de quikdeeltjes alle aan malkanderen vast, en dringen selden door tot het bloed: maar als deselve tot eenig precipitaat oft onder sijn Poeder gemengt is, oft door eenige Salven oft Rookinge in het lighaam gebragt, loopt seer snel in het lighaam, vermids het geduirig maar eene punt, gelijk alle ronde dingen hebben, heeft, daar het kan op steunen, en indien daar dan in die Sappen geen Suur gevonden wierd, sou deselve niet corrosijf werden, want het deselve dan met al die punten niet soude versadigt werden.

XLIX.

Daar is mein ik geen Medicament dat in het lighaam beweeglijker is als de quik-silver, want volgens onse meininge is het selve rond, en by gevolg seer beweeglijk, als voren gesegt is; men kan derhalven geen lighaam bedenken dat ligt en vaardig beweeglijker is, als 't geen een ronde figuur heeft; item kan het seer klein verdeilt werden, soo dat het sig na alle pijpjes en engten bequaam maakt om te doordringen, en maakt door sijn beweeglijkheid al het Suur los

dat in de vaten geſtremt is : dewijl nu deſe Suure deelen die te voren in ruſte waren aan 't bewegen geraken , moeten ſy grooter plaatſe hebben , als te voren , dat doet de huid uitſetten en het aanſigt bol maken , hier door ſwellen ook de tong en andere deelen des monds : als de quik-ſilver dan ſoo vol Suur is gedrongen , en het meeſte Suur van ons lighaam door de ſpeekſel , maag en Darm-ſappen uitgelooſt werd , gebeurt het dan ook by gevolg dat het quik-ſilver met het Suur door de mond werd uitgelooſt : en dewijl de quik-ſilver ſoo corroſijf is geworden , zijn de pijpjes van de mond en der klieren ſoo gecorrodeert en doorgeten aan de kanten , dat de ſpeekſel door den aandrang van agteren , gelijk als van ſelver, in meerder overvloed als te voren , uitloopt , want de ſalivatie kan niet wel in 't werk geſtelt werden , ten ſy daar eenige ulceratie aan het tand-vleis en andere deelen des monds veroorſaakt werden.

L.

Dat ook de maag en klier-ſappen hier van deelagtig werden , blijkt uit de buikloop , die ſig daar ſomtijds byvoegt , in plaats van een ſalivatie te verwekken , die ſomtijds niet ſonder gevaar is , want de darmen konnen niet wel die ſcherpigheid uitſtaan : daarom als de ſalivatie wat te veel is , geeft men een Purgatyf middel in , om dat'er eenige door de maag en darm klieren , als ook door het *Pancreas* mag uitgelooſt werden.

LI.

Als men yts van quik-ſilver heeft ingenomen , mag men gemeenlijk wel yts gebruiken, 't geen

't geen het Suur tempert en des selfs punten breekt, gelijk sulx geschieden kan door Pisdryvende, Sweerende en Buik-suiverende middelen.

LII.

Onder het saliveren moet men de mond gedurig spoelen, op dat het Suur geduurig uit de mond gerake, en des selfs deelen niet beschadige: dit kan men doen met versch Water, Melk, soete Wei, kookſels van Harts-hoorn: want het Suur lang in de mond verblyvende, kan aldaar nier anders doen dan geduirig corroderen: onderwylen heeft men geduirig een *decoctum Guajaci* int gebruik, welke de sweetgaten geduirig open houd. Dit sy dan genoeg gesegt aangaande de werkinge des quik-silvers, in een andete verhandelinge meinen wy daar van wijd-luftiger van stuk tot stuk te verhandelen, en door experimenten veele dingen goed te maken.

Op dese wijse kan dan door het quikſilver en ook sonder het quik-silver dese ziekte geneſen werden. 't Is wel goedkooper door het quik-silver, maar vry moyelijker en gevaarlijker, daarom kan ik het niemand aanraden, want de moyelijkheid die men daar van heeft is al vry swaar, en die daar eens is aan vast geweest, koomt'er niet ligt geern weder aan.

LIII.

By de Pokken vervoegen sig somtijds eenige *Tophi* ott Steen en Kalk-geswellen, even als in het *Podagra* of voet-euvel, dese *Tophi* dan kan men mede al niet beter verdryven als door eenige Pleisters van quik-silver, gelijk het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio, Virgonis cum Mert.*

en diergelijke. Daar werd ook een seker *aqua Mercurii* op dese wijse gemaakt.

℞ Stanni, *unc. quinque.*
Merc. Vivi. *unc. tres.*
F. Amalgama.

℞ Hujus Amalgamatis.
Sublim. Corr. aa *unc.* octo.

Destillentur per Retortam igne arenæ cum recipiente probe lutato, prodibit hinc aqua lympidissima, semper fumigans.

Hier van werd dagelijks een droppel of twee over de knobbel gestreken. Ik mein dat in dit water al yts besonders is aan te merken, en dat het Tin zijnde tusschen beide gemengt, de deeltjes van het quik-silver ten kleinsten verdeilt en van een houd; als dan de Sublimaat daar onder komt, welke uit een *alcali* en *acidum* bestaat, werkt een gedeelte van het *acidum* op de Tin, en een ander gedeelte geraakt door het bewegen van het vuur uit de retort, en schijnt ons een gedaante van een water te vertoonen, welke, malkanderen noit konnen de ten onder brengen (want de quik is te klein verdeilt) een geduirige worstelinge maken, waar uit ook een geduirige rook ontstaat; want indien het alleen een *acidum* of *alcali* was, sou die rook daar niet konnen uit komen, ten zy seer weinig, 't welk wy in den *Oleum Vitrioli* sien, welke met het *alcali* van de logt efferveseert want als die wat lange in de logt staat, verliest hy die kragt om rook te maken. Item souw dit water geen voordeel doen indien daar het *alcali* van de quik niet by en was, derhalven is het seer waarschijnelijk dat'er veel quik onder is:

want

want indien het alleen Suur was, souden de *Tophi* vermeerderen; en was het alleen een *alcali* souw het een corrosijf werden.

LIV.

Men mogt ons tegenwerpen dat indien hier *alcali* en *acidum* in dit water was, datse malkanderen eindelijk souden ten onderen brengen? Maar ik antwoort hier op, dat het quik-silver, ligtelijk sijn Suure punten uitbraakt, wanneer het maar een lighaam ontmoet dat met sijn pijpjes overeen komst heeft, gelijk we sien dat het goud heeft; soo dat de Suure punten glibberen daar geduirig door, so dat d'een op d'ander niets vermag, waar door eeuwige strijd ontstaat, en dit is d'oorsaak dat dit water altijd rookt. Siet van diergelijken water *Journal des Scavans* het IX deel, pag. 49.

LV.

Als de quik-silver dan tot de *Tophi* en Kalkagtige stoffe doordringt, geraakt het Suur met sijn punten in de quik, en de quik sijn beweeglijkheid hebbende, loopt met dese punten al voort en voort, soo dat de geheele *Tophus* allenxkens los werd en de stoffe loopt niet te rug of wederom, maar volgt de aanpers van de bovenste vogt, en werd soo allenxkens in het bloed en voorts buiten het lighaam gebragt: voornamelijk soo dit water, dat seer door dringend schijnt te zijn, vol van de fijnste quikdeeltjes is. Maar dese middelen van quik moeten alleen int werk gestelt werden, wanneer daar geen bedorven been is, want indien sulx daar by is; moet men op een andere wijse te werk gaan, gelijk men gewoon is een *caries* te cureren, 't zy door raspen, schrabben, been-

jes uit te halen, cauteriſeren en diergelijke, op welke men dan een Poeder kan ſtroyen; 't welk het Suur opſlokt en d'uitſyperende gaten door ſijn alcaliſche en vlugtige deeltjes geneeſt, welke Poeder zijn.

Poeders tegens een *Caries*,

℞ Maſtich. *drach. duas.*
Pulv. irid. Florent. *unc. ſem.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Pulv. Ariſtol. Fab. vel Rot.
Thuris aa *drach. tres.*
Caphoræ, *drach. unam.*
Miſce F. Pulvis.

Maar ſoo het gebeurt dat'er eenige ſchilfers in ſaten, die langſaam daar uit geraken, kan men die mede door Suur-opſlokkende middelen verkorten, en eerder doen uitvallen: als.

℞ Spir. Vini, *unc. duas.*
Succi Chelid. Maj. *unc. unam.*
Euphorbii, *drach. unam.*
Miſce.

Hier mede ſal men ſomtijds waſſen, en dan van de bovenſte Poeders daar over ſtroyen.

LVI.

Sommige ſweer-gaten en Pokken ſtrijkt men met eenige Mercuriale wateren van *Fallopius*, *Fernelius*, en diergelijke, de volgende kan men daar toe gebruiken.

℞ Aq. Calcis, *unc. ſex.*
Salis Saturni, *drach. unam.*
Ærug. *gr. ſex.*
Miſce.

Of

Of

℞ Spir. Vini, *une. duas.*
Salis Armon. *drach ſem.*
Aloes *drach. unam.*
Auripigm. *gr. ſex.*
Miſce.

Of

℞ Aq. Sublim. Præcip. *unc. quatuor*
Vitrioli albi *gr. ſex.*
Myrrh. *drach. unam.*

Miſce.

Aangaande de levens-wet ofte dieet moet men ook al wat ſorge dragen, want daar is het ganſche ſaakjen aangelegen, men dient'er niet veel glaſen Wijn te drinken, gelijk men by de Meisjes dee, maar ſal alleen een van de vorige decoctien drinken vet gekookt, ja tot verſadigens toe dagelijks drinken, het eten ſal ook ſeer weinig zyn van droogen Biſcuit met wat Raſijnen, of een weinig gebraden Vleis ſonder vet: want alle vet-oliagtige dingen houden het Suur in hare klauwen, en by gevolg binnen in het lighaam, ſoo dat men ſig hier ganſchelijk van myden moet: item van ſuur en ſout, ten waar een lepel vol Spaanſe of Hooglandſche Wijn, alleen om ſig een weinig kragtig te maken. Een Hoenderboutjen, Duifjen, Kalfs-vleis en diergelijke ſal hier beſt zijn, men dient boven de ſes oncen daags niet te gebruiken ſoo van Brood als van Vleis: de Lyder moet geduirig in een warme kamer geſloten werden, en by het Vuur of een warme Kaggel ſitten, en ſig dikwijls van een hemd ververſchen, na dat hy kloek

geſweet heeft, en het ſweeten over is. Het Venus-werk moet ook volkomen opgeſloten zijn, en niet gerept nog geroert werden. Door deſe order van Medicineeren en dieet te houden zijnder menigte geneſen, voornamelijk als ſe een goed Meeſter hadden.

Dewijl het dan hier tot de ſaak niet ondienſtig is, en den Drukker het werk een weinig wilde rekken, ben ik van voornemen hier de beſchryvinge van de *Salſa Parilla*, *China*, *Guajacum* en *Saſſaphras* daar aan te knoopen, en het werk met eenige obſervatien beſluiten.

Van de Wortel China.

I.

DE Wortel *China* komt uit Ooſt en Weſt-Indien, dog de Ooſt-Indiſche werd voor de beſte gehouden: de Weſt-Indiſche werd ons uit nieuw Spangien en Peru gebragt.

II.

Wortel China. Deſe *Wortel China* ſchijnt na ſijn Landſchap *China* oft *Sina* ſijn naam gekregen te hebben, gelijk meer andere kruiden die na het Landſchap daarſe waſſchen hare benamingen krygen, welke in Weſt-Indien gebragt zijnde mede ſeer wel aarden: de Chineſen noemenſe in haar eigen Tale *Lampatan*, *Lampaos* en *Bonti*: de Perſianen noemenſe *Chop China*.

Deſe plant is ontrent dry of vier Palmen hoog, met dunne en doornagtige rijsjes, die weinig bladeren hebben, de ſtekende winde niet ongelijk, niet wel ſoo dik als de kleinſte vinger. De bladen zijn die van de Weeg bree niet ongelijk: gelijkende wat na de jonge bla-

den

den van de Orangien Appel: oft als Granaatboom bladen. By de Boomen geſaid ſeggenſe, dat dit gewas grooter werd, en ſig daar rontom vlegt als de klim-bladen: dog andere ſeggen wederom dat het groyt als riet. Andere beſchryvenſe datſe op de Bergen groit, op een drooge grond.

III.

Seker Koopman was oorſaak dat deſe Wortel in onſe Landen int gebruik gekomen is, deſe was in het Eiland *Diu*, alwaar hy tegens ſeker Heer *Martinus Alfonſus de Sonſa* vertelde hoe dat hy door een Chineeſſche Wortel van ſijn Franſe Pokken was afgeraakt en geneſen: by welke men ſoo een geſtrenge dieet niet en behoefden te houden; als men wel doe ter tijd dede als men het kookſel van *Guajacum* gebruikte. Wanneer nu het gerugte onder de Man quam, dat men door ſoo een Wortel geneſen kon worden, tragtede ſy die Wortel met geweld te hebben. 't Gebeurden onderwijlen dat 'er eenige Chineſen op *Malakka* quamen, welke een weinig van deſe Wortels tot haar gebruik hadden mede gebragt, 't welk de Portugeſen hoorende, deſelve haar ſeer duur afkogten, maar als deſelve daar in grooter overvloed van daan gevoert wierd, wierdſe beter koop, op welke tijd het gebruik van de *Guajacum* wat afnam: en dit is dan d'eerſte oorſaak, dat we die Wortels in ons Land krygen en int gebruik brengen.

IV.

De kragten dan van deſe Wortelen zijn buiten twijffel ſoodanig, datſe het Suur ten onder brengen, en te doen ſweeten, of ten minſten Kragten.

het ſelve buiten te doen waſemen : 't welk meer beveſtigd werd, door dienſe in alle ziekten niet quaad gedronken is, want we hebben elders getoont dat de ziekten uit een verdikt bloed quamen, ſoo dan deſe Wortel bequaam is het dikke bloed te verdunnen en tot ſijn vorige loop te brengen, moet ze uit alcaliſche deelen beſtaan : Sulx blykt ook uit de ſmaak en precipitatien van verſcheide en ſuire vogten. Het ſchijnt ook datſe Pis verwekkende is.

V.

De beſte manier van gebruiken is, datſe gekookt werd in water, dat is men neemt ontrent vier oncen, die ſnyd men in kleine ſchyfjes, deſe laatmen een nagt in vijf pinten waters weiken op de warme aſſchen, des ogtens kookt men het ſagjes tot dat'er een pint vogt vervlogen is. en dan giet men het doorſijgſel door een teems, het dikke laat men neder ſinken, en men laat dat kookſel de zieke drinken : De Wortels nu die in de teems gebleven zijn, kan men nog eens met half ſoo veel water op koken en drinken het als voren.

VI.

Deſe decoctie geneeſt de zieke in onſe Landen binnen ſes weken, dog in andere Landen op de twintigſte dag, in d'eene vroeger en in d'andere later : onder het drinken vermeerdert de pijn wel tot de veertien a feſtien dagen lang, welke daar na allenxkens ophoud.

VII.

Dit kookſel mag wel koud gedronken werden, maar is beter warm, want de warmte is het bloed ſeer goed, en doet eerder de uitwaſeminge des lighaams vervorderen.

Ik

Ik heb deſe Wortels wel geconfijt met Syroop geſien, die uit Indien waren gebragt, maar agt die onnut, want het kragtigſte is daar uitgekookt; ten anderen kan men ſoo veel van die geconfijte Wortels niet eten als het wel behoorde; ook is de Suiker en alle Syropen deſe geneſinge ſeer nadeelig. De Chineſen kokenſe wel by Vleis en etenſe gelijk als wy de artisjokken onder d'aard eten, dat niet quaad kan zijn. Het gediſtelleerde water van die wortels mein ik niet dat van groote kragten kan zijn, dewijl het niet en ſchijnt, dat in deſe Wortel veel vlugge deelen ſteken: het Poeder is mede al te ſtoppende. Een Extract uit deſe Wortel gemaakt, en in een kleine doſis ingegeven ſal geen klein voordeel doen, want indien het waar is, dat door de diſtillatie niet overgaat, ſoo ſal de extractie ſekerlijk goed zijn, die men dagelijks tot een ſcrupel en een halve drachme ſoude konnen ingeven, drinkende daar louter Thee op, om de kragt van deſe extractie door het ganſche lighaam door te ſenden.

VIII.

De waarſte en de reſineuſte wortels agt men voor de beſte, want die ligt zijn en ſagt zijn in onſe Landen gemeenlijk vol worm-gaten, en kragteloos; want het duurt een jaar of twee eer de wortelen hier komen, en blyven lang in de droogiſten winkels leggen.

Beſchryvinge van der Salſa Parilla.

DE *Salſa Parilla* is een andere ſoort van een wortel als de *China*, is een ſoort van ſtekende winde, want de naam van *Salſa Parilla* Salſa Parilla.

oft *Zarzaparilla* is niet anders te seggen dan een stekende Wijngaart.

II.

Is dryderlei. Men vindse dryderlei, want d'eerste soort komt uit nieuw Spanjen, welke witter en dunderlis. De andere werd gebragt uit de Provincie *Honduras*, welke asch-grauwer, swarter en dikker is, dog beter als de eerste. De derde komt uit de Provincie *Quitto*, digte by de Stad *Guajaquil*, daarom noemt mense Guajacillaanse *Zalsa Parilla*, zijnde uit den asch-grauwen swart, zijnde grooter en dikker als de andere.

De Wortels van alle de soorten zijn dun en lang, van binnen wit, met een hardagtig merg, ligt om te spouwen. De bladen en ook het geheele gewas is den *Smilax aspera* seer gelijk, want het klimpt langs de Boomen op als een winde, zijnde aan de rijsjes daar de bladen aan staan wat doornagtig, en aan de uiterste einden met verscheide omkrullende klawiertjes belet, dog de bladen zijn glad sonder stekelingen. Als se in onse gewesten geplant werden, geeftse veele by malkander gevoegde, kleine Sterwijs gestelde witte bloemtjes, maar noit eenig Saad: daarom vermeerden sy maar met de Wortels voort te setten. En voort te schieten. De figuure van de *Salsa Parilla* soo als sy in onse Landen gewassen is, siet *Tas.* VII. AA. In Italien, Spangien, Griekenland en op meer andere plaatsen, wast mede een soort, de *Salsa Parilla* niet ongelijg, die men daar uitgraaft en voor de opregte verkoopt.

III.

Gebruik. Wanneer men se gebruikt, spouwt men vier oncen open met een Mes, men snijdse door met

met een ſchaar, en men kneuſt ſe wat, dan ſoo ſet menſe in ruim water, een nagt op de warme aſſchen ſtaan, en des anderen daags een uur of twee ſagjes koken, het doorſygſel ſy dan van ontrent anderhalf mingele: het nablijffel dat in de Seef na bleef kan men op de ſelfde wijſe met wat minder water koken, en gebruiken als te voren.

IV.

De beſte manier van deſe wortel te gebruiken is een decoctie te maken, een extract is anders mede niet vreemt, maar dewijl'er nog eenige vlugge deelen in deſe wortel ſchijnen te ſteken, welke men in het kauwen gewaar werd, ſoo iſt niet raadſaam, die tot een extract te brengen: item, is deſe wortel in het koken wat ſlymig, en alle ſlymige dingen, eerſe tot een behoorlijk extract gebragt zijn, zijn byna verbrand: het water dat men daar van diſtelleren ſouw, is mede niet bequaam, want alle de deeltjes, konnen om de ſlymigheid niet over gaan: Conſerven en Poeders daar van te maken is mede al maar ſottigheid.

V.

Ik mein dat de uitwerkingen deſer wortel zijn, even eens als die van de China, namelijk, Sweet-dryvende en het Suur ten onder brengende, makende het verdikte bloed dun en vloeybaar: en daarom dient het ſelve meer uit een *alcali* als uit een *acidum* te beſtaan: want het *acidum* ofte Suur doet contrarie effecten: als men ſe kauwt ſchijnt daar een meerder doordringentheid in te weſen als in China, en daarom veel fijnder van deelen: men moet gemeenlijk dikke wortelen gebruiken die niet te ſchrom- Kragt.

ſchromſelig nog te mager zijn, want die zijn ſoo goed niet, hoe verſcher ook hoe beter, want de doorwormde en verwormde is goed voor d'Apothekers, die de luyden willen bedriegen, makende geld, van 't geene wegwaardig is, en daar van komt dat vervloekte ſpreekwoord, dat een Apteker die aardig is, van een Deut maakt dat een Schelling waardig is; alhoewel ik wel weet dat'er in ons *Amſterdam* nog wel goede Apothekers zijn, die om de Sieken, Docter en haar Ziel niet te bedriegen, liever het beſte koopen, en hier kan ik ſoo wel getuigeniſſe van dragen, als van d'andere die bedriegers zijn.

Beſchryvinge van de Guajacum.

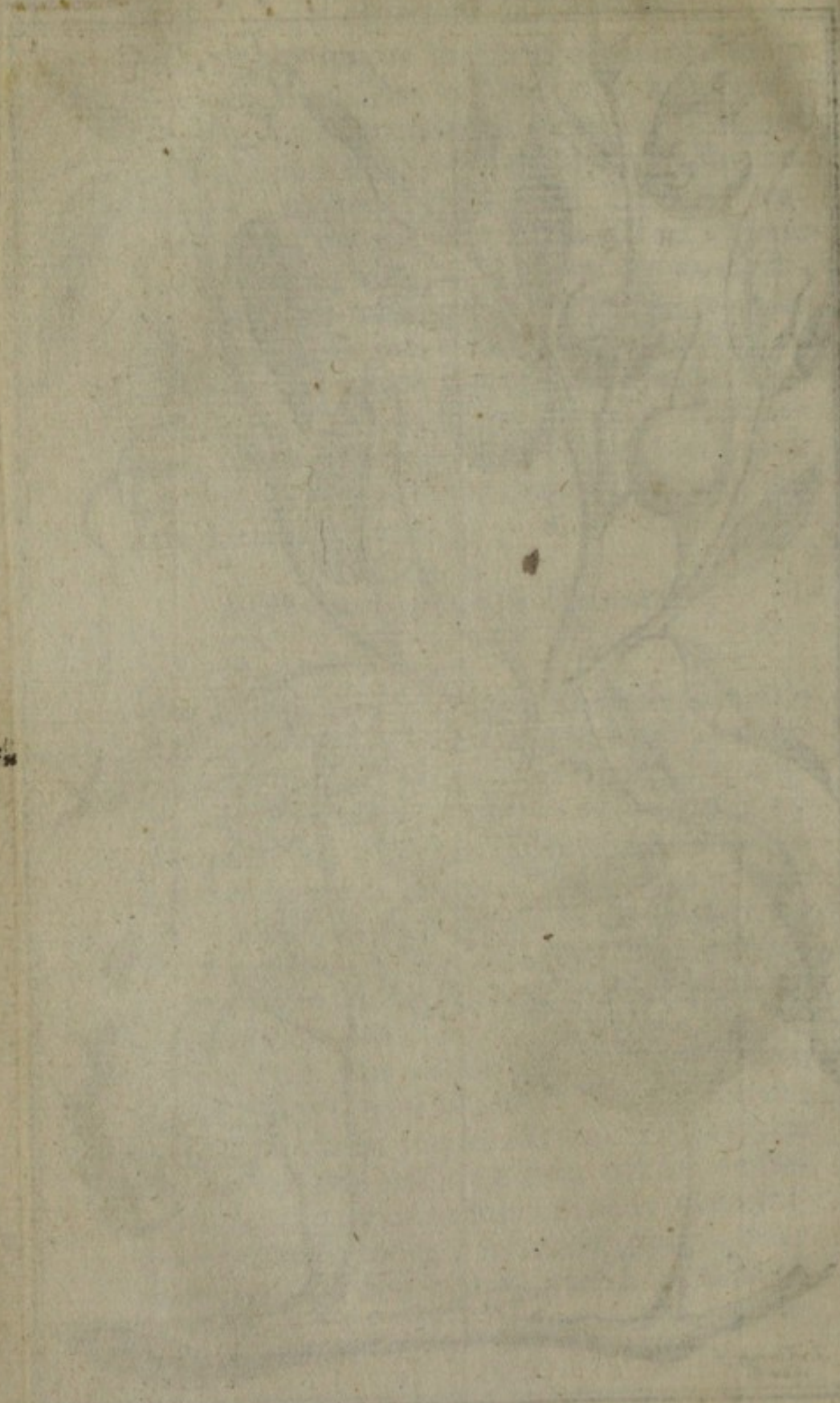
I.

Guajacum. DE *Guajacum* is een Boom waſſende in de in de Weſt-Indies op verſcheide plaatſen ſommige maken onderſcheid tuſſen het *Lignum Guajacum* en het *Lignum Sanctum*; dog wy gebruiken het Sonder onderſcheid. De Indianen noemen het *Guajacan*; by ons na de cure die men daar mede doet Pok-hout gehieten.

Men vind twee Italiaanſe ſoorten, een groot en een klein, *Guajacum patavium* geſegt. De grootſte ſoort heb ik tot Franeker in de Academiſche Tuin ſien waſſen met tamelijke groote bladen, dog ſonder Bloem of vrugt te krygen: de bladen waren ſonder kerven. Hy krygt de hoogte van een ordinare Peer-boom. In Italien draagt hy ronde en ſoete Beſſen, met eenige uitpuilende topjes, int eerſte groen, maar allenxkens uit een blauw-ſwarten, gelijk als on-

Tab. VII.

onse blauw-besien. Sy hebben geen steeltjes, maar agter aan eenige schaaltjes: van binnen zijn twee, dry of meer saden. Siet de gedaante daar van in de sevende Tafel met B B af geteikent.

II.

De Boom nu die in de West-Indische Eilanden groyt, is gelijk als die van op het vaste Land, maar niet op allerlei soort van grond, se groit vry hoog en tot een matige dikte; zijnde in gedaante den eiken Boom niet ongelijk, maar groit nog al hoger, somtijds so dik, dat men hem effen omvademen kan, de bladen zijn kleinder als die van den Eiken-boom, maar de bloemen geel, wiens vrugt seer na de Castanjen gelijkent, maar zijn harder en houtagtiger, ja soo hard dat een scherpe Bijl die te nauwer nood kan door hakken; int warer sinken de vrugten om haar swaarte gelijk een steen: de schorse is vry dik en asch-grauw.

III.

De beschryvingen van anderen verscheelen hier seer veel af, want sommige zijn van meininge dat dit een hoogen Boom is de eike niet seer ongelijk, in West-Indien op veel verscheide plaatsen groyende, hebbende veele takken, en kleine harde bladeren: eenige zijn van gevoelen datse de kleine Granaat-boomen gelijkenen, of die van de Steenpalm, of ook wel die van den *Arbutus*, dog wat kleinder, styver en blinkender: maar als *Clusius* hem beschrijft, segt hy dat de bladeren wasschen als *Mastix* bladeren, aan elke sijde der takjes even veel dikagtig, rond, veel zenuwen hebbende: de dunne takken hebben veel knoopen, en zijn bleik;

bleik, hard van hout met een gerimpelde aſchgrauwe ſchors: aan de knoopen van de opperſte takken ſtaan kleine knobbeltjes: daar uit ſpruiten ſes, agt, tien oft meer dunne ſteeltjes, dragende elk een klein bloemtjen van ſes bladeren, met veeldraadjes tuſſen beiden: deſe bloemtjes zijn geel, ſoo men ſegt: dan ſommige toonen ons het maakſel van de vrugt, de laeikens van het Teskens kruid niet ongelijk. De vrugten ſelve zijn rond, vaſt, en als men ſegt niet ſeer groot, geel als ſy rijp zijn, van gedaante byna als twee Lupinen te ſamen gevoegt. Siet de *Sevende Tafel* met de letters C. C. C. afgebeeld. Dan ſoo *Cluſius* die beſchrijft hebben ſy elk twee laeikens, ſommige dry, een ydel, het andere inhoudende een harden uit den Wit-geelen lang-werpigen Steen, met een platte ydele geel-agtige keeſt, ſeer wel na het Saad van de Meſpelen gelijkende. De wortel is geel van hout met een ſeer dikke vollyvige ſchors. Dan de ſchors van het hout oft van de middel-ſtruik, gaat van ſelfs af als ſy droog is, en is dik, witagtig, met een groene ſwartigheid geplakt: oft als ſommige ſeggen, ſy is ſwart als de Boom een Jaar oud is, maar roſagtiger als hy jonger is: ſy is ook vet en heel Gomagtig, want daar word ſomtijds een Gomme aan gevonden, ſcherp van ſmaak, tay in 't kauwen, als *Maſtix*, maar bruin, en ſomtijds ſwart blinkende, niet ongenaam van reuk, als menſe aan 't vuur houd.

IV.

Het binnenſte hert oft merg der Stam is grof, en dik na den ſwarten trekkende. Het hout ſelfs is verſcheiden van Verwe: want hoe

dat

dat ouder is, hoe het ſwarter oft bruinder werd; maar als het jong is, heeft het aangenamer reuk, maar is ſoo bruin niet, dog ſterker in kragten; ſcherp van ſmaak en wat bitteragtig; het gemeene Pok-hout waſt ook in Weſt-Indien op verſcheide Eilanden, en ook op 't vaſte Land, maar meeſt int Eiland Dominico, zijnde over weinige Jaren hier eerſt te Lande gebragt om de Pokken te geneſen.

V.

Een kleindere ſoorte van Pokhout waſt mede in Weſt-Indien, maar meeſt int Eiland Sint Jan del Porte, tegen over Sint Dominico,

VI.

't Geen men hier te Lande van deſe Boom gebruikt is het hout en baſt: de Gom oft Harſt is hier genoeg te krygen, als ook die door konſt gemaakt is. De jonge ſcheuten gebruikt men in Weſt-Indien, welke men alhier niet en kan bekomen.

VII.

Men maakt van dit hout verſcheide bereidingen, voor eerſt van het hout, 't welk geſaagt werd, want anders is het al te hard om de kragt daar uit te koken, van dit ſaagſel neemt men vier oncen, dat men in twee mingelen regen water kookt, een nagt laat weiken en tot een derde vervlogen is laat koken; dit kookſel dan door een Seef gedaan zijnde, geeft men de zieke te drinken: van gelijken doet men ook met de baſt, welke meer Harſt heeft dan het hout, maar gemeenlijk kookt menſe beide gelijk, dat is men neemt dry deelen van het geſaagde hout, en een deel van de baſt. Kookſel van Pokhout.

VIII.

Extract. Behalven dit kookſel, kan men uit dit hout en baſten een *Extract* in form van Pillen maken; want men neemt eenige ponden van dit ſaagſel, dat men eenige uuren in water kookt, by welk men ook eenige ſtukken van de baſt kan werpen: dit kookſel ſygt men door een doek, 't welk een weinig geſonken zijnde, dampt men al het vogt uit, ſoo ſal daar een goed gedeelte Extract blyven, die ſoo goed is als het hout, dat men in kleine quantiteit kan ingeven.

IX.

Harſt of Reſina. De *Harſt* oft *Reſina* kan men ook in kleine quantiteyt voorſchryven, welke of uit de boomen drupt, of door konſt gemaakt werd. Dewijl nu die Boomen hier niet en waſſen, moet d'eerſte ſoort hier gebragt werden uit Weſt-Indien, zijn-heet op de tong en ſcherp van ſmaak, bruinagtig van koleur en tay int kauwen. Die men nu door konſt maakt, is tweederlei, de *eerſte* werd gemaakt, wanneer men het Pokhout voor een heet vuur legt, ſoo ſal de Reſina oft Harſt daar uit ſweeten, welke men vergaderen kan, en is al ſoo goed byna als die uit de Boom ſelfs drupt.

X.

De *tweede wijſe* geſchied aldus, men neemt de baſten of het hout, hier over giet men een goet gedeelte Brandewijn, dat men in een digt toegeſloten Kolf te digereren ſet; door deſe digeſtie ſmelt alle de Reſina in de Brandewijn: alles werd dan heet uitgeperſt, men haalt de *Spiritus* daar van af, en 't geen in de bodem

van

van de Kolf blijft precipiteert. men met water, en de Resina werd gedroogd

XI.

Uit dit geboomt maakt men ook een Spiritus en een Olie, welke mede wel van goede sweet dryven kragten zijn, maar dewijl de figuuren van de deelen door het disteleren soo verandert werden, kan men niet volkomelijk toesseggen, dat de genesinge sal geschieden als van het hout verwagt werd; ik weet evenwel exempelen, die door dit en meer andere dingen te gebruiken geholpen zijn. *Spiritus Oleum,*

XII.

De kragten van dit gewas schijnen meest uit een *alcali* te bestaan, want segt den vermaarden *Johannes Majouw*, als men op het Poeder van Pok-hout de Suure geest van Vitriool giet, onstaat'er een effervescentie, 't welk ik selfs niet hebbe geexperimenteert: en al is het sake dat'er een groot Suur door het distilleren overgaat, soo moet men weten dat door het snyden en kerven der vuurdeeltjes de banden van het Pokhout los geraken, en het Suur dat'er in is, sijn eigen meester werdende, met veel oliagtige en alcalische deeltjes overvliegt, want het Suur dat'er uitgehaalt werd is'er sekerlijk in, maar soodanig dat het onse tong niet gewaar werd, want wie proeft een sterk Suur in de Melk, soet Bier, Honing, Suiker en diergelijke dingen, evenwel sal de Wei en Soet Bier, na dat'er eenige deeltjes weg gevlogen zijn, t'eenemaal in een Suur veranderen: item uit een *alcali fixum* sal sonder bydoeninge noit een Suur geboren werden: soo dat het seker is dat dit Suur soodanig door de

andere deeltjes gemuilband en als gekettingt is, dat het ons lighaam niet en ſchaad; en de effecten die van het Pokhout voortkomen hangen meeſt af van de alcaliſche en oliagtige deelen, want de Reſina, en het Extract zijn niet dan grove oliagtige deeltjes, die met de alcaliſche deeltjes gemengt zijn. De Reſina ſelfs is als een *alcali*, want die beter met een *alcali* mengt als met een *acidum*: 't welk uit het maken van de *Lac Sulphuris* genoegſaam blijkt, alwaar de ſwavel met het *alcali* ſeer makkelijk vereenigt en door een Suur werd van malkanderen geſcheiden.

XIII.

Het ſchijnt dan dat de uitwerkingen van het Pokhout zijn om de Suirigheden te matigen, dewijl het niet en ſchijnt door ſijn eigen Suur te werken: ſoo dat het ſweet drijft en doet piſſen, derhalven moet het bloed daar door verdunt werden, 't welk blijkt uit de ſcherpe ſmaak van het hout, die ons toont dat dit hout beweegelijker deeltjes heeft als de *China* oft *Zarſa Parilla*: ook mein ik dat de meeſte kragten van de Harſt afkomſtig ſijn, want die uit geen ſuivere Olie beſtaat, maar uit grove takagtige deelen, welke in hare armtjes verſcheide Soute deeltjes hebben geknevelt. Ik en wil hier niet ophalen hoe en op wat wijſe het ſweeren in ons bloed door deſe middelen verwekt werd, dewijl ſulx tot een ander werk behoort, en ter gelegener tijd nog eens ſal geſegt werden. Dit is dan ſoo het geen ten generaalſten van het Pokhout te ſeggen valt.

Be-

Beschryvinge van de Sassaphras.

I.

DE *Sassaphras* is mede een Boom in West-Indien wassende, voornamelijk in *Florida*, en aldaar *Paname* gehieten, hebbende de gedaante van een middelbaren Pijn-boom, somtijds kleinder, by de top alleen getakt, van verre een seer goede reuk van hem gevende, soo dat de bossen daar dese Boomen inwassen van de Spanjaars eerst voor Kaneel-Boomen angesien wierden, en niet heel sonder reden: want de schorse van dese Boom is alsoo wel-riekende, en scherp van smaak als de Kaneel: dog andere meinen datse de reuk en geur van de Venkel heeft, en *Clusius* vergelijkt hem met die van den Dragon. *Sassaphras.*

De schors is uit de geelen swartagtig, oft (als *Clusius* segt) binnen effen en swart, van buiten gerimpelt en uit den aschgrauwen roodagtig, te weten aan haar dun vliesjen, daar sy mede bedekt is.

II.

Het *Hout* selve is wit, na den aschgrauwen trekkende, niet soo sterk van smaak als de schors. Anders soo is dit hout, mitsgaders sijn schorse, dat van den *Tamariscus* Boom seer gelijk.

III.

De *Bladeren* zijn als Vygen Bladeren, oft als jonge Peer-boom Bladen, wat spits en gehoekt, altijd aan den Boom blyvende donker groen, wel-riekende, insonderheid als se droog

zijn. Siet de *Figuur Tafel* VIII, met D. D. geteikent. Den Heer *Abrahamus Munting*, vertoont ons in sijn oefening der Planten nog een ander soort, dat hem uit Virginien door een Koopman *Johan Wely* is toegesonden, vertoonende een Boom met gekerfde Bladen, Siet Tafel VIII. afgeteikent met E E. zijnde elk Blad in dry leden gedeilt, gaande wat spitser toe, hebbende soo dese als de andere met Vygbladen een bruin-rood hout.

Twee soorten van een Sassaphras.

De *Wortelen* zijn soo effen niet als het hout, en niet diep in d'aarde vast, met een speceryagtiger schors bedekt, als de Boom selver heeft. Dit hout werd heden ten dage met menigte uit *Wingandekauw* gebragt. Maar daar is nog een soort, segt *Clusius*, die veel beter van reuk is, als de gemeene en geelagtig van koleur.

IV.

Te Gebruik.

Van de *Sassaphras* mag men op d'eigenste maniere dranken koken, gelijk als men van het Pokhout maakt: maar de Extracten konnen soo goed niet zijn, om dat'er veel speceryagtige deeltjes vervliegen: men maakt mede een Olie van Sassaphras die in de Pok qualen seer goed is. Het schijnt dat dese Boom vlugger Aromatike Olie moet hebben, als de andere Pok-middelen, want deselve meerder riekt. Ook is de Olie soo stinkende niet als van het Pokhout.

V.

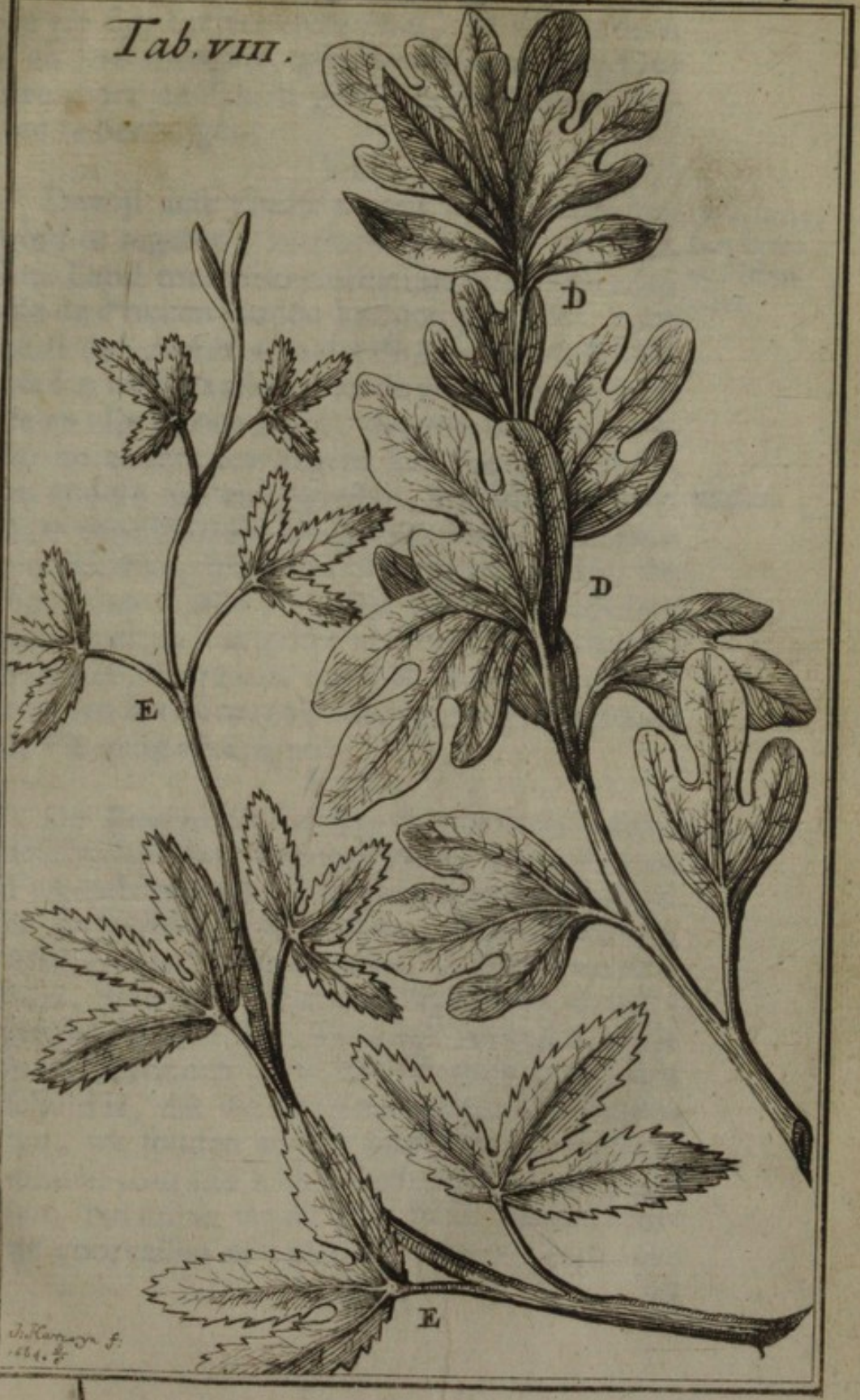
Onderscheid tussen heete en koude Pok-middelen.

Ontrent het gebruik van dese Pok-middelen moet men agt geven, dat de houten veel heeter zijn als de voorschrevene wortelen want se zijn volder van Harst en Olie, derhalven moetmen de heete op sijn tijd en de koude me

de

182 fragor

Tab. VIII.

de op sijn tijt voorschryven, of d'eene door d'andere mengen, gelijk een voorsigtig Genees-heer en Chirurgijn sulx genoegsaam weten te bematigen.

VI.

Dewijl dese ziekte in ons Land soo fel begind te regeren, is mede gelooflijk dat'er in ons Land mede soo wel eenige middelen zijn, die de Pokken souden konnen genesen: voor eerst dan meint men dat de *Bardana* oft Klisse-bladen wortels alleen van de voornaamste middelen zijn in ons Land, daarom isse van *Forestus* en andere soo tegens het *Podagra*, *Steen*, en andere qualen gepresen, het Sout dat men daar door branden uit maakt, brand even eens als Salpeter, blasende het vuur rondom, dit Sout dan zijnde verknogt met eenige andere fijne deeltjes, is gelijk als eene fijne oliagtige Salpeter, bequaam om het bloed te verdunnen, en het Suur ten onder te brengen, endoor de Pis-gang af te jagen.

Of'er in ons Land geen middelen zijn.

Klissen.

VII.

De *Petasitis* oft Pestilentiale wortel, dewijl deselve seer doet Sweet-dryven, kan mede tot d'eigenste gelegentheid gebruikt werden, Item de *Aristolochia*, *Dulca amara*, *Lapatum acutum*, *Rhabarbarum Monachorum*, *Lignum fraxini*, *Buxi*, *Quercini*, *Putamina Juglandium* en diergelijke, welke van sommige versogt zijn en goed bevonden; soo dat het onse luyigheids schuld is, dat we niet genoegsaam doorsnuffelen, we souden anders middelen genoegsaam vinden, om alle ziekten van ons Land te genesen. Nu sullen wy dit werk besluiten met eenige voorvallen te verhalen. En voor eerst hier

Petasitis. &c.

by voegen een wijſe, die aan my Briefs gewijſe is geſchreven, door *J. Bapt. Pinket*, voornaam Chirurgijn en deftig Anatomicus tot Gent.

Een waarneming, Mijn Heer, moet ik U E. bekent maken, die is, hoe de Spanjaarts hier een middel gebruiken, om de Spaanſche Pokken op negen dagen te verdryven, veel van hun Capiteins en Vaan-draagers zijn hier door geholpen en over weinige maanden heb ik de proef hier van aan een Vrouw van 40. Jaren gedaan, en is naar wenſch uit-gevallen; dog, ik meen dees geneſing, maar dienſt kan doen, in niet diep ingewortelde Pokken. Ook geloof ik, nodig te zijn, wanneer de pijn en andere toevallen, ten einde van de negen dagen niet ganſch zijn verdweenen, deſelve te verdobbelen. Ik voeg dees genezens wijs dan, ſoo als die in 't Spaans luyd, in onſe taal, hier in.

Geneſing der Spaanſche Pokken, op negen dagen:

DE logt, moet warm zijn; is'et in den Winter als den zieken de geneſing aanvangt, ſoo mag hy uit zijn Kamer niet gaan, en in deſelve moet geduirig, goet vuur geſtookt werden, op dat de Sweet-gaaten altijd ſouden open blyven.

Het eten moet dus geſchikt worden; de Lyder mag des morgens niet eeten; 's middags geeft hem wel gebraden Kalveren of Schapenvleeſch, daar ganſch geen vet aan is, tot het ge-

gewigt van vier oncen, het brood moet twee maal gebakken zijn, 't welk men dan Biſcuit. noemt; dog geen Zuyker Biſcuit. Het gewigt van dit brood zy dry oncen; op het eynde van de maaltijd mag hy wat Amandelen met een weinig Raſijnen eten: des avonds dient geen vleeſch gegeten, alleen een once Biſcuit met wat amandelen en Raſijnen. Geen ander drank mag de Lyder beſigen als deſe.

℞ Sarſa Parilla, *unc. tres.*
Saſſaphras, *unc. unam & ſem.*
Aniſi, *unc. ſem.*
Uvar. Paſſar. *unc. quatour.*
Aquæ communis, *Pint.* XII.
F. S. Art. decoctum.

Moet tot op de helft gekookt zijn:

Van deſe Salſa drank mag den zieken ſoo veel drinken als hy kan.

Van gramſchap: droefheit en ander ſchandelijke Ziel-ziekten, moet den Lyder ganſch myden.

Tot hier toe raakt de levens-wijs (dieta) volgen nu de genees-middelen, en voor eerſt dit af-ziedſel:

Neemt vier oncen *Sarſæ Parillæ* gekloven, geſtooten, en vier-en-twintig uuren in vier Potten *Water* geweikt, dan kookt dit in een digt geſtopte koopere of aarde Pot, met matig vuur, tot'er dry Potten water verſooden zijn: neemt het dan van 't vuur, en giet den over gebleven Pot van het af-ziedſel door een Siſt, of groven doek; ſtelt dees door-gegoten decoctie weder in een nieuwe aarde Panne op het vuur, en doet'er by *Maagden honig* de helft van

een halve Pint, en *witte Zuyker* een once; laat dit soo t'samen kooken, geduirig het schuim af-nemende, tot dat het wel geschuimt is; doet 't et dan van 't vuur, om te gebruiken als terstond sal gesegt worden. Dit Poeder is dan nodig.

℞ Sarsæ Parillæ, *unc. duas.*
Foliorum Sennæ, *unc. unam.*
Radicum Polypodii, *unc. sem.*
Hermodactylor. *unc. tres.*
Sacchari Albi, *unc. sem.*
F. Pulvis.

Stampt dit elk besonder heel fijn, en mengt 't et onder een: gebruikt'et soo: neemt 's morgens vroeg vier lepels van die mengeling die voor het Poeder is beschreven, van het Poeder neemt twee dragma, roert die onder een, en neemt 'et soo in, of het te dik waar om drinken, doet'er wat van de gemeene Sarsadrank by, om het drinkelijk te maaken: soo den zieken dit inneemt, moet men hem wel toe-dekken, om te sweeten, of ter Stoel te gaan, want dit middel werkt door eene van dees twee wegen.

Dese dingen moeten soo negen dagen vervolgt worden of het geviel dat den Lyder te swak wiert om dit alle dagen in te nemen, kan een dag tussen beide over slaan.

Als dit soo vijf dagen gebruikt is sal den Zieken merkelijke beternis voelen, en den negenden dag vol-komen genesen zijn.

J: B: Pinkét.

I. GE-

I. GEVAL.

SEker Monsieur op de Academie tot Franeker zijnde, hadde by een Hoer geweest, waar na hy een Druipert kreeg, waar van hy genesen wierd, dog het quaad niet t'eenemaal uitgedelgt zijnde, was'er nog een restantjen overig gebleven, 't welk allenxkens verder en verder inkroop, hy klaagde van Hooft-pijn, en pijn in de armen en beenen, de keel was mede niet ganssch vry, hier en daar krijgt hy puisten, welke niet ras en wilden wyken: uit dese en diergelijke teikenen bevonden wy, en oordeelden dat hy de Pokken had. Soo dat hy resolveerde om sig onder de cure te geven. We Purgeerden hem met het volgende.

℞. Extract. Catholici, *Gr.* XVI.
Mercurii dulc. *Gr.* X.
M. F. Pilulæ. No. VI.

Alle dagen wierde hy eens gesweet en dat tot vijf en veertig reisen toe, onderwijlen was hy geduirig op een warme Kamer met een Kachgel, drinkende niet anders als de volgende decoctie.

℞ Salsa Parillæ, *unc.* IV.
Lign. Guajaci, *unc.* II.
Glycyrrh. *unc.* I.
Coq. ex aq. s. a. ad unc. XL.
Col. detur usui.

Dit kooksel dronk hy seer warm, sonder eenig vogt meer te nuttigen: des daags moest hy sig met weinig eten belyden, men gaf hem een sneedjen Tarwen-brood met een weinig-

jen

jen gebraden vleis : somtijds een Biscuitjen met wat Rasijnen en diergelijke, soo dat hy niet en klaagde van sig te verbrassen, en is binnen dry weken gesond geworden.

II. GEVAL.

EEn Vrouw van ontrent veertig Jaar, hebbende al eenige ruime tijd over groote pijn in 't Hooft geklaagt, voornamelijk ontrent het Voor-hooft, de Neus gevoelde sy mede niet weinig pynelijk, ook was het kraak-beenige Neus-scheidsel al weg gegeten, want het onderssoek beentjen binnen in de Neus gesteken zijnde, was rontom ganssch hol en diep geworden, dat een teiken was van een groote bedurventheit ontrent de Neus-beenen en die van het Verhemelte: het lelletjen in de Keel was mede los, met een ontstekinge en sweertjes rontom:

De deelen des monds dan bevogtende des daags-eenmaal met Sublimaat water, waar door de sweeren ophielden en genasen, voort maakte men een speutinge van het volgende.

℞. Spir. Matrical.
Succ. Chelid. aa part. æq.
Misce.

Des ogtens en des avonds speute men hier mede in de Neus, in welke men wieken in stak in het volgende gewentelt.

℞ Succi Chelid. *unc.* I.
Spir. Vini, *unc.* II.
Myrrh.
Aloes aa *drach.* I.

Ærug. Gr. VI.

Miſce.

Hier mede wierdſe allenxkens beter. Onderwijlen moeſt ſe mede geduirig met Brandewijn geſweet werden, haar eten was als voren is geſchreven: en haare drank niet anders als een kookſel van *Salſæ* en *Chinæ*. Deſe Vrouw, ſoo deſolaat zijnde, is eindelijk volkomen geneſen.

III. GEVAL.

1677. WAs'er een Heer die ſeker al vry elendig was, zijnde by de vijftig Jaren oud na mijn giſſinge, deſe was ſeer vermagert en pijnelijk, met ſweeren hier en daar aan de beenen beſet, op de Pan van het Hooft toonde ſig verſcheide ſtinkende ſweeren met geele korſten gedroogt, leelijk om aan te ſien: deſe met een Scheertjen ſagjes af genomen zijnde, quam het bloote Bekkeneel ſig vertoonen, 't welk vry wat hier en daar door-knaagt was, zijnde al eenige ſchilferen te voren geſcheiden, aan de ſijde van de *Sutura Coronalis* aan de linker ſijde, was een plaats als een halve Rijkxdaalder, met ſpongieus vleis begroit: op dit vleis wierde drooge Carpy gelegt en alſoo nedergedrukt, rontom dat uitgewaſſen vleis wierde drooge Carpy gelegt en alſoo nedergedrukt, rontom dat uitgewaſſen vleis ſchilferden het been af, tot op het onderſte Panbeen *Diploe* genoemt: in de keel was mede vry wat ontſtekinge, en het ganſche lighaam was vol pijne, die ſig tegens de nagt niet weinig ver-

verheften : we ſtroyden op de Pan geduirig drooge Poeder van Florentijnſe Iris, *Ariſtolochia Rotunda* en *Thus*, na eenige dagen, daagden daar twee ſchilfertjes op, dry dagen daar na, quam daar een ſeer groot ſtuk uit, dit duurde nog veertien dagen, doe ſcheiden daar nog weinige kleine ſchiltertjes met twee die matig groot waren, men ſchraapte rontom, daar het oneffen was? het uit-was verteerde door wat gebrande aluin, en het genas vry moy, moetende naderhand een Paruik dragen: ondertuſſen obſerveerden hy de ordinare dieet oft eet-regel, die men in deſe ziekte gewoon is; dronk niet anders als onſe gemeene decoctie, en wierde dagelijks geſweet : waar na hy geneſen is. De Thee-drank verbood ik hem mede niet. En wijle wy daar dikmaals gewag van gemaakt hebben, ſullen wy uit het *Weeklijk Dag-regiſter* van Engeland des ſelfs naukeurige beſchryvinge vertalen, en hier na tot een toegifte by voegen.

IV. GEVAL.

Vermaarde Man,

IK hoorde, dat UE. de *Venus belegert en ontzet* weder onder handen had genomen, of my beving een luſt, en drift, om uit enkele liefde tot de konſt daar ſelfs van het mijne tot dienſt en nut der Leerelingen, by te voegen.

Het voorwerp zy de, zeer arme Verſieringen, waar mede byzonderlijk het onnoſel vrouwenvolk een onervarenen Medicijnmeeſter poogd te bedriegen, en te miſleiden. Een

by

byzonder voorval uit veele, vind ik, in dezer voegen, op het achtſte blad van mijn kleen Klappertjen, aangeteekend.

1685, in de maand van Mey, kwam zekere jonge Dochter, van middelmaatigen ouderdom, by my klagen over ſwaare verkoudheid, het geen zy met een zeer ſchorre en heeſche ſtem beveſtigde; doch alſoo my die vreemde heeſchheid geenſins aanſtond, en ondertuſſchen eenige plekken, als *graauwe Schildekens*, aan haar nek en ſchouder zich ondekten, zo riep ik (wat ſwaarigheid zy daar ook over maakte) den welgeoeffenden Heelmeeſter, Cornelis Yben te hulp, die haar tong met een ſpatel neerdrukkende, *twee gaten* boven de ſtrot aan beide zyden van de lel, of huig, aanwees, en met een in het Latyn, my van de *Spaanſche Pokken* verzekerde. Onaangezien deze ziekte haar vry *doofachtig* had gemaakt, zo begonze my te verdenken, en derhalven klaagde dit looze vrouwmenſch over het ophouden der maandelijke zuivering, vragende of die gaſten niet haar oorzaak naamen van een langduurende ophouding? Wy zeiden dat ze niet zonder ſcheurbuyk was, en daarom een apozema, of na de konſt gekookte drank, een dag of twee, moeſt gebruiken.

Ondertuſſchen maakten wy alles vaardig tot de geneeſing tot wien eer wy kwamen, ik by de vryſter ging, en haar de pokken zachtjes opſtree; een tyding die haar geenzins vermaaken kon, voornaamentlyk als zy van zeveren en kwylen hoorde; zy vroeg, of men door eten en drinken, aan zulk een kwaale kon geraaken? of men, door taſten en kruypen, die

die ziekte kon krygen, al soo zeker Krygsofficier haar tegen dank op een bed had willen smyten, en dus, onder het stoejen, wat te vinnig en te stijf in de zyde geduuwd had; waar op ik niemand al antwoorde, behalven dat ik, al meesmuylende haar bracht op een aangenaamer praatjen, en op de hoop van een gelukkige herstelling. Sy hield evenwel niet op van nieuwe loogens te verdichten my op alle wyzen trachtende te verschalken; zei my dan des anderendaags, den oorspronk der pokken nagespeurd en ondekt te hebben, bestaande in een Lammervelletje, het geen gemelde Officier, langen tyd, als een borstrok, hebbende gebruikt, by toeval had laten leggen, en zy zeer onvoorzichtigh, naderhand altyd op haar ligchaam had gedraagen. Ik dacht onder haar vermakelijke redenering, aan de 100 Aenm. van de 1 Centurie van Hildanus alwaar een weelig Joffertje van deze ziekte wierd aangetast, na dat zy in het kleed van een Karel, in de vastenavond, eenigen tyd gerinkelrooid had: doch zeide zy, me verschoonen moest, dat ik al deze fraaijigheden niet kon aanneemen noch gelooven, maar dat dit als een orakel, of godspraak by my lagh. *Zonder naakte omhelzingen, en vermengingen van de humeuren krygt niemand de Spaansche Pokken.* Zomma, wy tasteden haar aan; zy wierd in de Keel gespuyt; zy nam pillen in, zy kwylde, zy genas, en wierd van een fleetsche en vadzige lydster, een frisse en fraie meit.

Dit verstrekt een baken aan den jongen Medicijnmeester; op dat hy, verdacht op het arglistige vrouwengeslacht alle voorwendzelen

len van Vallen, Stooten, Knypen, &c. verwerpende zyn oog op de nevensgaande teekenen naer kunſte zette, en dus diergelyke bedriegſters, volgens de teerheid van zijn geweeten, haaſtelijk, veiliglijk, en gemakkelijk tot zijner eere, en welſtand, genees.

Dit was het, beleefde Heer, het geen de plicht my UE. dwong mede te deelen, terwijl ik verder in UE. dienſt verhoop te blyven, als UE. Konſtgenood en vrind,

LUD. SMIDS, M. D.

V. GEVAL.

SEker perſoon van vyf of ſes-en-twintig jaren, na dat hy vry wat losgeloopen had, krygt hy pijn langs ſijn regter ſcheen, konnende nagt of dag niet ruſten: hier op had hy door raad van Chirurgijns het *emplaſtrum de ranis cum mercurio* gelegt, maar vond daar geen de minſte baat by, alhoewel hy die daar al een jaar lang opgelegt hadde. Hy ontbied eenige Medicijns die hem geboden het been te ſtoven, maar was alles zonder vrugt. Ik liet hem daar na eenige decoctie drinken, en deed hem ſaliveren, en is na eenige weken wederom herſtelt geworden.

VI. GEVAL.

EEn Kind van twee jaren, werd door een ſuigſter van de venus ſiekte beſmet: daar quamen dan eerſt roode en breede vlekken over den geheelen buik, en daar na over de billen, eindelijk ook puisjes in 't aanſigt, met

ſweeren in de keel en aan de lippen. Het ligh-haamtien ondertuſſchen wierd maager.

Dit Kind liet men geduirig een goede decoctie drinken: men hiel het altyd warm om dat het een ſtrenge Winter was. Na twintig dagen verdwenen alle de toevallen.

Na verloop van een maand begonnen weder alle de toevallen ſig te vertoonen, ſoo dat het weder die middelen moeſt aanvangen te gebruiken: men liet het Kind tuſſchen de dekens dagelijks louter ſweeten: en wierde binnen veertien dagen herſtelt.

Na twintig dagen tyds braken de ſweren weder op. Doe gebruikte het niet alleen de vorige decoctie, maar nevens het ſweeten nam het dagelijks een weinig *Mercurius dulcis* in, en is weder tot geneſinge gekomen.

VII. GEVAL.

Seker perſoon hebbende de pokken, gaat by yemand in de cure, en laat ſig ſweeten: hy beſtreek ſig met een ſalf uit quik-ſilver gemaakt: gerakende met de tweede ſtrijkade aant quylen: onderwylen krygt hy een trekkinge der armen en beenen, als ook een geſpannen buik: in ſijn keel ſcheen hy te ſmoren, en 't quylen hiel ſchielijk op. Men wreef de leden met warmen geeſt van wijn, men gaf hem verſterkende waters in, maar alles vergeefs. Men ſette hem een klyſteer, en men gaf hem wat *aqua theriacalis* waar na hy weder bequam. Het quylen was een dag of twee wat traagjes, men leide hem een quik-ſilverige pleiſter voor de ſchenen en aan de armen waarna hy

hy wederom overvloedig quylde, maar kreeg de ſelfde overval. men ſtelde weder de ſelfde middelen in 't werk, maar alles vergeefs, ja ſcheen te ſtikken: men ſette hem een veel ſterker klyſteer, en geraakte aldus den overval quyt. Des anderen daags na dat hy wat gequylt had, kreeg hy d'eige quaal op 't lyf, dog ſwaarder als te voren: al wat men int werk ſtelde was vergeefs. Eindelijk beraad-ſlaagde men, dat men hem een braak-middel ſoude geven, om dat'er miſſchien veele vuiligheden van ſlym in de maag door het quylen mogten geraakt ſijn. het welk dan met een *tinctura ex Vitro Antimonii* gedaan wierd. Weinig tijds daar na begon hy beweginge te hebben, en moeſte braken, waar na hy herſteld wiert, gegerakende veel taeye en dikke ſlym quyt. Daar na heeft het quylen nog eenige dagen geduurt, en is ſoo van d'een als van d'andere quaal verloſt geworden.

VIII. GEVAL.

Twee Jaren lang had ſeker edelman de venus Pokken gehad, hebbende vuile ſweeren in't verhemelte van ſijn mond, als ook aan ſijn opperlip en in de neus. Hy begaf ſig in de cure, alwaar hy dagelijks louter ſweete en quylde: en ſcheen geneſen te zijn: maar deſe quaal brak eenige dagen daar na weder op, ſoo dat hy al ſoo erg was als te voren. Hy ſtond dan wederom de ſelfde cure uit, namelijk door ſweeten en quylen, maar wierde van dag tot dag erger. Daar na eenige tyd ophoudende, om ſijn kragten door goede ſpyſe te bekomen:

gaf men hem een goede drank van *ſalſaparilla*, *china* en *guajacum* te drinken, in welke wat *cichorei*, *endivia*, en diergelijke *alterantia* gedaan wierden. Somtijds wierde hy gepurgeert, en met Brandewijn ſagjes geſweet. Onderwijlen gebruikte hy voor de ſweeren in de keel en 't verhemelte een *gargariſma* gekookt uit *ſalvia*, *betonica*, *ariſtolochia rotunda*, *roode rooſen* en diergelyke dingen meer. Van buiten leide men een ſalfjen van *ceruſſa*, *Plumbum Uſtum*, *caphura*, *mercurius dulcis* en *caphura* met *Brandewyn* gemengt. Door deſe en diergelijke middelen is hy na een maand gecureert geworden.

IX. VOORVAL.

YMand hadde van twee jaar al de Pokken onder de leden gehad, welke niet wel geneſen zijnde, hadde in ſijn regter arm een pijne behouden. Hier na wierd hy gepurgeert. Daar na veertien dagen met Brandewijn geſweet: drinkende onderwijlen een decoctie van *ſalſa*, *china* en *guajacum*. Op den arm leide men een pleiſter, die vol van quikſilver was, en eindelyk een *Veſicatorium*, waar door de dringende pyn allenxkens heeft opgehouden.

X. VOORVAL.

EEn kind van omtrent de dry jaren, was van de Pokken door een ſuigſter beſmet: ſijnde het geheele lighaamtjen vol ſchurft. Men purgeerde het kind eenige reiſen ſagt met een

een mercuriaal middel. Het dronk dagelyks een decoctie van *Guajacum* en andere dingen. Het ligharm wierde in de wieg met heete ſteenen warm gehouden, om het geduurig te doen ſweeten: dit kind is dus doende na een maand geneſen geworden.

XI. VOORVAL.

SEker groot Heer nu in de cure van ſweeten en ſaliveeren deur geſtaan hebbende, was eenige tyd van die ſiekte, ſoo het ſcheen, vry: welke ſiekte daarna weder opborrelde, en wierde weder op die ſelfde wyſe gehandelt als voren: daar na kreeg hy groote hooft-pyn in 't regter deel van ſijn Hooft, en alhoewel hy vele dingen van medicijns had ingenomen, ſoo hielp hem dat niet: ſoo oordeelden wy dat het een overblyfſel van de Pokken was, die nog niet geheelijk was uitgeroeit. We lieten hem ſonder te ſaliveren, alleenlyk ſweeten en een geduurige decoctie drinken; want ſommige konnen de quik, ſoo het ſchijnt niet verdragen. En is binnen acht weken herſtelt.

XII. VOORVAL.

TWee Soontjes van een Heer buiten de ſtad, d'een van vier en d'ander van twaalf jaar, waren van haar jonkheid aan beſmet, om datſe by een meid hadden geſlapen die gegeheel onſuiver was. Sy hadden me al lang een bequame decoctie gebruikt, maar vorderden daar niet mede, eindelyk liet menſe ſagjes quylen, en een goede decoctie daar by ge-

bruiken: de ſweren van haar mond en ſchamel-deelen vielen af, en de pokken, die over 't geheele lyf waren verdwenen, ſoo datſe beide genaſen.

XIII. VOORVAL.

Ymand uit *Vrankryk* komende, was hier 't *Amſterdam* eenige tyd ſtil om ſig van het venus euvel te laten geneſen, alhoewel hy te vooren verſcheide dingen had gebruikt, als decoctien, Salivatien en zoo voorts, hier door waren wel de meeſte toevallen verdweenen, dog de grond was'er nog niet uit, hebbende nog eenige pynen in ſijn beenen, voornamelijk langs de ſchenen, en dat meeſt tegen den avond, die tot over middernagt duurden: hier en daar ſag men ook eenige knobbels en *tophi*.

Derhalven liet men hem ſomtijds ſweeten, mengende daar pijn-ſtillende dingen onder, op dat hy des te gemakkelyker ſoude ſweeten, waar op hy ſcheen verligtinge te krygen.

Op de ſchenen liet men een *Emplaſtrum de ranis cum quadruplo Mercurio* leggen. Men liet hem onderwylen eens purgeren, en een goede decoctie drinken als.

Rec. Rad. Salſ. parill.
Chinæ āā *unc. duas.*
Glycyrrhiz.
Limat. Chalybis aa *une. unam.*
Coq. ex aqua ad uncias quadraginta. Col. dēt. uſui.

Deſe drank hadde hy alle dagen verſch, want hy

hy soo veel dagelyks moest drinken: en is eindelyk genesen. Egter belastewe hem, soo hy na sijn vertrek, weder eenige pyn mogt komen te voelen, dat hy de selve pleister soude gebruiken.

XIV. VOORVAL.

Seker Heer had wel een half jaar lang een derdendaagse koors gehad, is egter tot een Venus siekte vervallen; sijn leden waren hem swaar, 't welk men op de koors schoof te sijn, derhalven had men geen quaad vermoeden: maar daar ontstond pijn voor de scheenen, in de schouder bladen en armen, die tegens de nagt pynlykts waren; had ook pijn in de keel: eindelijk bevind hy dat sijn Hooft met puisten en het voorhooft met bulten uitloopt, waar van de rug mede niet vry was.

Men liethem dan eenige reisen fraey purgeren, een goede diëet houden, en in plaats van eenige andere drank een goede decoctie drinken: dagelyks wierd hy eens met brandewijn gesweet, doe vielen alle de schilfers af, droogden moey op, en wierd in de tyd van een maand herstelt.

Naukeurige beschryvinge van het kruid by de Chinesen Thee, en by de Japonesen T'chia *genoemt.*

I.

DE *Thee* dan is een struik oft heester hebbende veele dikke takjes, voortbrengende donker groene *Bladen* rontom gekerft, niet soo seer in groote en substantie de *Camæleagnus* Thee hoese groit.

gelijkende, als wel de *Spiræa Theophrasti*, is van een drooge *smaak* en wat bitteragtig, de *Bloemen* zijn veel in getal, en voor soo veel ik uit de staaltjes van twee onvolwasse Bloemtjes, die uit *Iapan* overgesonden zijn, gissen kan, van een middelmatige gestalte tussen de *Cistus Foemina* en de *Cattoen*, bestaande in witte oft bleeke Blaadjes, met een menigte haire veseltjes int midden van de Bloem, na dese volgt de *vrugt*, welk jong zijnde, seggense, groen is, maar droog zijnde, hebbense een ruige bruine *bast*, verscheiden van figuur: Sommige zijn rond, hebbende alleen een *Saad*; andere dobbeld, ofte in twee deelen gedeilt; andere wederom drykantig, hebbende elke verdeelinge een Saadjen, somtijds rond, en altemet aan eene sijde plat, dikwijls wel drykantig, met een dunne, gladde en rood-agtige huid, ten zy daarse aan de schelp vast is, witagtig. Hier in is een witte *korrel* besloten die vry rouw is, welke rouwigheid nergens anders van daan komt als van de koking, welke de Japonesen uit nydigheid doen, op dat deselve nergens anders soude gesait werden; of dat deselve is verwelkert of door ouderdom, of datse vergadert werd eerse rijp is, of door de droogte der Sonne en de lange reise. De *smaak* is int eerste soet, maar daar na wat bitter en walchelijk, daar na heet en droog; de huid is dun, en aschgrauw van koleur.

II.

Die nu meer van dese plante begeert te weten, lese de volgende Autheuren:

Iohannes Petrus Maffeus, Rerum Indicarum libro VI. *pag.* 108. *& lib* XII *pag.* 282.

Lu-

Ludovicus Almeyden, in eodem opere lib. quarto select. Epist.

Petrus Jarricus, Tom. II. *Lib.* II. *Cap.* XVII.

Mattheus Ricius de Christian. Exped. apud sinas, lib. I. *cap.* VII.

Aloisus Frois, in Relatione Iaponica.

Nicolaus Trigantius de Regno Chinæ, cap. III, *pag.* 34.

Linscotus, capite XXVI. *de Insula Iaponicæ, pag.* 35. *&* 36.

Casper Bauhinus in Pinace, pag. 347.

Bernardus Varenius in descriptione Regni Iaponia Cap. XXIII. *pag.* 161.

Iohannis Bauhini Vniversalis Historia Plantarum, tomo tertio, lib. XXVII. *Cap.* I. *pag.* 5. 6.

Alexander Rhodius in suo tractatulo, cui Titulus: Sommaire des divers voyages & Missions Apostoliques du R. P. Alexandre de Rhodes, de la Compagnie de Jesus à la Chine, à Rome; depuis l'Année 1618. jusques à l'Année 1653. pag 25.

Nicolai Tulpii, Observationes Medicæ, libro IV. *cap.* LX. *pag.* 380.

Adami Oleari, Persiaansche Reise beschrijbung / Lib. V. Cap. XVII. pag. 599. 600.

Johannes Alberti van Mandesio, Morgenlandische Reise beschrijbung. / Lib. I. Cap. XI. pag. 39.

Olai Wormii Musæum, lib. II. *Cap.* XIV. *pag.* 165.

Martini Martini Atlas Sinicus.

Dionsii Ioncquei, stirpium aliquot paulo obscurius officinis, Arabibus aliisque denominatarum, per Casparum Bauhinum explicatio, pag. 29.

Iacobi Bontii Historia Naturalis & Medica, Lib. VI. *Cap.* I. *pag.* 87. *cum annotatione D. Pisonis.*

Simonis Pauli Commentarius de abusu Tabaci *&* *Herbæ* Thee: *Item ejusdem quadripartitum Botanicum, classe secunda, pag.* 44. *&* 45. *Ibidemque classe tertia pag.* 493. *usque ad pag.* 499.

Wilhelmi Leyl Epistola, apud Simonem Pauli *in Commentario de abusu Tabaci &c. pag.* 15. 6.

Johannes Nieuhofs, Gesandschap aan den Keiser van China, pag. 122. 123, & 124. 2.

Erasmi Franciſci, Ost Und West-Indischer wie auch Sinischer Lust und Stadsgarten / pag. 241. 292. &c. o.

Dappers, beschrijvinge des Keyserijks van Taising of Sina / pag. 226 tot 229.

Arnoldi Montani, Gedenk-waardige gesandschappen aan de Kaiseren van Japan, pag. 5.

Athanasii China Illustrata, &c.

III.

Een verhaal getrokken uit de observatien van Iapan: door Wilhelmus ten Rhyne M. D. *aangaande de Plant* Thee.

Saeyen van de Thee.

De Japoneſen *Saeyen* het Saad van de Theeboomtjes ontrent de maand Februarii (ten sy het gebeurde dat het aardrijk nog te veel door de vorst vervroren was en met sneeuw bedekt) op de volgende wijse: voor eerst makense ronde kuiltjes, wiens omtrent agt duim hoog is, of somtijds wat minder, in goede aard, die sagt is, niet brak nog kleiagtig, als ook niet sandig, maar getempert, in welke sy veertig of vijftig greinen werpen, dit hol doen sy dan toe,

toe, en dekken het voor de Winter-koude met Matten toe, uit welke dan gemeenlijk ſes, agt of tien, en ſomwijls wel veertien ſtruikjes waſſen, meerder of minder, het welke de Boeren aan de eigen diſpoſitie laten, ſonder eenige andere wijſe van cultiveren te gebruiken (maar dit ſeg ik van de gemeene plantinge) uitgenomen dat ſy het onkruid, 't welk rontom de Stammetjes waſt uit-wieden, waar doorſe te dikker en te hooger opſchieten (alhoewelſe niet veel hooger als vier of vijf voet komen) want daarom zijnſe meer geagt, de bladen ſijn dan des te ſagter en te heerlijker; welke ſy ſelden in d'eerſte dry Jaren plukken, maar ſy vergaderen het gemeenlijk in de derde maand van haar Jaar, dat ordinaris ontrent April is, of ſe laten het wel tot in midden van May. (Want de reden van de onderſcheid is meeſt van het Schrikkel-jaar afhangende, dat hier om het derde jaar weder komt, en is ſonder onderſcheid dertien maanden gerekent, volgens de order van haar hooge Prieſter, die genaamt is *Dairo*) wanneer de Vrouwen met haar Kinderen en Meiden uitgaan, om de kleine blaadjes in Mandjes te vergaderen. Deſe heeſters ſchieten in 't begin nieuwe rijſe en triſſe bladen; maar deſe jonge blaadjes zijn aan haar gele groenigheid, kleinheid en weinigte wel te kennen van d'oude, die trekken ſy af ſoo haaſt ſy een weinig groen zijn in droog weder op ſekere uur van den dag, maar voornamelijk wanneer de Sonne op het heetſte ſchijnt, en brengen het dan tegens den avond t'huis, alwaar ſy die daar ſomtijds voor haar eigen gebruik

Hetplukken der Thee.

bruik bereiden, en somwijls wel aan andere verkoopen, diese komen koopen.

IV.

Bereidinge oft Wyse van dropgen.

Dese koopers doen nu de bladen in een Chinese Pan gemaakt van geslagen Yser, die suiver is, rood van hitte, maar schuuns geplaatst op datse hare handen niet souden branden, welke sy dan gesamentlijk geduirig schudden en roeren totse verwelkert is, dan soo werdse op suivere Matten oft Papier gestroit, het welke dan met te wannen verkoeld werd; daar na werdse in platte korfjes, die van Indiaans riet gemaakt zijn, gedrukt, totse vast in malkanderen zy, en komt te kronkelen oft in een te winden. Dan werdse wederom als te voren in een Pan gedaan die magtig warm is, totse behoorlijk hard is, dan doense de selve uit de Pan, en wannen die voor de tweede reis; daar na uit de Pan genomen zijnde, werdse op en onder in een derde en vierde Pan gerold, en allenxkens by graden geheet, op datse des te drooger en te harder mogte werden. Eindelijk werdse in Potten of Kannen, die van binnen verglaast zijn, gesloten, diese dan na de Steden en andere omleggende plaatsen te koop brengen; na datse dan die ses dagen in de Potten bewaart hebben, openen syse en pikken'er de beste blaadjes uit, scheidende de kleindere en tengerste van de groote en harde, en om die beter te bewaren, droogen sy die voor de laatste maal in de vijfde Pan; dese dan soo bereid zijnde kan die lange jaren duuren, moeten wel toegestopt zijn. By dese experimenten, die door de waarheid bevestig zijn, konnen wy het volgende voegen.

V.

V.

Daar is sekerlijk geen klein onderscheid in de culture en bereidinge, want deselve struik, die de Boeren soo maar laten opwassen, alleenlijk datse die van onkruid suiveren, is met seer groote vlijt en naarstigheid door die waargenomen, die het haar werk is, om over de *T'chia* te commanderen en te vergaderen voor de Edelen en Rijke Borgers: hier toe is een plaats geordineert digte by de Stad *Miako* genaamt *Ouji*, de aldervermaardste voor dit werk in gansch *Iapan*; aldaar werd de *T'chia* gesaid, geoefent en bereid voor de Keiser, Koning en Edelen. Aldaar werden dese heestertjes in een seer reine en gesuiverde aarde gesait, zijnde sorgvuldig van den onmatigen regen beschermt, als ook van de groote hitte en koude, en andere injurien des logts, die'er somwijls konnen gebeuren en voor het vliegen en kruipen van de bloedeloose beesjes. Sy bewaterense op behoorlijke tijd, en vervorderen daar alle andere administratien een nauwkeurige oefeninge: wanneer het bequaame tijd is, hebben sy een sorgvuldige uitkiesinge van de bladen; de tengerste takjes van dese Stammetjes werden van haar eerste top-blaadjes berooft, die daarom ook de kostelijkste zijn, en voor de rijkste Koopluiden bewaart werden; en dese sijn gescheiden van de middel-soort van bladen, en dese wederom van grooter, die egter alle op een jaar gegroit zijn, maar de Boeren in tegendeel vergaderen alle de bladen by een, sonder onderscheid, die alle op een gewassen zijn, plukkende die in de heete Son (daarse dese in de schaduwe vergaderen) sy drukken,

Bereidinge van Thee voor de Keiser, &c.

vry-

vryvenſe en vringen die in haar handen, en droogenſe over het vuur in aarde Pannen, wanneerſe geen Yſere hebben, op de wijſe als voren geſegt is, waar door die droog, hard, en in een gerolt werd: welke ſy alleen aan de koopers verkoope' welke die dan in verſcheide ſoorten deilen. Sy koken die onder een in een koperen Ketel met water gevult, over een ſoet vuurtjen, die dagelijks aan den hoek van de Schoorſteen hangt, om gemeenlijk daar of te drinken, Wanneer nu al de kragt, door verſcheide tincturen daar af te maken uitgetrokken is, ſmyten ſy die weg, en doen daar weder andere in.

VI.

Maar d'Edele en Rijke Borgers adminiſtreren hare huis-houdinge met grooter vlyt, magnificentie, ſplendeur en konſt en ontrent de bereidinge van hare T'*chia*. Welkers wijſe van toe te maken nu tot een ſonderlinge konſt is aangegroit. 't Is onder deſe natie aanmerkens waardig, datſe met ſeer weinig huisraad te vreden zijn, maar hebben grobte genegentheid tot ſuperſtitie. Sy hebben dan een ſtatelijk Oven-gereedſchap of inſtrumenten n, en ſlaven om haar hier in te dienen.

VII.

Het huis-raad dat men ſiet in de Edele huiſen en in de voornaamſte Herbergen, dat men ten toon ofte te pronk ſet, zijn deſe: namelijk een Molen van uitgeleſen Marmer, in welke ſy haar T'*chia* tot een fijn Poeder vermalen, ſettende het eerſt op een klein Forneis; en van koper konſtelijk gemaakt, en met andere metalen verciert, op welke ſy een Pot ſetten

Forneis.

van

van 't eigenſte Metaal gemaakt vol waters, om geduirig heet water by de hand te hebben en dan een lepel van Schilpad gemaakt of van ſommig koſtelijk hout, en ſomwijls wel van Metaal: dan doenſe het groene en aangenaam riekende Poeder van *T'chia* in haar kopjes, van welke hoe miſmaakter en irreguleerde die zijn, hoeſe die liever hebben, want hoe meer gebogt en gekromt ſe zijn, hoeſe die hooger agten. De kopjes werden van *Corea* een nabuurig Landſchap gebragt, dat in *Iapan* leid; zijnde eensdeels door de diſtantie van de plaats, daarſe van daan gebragt werden, en anderdeels door de goedheid van de klei, van weike ſy gemaakt werden, in groote eſtime, en werden nog des te meer geagt, wanneer die oud zijn. Hebbende dan nu op het Poeder heet water gegoten door een pijp, roeren ſy het Poeder met een klein quasjen konſtig van Indiaans Riet geſneden, dit duurt ſoo lange tot daar ſchuim op komt. Hoeſe die uittrekken.

VIII.

Vorders de Rijke inwoonders houden daar verſcheide dienaars toe ſommige om de Thee te koken, en andere paſſen op de kopjes van de Vrienden en Gaſten, die dan wel gekleed en in de noppen zijn en tot deſen dienſt ſeer handſaam; het welk in groote luiden haar huiſen een particulier officie is, welke perſoonen, die de Thee waar nemen, na de gewoonte van 't Land, ſijn op een ſonderlinge wijſe geſchoren, gelijk de Doctors onder de Genees-meeſters.

IX.

Maar de Chineſen (welker methode die van

Chineesse wijse om de Thee uit te trekken.

van Europa volgen) doen water dat in een kopere Pot heet gemaakt is, op de drooge en geele Thee-bladen, uit welke een tinctuur getrokken werd, dieſe dan heet op ſlurpen, doende daar gemeenlijk wat Zuiker by, gelijk we hier doen; dat even wel de Japoneſen ſelden doen, alhoewelſe ſoete kauwen genoeg zijn. Deſe tinctuur werd dan nog voor de tweede reis herhaalt, alhoewelſe ſoo kragtig niet en is want het grootſte gedeelte van de fijnſte en vlugſte deeltjes zijn daar uit getrokken en vervlogen, is egter nog ſterk genoeg, dan doenſe de bladen gemeenlijk weg, of doen daar Sout, Olie en Edik over, in plaats van boter, en gebruiken het in plaats van Salade voor de Zeevarende luiden: maar de Japoneſen geneſen met deſelve de puiſten en bobbels in de huid: en de Moren gebruikenſe, dog oud, om te ſchilderen.

X.

Daar ſijn verſcheide plaatſen in *Iapan* gedeſtineert, om deſe Plant voort te brengen, dog de meeſte groit in de Landen in *Fiſien*. Se heeft geern een gront die niet te veel Sands nog Klei heeft, nog te laag of te hoog is, aardende beſt in een open en gematigt veld. Op verſcheide plaatſen ſiet men de Thee-boomtjes in ryen van Bedden geſet, gelijk als het Koorn ſtaat, want de Iaponeſen deilen hare Landen in Bedden, om die des te beter te konnen meſten, wyen, en op dat het water te beter in de groeven ſoude loopen, op dat de Wortelen van Koorn des te beter gevoed en geverſt werde.

XI.

De prijs.

Aangaande de prijs die en kan men ſoo nauw niet

niet bepalen, want die is verſcheiden, men kan egter daar van in't generaal ſeggen, dat de prijs op en afflaat na de groote der bladen, want hoe kleinder de blaadjes opwaars zijn, hoeſe ook hooger van prijs zijn, gelijk als van den geleerden *Piſo* wel is aangeteikent. Want het voornaamſte onderſcheid der bladen is tuſſen de breedſte, kleinſte, en alderkleinſte; jonge en oude; harde en ſagte, al iſt datſe al op eenſjaar gegroeit zijn. Daar zijn ook beſondere Koop-luiden op de Markt van *Miako*, op welkers gebied en commande, deſe bladen werden vergadert en voor de Edelen uit gekoren. De Keiſer nu heeft ſijn eigen Thee-factoor, en alle de Koningen en Heeren ook de hare. Maar de ſchelm-agtige Iaponeſen onthoudenſe ſoo veel ſy konnen voor de vreemde. Vorders is de prijs ſoo grootelijks verſcheiden dat een pond van deſe Thee gegeven werd voor hondert pond van de andere; want die bladen zijn ſomwijls ſoo hard, datſe niet dienſtig zijn, dan alleen tot het Verwen.

XII.

Vorders de goedigheid van de Thee beſtaat in haar lieflelijke aangenaamheid, van reuk als Hoy, met eenige Aromatikigheid in haar groene koleur (dieſe weten wanneerſe daar van een weinig kauwen en vryven, dan een levende groene koleur vertoont) de ſmaak en aangename bitteragtige ſoetigheit.

XIII.

De Chineeſen ſchrijven aan het kookſel van de Thee deſe kragten toe, welk ik hebbe vergadert en uit haar eigen ſchryven overgeſet, met veranderingen daar het noodig was, en Kragten.

somtijds bydoeninge, alhoewel niet infallibel; laat de gunstige leser sijn eigen experientie consulteren, en indien hy niet yder particulier effect bevind, ten minsten sal des selfs geduirig gebruik hem niet berouwen.

I. Se suivert het bloed, en verdrijft alle quade droomen en onguere dampen der hersenen.

II. Versagt de hooft swymel en pijn in't hooft, voornamelijk soo die van eenige ongetempertheid komt.

III. Is seer goed in de watersugt, zijnde seer Pis-dryvende.

IV. Het droogt op de sinkingen der oogen, verbetert de scherpigheid der vogten.

V. 't Beneemt de verstoppinge der ingewanden weg.

VI. 't Versterkt het gesigt; want, volgens mijn begrijp, is de Thee-drank een voornaam antidoot by de Japanders tegens de swakke gesigten en oog qualen, dat die haar een gemeene ziekte is, diese veeltijds krygen door het geduirig eten en drinken van de heete rijs, en haar *Sacqui*. Dit tempert dan die droge vogten.

VII. Se geneest de heete lever.

VIII. 't Versagt de harde milt.

IX. Wederstaat de slaap, voornamelijk in die gene, die niet te dikwijls Thee drinken, waar van de reden blykt by den geleerden *Tulpius* en *Piso* in de commentarien over *Bontius*.

X. Het lighaam werd'er vlug door, en verdrijft des selfs dodderigheid en slaperigheid.

XI. 't Verblijd het hert, en doet alle vreese aan een sijde staan.

XII.

XII. 't Verdrijft de Buik-pijn en de winden in darmen en buik.

XIII. Verſterkt de ingewanden.

XIV. Verſterkt de memorie en ſcherpt het verſtand.

XV. Tempert de gal.

XVI. 't Is een uitſtekent goed middel voor de Steen en 't Graveel, welke qualen men in ganſch *Iapan* niet en vind, alhoewel ik'er neerſtig na geſogt heb.

XVII. Eindelijk het ontſteekt de luſt tot byſlapen in beide Secten.

Dus verre het Engelſe *Weekly Memorial.*

EINDE.

EINDE.

VERHANDELINGE

Der

POKKEN.

Door den Heer

FRANCISCUS de le BOE,

SYLVIUS,

Beschreven.

VERHANDELINGE

Van de

POKKEN.

I.

DEwijl ik al over lange belooft heb yts wegens de Pokken te verhandelen, soo sal ik, om mijn belofte te voldoen, dese quaal met al sijn toevallen aanvaarden te expliceren. De toevallen der Pokken zijn veelderlei.

II.

Daar leid ons weinig aan gelegen, mein ik, met wat namen men die gemeenlijk noemt, dewijl daar verscheidene Natien mede betigt werden (*a*), en wanneer deselve eerst in (*b*) *Europa* gekomen is, dewijl een genees-heer voornamelijk moet zien, die, soo volgens sijn innerlijke als uiterlijke oorsaaken te kennen, en behoorlijk te konnen genesen. Men moet geen namen maar saken op speuren.

(a) *Veele Landen werden daar mede betigt, gelijk als Napels, Italien, Spangien, Vrankrijk, West-Indien &c daarom noemt men se Napelse, Italiaanse, Spaanse en Franse Pokken, oft West-Indisehe ziekte. Maar hebbe in Mijn Tractaat getoont dat deselve al van ouds bekend is geweest.*

(b) *In den Napelschen Oorlog heeft men dese ziekte eerst best leeren kennen. Om datse doe eerst begon als een Leger-ziekte te vermenigvuldigen.*

III.

Ik en wil dan niets van deſſelfs hatelijke namen bepalen, en laatſe aan die, welke vermaak ſcheppen, ſulke tot een anders ſmaad, te verſinnen. Ik heb dan alleen voor, te vreden zijnde met de naam van *Lues Venerea* oft beſmettelijke Venus ziekte, de ſaak ſelfs ten billikſten t'ontknoopen, en alſoo t'onderregten, die gene, welke hier na de genees-kunde mogten komen te oefenen, op datſe deſelve mogen onderkennen, verſtaan, en geneſen.

IV.

Is de ouden onbekend geweeſt.

Een yder, die oit de ſchriften der Ouden doorſnuffelt heeft, is bekend dat de Pokken, waar van wy nu een aanvang ſullen nemen te ſpreken, de Ouden onbekend (c) zijn geweeſt en datſe die van *Europa* maar een weinig meer als twee eeuwen is bekend geweeſt: al hoe wel-

De tijd wanneer ſe eerſt is bekend geworden.

we niet en loochenen, dat ſommige eenige ziekten hebben gehad, die ſig al te ſeer op het Venus werk uit leiden, of die niet al te geſond waren, te doen hadden: evenwel, hadden die qualen geen gelijkenis met onſe Pokken, die nu bekend zijn, en ſoo wreed komen te woeden.

V.

De toevallen om de ziekte te kennen, moet men voor den dag halen.

Maar dewijl deſe quaal, niet altijd de ſelfde toevallen heeft waar uit men ſe behoorlijk kan kennen; en van andere qualen kan onderſcheiden werden, is het de pijne waardig, dat, ſoo niet alle, ten minſten de voornaamſte toevallen in't kort en met weinig woorden toe-

(c) *Ik heb evenwel in mijn Tractaat ſoo uit* Hippocrates *als andere het tegendeel gepoogt te tooonen.*

overwogen werden, by welke sy ons kenbaar werd, en sig gewoon is te vertoonen.

VI.

Onder de eerste rang sullen wy plaatsen een fenynige Zaad-loop, die in de Mannen door de roede, en de Vrouwen uit de schamelheid loopt, welke men een *Gonorrhœa Virulenta* en *Venerea* noemt, komende uit de by een komste van een persoon, welke soodanige quaalen heeft, waar op een weinig daar na de Saad-volgt, (*d*) en derhalven besmettelijk: want soo daar een toeval deser besmettelijke siekte besmettelijk is, soo is het de zaad-loop, indien men die alsoo noemen mag, waar van wy in het navolgende sullen handelen.

Een vergiftige Zaad-loop.

VII.

Ten is geen nieuwe saak aan te merken, dat men een *Gonorrhœa* oft Saad-loop vind, die na al te veel en te dikwijls byslapens, van selver afloopt; sonder dat 'er eenige fenynigheid of scherpigheid by is. (*e*)

Na het veel byslapen volgt geen fenynige Zaad loop.

VIII.

Maar wanneer het gebeurt dat'er een vergiftigheid en scherpigheid sig in het vogt vertoont, en die vloed somtijds na een eenige byslaap volgt, heeft men van de tegen-woordigheid deser besmettelijke ziekte [*Lues Venera*] niet te twijfelen, alhoewel men juist niet moet meinen dat die quaal straks soo groot is; want het gebeurt niet selden, datse, geen meer toevallen daar by komende, in korten tijd de loop gelukkig genesen werd: maar een tijd lang versuimt zijnde, kruipt terstond verder

(d) *Gemeenlijk op de vierde en vijfde dag.*

(e) *In lighamen die seer ongesond zijn, komt dikwijls scherpigheid genoeg by.*

en verder in, besmettende allenxkens het bloed, brengt de menigte qualen voort, waar van wy nu meinen te handelen.

IX.

2 Verscheide puisjes in de deelen.

De tweede plaats van de toevallen gunnen wy aan de *verscheide puisten*, die ontrent de *schamel-deelen* komen, als ook die over de *ganssche huid komen*, en voornamelijk nog, daarse *met hair* beset is, als ook in de *Neus*, *Mond* en *Keel* komende.

X.

Ik hebbe gesegt dat die *puisten veelderlei* zijn; want sy zijn somtijds *vlak*, en geensins uitstaande nog uit-bultende, maar somwijlen een weinig *min of meer uitpuilende* of uitstaande: maar alle zijnse *schubagtig* en *oneffen*: en als de schubben afgehaalt zijn, is de koleur verscheidentlijk, en de ongelijkigheid met de oneffenheid werd men meer gewaar.

XI.

Somtijds vloeyt'er ter waereld geen vogtigheid uit dese puisten, somtijds een weinig dog scherp, welke allenxkens voort eet, en breid de (f) puisten breed uit.

XII.

3. Vuile sweeren na de puisten.

De derde setel van de toevallen der Pokken geven wy aan de *sweeren*, die op de voorseide puisten volgen, welke zijn *vervuilt*, en *quaad*, bedervende en doorknagende de deelen, voornamelijk

(f) *Want alle scherpe vogten hebben stekende en snydende deeltjes, dese door de subtyle materie des logts van alle kanten der opening der puist gedreven zijnde, snyd en kerft die aan alle kanten in stukken soo dat het geen wonder is, dat deselve puisten diep werden en in eten.*

namelijk de schamel-deelen, dat is, de *Roede* en de *Vrouwe schamel-deelen*, als ook de *Neus*, *Lippen*, *Keel*, *Verhemelte*, tepels en diergelijke.

XIII.

Aan de naaste plaats voegen wy de *Caries ossium* oft *Been vreting*, die soo dikwijls sig vertoont, voornamelijk aan het hooft, beenen der Neus en soo voorts. 4. Beenvretingen.

XIV.

De vijfde plaats deser besmettelijke toevallen geven wy geern aan de *uitbultinge* en *uitpuilingen* hier en daar aan het hooft, ermen en beenen sig vertoonende, somtijds sonder, en dikwijls met pijne vervoegt. 5. Uitpuilingen.

XV.

Dese *Tophi* en *Nodi* komen onder het beenvlies, *periosteum* gesegt, met welke de beenen bedekt werden; somwijls soo groot als een Ei, en dikwijls veel grooter uitgroyende, makende een ongeschiktheid en wanschapenheid in de deelen daarse in komen. De plaats.

XVI.

De sesde plaats onder de toevallen verdienen de *besondere pynen*, namelijk, des avonds, en des nagts komende en verheffende, en des ogtens verminderende: dat juist *niet aan dese gewrigten, maar een midden-deel beslaande*, welke pijnen somtijds seer heftig zijn: dese pijn beset niet alleen de leden, maar ook het *borstbeen*, ja selfs het *hooft*; voornamelijk het voorhooft en de slapen die door geen pijn-stillende dingen bedaren. 6. Sonderlinge pijnen.

XVII.

De sevende plaats onder de toevallen der

Pok-

Pokken heeft het *uit-vallen des haars*, soo des hoofts en voornamelijk aan de slapen, als aan de *Wijm-brauwen* en Baard: dese quaal werd wel meer gesien, dog sonder eenige quaadaardigheid, ten zy daar andere toevallen by komen, of dat men versekert is, dat soo een met een besmet persoon heeft omgegaan, en geen vermoeden mogt wesen deser besmettelijkheid.

XVIII.

3. Verscheide vlekken

Ten agsten kan men onder de ligste teikenen der Pokken rekenen de *Vlekken* die nu *rood* zijn, nu *geelagtig*, of *loot-verwig*: die de huid dikwijls met een groote plaats beslaan; gemeenlijk op de Borst en Rug, somtijds ook op den Onderbnik en elders; *Felix Platerus* segt se aangemerkt te hebben dat alsse gedrukt wierden, haar vorige koleur verdween, en een witte vlek na lieten, die egter haast haar oude koleur aannam: welke uit dese vlekken alleen, soo dikwijls daar geen andere oorsaak heeft voor gegaan, als een onsuivere byslaap, een ligte soort van Pokken besluit te zijn.

XIX.

9. Klapooren, Bubones Venerei gesegt.

In de negende plaats setten wy de *Klap-oeren* oft *Bubones Venerei*, welke sig in de liesen vertoonen, sy werden *Venus-Builen* genoemt, om datse na het gebruik of misbruik van Venus sig vertoonen, en een teiken zijn van een quaadaardigheid: dese verdwynen ook somwijls wel maar geduuren ook wel een tijd lang, welke dan verharden of versweeren.

XX.

10. Wratten.

Onder de toevallen deser besmettelijke quaal telt men ook de *Condylomata* oft *Wratten*, soo in

in de Vrouwelijke schamelheid, of aan den aars van beide geslagten, weinig van de andere verschelende.

XXI.

En dit zijn dan de voornaamste teikenen der Pokkige toevallen, die somtijds meerder en somtijds minder zijn, en ook verscheidentlijk na de verscheidene temperamenten der menschen zijn, verscheide wijse van die ziekte te behalen, als ook des selfs geduursaamheid, en verscheidene wijse van die te handelen; 't welk alles in het toekomende meerder blyken sal.

Dese toevallen zijn verscheiden.

XXII.

Tot kenniſſe van dese ziekte, doet seer veel de wijse om die te overwegen, hoe dat se een yder der zieken tot nog toe heeft *aan boort geklampt*, namelijk door *besmettinge*, 't zy dat het gebeurt is door een *byslaap*, het zy dat het gebeurt is door het *soenen* en *kussen* (g) en gemeen making van een onsuiver spog, soo aan de mond als aan de tepels (*h*), het sy ook door sweeten op allerlei wijse, 't zy onmiddelijk oft middelijk door doeken malkanderen gemeen te maken, ofte door het *fenynige vogt uit de roede*,

De Pokken sijn besmettelijk en werden verscheidentlijk behaalt.

(g) *Want het speeksel alleen is bequaam om ymand te besmetten, en sekerlijk daar sijn in* Amsterdam *menigte Vrouwen, die het noit anders gekregen hebben, want even als het speeksel van een dolle hond een ander besmet, alsoo gaat het ook met de Pokken.*

(h) *Wat een Suigster kan doen heb ik in mijn verhandelinge der Pokken aangehaalt, en werd van den Heer Doctor* Antoni Everaarts *wijdloopig hier na beschreven.*

de, of *dat uit de Vrouwelijkheid vloeid*, dat seer scherp is en verder kan ineten en voort kruipen, of het zy dat het op eenige andere mogelijke wijse is overgeset.

XXIII.

Want soo veel als'er tot nog toe den oorsprong deser quaal onderzogt hebben, soo bevinden sy alle ten minsten in *Europa*, van welke wy alleen handelen, dat deselve van d'een tot d'ander door besmetting overgeset werd. En alhoewel het niet altijd geoorlooft is geweest de gelegentheden waar te nemen, waar door het een yder is gemeen gemaakt, soo besluit men egter qualijk, dat die doe sonder besmettinge is voortgebragt, want soo dikwijls des selfs uiterlijke oorsaken zijn openbaar geworden, soo dikwijls heeft men ook des selfs besmettinge gewaar geworden: waar uit wy met regt besluiten, dat dese quaal ook doe ter tijd sijn oorspronk van besmettinge gehad heeft, wanneer ons des selfs oorsake en gelegentheid onbekend was.

XXIV.

De naaste oorsaak.

Alhoewel dan dese Pokkige quaal besmettelijk is, en deselve in niemand kan ontstaan dan door besmettinge, voornamelijk by ons in Europa, soo blijkt hier nogtans niet uit, *welke en hoedanig de naaste en innerlyke oorsaak is*, aan welke wy alle de opgetelde toevallen konnen en moeten toeschryven.

XXV.

Hoe men die opspeuren sal.

En om dese makkelijk op te doen dagen, moet men eerst des selfs voornaamste en swaarste toevallen te berde brengen; uit welkers aandagtige overweginge het misschien niet

swaar

swaar sal vallen, des selfs ware en naast overeenkomende oorsaak te kennen.

XXVI.

De *voornaamste* toevallen deser besmettelijke ziekte zijn, een *quaad-aardige Druppert*, *Puisten*, *Sweeren*, *Doorknaginge van Beenen*, *Kalkagtige knobbels*, *en seer scherpe pijnen*: welke alle, wijsse niet dan tot een scherpigheid der vogten konnen gebragt werden, *nemen wy onse toevlugt met regt tot de scherpe vogten.* De voornaamste toevallen.

XXVII.

Dewijle wy dan elders geleert hebben, dat alle *scherpigheid* der vogten een *Loogagtig*, of een *Suur Sout* was; soo moet de *Lues Venerea* of van *een* of van *beide* afhangen. Ontstaat uit scherpe vogten.

XXVIII.

Niemand sal ligt konnen toonen dat dese *Lues Venerea* alleen van de *scherpigheid der Loogsouten afhangt*, wanneer hy hem verstaat soo op de kragten van het Loog-sout, als op de natuur der toevallen in de Pokken. Niet alleen van een loog-sout.

XXIX.

Want de *doorknaginge* van een *Loog-sout* is gewoonlijk altijd met (*i*) *een merkelijke hitte* vereenigt, Reden waarom.

(i) *Ik mein niet dat dit soo seker is, want dan moesten in alle corosijven, die uit een loog-sout bestaan, ook hitten komen: maar het tegendeel werd men somtijds gewaar in de Suure Souten, als van* arcenicum *en* Sublimatum, *welke groote ontstekinge maken, door een Suur, dat seer doorwretend is, en niet door een* alcali: *want door des selfs Suur werd een verstoppinge gemaakt, en by gevolg een stilstand van vogten en broeyinge. Dog ik en loochen niet dat de Pokken uit geen Suur souden bestaan,*

eenigt, welke men noit in de Pokken aanmerkt; in welke de pijnen al *ſtekende* en *ſnydende* zijn.

XXX.

Doet hier nog by *dat de deelen van een loog-ſout* in korten tijd, *verſterven en ſwart werden*; 't welk in deſe beſmettelijke ziekte niet geheurt, en daarom ſal met regt, van kundige luiden, het Loog-ſout alhier niet beſchuldigt werden.

XXXI.

In de Pokken geſchied ook de bedervinge van de deelen langſaam, alhoewel die ſomtijds met ſeer groote pijne vervoegt is.

XXXII.

Hier komt nog by, dat het *Loog-ſout die aan eenig deel vaſt geraakt, daar niet ligtelijk van daan geraakt, maar op het ſelve altijd ſijn kragten te werk ſtelt.* En dewijl het dan anders in de Pokken is; ſoo ſal van het Loog-ſout deſſelfs quaal niet afgeleid werden.

XXXIII.

d'Oorſaak is de ſcherpigheid van een Suire geeſt.

Maar ſoo ymand in tegendeel, de verſcheide werkingen *van een Suire geeſt* in ons lighaam onderſoekt, ſal hy haaſt moeten belyden, dat deſe beſmettelijke ziekte van des ſelfs ſcherpigheid afkomſtig is.

XXXIV.

Reden.

Want het *Suur* brengt niet alleen *ſnydende pynen* in ons lighaam voort, maar veroorſaakt in ons lighaam ook ſulke bedervingen aan de deelen, even als we in de Pokken gewaar werden.

Maar

want ik ben in d'eigenſte meininge, gelijk men in mijn verhandelinge daar van ſien ſal.

XXXV.

Maar dit geſchied voornamelijk, wanneer het Suur met een *taye ſlym* vermengt is, waar van verſcheide blyken zijn, *datſe in de Pokken ſondigt*, gelijk als in't vervolg en op ſijn tijd geſegt ſal werden. Voornamelijk als die met een tayen ſlijm vermengt is.

XXXVI.

Derhalven beſluiten wy, dat het *Venus gift in een Suur beſtaat, dat op ſijn eige wijſe ſondigt.* Het Venus gift is een Suur.

XXXVII.

Onderwijlen en loochenen wy niet, dat *ſomtijds* in deſe ziekte het *Loog-ſout te gelyk een oorſaak is*, voornamelijk wanneer daar Puiſten of Vlekken ontſtaan; maar we zijn van geen gevoelen dat de weſentlijkheid oft eſſentie deſer quaal van dat bygevoegde Loog-ſout afhangt, maar van een Suure geeſt: alhoewel die *Suure geeſt* ſomtijds meer of minder Loogſout kan by ſig hebben, maar *het Suur is eigentlijk altijd d'eerſte werk-baas.* By welke het loogſout dikwijls tegelijk ſondigt.

XXXVIII.

Want gelijk als we in de Pokken agten, *dat de Suure geeſt altijd eerſt ſondigt*, verdervende ons lighaam op een ſonderlinge wijſe, alſoo meinen wy ook dat het *Loog ſout* in deſelve ziekte, *ook min of meer ſchade en bedervinge aanbrengt, maar alleen als een tweede oorſaak.* Het Suut ſondigt eerſt, het loog ſont ten tweeden.

XXXIX.

Want het kan niet wel geſchieden, dat de *Gal* in ſijn volkomentlijkheid blijft, die de *Fontein* en *Bron is van het Loog-ſout, ſoo dikwijls als'er een Suure geeſt in het Sap van het Pancreas voornamelijk*, als ook in het *Klier water overvloedig is*, ſoo wijkt die van ſijn natuurlijke geſteltenisſe, en krijgt d'een of d'andere feil: na Wat reden.

dat het noodwendig was, ten minſten na mijn gevoelen datſe ſoo *in de dunne darm*, als in *de regter ſyde des herts moeſten vloeyen, en op malkanderen werken*: deſe werkinge kan dan niet behoorlijk verrigt werden, ſoo dikwijls een van die werk baſen qualijk is geſtelt, en van ſijn natuurlijke ſtand is afgeweken: want dewijl in die actie oft werkinge beide die vogten moeten gemengt werden en dat ſoodanig *dat de andere, die'er onder gemengt zijn, eenigſins in eene* loſſe *klomp ſamen loopen*, die onder de naam van bloed gaan, *en ſcheiden eenigſins van hare vuiligheden*; wie het dan niet, dat, als die werkinge bedorven is, dat ook de weldaad, die men daar van verwagten ſouw te gelijk bedorven en verbrooken werd, ſoo niet geheel, ten minſten voor een gedeelte?

XL.

Alle de bedieningen des lighaams hangen van malkanderen en als d'eene beledigt is, werden d'andere beledigt.

Soo wie dan met aandagt de *bedieningen*, die in een menſch gewoonlijk geſchieden, overſal ligtelijk verſtaan, dat deſelve *al te maal ſoo van malkanderen afhangen, dat geen ſoo merkelijk kan beledigt werden, of de andere hebben'er eenige ſchade by, en werden daarom meer of min beledigt.*

XLI.

Want by aldien de *bedieningen in het lighaam beledigt werden*, werden die ook meer of min *beledigt*, die van ſelver verwagt werden, gelijk als uitwerkſels.

XLII.

Een quade gyl making bederft alle werkingen.

By voorbeeld: ſoo de gyl-makinge die ſoo genoemt is, en in de maag gewoonlijk geſchied; ofte liever de giſtinge der ſpyſen, beledigt werd, is het noodig, dat de gyl ofte voedſel dat gefermenteert moet werden, ſig niet behoor-

hoorlijk gedraagt, of werd op d'een of d'andere wijse beledigt: welke dan beledigt zijnde, wie siet niet, dat de andere bedieningen die de eerste volgen, ook op d'eigenste wyse sullen beledigt werden, en alle de effecten dat men van een yder verwagt, sullen mede niet sonder berispinge wesen.

XLIII.

Somtijds ontstaat daar geen quaad uit, ja selfs de gesondheid herstelt.

Ondertussen en loochen ik niet; maar heb dat dikwijls geleert, en hope dat het sorgvuldig aangeteikend werde; ik loochen niet, seg ik, *dat het somtijds gebeurt, dat de zieken alleenig geen qualen krygen uit een qualijk gestelde gyl-making, maar dat eer de verlore gesondheid daar door herstelt werd.*

XLIV.

Maar alleen bygeval of door konst.

Maar soo dikwijls sulx geschied, gebeurt dat by geval, of door konst: want als men niet al te goeden spijse gebruikt heeft, die niet goed voor de gesonde is, werd'er soodanigen gyl in de darmen gemaakt, die in plaats is van een genees-middel, om de quade vogten in het zieke lighaam te verbeteten en te herstellen.

XLV.

Schadelijke spysen genesen somtijds de zieken.

Hier uit volgt, om dit hier aan te teikenen, dat *de zieken somtyds genesen werden, door spysen die door sig selven schadelijk zijn, en evenwel voor genees middelen verstrekken*; en ik weet niet door wat drift 't zy matige of onmagtige die begeert en vereist werden. (k)

(k) *Ik heb menigmaals mede met verwonderinge gesien, dat schadelyke spijsen, somtijds de lyders wel bequamen; maar hebbe gemerkt, dat sulke spysen, voornamelijk Suure, den omloop van het bloed*

XLVI.

Maar, om tot onse saak weder te komen, dunkt het ons noodsaakelijk te zijn, dat *gelijk als van malkanderen onmiddelijk of middelijk alle de natuurlijke bedieningen des lighaams af hangen, also maken sy malkanderen ook alle hare beledingen en qualen gemeen.*

XLVII.

Hoe de gehoudene en de houdende deelen malkander haar quaal gemeen maken.

Dit is altans waar van *gehoudene middelen*, want *die over al na toegevoert werden*; en konnen hare quaal in't kort het ganssche lighaam gemeen maken, het welk *van de houdende eelen soo niet kan gesegt werden*, wijlse veel langsamer hare quaal aan andere deelen over (*l*) brengen, 't welk niet geschied dan *door de gehoudene* (m) *deeeenig sins vertraagden, en by gevolg, op de enge pijpjes, daar men de moeyelijkheid meest gewaar wierd, soo seer geen magt deden, welke moyelijkheit benomen zijnde; schijnen de Lyders sig gesond te voelen, maar seker het is maar voor een tyd, en duurt soo lange tot dat'er weder yts is, dat den omloop des bloeds doet verwakkeren: soo dat dit eigenlijk geen gesondheid is, maar alleen een opschorting der ziekte.*

(l) *Dit kan mede niet geschieden dan door een omloop der Sappen en des bloeds, want de houdende deelen oft vaste deelen verplaatsen sig niet, daarom al het geene quaads van de vaste deelen af gaat, moet door de omloopende vogten vervoert werden. De qualen ook die in de vaste deelen zijn, bestaan ook gemeenlijk in gestremde Sappen, want als de vaste deelen beledigt sijn, moet het daar door swe-ren en door etter gaten uit loopen.*

(m) *Den Autheur verstaat door houdende deelen, niet anders dan vaste deelen,* continentes ge-

deelen, en voornamelijk door het *aanvloeyende en weerom vloeyende bloed*, aan welke sy haar qualen indrukken, en aan andere deelen over brengen.

XLVIII.

De toevallen dan toonen genoegsaam dat dit plaats heeft in dese besmettelijke Venus-ziekte, die nu eerder dan trager komen, dan van het eene en dan van het andere deel sijn begin nemende; en eindelijk ook tot de andere overgaande. Dit heeft plaats in de Pokken.

XLIX.

Want dewijl, gelijk wy reeds geleerd hebben, *dese ziekte door besmettinge komt* by de Europeers, *dringt dit besmettelijke venijn*, nu door de teel-deelen, dan door de mond of door de sweet-pijpjes des lighaams *aan het gesonde lighaam en wert het selve gemeen gemaakt*, *'t welk na de verscheidentheid des bloeds voornamelijk en der andere Sappen eerder of trager, veel of weinig besmet*, ja selfs na dat de houdende deelen zijn, als de huid, vliesen, klieren, vleis en de beenen selfs: alsoo is'er ook geen houdende nog gehoudende deel misschien in het gansche lighaam, dat niet van dese Venus-quaal besmet werd. Op wat wijse.

L.

Dewijl dan dese besmettelijke Pokken geen deel, 't zy gehoudene oft houdende spaart ist geen wonder, *dat daar in des selfs bedieningen beledigt werden, soo de natuurlijke als de aminale.* Hoe de bedieningen in deselve beledigt werden.

segt; en door de gehoudene oft contentæ, *de vogten en Sappen van ons lighaam, gelijk als bloed, water, gyl en diergelijke.*

LI.

De natuurlijke bedieninge.

De *natuurlijke bedieningen* (n) *werden in de* Venus ſmet *beledigt*, niet alleen ten aanſien van de *voedinge* die in de beledigde deelen *qualijk geſtelt* is, maar daar en boven daar het quaad voornamelijk verſwaart, na dat deſelve meer of min verſwakt zijn, waar uit men ſiet dat den appetijt allenxkens vermindert, de fermentatie der ſpijſe bedorven werd, de ſcheidingen der uitdygſels niet behoorlijk voort en gaat, en dat het lighaam by gevolg allenxkens vermagert, of met een verſcheidentlijk quaad geſteld aangetaſt werd.

LII.

De animale bedieningen.

De *animale* (o) *bedieningen werden* in de Pokken *beledigt* ſoo ten aanſien van de *pijn die de uiterlijke ſin* aandoen, als ten opſigt van het *waken*, die op yder pijne volgen, als ook ten opſigt van de *dierige beweginge*, die op verſcheiden manieren beledigt werden: maar om nog

(n) *Natuurlijke bedieninge noemt men gemeenlijk die, welke onder onſe wil niet en zijn, gelijk het kloppen des harts, de kokinge, ſcheidinge en omloop der vogten.*

(o) *De animale of dierige bewegingen hangen meerder van onſe wille af, als die men natuurlijke noemt, gelijk als wanneer ik yts wil doen, als gaan, ſtaan, mijn hand opheffen, en diergelijke: deſe verdeilinge is beter, als men ſe deilt in tween, namelijk dat ſommige onder onſe wil zijn, en andere niet onder onſe wil: want ik en weet niet wat voor een Natuur die bedieningen meer regeert als de andere: Siet in de Noten van* Willis, *en in die van den Heer* Mayouw *wat ik van de* natuur *geſchreven heb.*

nog te ſwygen *van de beweginge des gemoeds*, die niet weinig dan ontſtelt zijn, ſoo dat de *ziel* ſijns ſelfs niet en is, en te gelijk ſomtijds *raaskalt (p)*.

LIII.

Maar dewijle de Pokken geen deelen en ſparen, ſoo woedſe egter meeſt in de klierige deelen, ſoo datſe niet alleen komt aan de ſchaft, voorſtanders, en alle de ſchaamdeelen der Vrouwen, maar ook aan de Neus, Lippen, Tand-vleis, Verhemelte, Amandelen en diergelijke deelen te beſchadigen; of nu het is, om dat'et Venus-fenijn ſijn begin heeft van bedorven Saad, en boven ſijn natuur van het Suur deelagtig is, om dat het in de klier-deelen gemaakt werd en daarom wederom beter en ſterker op deſelve ſijn kragten toont? In welke deelen zy meeſt woed

LIV.

Maar wy hebben elders geleert, dat het ons ſchijnt, dat een Suuragtig vogt van het bloed in de klieren afgeſcheiden werd, en in deſelve werd getempert van de animale geeſten, die door de zenuwen in deſelve gevoert werden. Maar ſoo het gebeurt dat het Suur in het lighaam werd, en aldaar in overvloed is, deſelve eerder en ſterker beledigt, als andere deelen, in welke het natuurlijker wijs niet geſcheiden werd van de andere deelen des bloeds. Reden.

LV.

Hierom hebben wy geſegt meer als eenmaal dat de Kanker ſoo menigmaals in de klieren en Oorſaak der Kankers.

(p) *De ſiel werd alhier niets aan gedaan, maar het werk-tuig van de herſenen niet wel geſteld zijnde, geven de herſen vogten een quade beweginge aan de ſiel, waar door de ſiel qualijk oordeelt.*

klieragtige deelen werd voort gebragt: want dat de Kanker van een ſcherp Suur ſijn oorſprong neemt, daar over twiſten wy niet langer, na dat wy weten, dat'er niet alleen ſnydende pijnen by gevoegt zijn, maar dat ook die dingen welke het Suur ten onder brengen en bematigen, deſelve verſagten.

LVI.

Dewijl wy dan meinen dat uit het voorverhaalde blijkt, dat het fenijn 't welk we in de Pokken aanmerken, en alle de deelen tegen is, voor eerſt in een Suur beſtaat dat met een beſondere ſcherpigheid ſondigt, ſoo agten (q) wy ook ligter kan expliceren de natuur van een yder der toevallen, die by de ſelve gewoon ſijn te weſen, ſoo dat men in des ſelfs geneſinge een wijſe van geneſen kan onderhouden die meer op redenen ſteunt, dan datwe volkomentlijk onſe toevlugt nemen tot eenige verborgene hoedanigheden, *qualitates occultæ* genoemt.

LVII.

Welke hedieninge eerſt werd beledigt.

Men vraagt gemeenlijk en dat niet qualijk, wat bedieninge dat'er in de beſmettelijke Pokken eerſt beledigt werd? Wy ſtellen dan vaſt onder andere verſcheidene opinien met die gene, welke ſeggen dat eerſt en door ſig ſelven de natuurlijke bedieningen beledigt werden, voor-

(q) *Dit beſondere Suur moet uit een figuur beſtaan, die van andere Suuren verſcheelt, want gelijk'er veele Meſſen zijn die in groote, ſcherpte en figuur van malkanderen verſchelen, alſoo kan ook het eene Suur van d'andere verſchelen.*

voornamentlijk de voedinge; ten tweeden en alleen by geval de animale dienſten. (r).

LVIII.

Maar dit werd gemaakt, om dat altijd in de Pokken de voedinge van het ganſche lighaam, of ten minſten van eenige deelen beledigt werd. (s) Namelijk de voedinge.

LIX.

De voedinge van het ganſche lighaam werd beledigt, wanneer het ganſche bloed beſmet is. Des ganſche lighaams.

LX.

Daar werden ſommige deelen beledigt, en dat wel die alleen, welke beſmet waren, wanneer het ganſche bloed nog niet beſmet en was, en het ganſche fenijn nog door het ganſche lighaam is gevoert; of wanneer het fenijn deſer Pokken ſoo geſtelt en aangedaan is, dat het juiſt niet alle deelen maar alleen ſommige beſchadigt (t): 't welk wy voornamelijk in de Of eenige deelen.

(r) *d'Eerſte belediging geſchied in de Sappen en vogten onſes lighaam, dat die beginnen trager te loopen, en om datſe hier en daar ſtil ſtaan, brengen ſy deſe of gene toeval.*

(s) *Want als de vogten niet wel om konnen loopen, volgt daar uit, datſe ook niet wel gevoed konnen werden, ſoo dat deſelve of in't geheel of ten minſten ten deele beledigt is.*

(t) *Want na de proportie van de dikte der Sappen en vogten, werden die of die ſoort van pypjes verſtopt, daarſe niet konnen doordringen want de figuuren des bloeds zijn gemeenlijk van allerlei ſoort, ſoo dat'er altijd ſoo en ſoo een ſlag van deeltjes gevonden werden, die ſoo door deſe als gene pypjes konnen paſſeren; ſoo het dan nu gebeurt dat'er eenige deelt-*

droef geeſtige ſin gebeuren, welke, gelyk als ſy langen tijd het Venus-gift tegen ſtaan, alſoo lyden ſy byna ſeer groote pijnen aan de beenvlieſen (*u*) die hardnekkiger zijn, en veel ſwaarder te geneſen als andere, voornamelijk in bloedrijke; welders geſtel gelijk als ſy ligtelijk dit fenijn toelaat en ſig haaſt vertoont, alſoo werden ſy daar ook haaſtiger en vaardiger van bevryd en geneſen.

LXI.

Animale bedieningen werden ten tweeden beledigt.

Maar de animale dienſten werden ten tweeden beledigt, voor ſoo veel de Suure en ſcherpe vogten, ſoo dikwijls ſy tot de gevoelige deelen geraken, aldaar pijnen maken; ſoo datſe ſoo nu, als wanneerſe de deelen door haar knagen onbequaam en tot de beweginge onnut maken, de animale beweginge ſtrydig zijn.

LXII.

In wat ſubject dit fenijn is,

Men vraagt ook gemeenlijk in wat voorwerp het Venus gift gelegen is, of in de vaſte en houdende, of in de vloeybare en gehoudene deelen? wy gelooven dan voor eerſt dat deſelve in de gehoudene deelen gelegen is, en voor haar waarlijk ſubject de Suure (*x*) vogten, die

jes belemmert zijn, door eenige Suure punten, konnen ſy niet gaan door die pypjes daarſe behoorden door te loopen, ſoo dat die pypjes by gevolg verſtopt geraken.

(u) *Want de droef-geeſtige hebben een ſeer ſwart bloed, dewijlſe ſoo een menigte Suur hebben, het eene Suur dan het andere ontſtekende, zijnſe meerder deſe pijnen onderworpen als andere luiden.*

(x) *Ik en ſoude den Heer* Sylvius *dit niet geern toeſtaan, want gelijk en werkt ſoo ſeer niet op gelijk,*

die ons natuurlijk zijn, erkennen, dat is, dat het Venus vergift, 't welk ons van buiten werd gemeen gemaakt voornamelijk een gedeelte van onse Suure vogten besmet en besoetelt, en datse deselve soo bederven, en van haar natuurlijke stand af brengen, dat dit Suur een knagende scherpigheid krijgt, door welkers toedoen, niet alleen het ganssche bloed, en alle andere vogten die wy in ons bevinden, als Gal, Speeksel, Sap uit het *Pancreas*, *Lympha*, dierige geesten en voornamelijk het Saad en Melk besmetten en beswalken, maar ook de vaste en houdende deelen, gelijk al reeds gesegt is, namelijk de Huid, Vleis, Klieren, Vliesen en selfs de Beenen werden geknaagt en doorknaagt en eindelijk verteert.

LXIII.

Het Pokkige vergift dan, dat in een scherp Suur bestaat, vereenigt sig ligtelijk met ons Suur dat natuurlijker wijse seer getempert en milt is, dit werd dan daar door verandert, en tot des selfs scherpe natuur gebragt, en bederft dat ten onsen opsigt, soo dat het, als het eerste en uiterlijke, scherp en gelijk gemaakt werd, waar door alle soo vloeybare als vaste deelen bedorven werden, en brengt alle toevallen voort, die men in de Pokken waar neemt.

Dat het Pokkig vergift het Suur onses lighaams bederft, waar door alle de deelen onses lighaams besmet werden.

LXIV.

En op dat dit beter getoont werde, en de natuur van de Pokken een yeder blijk-baarder werd, sulle we met'er haast alle de toevallen eens

Dit toont men in alle toevallen.

maar meine dat dit giftige Suur meest werkt op het vlugge alcali *dat in ons lighaam is, want als ik Suur by een* alcali *giet, siet men dat d'een den anderen vast maakt, maar niet als ik Suur by Suur giet.*

eens doorloopen : en des ſelfs opkomſt van een ſcherp Suur af leiden : 't welk gedaan zijnde, ſal men een weg bevloeren, om tot des ſelfs geneſinge behoorlijk te konnen komen.

LXV.

Een Druipert is het begin van de Pokken

Maar laat ons dan de order volgen, die we te voren hebben gehouden, en ons begin nemen van de voornoemde Druipert, *Gonorrhœa Virulenta* geſegt: dewijl 't niet ſelden gebeurt dat deſe beſmettelijke Venus quaal, met alle ſijn naſleep ſijn oorſprong daar van daan neemt en beſtaat dikwijls daar in, ſoo datſe ſomwijls by tijds niet behoorlijk geneſen zijnde, daar na geen toeval oft ſchade van deſelve te wagten is, maar te gelijk met deſelve weg genomen zijnde, is'er geen vrees meer van eenig quaad te wagten.

LXVI.

Waarſe van daan komt.

Deſe vuile Druipert is gewoon *ſijn begin* te nemen door een *nadering met een perſoon, die d'eigenſte quale heeft*, van welke een giftige en ſcherpe ſtoffe aan de teel-deelen mede gedeelt werd, en in de Mannen ſig met het overige van het Saad, dat in de Pis-ſchaft was gebleven, vermengt, en allenxkens na boven toe na de Voorſtanders en Saad-blaasjes kruipt en klimt, dringende in het bykomende Saad, waar door het ſelve beſmet werd, en doet alſoo ook de Saad-vaten aan, knaagtſe door en bederftſe; waar by dan geduirig ander Saad komt en 't ſelve bederft, welke bedorvene geduurig uitdruipt: ſoo dat het niet vreemt is, dat men deſe quaal een *Gonorrhœa* en dat een *Virulenta* noemt. (y).

Het Saad word in de by een-komſte in de Mannen beſmet

On-

(y) *Deſe ſiekte is ſoo ſeer geen Saad-loop, als*

LXVII.

Onderwijlen wil ik niet loochenen dat behalven het Saad, 't welk dikwijls daar verby vloeyende allenxkens bedorven werd, ook het *bloed*, *'t welk tot dese beledigde* en verswore *deelen gebragt is*, gelijke wijse *voor een gedeelte bederft*, en *een stoffe beschikken tot dese Gonorhœæ oft Druipert* : want dewijlder andere deelen, van het selve fenijn besmet zijnde, wederom vlieten, namelijk, door de aderen na binnen toe en na het hert, waar door het ganssche bloed eerder of trager, ligter of swaarder besoetelt, over al een voet gegeven werd om de toevallen, die sig vertoonen, te doen voort komen. Hoe het bloed besmet werd.

LXVIII.

Derhalven *stellen wy de stoffe van een Druipert tweederlei*, eensdeels het *Saad*, dat in de Saadvaten bedorven is, ander-deels het *bloed*, dat tot voedinge (z) van de deelen gebragt werd, 't welk in een etterige oft anders tenynige stoffe verandert. De stoffe van een Druipert is tweederlei.

LXIX.

Het Saad nu van de Mannen, welke met een Virulente Druipert besmet zijn, uit haar schagt in de *Vrouwen* geschoten zijnde, soo blijft dat *fenyn aan de uiterlijke hals en voornamelijk aan de mond van den innerlyken hals hangen*, en *wel een vogt uit de Prostaten: want soo het Saad was, sou ymand al te seer verswakken.* Hoe dit fenijn in de Vrouwen besmet.

(z) *Dat het bloed, voor soo veel het bloed is, een voedsel soude zijn, kan ik niet wel aannemen, want het is al te dik, om door de engste vaatjes te konnen loopen, maar in het bloed is een Jeu-sap en Melk, welk ik geloove het voedsel te wesen.*

en allenxkens *het uitgeschoote Saad* (a) *en des selfs overblyfsels sig in boesemende*, gaat ook *na de* (b) *hoornen en* (c) *de Saad-vaatjes der Lijf moeder* en op-klimmende bederft het selve met het Saad (*d*) maakt aldaar sweeren, als dan het Saad daar van sijn selven bykomt, en dan het *bloed aldaar ook* overvloediger gebragt werdende, als in de Mannen, verandert in een senynig vogt gevende gelegentheid tot een *Saad-loop* oft *Gonorrhœa.*

LXX.

De vuile Saad-loop komt van het Suur.

Dewijl nu volgens alle de getuigen, dit *vogt scherp en bytend* is in de *uitvloeiende Saad-loop*; soo *dood* dese scherpigheid *niet het deel. gelyk het Loog-sout gewoon is te doen*, maar het *byt en snyd op de wyze van de Suuren, derhalven agten wy* met alle billijkheid *dat dese Sweeren en de Virulente*

(a) *Dog dit Saad is eigentlijk geen Saad, want het Saad eigentlijk zijn Eyertjes in de Eijerneften, dese stoffe is dan niet anders als een Klier-sap, 't welk de Vrouwen in de by een komste een liefelijke ombelsinge geeft.*

(b) *De hoornen zijn anders niet dan de Trompetten, daar de Eijertjes door gaan tot in de moeder.*

(c) *Dese Saad-vaatjes zijn de pypjes van het Klier-sap, dat tot in de moeder en scheede loopt, maar is als gesegt is, geen Saad.*

(d) *Ten tyden van den Heer* Sylvius *zijn de Eijertjes in de Vrouwen nog onbekend geweest, en daarom is 't geen wonder dat deselve misleid is geweest, meinende gelijk als* Harvæus, *dat het Saad der Vrouwen alleen in een vogt bestont, maar duisende experimenten soo van my als andere defiige Heeren, hebben ons sulx niet langer meer doen twyfelen.*

lente Saad-loop van het Suur af komstig zijn.

LXXI.

2. De verscheidene Puisten

De tweede plaats order hebben wy aan de toevallen der besmettelijke Pokken gegeven, zijnde *Puisten die sig over al verscheidentlijk* vertoonen.

LXXII.

Jeukte.

Dese hebben wy alle gesegt *dat schubagtig en oneffen waren*, en dat sommige een *scherp vogt oft Wei tegelijk uytsyperen*, *andere geen* maar *blyven droog*.

LXXIII.

Somtijds is'er een moeyelijke jeukinge bygevoegt, somtijds geen, of alleen datse dragelijk is.

LXXIV.

Onderscheid van de Pestpuisten.

Maar sy zijn de Puisten niet gelijk die sig in de Pest openbaren, en in Pest-kolen of Karbonkels veranderen, zijnde by het beledigde deel een begin van een verstervinge *Gangrænæ* gesegt, dewelke wy daarom van een vlug en scherp Loog-sout in onse verhandelinge van de Pest afgelegt hebben: maar se zijn die meest gelijk, die we in de grootste soort van schurft gewaar werden, sonder merkelijke oft snelle bedervinge der huid.

LXXV.

Oorsprong.

Derhalven bestaat de oorsaak deser Venuspuisten niet in een Loog-sout het sy vlug of vast maar in een Suur dat meerder of minder gebroken en getempert is.

LXXVI.

Want na dat het meer of min gebroken werd, sal het swaarder of ligter in de huid

woe-

woeden en een ſware oft ligte jeuking voort brengen.

LXXVII.

Maar ſoo wanneer dit ſcherpe Suur geconcentreert oft bematigt is, ſal het drooger Puiſten voort brengen: maar als het meerder ongebondentheid heeft en minder geconcentreert ſullen de puiſten natter zijn, uit welke eenige Wei ſypert, die ook raſſer voort kruipen.

LXXVIII.

3. Vuile ſweere.

Derhalven leiden wy met alle regt van de ſcherpigheid des Suurs de Venus puiſten af, en ook ſelfs de beſmettelijke Venus-quaal.

LXXIX.

Hebben haar oorſprong van het Suur.

Op de derde plaats van de Pokken hebben wy ſeker toeval geplaatſt, beſtaande uit *quade en vuile ſweeren*, die geen deel ſparen, voornamelijk de *klierige*, *die ſe voor al niet ſparen*, deſelve allenxkens meer of min, raſſer of trager doorknagen en beledigen.

LXXX.

Seker, daar is niet waarſchijnelijker; als dat'er een Suure ſcherpigheid is, die in deſe ſweer-gaten de overhand heeft: want daar en is geen ſwarte verſtervinge, maar daar werd een bedervinge des vleis, met een roodigheid oft bleikigheid des vleis verſelſchapt, gevonden, die men noit van een Loog-ſout ſal bevinden te geſchieden, maar altijd van een Suur.

LXXXI.

Niet tegenſtaande dat ſe door een Suur geneſen werden

Daar is niet aangelegen, al werpt men ons tegen, dat men tot de Venus ſweren te geneſen middelen gebruikt, die met Suur bereid zijn, en dat met goede uitkomſt, namelijk de

de quik-silver, die door verscheide Suuren geprecipiteert (e) of gesublimeert is: en daarom mogt ymand meinen dat dese Venus-sweeren niet van een scherp-suur voortgebragt wierden, om datse daar door genesen werden.

LXXXII.

Dog dese moeyelijkheid kan men wel haast oplossen, mein ik, met daar tegen te werpen, dat de genesinge soo veel niet en hangt van het Suur als wel van de quik silver, welke met een Suur bereid is, en daarom werd deselve selden gebruikt, ten zy dat het Suur daar in seer getempert is.

LXXXIII.

Maar het bygevoegde Suur, is oorsaak, dat de quik-silver sig gemakkelijker by het Suur dat in de sweeren is, inboesemt. (f)

LXXXIV.

Want wanneer het Suur in de quik-middelen niet genoegsaam getempert is, is het schadelijker dan voordeelig: nog werd noit gelukkig

Het Suur moet in de quik getempert zijn.

(e) *De quik-silver bereid zynde door een Suur, is de selve in seer onsigtbare deeltjes verdeilt, en klein gemaakt; soo dat deselve gemakkelyker met de gyl kan opklimmen en met het bloed omloopen: want soo die heel en onbereid ingegeven wierd, souw die in de maag blyven hangen, en geensins door de Melkvaten opklimmen, waar door de uitwerkingen van het quylen niet souden verwagt werden.*

(f) *Ik mein niet dat dit soo veel de oorsaak is, want als de quik silver onbereid en in soo veel deeltjes ten kleinsten gedeilt sonder Suur konde ingegeven werden, souw het quik by het Suur sig beter vervoegen, 't welk uit de strykaden en quik-pleisters blykt.*

kig gebruikt, ten zy daar men van nooden heeft een haaſtige verteeringe van eenig bedorven en verrot deel: want dan zijn de voorſigtige Heel-meeſters gewoon by haar andere Precipitaten en ſoete Sublimaat, een weinig corroſive Sublimaat te mengen; maar noit werd het met voordeel der zieken buiten deſe gelegentheid gebruikt.

LXXXV.

Dewijl men dan niet ten opſigt van het Suur, maar ten opſigt van de quik-ſilver in 't geneſen van de Venus ſweeren de Precipitaten oft gegetemperde Sublimaten gebruikt, ſoo werd uit des ſelfs voordeelig en nuttelijk gebruik ſoo veel niet op loſſe ſchroeven geſtelt als beveſtigt dat deſe ziekte als ook de ſweeren uit een Suur werden voort gebragt.

LXXXVI.

Doet hier nog by, dat men dagelijks deſe beſmettelijkheid met onbereide quik-ſilver met Salven gemengt en geſmeert, deſe beſmettelijkheid ſeer gelukkig geneeſt, te gelijk met alle des ſelfs toevallen, en ſweeren ſelver: 't welk mede beveſtigt, dat deſe quaal van een Suur voortkomt, na dat het ſelve de quik-ſilver aanlokt en toelaat; brengt het ſelve terſtond door het quylen na buiten toe, en geneeſt alſoo die ſmet. (g)

Der-

(g) *De quik-ſilver is gelyk als een* alcali, *die alle de Suure pyltjes opſlurpt en in zijn pypjes houd, tot dat het eindelijk door den loop der Sappen na de ſpeekſel buiſen werd weg gevoert. Item meint men dat de quik-ſilver uit ronde bolletjes beſtaat, welke gemakkelyk door alle vaten konnen loopen, en het Suur in ſijn pijpjes innemen, zijnde in de mond ſijn*

LXXXVIII.

Derhalven hebben wy met regt soo de Venus sweeren, als de besmettelijke Pokken, selver van een scherp Suur afgelegt.

LXXXVIII.

De vierde plaats hebben wy gegeven, van de toevallen der Pokken aan het *op eten des beens*: want gelijk als de verteringe en bedervinge der sagte deelen een sweer genoemt werd, alsoo hiet men ook de door-etinge en bedervinge der harde deelen, voornamelijk der beenen een *caries* oft *Been-vreting*. 4. Op eten van her Been.

LXXXIX.

Het is'er seer verre van daan, dat een Beenvreting van een Loog-sout soude voort gebragt werden, maar werd eerder door een potentiele cauterie, dat is door een gloeyend Yser, 't welk men op het doorknaagde Been set.

XC.

Soo dan dese *Caries* oft Been-vreting door een Loog-sout genesen werd, en des selfs oorsaak verbetert, en dewijlse de beenen knaagt, is die ook scherp, soo soude men tot een andere scherpigheid zijn toevlugt moeten nemen, ergo tot een Suure, dewijlder behalven de Suure en het Loogagtige Sout een derde nog toegesogt is van die gene die ter deser oorsake een uit haar veel waters hebben vuil gemaakt, niet Oorsprong: Daar is maar tweederlei scherpigheid.

menigvuldig Suur alsoo scherp als een Sublimaat, want als dese quik rontom vol van die scherpe punten steekt, gelykent sy wel een Castangie die rontom nog in sijn stekelige bolster steekt, en aan elle kanten stekend en scherp is.

soo seer om de waarheid te weten, als om my van valsheid te overtuigen.

XCI.

Maar ik ben verwondert dat'er veele dit doel hebben soeken te schieten, of gewenst hebben dat het van andere met goede uitkomst mogt aangevaart werden, welke, gelijk als alle andere dingen, alsoo ook sommige scherpigheden hebben sonder twijfel hare ingeborene Ideën oft denk beelden in ons; welke, dewijl wy van selver bekennen, datse hebben, soo is het geen wonder, soo men door ervaring poogden de hoedanigheden en verscheidentheden van alle natuurlijke dingen, in hare determinatien ons op te speuren, welke wy onse discipulen gemeen maken; welke niet dan door de goedwilligheid van de Ideale oft inbeeldende Doctoren niet gekend en werd, maar sullen in't kort met een groote gemakkelijkheid een volkomene kenisse hebben, van 't geen te weten is; 't zy datse alleen op haar eige Ideën sien, of datse min of meer zijn uitgewist, of datse duisterder in haar verstand, oft hersenen, oft Pijn appel klier, oft elders, ik weet niet waar, zijn uitgedrukt, werden opgehaalt en van die gelukkige Witte-broods en Nieuwe-ligts Kinderen herstelt werden, die alleen veel Ideën in't hooft hebben, zijnde die getrouwe en betrouwsame uitleggers der natuur, tegens welkers opstel sig niemand durft setten, of yts verscheidens van haar gevoelen.

XCII.

Indien vercierſels en wysjes wasjes uit versierde verbeeldingen getrokken wis-kunstige be-

betooningen zijn, Lieve God! waar toe sullen ons die hoveerdige schepsels niet brengen, en hoe zijnse soo tegens die gene welke niet dan de waarheid soeken op te speuren? Sullen wy dan tegens alle blykelijke waarheid, tegens alle vaste en aan een geschakelde redenen, die ingeborene en versierde inbeeldingen moeten toestemmen? het zy daar verre van daan, al ist dat onse tegen-strevers op de tanden knersen, sullen wy ons noit soo laten verleiden, dat we een schaduw van versiersels boven de waarheid sullen stellen, die ons door de uiterlijke en innerlijke sinnen doordringt.

XCIII.

Wy stellen dan vast dat niet uitgeborene Ideën, maar volgens de ervarentheid, alle scherpigheid of een loog-sout is, of een Suur; en dat de Been-vreting, gelijk anders altijd, in de besmettelijke Pokken van een Suur afhangt; en tot nog tot ons gevoelen over de selfde quaal bevestigt.

XCIV.

De vijfde plaats gelieten wy aan de *Tophi* en *uitbultingen* in dese quaals toevallen, die over al onder het Been-vleis komen te groeyen, bestaande uit een seer slymige, maar seer taye en lymagtige, dog gestremde stoffe, vertoonende over al een merkelijke wanschapenheid en ongelijkheid. 5 Wat *Tophi* zijn.

XCV.

Dat dese uitbultingen een taye en slymige stoffe heeft, leert ons het gesigt, en de genesinge door middelen die deselve slym doorsnyden, en allenxkens ontdoen, voornamelijk de quik-silver en de gedestilleerde Olien, als Desselfs stoffe is slym.

ook die gene welke vol zijn van een Sal volatile Oleosum.

XCVI.

Waar de slym van daan komt.

Een yder ist bekend dat alle slymigheid van Suur en Vet voort gebragt werd, waar uit men besluit, dat beide hier plaatse heeft, en dat het Suur noodsakelijk te gelijk sondigt, 't welk wy beoogden.

XCVII.

Het Suur dient dan om een *Gumma*, steenbuilen en uitbultingen te maken; uit welker oorsaak daarom de Pokken konnen afgeleid werden.

XCVIII.

6. Knagende pijn.

De sesde rang deser besmettelijke toevallen hebben de *knagende pynen*, en dat *voornamelijk des nagts de zieken meest quellende*, niet juist ontrent de *gevrigten*, maar vallen de *middel-deelen moyelijk*.

XCIX.

Oorsaak.

Dese pijnen om datse al knagende de zieken beledigen, werden met regt van een Suur voortgebragt, dewijl het een yder blyken kan, dat van al te veel ingenomen Suur, de snydende pijnen ontstaan, gelijk als dan sulke pynen voortgebragt werden van een Suur dat men van buiten heeft ingenomen, alsoo ist dan noodsakelijk dat een Suur, 't welk binnen in het lighaam is en daar pecceert, mede sulke pynen voort komen.

C.

Dewijl we dan de sonderlinge pynen van dese Venus-quaal van geen oorsaak bequamelijker konnen af leggen, als van het Suur; wat reden

den is'er dan dat we de Pokken d'eigenſte oorſaak niet ſullen toeſchryven?

CI

In de ſevende Setel-plaats van deſe toevallen gelieten wy aan het *uitvallen des hooft-hairs, als ook het hair der Wym-brauwen en Baard.* 7 Uitvallen des hairs.

CII.

Dit uitvallen des hairs geſchied noit van ſelver, ten zy daar yts ſcherps aan des ſelfs Wortelen gebragt wierde, die de ſelfde knaagde, en des ſelfs voedſel belettede. Oorſaak.

CIII.

Maar deſe ſcherpigheid is geen ſoute Loogagtigheid; want anders ſouw daar in de huid een verſtervinge weſen, die nergens in de toevallen der Pokken blijkt, daarom nemen wy met regt onſe toevlugt tot die ſcherpigheid niet; maar tot het Suur, welke genoeg is om deſe quaal voort te brengen.

CIV.

Dewijl dat dan het uitvallen des hairs, in de Pokken ſomtijds gebeurende, nergens beter van kan herkomſtig zijn als van een Suure ſcherpigheid, kan tot nog toe de oorſaak der Pokken daar bequaamlijk van afgeleid werden.

CV.

Alhoewel de opgetelde toevallen, zijnde de voornaamſte onder de Pokken, alſoo vaſt geſtelt zijn op een grond-ſlag deſer oorſaak, ſoo geluſt het dan ons ook de andere toevallen door te loopen, op dat de bekende waarheid uit alle en een yder vaſt geſtelt werd, en om die nog meerder te beveſtigen, ſullen wy eens 8. Verſcheide Pokken.

de andere toevallen ondernemen te onderſoeken.

CVI.

De agſte plaats hebben wy aan de *vlekken* gegeven, die, of *blauw*, of *geel*, of *rood* zijn, *welke gedrukt zijnde een witte vlek nalaten*, die een weinig na het duwen *blijft ſtaan*: welke vlekken, gelijk als ſy een ligte ſoort van Pokken getuigen te zijn, alſoo hebben die een mindere ware en regtmatige oorſaak van ſig ſelven.

CVII.

Oorſaak. Maar by aldien ymand *alle de oorſaken der vlekken na ſpeurt*, ſal hy eindelijk bevinden, datſe haar oorſprong hebben *van een ligte en beginnende bedervinge des huids.*

CVIII.

Daar is tweederlei bedervinge des huids. *Een ligte en beginnende bedervinge des huids*, noem ik, welke *nog niet volmaakt is*, en *alwaar de afwykinge nog tot behoud is*; gelijk als *een ſware en volkomene bedervinge* van my genoemt werd, *van welke de afwykinge niet en is tot behouding zijnde gemengt met verlies van een gedeelte des ſelfs.*

CIX.

Maar om niemand Rapen voor Citroenen te verkoopen, ſoo beveſtigen wy ons ſeggen met bekende exempelen, zijnde de ervarentheid ſoo wel de Meeſteres van de gekken als van de wyſe.

DX.

Hoe een *Gangræna* ſig toedraagt. Soo lang in de vrees van het *heete vuur* oft een *Gangræna* de koleur van de huid alleenig rood is, oft purperagtig, ſoo lange is des ſelfs bedervinge in't begin, en ſoodanig, dat het beledigde deel weder tot geneſinge ſoude kon-

nen komen; maar soo ras het swart is geworden dan ist gedaan, en gelijk als ten uitersten bedorven en dood, 't welk dan of van selver of door konst van het gesonde moet af geschieden werden, om het beledigde deel te behouden.

CXI.

Alsoo ook in de *quaadaardige koorsen* die men *petechiale* noemt ott *Peperkoorn*, soo lange de vlekken rood zijn of ook wel purper, soo lange kan de huid sonder verlies van sijn geheel genesen werden, maar als sy ten uitersten blauw oft swart zijn geworden, soo kan men niet alleen de opperhuid ott *Epidermis*, maar een gedeelte van de huid selfs gescheiden werden, als de zieken opkomen; na welke sulke kuilen blyven, even als na de kinder Pokjes. Als ook de Peperkoorn in de koorsen.

CXII.

Maar *alle dese vlekken* hebben de gewoonte met een uiterlijke bedervinge der opperhuid, of ook wel in't geheel, *in puisten of in sweertjes oft sweer-gaten* eerst te veranderen, als dat het ten uitersten bedorve deel gescheiden werde van het ongeschonde en gesonde vleis, gelijk dat geduurig geschied in de *Kinder pokjes, en de Pest-koolen: welkers oorsprong eerst begind van het uiterste des huids, dat met vlekken beset is, welke vlekken dikwijls langer duuren; en somtijds wel ras tot verswering geraken.* Hoe de vlekken veranderen

CXIII.

Hier komt het van daan, dat *voornamelijk in de opkomste van de Pokjes* men somtijds eenige dagen twijfelt, ja selfs by de geleerste Medicijns, namelijk of 'er *Pokjes* of *Maselen* sullen komen; want dese qualen schelen hier in van Onderscheid der pokjes en Maselen,

malkanderen, dat *t'eenemaal diergelijke vlekken, somwijls een weinig uitbultende, somtyds wederom een weinig verdwynen en niet tot sweertjes komen*, 't welk men dan *Maselen* noemt; *somtijds werden sy eerder tot puisten opgeligt en versweeren*, 't welk men dan *Kinder-Pokjes* hiet: alhoewel andere een andere benaminge meerder voor goed keuren en gebruiken: maar wy agten alle die woorden-twisten niet, vermids die een genees-kundige niet en raken, want het is even veel hoe men het noemt, als een yder maar een getrouwe uitlegger van sijn woorden is.

CXIV.

De Kinder-pokjes kan men int begin van de Maselen niet onderkennen.

Dewijle wy dan alleen agten 't gene saken zijn, en alleen woorden gebruiken, om onse gedagten aan andere bekent te maken, soo hebben wy maar alleen eenige spreek wijsen die voor een yder de verstanelijkste en de gebruikelijkste zijn: laat ik dan nog eens seggen, dat men in't gemeen de Kinder-pokjes, eerse voor den dag komen, van de Maselen niet onderscheiden kan, selfs niet van de ervarenste genesers, die lang de genees-kunde geoefent hebben, het welk ik meer dan eenmaal hebbe waar bevonden, dewijl dat sommige op een quade wyse de woorden van hare medebroeders behaar-klooven en mugge-siften, stoutelijk bepaalden dat de vlekken sekerlijk Kinder-pokjes oft Maselen souden werden; 't welk andere twyfelagtig vast stelden, konnende onder dekmantel van de Maselen wederom allenxkens verdwynen of in Pokjes sweeren.

CXV.

Ik hebbe, seg ik, meer dan eenmaal aangemerkt,

merkt, dat sulke opsnuvers en groot-spreken- Hier in zijn
de genesers, in haar meininge bedrogen zijn vele bedro-
geweest, die nogtans niet ongeleerd nog on- gen.
ervaren waren, seer hovaardig, nydig en be-
liegende; maar God heeft het belieft, dat se
tot haar straffe vals en bedrogen souden uitval-
len, 't welk betaling is van hare nyd, quaad-
willigheid en quaadsprekendheid.

CXVI.

Derhalven is het alderbest dat een Medicijn Daarom
in een twyfelagtige saak zijn oordeel opschort, moet men
of alleen maar twijfelagtig antwoord; dan daar niet
ligtvaardig en sonder eenige sekerheid of gis- ligt yts van
singe die op eenig fondament steunt, yts dier- vast stellen.
gelijks van sulke dingen te seggen, die dik-
wijls heel anders uitvallen, en van het gemee-
ne volk als dan uitgelaggen te werden voor een
suffert, die sijn kunst niet wel en verstaat, en
sig met praatjes behelpt.

CXVII.

Derhalven is'er een seer lange en wel op let- De uit-
tende ervaring van nooden om sekerlijk te be- komst van
palen of de quaal selver, ofte des selfs uitkomst de ziekten
(*b*), voornamentlijk in dese Landen, in wel- kan men in
ke dese Lan-
den niet
wel bepalen

(h) *Wel mag den Heer* Sylvius *seggen dat men geen sekere uitkomsten van de zieken en weet, ik weet niet wat men op de Academien de Studenten soo veel van de* dies critici *oft Oordeel-dagen wysmaakt die* Hippocrates *beschreven heeft, die men hier te Lande maar by hoy en by gras, gelijk men segt, waar neemt, en dan komt het selve nog niet op soo een gesette Hippocratise tijd. Maar men moet weten dat* Hippocrates *in een warmer Land, heeft gewoont, en een andere manier van genesen had, als wy, namelyk door den dieet oft levens-regel, die*

ke de goede Medicijns van praktijk meest door de veelheid overrompelt werden, en ten anderen dat de zieken niet genoeg gehoorsamen soo dat geen wonder is, dat die geduirig belemmerde Medicijns niet genoegsaam konnen letten, en by gevolg niet op alles nauw keurig letten om een naukeurige kenniſſe te krygen; men moet sig haasten om by meer zieken te gaan, om het winstjen, dat schraal genoeg van de zieken betaalt werd, te vermeerderen.

Maar

men de zieken voorschreef, item dat men sijn zieken beter onder dwang heeft konnen houden, vermids hy als een God ontsien wierd: welk gesag onse Medicyns niet en hebben, niet, om datse niet wyser zijn als Hippocrates, *maar om dat'er sommige onder loopen die de minste kenniſſe niet en hebben om te genesen, veel minder om yts in de Ziekten waar te nemen, want sy helpen de luiden met een praatjen, dat dikwijls heel anders uitvalt, als sy de luiden hadden wys gemaakt, soo dat de konst by't gemeen in kleinagting geraakt, en daarom moeten het goede Medicijns mede ontgelden.*

Sylvius *klaagt ook over het kleine winstjen dat'er overschiet, en seker hy heeft gelijk. Want soo als men hier t' Amsterdam betaald werd in't gemeen (weinige verstandige luiden uitgenomen) is te weinig, want doe ik onlangs in de Kraam van mijn Vrouw een Baker had, die kreeg voor drink-geld, gelijk men dat noemt, verscheidene twee schellingen. Is dan het loon van een Doctor niet meer als twee schellingen; en om wat reden moet een Advocaat ses schellingen hebbén, voor een consultatie, daar hy niet meer voor en doet als een Doctor?*

CXVII.

Maar het is geen wonder, dat als de zieken haar luſtjes willen boeten, en door hare valſche driften de levens-regel, die van een Medicijn is voor geſchreven, om verre ſtooten en niet in agt nemen, gelijk het behoort, waar door een Genees-heer in een goed oordeel te maken ook belet werd.

CXIX.

Dat elders beter kan geſchieden.

Maar in die Landen in welke de zieken haar ordinare dieet, of die voornamelijk van de Medicijns is voorgeſchreven, beter gade ſlaande, aldaar betaalt men een Medicijn veel honorabelder: en aldaar konnen deftige Medicijns die van goede geleertheid verſtand en oordeel zijn, een volkomender en ſekerder kenniſſe krygen, en van veele dingen ſekerder uitkomſte ſeggen, als, gelijk wy getoont hebben, dat in deſe Landen geſchied daar de konſt der Medicijne weinig geagt werd, zijnde van ſommige gering gemaakt.

CXX.

Maar om weder tot de verhandelinge van onſe vlekken te keeren, ſoo mein ik vaſt geſtelt te zijn door exempelen van ons aangehaalt, dat alle vlekken af hangen van een grooter oft kleinder bedervinge des huids.

CXXI.

Waar de bedervinge der deelen van afhangt

Maar dewijl (gelijkwe meermaals hebben geleerd; ons niet en dringt, om onſe meininge te veranderen) alle *bedervinge*, *'t zy van wat deelen des lighaams het zy*, *van innerlijke oorſaken komende of van een Loog-ſout*, *of van een Suur afkomſtig* is: ſoo moet men ſien van welk van beiden de vlekkken in de Pokken van afkomſtig zijn.

Der-

CXXII.

De vlekken komen niet van het Loog-fout

Derhalven kan men de oorſaak *niet op eenige Soute Loog ſchuiven*, om als ſy in puisjes of ſweertjes oft ſweer-gaten veranderen, niets en hebben dat na de verdervinge van eenig Loog ſout gelijkt; gelijk wy dat al boven hebben aangemerkt, wanneer wy over de Venus-ſweeren ſpraak hadden.

CXXIII.

Maar van een Suur.

Daar is dan derhalven overig, datwe *de oorſaak van de vlekken het Suur toe rekenen*, om dat de ſweeren die gemeenlijk na de puiſten volgen ſulx toegeſchreven werd, ſoo dat alles ſig van alle kanten hier aardig over een ſtemmen.

CXXIV.

Dat, indien de Venus-vlekken alleen van een Suur konnen af hangen en voort-gebragt werden, is men dan niet genoodſaakt deſe beſmettelijke Venus ziekte, mede van een Suur af te leiden? 't welk wy moeſten Proberen.

CXXV.

Bubones oft Klap-ooren

De negende plaats van de toevallen deſer quaal gelieten wy aan de *Bubones of Klap-ooren, die in de Lieſſen komen*, en dat wel in de ronde klieren. [*Glandulis Conglobatis.*]

CXXVI.

Zijn tweederlei.

Dewijl dan de *Klap-ooren ontſtekingen zijn, die in de voornoemde klieren komen*, werden ſy ſomtijds *quaadaardig* en ſomtijds *goedaardig* geſegt.

CXXVII.

De quaadaardige hoe veelderlei.

De *Bubones* die *quaadaardig* zijn, verdeelt men in *Peſtilentiale* en in *Venus-agtige-*

Van

CXXVIII.

Van de *Peſtilentiale* hebben wy in een ander Traktaat verhandelt : nu ſullen wy die van 't *Venus-ſpel* eens komen t'onderſoeken.

CXXIX.

In 't algemeen dan *noemt men quaad-aardige* om datſe *veel ſwaarder toevallen hebben, als men verwagten kon van een ſcherpigheid die alleen in het bloed was.* Watſe zijn.

Om niemand hier lang op te houden, moet men weten, *dat alle de quaad-aardigheid van een al te grooten ſcherpigheid afhangt*, en na de dubbelheid der ſcherpte *is'er ook tweederlei, een Loogagtig Sout* en een Suur: dewijl dan *deſe in de natuur zijn die een menſch ſchielijk van het leven berooven, daarom is ſy de waaragtige oorſaak van de quaadaardigheid.* Oorſaakder quaad-aardigheid.

CXXXI.

Want gelijk *de Soute ſcherpigheid het bloed ontdoet*, en deſelve (*i*) onbequaam maakt tot des ſelfs behoorlijke uitbreidinge, waar door ons levende vuur (*k*) in't herte uitgebluſt werd, en by gevolg in't ganſche ligbaam, en hier door d'Uitwerkinge van de Soute ſcherpigheid. En det Suure.

(i) *Indien het Loog-ſout het bloed ontdoet, dat is vloeybaar maakt, gelijk het doet, (namelijk ſoo den Heer* Sylvius *door een Loog-ſout of een* alcali fixum *of een* volatile *verſtaat, anders weet ik niet wat den ſelven daar mede meint) ſoo kan ik niet ſien wat ſchadelijkheid ſulx het bloed aandoet, want het bloed moet behoorlijk dun en vloeybaar zijn, ſal het bequaam zyn om om te loopen, en dewijl wy in het geſond bloed der dieren geen Suur en vinden, maar alleen een vlugge ſtoffe, ſoo kan het* alcali volatile *geenſins quaad doen.*

(k) *Wat den Heer* Sylvius *dog verſtaat door een*

door komt de dood soo schielijk (*l*) in *Pest-qualen*; alsoo *stremt het bloed door een Suur*, en maakt het selve ook onbequaam om sig behoorlijk uit te breiden, waar door ook ons levendig vuur werd uitgebluft, soo in het hert, als in 't gantsche lighaam, waar door schielijk de dood overvalt in een hart-vang [*Syncope*] moer-stikking [*Suffocatio Hypochondriaca*], schrik en groote vrees; welk senynig Suur sig ook in de *Venus-smet*, *Kanker*, *Scrophulen* oft *Klier-swellen en diergelijke* quaalen meer laat vinden.

CXXXII.

Welke quade ziekten zijn.

Dese ziekten werden quaadaardige genoemt, om datse in ons gansche lighaam oft eenig besonder deel een schielijke en seer groote veranderinge brengt.

CXXXIII.

Oorsprong en verscheidentheid der Klap-ooren

Gelijk dan; om weder tot ons voornemen te komen, de *Bubones* oft *Klap-ooren*, van een (*m*) bloed komen, dat in de ronde klieren stil staat *levendig vuur in het hert, en kan ik mede niet wel weten- want ik noit sulx in eenige herten bespeurt heb, ten waar hy daar de warmte door verstond, welke in het bloed is, die men dan eerder in de Longen behoorden te plaatsen, want aldaar werd het bloed eerst ontstoken en warm gemaakt.*

(l) *Ik geloof dat den Heer* Sylvius *een weinig het spoor is byster geweest, stellende de oorsaken der Pest in een Vlug-sout, gelijk als hy in sijn* L V I. *afdeilinge segt. Maar ik kan sulx niet sien nog merken, want die van de Pest sterven; sterven wel seker van een Suur, maar is te lang om hier aan te wysen.*

(m) *Dat dese geswellen uit bloed komen is niet*

ſtaat en een ontſtekinge krygt, en na dat daar een *ſcherpigheid* by gemengt is, het zy *Soute* oft *Suure*, ſoo toonen ſy haar beſondere quaadaardigheid.

CXXXIV.

Van een *Pituita* of ſlym, die by het bloed vermengt is, zijnde *Bubones* meerder na een *Oedema* gelijkenende: van gemeene *Gal* (n) hebbenſe meer gemeenſchap met een *Eryſipelas*, maar van een *Wrang-vogt* veel harder en als een (n) *Scirrhus*: *maar van een knagende ſcher-*

R

pigwel te gelooven, want de vogten der klieren zijn geen bloed, maar een vogt dat een Jeu is, helderder en klaarder als een bloed: ook indien het bloed al hier of daar ſtil ſtond, ſoude daar geen inflammatie maar eer een Sphacelus *oft verſtervinge dadelijk volgen. Siet wat ik elders daar van geſproken heb.*

(n) *Ik weet niet hoe mijn Heer* Sylvius *ſig nog ſoo ſeer kan laten verleiden, en ſeggen dat een geſwel van Gal quam: voor my ik heb noit nog met mijn oogen en nog veel minder met een Verre-kyker konnen ſien, dat de Gal ontſtekinge maakt, of dat 'er een bloed, of wrang vogt is; het is de oude Agtbaarheid nog te veel toegegeven, die ik niets ter waereld agt, als in het gene ſy de waarheid geſproken heeft en ons voordeelig kan zijn. Sekerlijk de geſwellen zijn maar verſtoppingen van de Jeu-Sappen oft Gyl-Sappen, die na dat ſe taye, lymagtige, Stuure, Wrange &c. deeltjes by ſig hebben, ook de geſwellen een weinig d'een van den anderen doen verſchelen; hier toe doen ook de deelen, zijnde het eene deel bloed-rijker, en by gevolg warmer, ſoo dat het eene veel eerder kan rijpen als het andere.*

(n) De Scirrhus *komt ook niet van de Wrange*

pigheid, wierde quaedaardige genoemt: welke ſcherpte niet ſelden getempert werd van het bloed ſelfs, als ook wel van de bygemengde ſlym, ſoo dat de quaadaardigheid en ſcherpigheid ſelden alleen van de *Bubones* oft Lies-geſwellen kan afgeleid werden: maar byna uit de andere toevallen, die ſig daar by vervoegen: en in *de Peſt* uit de *Peſt-kolen*, en *ſwarte vlekken*: maar in de *Venus ziekte* uit een *Saadloop*, *Kankeragtige geſwellen* (o) *aan de ſchamel-deelen* en diergelijke.

CXXXV.

De Lies-geſwellen oft *Bubones* dan alleen, dewijl ſe noit geen ſekere teikenen van de Pokken zijn, ſoo kan uit deſelve alleen des ſelfs weſentheid niet getrokken werden, maar uit meer andere toevallen, die daar by gevoegt zijn: ten zy dat ymand begeerde dat de Klapooren oft *Bubones Venerei* ſig in de langte van het dye-been niet uit en breideden, maar eerder dwers, en de plaatſing van de Saad-vaten

(p)

vogten die in het geſwel zijn, maar het is een geſwel, dat, het zy door Medicamenten, koude als anderſins of verſuimt of bedorven is. Want die vergiftige Suure en Wrange middelen die men pleeg Repellentia *te noemen, konden niet anders te wege brengen, als de geſtolde Sappen in de geſwellen meer en meer te ſtremmen, ſoo dat'er qualijk hoop was om ſe weder te regt te helpen, 't welk men* Scirrhus *en ſomtijds* Kanker, Gangræna *en* Sphacelus *noemde.*

(o) *Dog dit is geen regel, ten ware dat het uit een vuile byſlaap quam, maar het kan komen door een Suigſter, Dienſt-boden en andere die men in huis heeft, door Soenen en ſpeekſel van een beſmet-*

(p) volgde, gelijk ſommige leeren; maar ik mein dat die meer uit voor-oordeel ſpreken, als datſe ſulx uit een naukeurig onderſoek verſekeren; want ſe meinen dat'er in de Peſt andere klieren werden beledigt als in de Pokken, ten ſy het miſſchien gebeurde, dat, dewijl der veel klieren in de Lieſſen zijn, die klieren werden meeſt aangedaan in deſe beſmettelijke Venus-quaal, die de naaſte aan de Saad-vaten, bereidende geſegt, als ook aan de Saad-dragende zijn, na dat het fenijn door de ſelve opklimt, en voor een gedeelte het ganſche bloed, en voor een gedeelte de naaſt gelege deelen, en by gevolg de klieren ſig inboeſemt en beſmet.

CXXXVI.

Maar wat voor klieren nu in deſe *Venus quaal* beledigt werden, kan men niet ſekerlijk weten uit de Lies-geſwellen, die in de Pokken komen, als alleen maar de vermoeding en belydenis van het naderen by een Pokkige, of dat'er andere ſekere teikenen zijn van de Pokken, voornamelijk een *Virulente Gonorrhœa*, oft Kankeragtige ſweeren aan de ſchameldeelen.

CXXXVII.

Dewijl ik dan uit de Lies-geſwellen alleen niet ſekers van de ſaaken heb beraamt, ſoo

te in te ſwelgen &c. maar dan ſal daar niets aan de ſchamel-deelen ſig vertoonen.

(p) *Verſtaat door de Saad-vaten, des Balt-ader en Slag-ader, die men verkeerdelijk de naam van Saad-vaten pleeg te geven, om dat men meinde das het Saad daar in bereid wierd, maar das it vals.*

kan men nog niet sekers wegens de oorsaak uiten.

CXXXVIII.

De reden dan daar van, is, om dat de Liesgeswellen, selfs ook die van byslapen komen, altijd haar oorsprong van het bloed nemen, die de scherpigheid van het Venus-gift soodanig tempert, datse sig dan minder vertoont, de beledigde deelen minder knaagt en bederft, en ook minder bekend werd.

CXXXIX.

re. Van de aars Werten.

In de tiende Setel-stoel is het toeval deser quaal geseten, zijnde eenige *Werten* ott *Wratten*, *Condylomata* gesegt, soo aan de schamelheid der Vrouwen, als aars van beider geslagt, die weinig van andere Werten verschelen.

CXL.

Watse zijn.

Dese Werten zijn dan harde geswelletjes, welke weeragtig zijn, en meerder moyelijk als wel pynelijk.

CXLI.

Plaats.

Sy komen in het rimpelige vel, gelijk als den aars is en de Vrouwe scheede, als ook de voorhuid der Mannen: in welke sy wel gewoon zijn te komen, het zy door een ongeoorlooft Venus gebruik en wryvinge der deelen, of dat het geschiede van luiden die de Pokken hebben, of anders gesond zijn.

CXLII.

Sijn mede voorloopers der Pokken.

De Werten of Wratten dan, dewijlse de Pokken soo seer niet en volgen, als het al te veel gebruik van Venus en des-selfs misbruik, 't welk die gene gemeen is, welke de Pokken hebben; zijnde geen wonder soo het ook die ge-

gene bygevoegt werd, welke dikwijls met Pokkige te doen gehad hebben, en behalven de Werten oft *Condylomata*, ook andere toevallen van die voornoemde besmetting hebben,

CXLIII.

Dese Werten oft Wratten, dewijlse geen eige teikenen der Pokken zijn, als wel leerstukken van 't geduurige gebruik van Venus, soo konnen die yts sekers betuigen aangaande des selfs waare oorsaak: ook en is'er niets in om de natuur en wesentheid der Pokken klaarlijk te vertoogen. Sijn geen eige teikenen.

CXLIV.

En dit sal het ons geensins doen, dewijl wy uit de voornaamste teikenen der Pokken genoegsaam en overvloedig getoont hebben, datse alleenig kan voort komen uit een scherp Suur; 't welk wy nog staande houden, en *wy besluiten dat de Pokken van Suure vogten voort komen, en door sijn scherpigheid soo het bloed selfs, en de andere vogten die daar uit oorspronkelijk zijn, als ook het hair, klieren en alle klierige deelen, als ook de huid en beenen bederven en doorknaagt werden.* VVaar de Pokken van daan komen.

CXLV.

Dit fondament dan seer gelukkig gelegt zijnde, soo agten wy seer ordentlijk en ligt de redelijke en behoorlijke genesinge deser quaal te konnen aanvaarden, want tot nog toe heeft men na een regte genesinge maar als in den donker getast. Des selfs genesinge.

CXLVI.

De Medicamenten, waar door dese Venus quaal dagelijks genesen werd, bevestigt niet

weinig dat de oorſaak in een ſcherp Suur ſoude gelegen zijn.

CXLVII.

De voornaamſte middelen.

Om dit nu met weinig te toonen ſtaat 'er aan te merken, dat de voornaamſte middelen deſer quaal zijn of *Mercurialia* of uit *Gomagtige houten en Wortelen*, welke doen ſweeten.

CLXVIII.

Rauwe quik.

Het beſte dan en het veiligſte middel in de Pokken is de *onbereide Mercurius* met Verkens Reuſel en andere Salven en Olien gemengt, en van buiten geſmeert, voornamelijk aan de planten der voeten, en Palmen der handen, en ſommige andere gewrigten; alhoewel daar voorſigtigheid noodig is, wanneer men daar de rugge-graat mede ſtrykt; 't welk ik niet goed en keur, ten zy het aan andere gewrigten niet wel gelukken wil: en geen quyling volgt: want die door geweld te maken is niet altijd veilig.

En hoe die gebruikt werd.

CLIX.

Het eind is het quylen.

Het eind en het oogmerk deſer ſmeering is, dat men door de quik ſilver een quyling oft ſalivatie verwekt, door wiens toedoen te gelijk met een overvloedige ſlym het Venus-gift uit het ganſche lighaam werd uitgeſuivert, waar door ſekerlijk en ſeer gelukkig de geneſinge volvoert werd.

CL.

Mercurius Sublimatus en *Præcipitatus*.

Ten deſen einde werden dikwijls vele Medicamenten ingegeven, die ſoo van *Mercurius Sublimatus* als *Præcipitatus* gemaakt zijn, die niet alleen de vogten door het quylen, maar ook door het braken en van onderen uitdryven, als ook door piſſen en ſweeten.

In

CLI.

In welkers uitkiesinge en bereidinge voorsigtigheid van nooden is: op dat, als se door Suure geesten gesublimeert en geprecipiteert werd, men al te scherpe dingen gebruikt, maar datse behoorlijk getempert zijn. Moeten voorsigtig bereid worden.

CLII.

Maar laat ons dan niet sonder oorsaak de *onbereide quik-silver* prysen, met Verkens Reusel oft' andere Salven en Olien vermengt, en van buiten aan verscheide gewrigten gevreven, dewijlse in het ganssche lighaam alle de slym los maakt, soo komt se tot alle op een getaste klieren als die van het *Pancreas*, en maken dan een quyling, en dan wel een braken, walging, of een buik-vloed. De kragten van de onbereide quik.

CLIII.

Dewijl nu de Suure geest die in ons lighaam is sig met de slym vermengt en vereenigt, soo werdse ook te gelijk met deselve uitgeledigt en uit het lighaam geboent waar door te gelijk de Pokken genesen werden. De Suure geest werd met de slym uitgeloost.

CLIV.

Behalven nu de slym die in het menschelijke lighaam is, soo is'er misschien *niets* buiten deselve, met welke *ligter* en met sijn volkomene kragten de *Suure geest* mengen kan als de *quik-silver* selve. De quik-silver vermengt sig met de Suure geest.

CLV.

En het is geen wonder, dat by de *slym* eensdeels *natuurlyker wyse de Suure geest by gemengt werde*, om des selfs constitutie; anderdeels *tegen natuurlijk*, soo dikwijls sy overvloedig in ons lighaam is, soo vermengt daar dese De Suure geest vermengt met de slym.

Suure geeſt veel meerder en ligter onder. (q)

Ook en iſt geen wonder, ſoo daar *die ſelve Suure geeſt natuurlijk of tegen natuurlijk onder de ſlym vermengt zijnde, de quik-ſilver mede ligtelijk onder deſe ſlym vermengt*, op welke de Suure geeſt terſtond ſijn kragten aanſpant, en met deſelve vermengende, daar mede vereenigt.

CLVII.

Om deſe reden, mein ik, dat de quik-ſilver

(q) *In de geſonde ſtand onſer Sappen, die* Sylvius *natuurlijk noemt, moet'er geen ſlym in ons lighaam zijn, ten ware by door ſlym, onſe Feu-ſappen verſtond. Ook moet'er geen Suur by gemengt zijn, want dat doet de Feu-ſappen ſtollen.* Sylvius *noemt dit Suur een geeſt niet wetende waarom; want ſoo men eenig Suur geeſt noemt, is het gediſtilleert, en dan is het nog geeſt; want een geeſt is eigentlijk een vogt ſeer ſubtyl en fijn van deelen, beſtaande meeſt uit eenige korte Oliagtige en Soute deeltjes, gelijk als een* Alcohol Vini: *maar het Suur en al het gene men by toelatinge Suure geeſten noemt, zijn lange en ſtyve deeltjes, die veel ſwaarder zijn, en daarom werden ſy uit de lighamen door een veel grooter drang van vuur uit gedrongen; daar de eigentlijke geeſten ſeer ligt uit vliegen. In de ongeſonde ſtand, of ſoo* Sylvius *dat noemt tegen natuurlijk, is'er altijd veel ſlyms genoeg in het lighaam, in welke veele Suure punten zijnde, de quik-ſilver daar mede verſadigt werd; wiens deeltjes ſoodanig geſtelt zijn, datſe het Suur 't welk haar ontmoet, ligtelijk na haar nemen, en daar van verſadigt zijnde, als een corroſijf werden, daarom valt het quylen vry wat moeylijk. De quik-ſilver is rond en vol gaatjes, in welke de Suure punten ſteken, en rontom ſcherp werden als een ongebolſterde Caſtanje.*

ver bequaam is deſe beſmettelijke ziekte te geneſen.

CLVIII.

Deſe quik-ſilver bevordert het quylen, om datſe ſig met het ſlymige deel des bloeds vermengt, dat is, met de ſtoffe des ſpeekſels, die dan te gelijk met het ſpeekſel klieren afſcheid, ja is ſelfs oorſaak dat het quylen overvloediger is, dat is, het is de oorſaak van een quyling (r). Waarom de quik-ſilver doet quylen.

CLIX.

Soo dikwijls als'er dan nu door het toedoen van de quik-ſilver een diergelijke ſcheidinge van ſlymige vogten in de klieren van het *Pancreas* geſchied is'er een meerdere en overvloediger ſcheidinge van een ſlymig Sap uit het *Pancreas*, waar door niet alleen walgen en braken ontſtaat, maar daar volgt dikwijls wel een heftige en gevaarlijke buik-vloed. (s) Hoe de ſelve walgen, braken en buikloop verwekt.

(r) *Dat de quik ſilver in het ſpeek ſel ſig vermengt kan geen ſlym genoemt werden, want het ſpeek ſel geſond zijnde is geenſins ſlymig, maar wel als'er door een verdikkinge der vogten yts aan ſcheelt. Daar en boven vermengt ſy ſig daar mede, om dat in het ſpeekſel deeltjes zijn van allerlei figuur, en daar by ſeer veel Suur, 't welk blykt als men daar kreefts-oogen by doet ſoo ſal die giſten, de quik ſilver daar dan verſcheide Suure deeltjes ontmoetende, werd ſcherp, als geſegt is: deſe ſcherpigheid dan de ſpeekſel kliertjes en des ſelfs pypjes tot convulſie aanporrende, is oorſaak, datſe ſig meerder toe trekken, en een overvloediger vogt uit laten ſyperen.*

(s) *Dit geſchied om dat de vogten van het ſpeekſel Maag en Darm-ſappen, als ook die des* Pancreas *ſeer groote gemeenſchap hebben ontrent de ſtoffe, 't welk mede blykt uit die gene, welke de ſprouw*

CLX.

De kragten van den Sublimaat en Precipitaat.

't Gunt ik nu van de onbereide quik-silver gesegt heb, dat moet mede op de *Precipitaat* en *Sublimatum dulce* toegepast werden, ja selfs ook de *corrosive*: want het gene de onbereide quik silver uitwerkt, met het Suur na de speeksel klieren (t) toe te dryven, dat selfde doet ook de quik die door de Suure geesten oft geprecipiteert, ofte gesublimeert is.

CLXI.

Hoe sy werken.

Want de Suure geesten in de quik-silver geconcenteert (v) zijnde, maken soodanigen effer-

hebben, want als de mond de sprouw heeft, lyden ook de Maag en Darm kliertjes d'eigenste quaal, ja selfs de Slok-darm en Gorgel-pyp. De scherpigheid nu overal de Maag en Darmen prikkelende, ist geen wonder dat'er braken, walgen en buik loop ontstaat, want die gemeenlijk door sulke middelen, die scherp zijn, ontstaan.

(t) *Eigentlijk is de quik wel de oorsaak dat het Suur in de speeksel-klieren komt, om dat het de quaam is het selve in sig te nemen, of liever dat het Suur gemakkelijk met sijn punten, door het aanvlieten der Sappen, in de quik-silver vast geraakt. Maar de quik is geensins een oorsaak dat het Suur werd voortgedreven, maar dese oorsaak is voor eerst de drift der Sappen, die soo het een als het andere met sig sleept van het gene los is. Ten anderen, is de quik d'oorsaak dat de versloppinge die het Suur maakte, los geraakte, want de sparren en dwersbalken weg genomen zijnde, welke de takagtige deeljes en veel meer andere beletteden een vryen door gang te hebben, zijn nu van de quik-silver opgeslokt.*

(v) *Met het woort concentreren verstaat den Au-*

efferveſcentie (x) in de dunne darm met de Gal (y) en de ſlym, uit welke of een walginge en brakinge, of een buikloop, of beide te gelijk voort brengen.

Want theur, *dat als een* alcali *en een* acidum *by malkanderen gegoten zijnde, malkanderen ſoo hebben verſadigt dat'er geen beweginge van beide meer geſchied, ſoo dat het eene het andere heeft overwonnen, en ſulke ſtoffe is de* Tartarus Vitriolatus, *in welke het Suur het* alcali, *nog het* alcali *het Suur vermeeſteren kan.*

(x) *Ik mein niet dat hier ſoodanigen giſtinge ontſtaat, alhoewel ik niet ontkenne dat met een Suur en quik-ſilver een efferveſcentie ontſtaat.*

En ten anderen, *is geen efferveſcentie oorſaak van braken, want dan moeſt Staal, Kreeft-oogen en Korallen mede braken &c. doen verwekken, dat immers niet geſchied.*

Ten derden, *ſal geen rauwe quik-ſilver in de Maag braken verwekken, ten zy ſy eerſt in het bloed geweeſt is, en vol Suur verſadigt is, of dat een quik-ſilver met Suur bereid gelijk de Sublimaat,* turbith minerale, *roode Precipitaat, en diergelijke in de Maag en Darmen door hare ſcherpte een prikkelinge maken, en alſoo het braken verwekken.*

(y) *Ook en ſal de quik-ſilver met geen Gal en alſoo weinig met een ſlym efferveſceren: want de quik werkende byna als een* alcali *ſal met geen* alcali volatile *van de Gal konnen werken en een efferveſcentie maken: veel minder nog met een ſlym, zijnde een ſtoffe die te veel in een gewart en aan een geperſt werd, zijnde onbequaam om te efferveſceren, want tot een efferveſcentie is een ruim vogt van nooden, op dat de deeltjes konnen uit breiden.*

CLXII.

Want diergelijke efferveſcentie was'er noodig; welke de vogten die daar vloeyden ontſtelde, deed woeden, en de darmen met de Maag tot uitdryvinge aan porden. (z)

CLXIII.

Tot welke efferveſcentie altijd Suure vogten vereiſt werden, 't zy datſe in ons lighaam zijn en tot in de darmen gebragt, of van buiten ingenomen. (a)

CLXIV.

Welke *Mercurialia* meerder doen quylen, en welke meer doen braken en buik-loop maken.

Om nu een quyling te verwekken zijn de Mercuriale middelen de beſte, welke het minſte Suur in ſig hebben; want die braken en buikloop verwekken, hebben een overvloediger en ſcherper Suure geeſt by ſig. (b)

CLXV.

Hier uit volgt dat de corroſive *Mercurius Sublimatus*

(z) *Behoudens de eer van mijn Heer* Sylvius, *die een deftigen grond-ſlag in de Medicijne geleid heeft, dog egter niet ſonder dwalinge is geweeſt, meinik, dat in die opinie ſeer bedrogen is geweeſt, van dat'er ſulke groote woedende efferveſcentien zouden in ons lighaam geſchieden, want ons lighaam moeſt dan menigmaals ſchielijk opgeſpannen en opgeblaſen werden, en winden gelaten, dit ſoo hart klinken als een Moſquet ſchoot. Daarom iſt beſt de oorſaak, als boven gemelt is, een prikkelinge toe te ſchryven.*

(a) *Maar dit Suur is geen Gal nog ſlym, gelijk den Autheur terſtond ſtelde.*

(b) *Dit is waar, want als de quik met Suur reeds vervult is, kan die met ſoo veel Suur in het lighaam niet verſadigt werden, als wanneer die geen of weinig heeft.*

blimatus, nauwlijks tot een grein in gegeven zijnde, seer heftig doet braken (c) en een buik-loop verwekken: maar de *soete Mercurius*, die uit de corrosijve met rouwe quik daar by gemengt zijnde, bereid werd, kan men veilig tot dertig en meer greinen innemen, makende alleenig dikwijls een weeke buik, en seer selden een quyling. (d).

CLXVI.

De quyling geschied alderbest met *Mercurius Præcipitatus*, welke niet al te seer gefixeert is, op dat de vrye kragt van de quik-silver sig makkelijker onder de slym, die in ons lighaam overvloedig is, mag uitbreiden. De quyling geschied alderbest door *Mercurius Præcipitatus*.

CLXVII.

Derhalven vermengt de *Mercurius Præcipitatus* ofte *sublimatus*, door sijn Suure geest, die daar mede vermengt is, veel gemakkelijker onder de slym, het welke by beurten op verscheide tyden in een genoegsame quantiteit (e) in

(c) *Soo spreekt hy dan sijn selven tegen, want dese Sublimaat kan geen effervescentie maken, dewijl hy reeds met seer veel Suurs vervult is, en daarom is het best de oorsaak van het braken des selfs prikkelende toe te schryven.*

(d) *Dat de* Mercurius dulcis *niet wel een quyling verwekt, is om dat des selfs deeltjes niet los genoeg raken, en te grof zyn om met de vogten in het bloed te geraken. Ten anderen zijn de Suure deelen des souts stomp gemaakt, soo dat se de darmen weinig prikkelen, en by gevolg maar een sagten afgang verwekken, ja somtijds geen, ten zy se met eenige andere Purgeer-middelen werd aangeset.*

(e) *Dit geschied in geen groote menigte te gelijk: want de veranderinge soude al te schielijk vallen,*

in gegeven, de bedorvene ſlym, die ons lighaam is, na de ſpeekſel-klieren en *Pancreas* toe drijft, en na buiten toe brengt, waar door de Pokken allenxkens geneſen werden.

CLXVIII.

Derhalven is de quik dienſtig ten opſigt van de Suure en ſcherpe geeſt, die der in deſe beſmettelijke Pokken ſondigt; ook is het blykbaar dat deſe quaal, door de gelukkige geneſinge van het quik-ſilver, uit een Suur ontſtaat.

CLXIX.

De Gommen, Baſten, Houten; wortels, op wat wyſe ſy middelen in de Pokken zijn.

Dat'er ook een Suure geeſt oorſaak *der Pokken* is, *word blykbaar door de houten, Baſten, Wortels, Gommen.*

CLXX.

Want de Gom is ſoo vol van een vlugſout, en Aromatike Olie, door welke dan, als deſe Pokken geneſen werden, ſoo geſchied dat, voor ſoo veel die ſijn tegen partye vind, welke ſy verbetert en herſtelt.

CLXXI.

De *Suure geeſt is dan de tegenparty van een vlugſout en Aromatike* Olie, wanneerſe door een buiten-matige ſcherpte pecceert. (f)

De-

daarom iſt noodig by beurten maar weinig te gelijk, 't ſy met Purgeer-middelen, oft ſweet-middelen in te geven, op dat het quylen wat langſaam toe gaat. De *Sublimaat in deſe gelegentheid met* Oleum Tartari per deliquium facti *geprecipiteert is niet vreemt, als ook de* Precipitatum album, Cinabaris, *&c.*

(f) *Daar is niets dat een grooter party is als een* alcali, *'t zy vaſt oft vlug met een* acidum,

CLXXII.

Dewijl het dan zeker is dat deſe Venus-quaal van een vlug-ſout en Aromatike Olie geneſen werd, ſoo is het blijkbaar dat die van een ſcherp Suur afkomſtig is, 't welk mijn pligt was te bewyſen (*f*).

CLXXIII.

Om dan eindelijk te beſluiten, ſoo mein ik dan volkomentlijk genoeg getoont te hebben, ſoo uit de meeſte en voornaamſte *toevallen* deſer beſmettelijke Venus-quaal, als uit de voornaamſte *Medicamenten* die deſelve ſekerlijk

De geneſinge der Pokken is tweederlei.

want uit deſe beide geſchied een efferveſcentie, dat is, de Suure en ſtekende punten botſen, op en neder op de platte plaatjes van het alcali, *ſoo lange tot datſe des ſelfs pypjes hebben verſtopt en gelijk als vereenigt ſonder beweginge ſtil leggen, en dan is de efferveſcentie gedaan: terwijl dit dan geſchied, werd door de heftige en veelvuldige beweginge belet dat de Hemels bolletjes ſig niet in des ſelfs pypjes konnen in boeſemen, maar werden daar buiten gehouden, ſoo dat'er een fijnder ſtoffe moet door vloeyen, 't welk het Hemels vuur is, en daarom geſchied daar dikwyls een vlam. Ook ſullen deſe twee met malkanderen noit efferveſceren, ten zy daar eenig vogt is, het zy by het een of by het ander, of by beide, het welke klaar blykt uit de Kalk, wiens* acidum *en* alcali *niet eerder efferveſceren, als dat'er water tuſſen beiden komt.*

(f) *In mijn Inſtitutie heb ik voor de eerſte maal getoont, dat al de ziekten die uit de Sappen en het bloed voort komen, alleen haar oorſprong nemen uit verdikte Sappen, welke tweederlei zijn of ſlymig, welke meeſt uit koude en te weinig oefeninge voort komt; of uit een ſtremmelig bloed, 't welk uit het*

kerlijk en veilig geneſen, dat de *oorſaak deſer ziekte in een ſcherp Suur* beſtaat: nu is het naaſte datwe desſelfs *geneſinge ſoo die de algemeene, als die yder toeval in't byſonder aangaat, behoorlijk voorſtellen.*

CLXXXIV.

In welke de algemeene geneesing ſtaat.

Soo ſeg ik dan dat de algemeene geneſinge, in een *ſuiveringe* van het bedorve *bloed* in deſe quaal beſtaat.

CLXXV.

Als ook de beſondere.

Maar door de *beſondere geneſinge* verſta ik die, welke op elk *toeval* in 't *byſonder* ziet; namelijk de *Virulente Gonorrhœa, Puiſten, Sweeren, Door-etingen van Beenen en diergelijke.*

CLXXVI.

Waarom ſy ſoo genoemt werden.

Die *geneſinge*, welke het bloed ſuivert, noem ik daarom *algemeene, om dat alle de deelen ſoo de vaſte als de vogtige uit het bloed haar voedſel* hebben; want als het bloed beledigt en bedorven is, ſoo gebeurt het dat de meeſte deelen, ſoo niet alle, daar een (g) merkelijke ſchade uit behalen; en, dewijl ſulx in de Pokken gebeurt, is't regt en billijk van een algemeene ſuivering des bloeds gewag te maken, want daar in beſtaat des ſelfs behoorlijke geneſinge.

Na

Suur verdikt werd: welkers geneſingen alle afhangen van dingen die of het ſlijm beweeglijk maken, of het Suur temperen en uit het lighaam brengen. Men kan daar van in't breede na ſien.

(g) *Welſekerlijk werden alle deelen beledigt, maar men werd het aan d'een meer gewaar als aan d'andere, om dat de ſondigende ſtoffe, beter deſe als gene pypjes kan verſtoppen, en daarom voelt men dat het eene lid eerder ſijn bedieninge quyt raakt als d'ander.*

CLXXVI.

Na datwe overvloedig genoeg getoont hebben dat het fenijn van de Pokken in een Suure geeſt beſtaat, dat is, een Suur dat ſcherp is, zijnde onder het bloed gemengt, deſelve niet minder als eenige andere vogten die daar uit voortkomen, beſmettende: ſoo iſt dan blykelijk, dat de *ganſche geneſinge in't algemeen van de Pokken* te ſoeken en te ſtellen is, *in de verbeteringe van de Suure en ſcherpe geeſt*, en, dewijl die *ganſchelijk tegens de natuur is*, nog *diergelijk in een menſch vereiſt wert*, *voor ſoo veel* die niet kan verbetert nog herſtelt werden, die *buiten het lighaam dryven en uitwerpen*.

In welke de algemeene geneſinge beſtaat.

CLXXVIII.

De *algemeene geneſinge dan*, *van de Venusſmet*, werd *tweeſins* volvoert, namelijk door *verbeteringe en temperinge van die ſcherpe Suure geeſt*; ende *des ſelfs uitdryvinge door behoorlijke wegen*.

Dit geſchied tweeſins.

CLXXIX.

Wat nu aangaat de *verbeteringe en herſtellinge van deſe Suure ſcherpe geeſt*; geſchied die door allerlei middelen welke de *Suure ſcherpigheid benemen*, ſoo door *enkele* dingen, als die door verſcheidene te *ſamen gevoegt* zijn.

Verbeteringe van de Suure ſcherpe geeſt.

CLXXX.

't Is meer als eenmaals, datwe geleert hebben, welke onder de *enkelſte dingen* zijn, die een Suure ſcherpigheid gewoon zijn te bemasigen en te temperen, ik heb daar *voor eerſt* onder gerekent de *Spirituoſa Volatilia*, *Spiritus Vini*, *Frumenti*, en meer andere die uit de gemengelde lighamen, na een behoorlijke

1. Zijn de *Spirituoſa Volatilia* goed.

fermentatie daar uit gedistilleert werden (*h*).

CLXXXI.

2. Vette en Oliagtige. Ten *tweeden*, alle *Oliagtige* en *Vette* dingen, als ook de *Olien uit vrugten*, namelijk *Olie van Oliven*, of uit *Saden* en *Neuten*, te weten *Lynsaad*, *Raap-saad*, *Okkernoten*, *soete en bittere Amandelen*, en diergelijke uitgeperst; ook de *verscheide vettigheden van* verscheide *Dieren* en diergelijke.

CLXXXII.

3. Vaste Loog-souten. Ten *derden*, *de vaste Loog-souten*, die uit de *Assche* meest van *verbrande kruiden* getrokken werden. (*i*)

CLXXXIII.

By de welke soo ymand ten *vierden* de *waterige* wilde byvoegen, soo sal ik daar niet veel tegens te seggen hebben, maar vertoonen, dat hy behoorlijk overwege, dat de *waterige dingen wel soo seer niet temperen, als de Suure geest los maken*, het zy dan op wat naam dat sy helpen, wanneerse gevoeglijk by de dry voornoemde konnen gevoegt werden, welke de kragt des Suurs breken, heeft mense niet agter te laten. (*k*)

By

(h) *Hier onder kan men rekenen alle Brandewijnen met eenige Aromatike dingen gedistilleert.*

(i) *Als daar is het* Sal Tartari, Absinthii, Cardui Benedicti, Ligni Sancti, *&c.*

(k) *Onder de waterige mogt men de Thee wel de voornaamste rang geven, welke warm gedronken niet alleen de Medicamenten smelten, maar ook het bloed en al wat vogten in het lighaam zijn, verdunnen, en het Suur door de warmte doen uitwasemen: ten* anderen *de deeltjes van het Suur en Sour*

CLXXXIV.

By aldien men ook deſe middelen vermengt en te ſamen voegt, ſullen ſy veel gelukkiger en liefelijker de ſchadelijkheid van het Suur beoorlogen: onder die welke *meeſt te ſamen geſtelt* zijn, ſtelt men voor eerſt de *Salia Volatilia*, uit een *vaſt Loog-ſout*, en een *vlugge geeſt*, welke of door *natuur* of door *konſt* te ſaam gevoegt zijn, gelijk als daar zijn het *Sal Volatile Cornu Cervi*, *Vrinæ*, van welkers ſoort ook is de *Spiritus ſalis Armoniaci*, *ſal Tartari Volatile* en diergelijke. (l)

Te ſaam geſtelde middelen.

uit een vaſt Loog-ſout en vlugge geeſt.

CLXXXV.

Ten tweeden werden hier toe gebragt alle de *Olea Aromatica*, die uit een *Loog-ſout dat vlug is*, *geboren werden*: gelijk als daar zijn de *Oleum ſuccini*, *Cornu cervi*; *Aniſi*, *Cinamomi*, *Macis*, *Garyophyllorum*, *Majoranæ*, *Roriſmarini*, &c. *Galbani*, *Myrrhæ*, *Maſtaiches*, &c. (m).

2. Uit een Loog ſout en Olie.

CLXXXVI.

Ten derden, behooren hier ook de *Tincture Aromaticæ*, voornamelijk die *uit de deelen der*

3. *Tincturæ Aromaticæ.*

Plan-

omſlingeren ſy gelijk als een Aal, ſoo datſe ſoo veel quaad in het lighaam niet uit rigten. En ten derden, glibberen deſe Soute en Suure deeltjes te gelijk door de Nieren met de piſſe af. Hier toe refereren wy alle de Pok-dranken, welke met water gekookt zijn.

(l) *Hier toe kan men nog doen het* Sal Volatile ex Cornibus, Dentibus, Ebore, Oſſibus, Flores ſalis Armoniaci, *en alle andere dingen in welke een vlug-ſout is.*

(m) *Hier toe behoort ook het* Sal Volatile Oleoſum Sylvii.

Planten die ſpeceryagtig zijn, door een *Spiritus Vini* werden uit getrokken, het zy dat het alleen geſchied door een *weikinge* of door *kokinge*, of dat'er een *diſtillatie* by komt, in welke d'aldervlugſte deelen alleen door een geeſt van Wijn overvliegen en ontfangen werden. Deſe zijn de *Tinctura Cinamomi*, *Aqua Theriacalis*, *Vitæ Mathioli* en diergelijke meer.

CLXXXVII.

4. Aromatike kookſels

Hier toe behooren nog de *Aromatyke kookſels* en *aſſiedſels*, uit de *Aromatike deelen der Planten met water*, of ſomtijds met *Bier* oft *Wijn bereid*. Welke wy gemeenlijk in de geneſinge van de Venus-ſmet gebruiken.

CLXXXVIII.

Aromatike deelen der Planten.

In alle de deelen van de Planten zijn Aromatyke ſtoffen, ſoo dat'er geen zijn in de Planten, diewe niet hier of daar in bemerken Aromatijk te zijn, namelijk de *Wortelen*, *Houten*, *Stammen*, *Bladen*, *Bloemen*, *Vrugten*, *Saden*, *Gommen*, en ſoo der eenige meer zijn.

CLXXXIX.

Welke ſoo genoemt werden.

De *Aromatike deelen der Planten* noemen wy, welke een *ſcherpe ſmaak* hebben, en dikwijls een *ſcherpe reuk*, voornamelijk als men ſe ontſteekt en gebrant werden: want daar zijn ſommige, die niet eerder hare Aromatike reuk en ſmaak te kennen geven, dan datſe gebrand werden, want alſoo is in ſoort de *Cornu cervi* onſmakelijk en ſonder reuk, ten zy men door te vylen en ſchaven des ſelfs ſcherpe reuk openbaar maakt, of door het vuur de Aromatike reuk en ſmaak, die eerſt ſoo verborgen was, aan den dag gebragt werd.

Ten

CXC

Ten vijfden, kan men tot de gecompo- 5. De Zeep.
neerde Medicamenten, die een Suure geeft temperen ook allerlei *Zeep* brengen, zijnde uit een *Loog die in water gesmolten is, en door een lange kokinge met Vet oft Olie bereid*; welke stoffe beide de Suure vogten konnen ten onder brengen, en wonderlijk temperen, voornamelijk soo die met andere vogten bequamelijk werd vereenigt, te weten met *Melk* of andere.

CXCI.

Onder de Medicamenten die het Suur van 6. Emulsien
de Pokken genesen en temperen, rekenen wy ook de *Emulsien (n) uit water met het Oliagtige en het smeltbaarste deel der Saden gemaakt.*

CXCII.

Van alle de gemeenste dingen welke men Welke de gebruikelijkste afsiedsels zijn.
om de Pokken te genesen in't werk stelt, sijn wel de gebruikelijkste die men uit de beide *Wortels en soo veel Houten* kookt, namelijk de *Wortelen van China* en *Salsaparilla*, als ook het *Lignum Guajacum* en *Sassaphras*. Dewelke men soo om de smaak, als om verscheide toevallen te beteren, meerder of minder by doet, (o)

(n) *Dese zijn van geen groote nut; het* Chocolate *drinken soude dan beter zijn, want de* Cacoa *heeft veel Oliagtige deeltjes, en de rest bestaat veel uit Aromatike dingen.*

(o) *Sommige zijn van gevoelen dat de* Radices Pappæ *soo veel doen konnen als de* Salsaparillæ, *welkik in verscheide gelegentheden wel ondervonden heb. Men kan nog vorscheide andere middelen hier by doen, als de* Cortices Guajaci, Lignum Buxinum, Quernum, Rad. Petasitidis *en*

CXCIII.

By ons zijn mede Planten die de Pokken genesen.

Alhoewel wy het *Viertal* van deſe gewaſſen gewoon zijn voor te ſchryven, ſoo zijnder egter eenige by ons, namelijk *Wortelen*, *Houten* en *Baſten*, die het ſelve alſoo *kragtig*, *ligt*, *veilig* en *vermakelyk* konnen verrigten, als deſe vreemde middelen, die meeſt van haar kragten berooft zijn en onnut. Deſe welke in ons Land groeyen, zijn de *Radices Smilacis Aſperæ* (p), *Petaſitidis* &c. *Radices*, *Cortices* en het *Lignum Juniperi*, als ook des ſelfs Beſſen, Eiken-hout en diergelijke meer.

CXCIV.

Dat men die niet verſuimen moet.

Gelijk als men de vreemde dingen niet en hoeft te ſmaden, alſoo behoeft men de onſe, die in ons Land groeyen, niet te verwerpen, welke om datſe in onſe Landen zijn gegroeit, ſoo hebben ſy meerder gemeenſchap met onſe lig-

diergelijke. *Ik agt dat het alleen onſe nalatigheid is, dat we niet en onderſoeken 't geene in ons Land waſt, en meine dat daar alſulke goede dingen ſouden konnen gevonden werden, als in Indien. Want als de* China *hier komt is ſe oud en vermolmt, welkers worm-gaten van de Droogiſten werden toegeſmeert en de Wortels voor deugtſame verkogt. De houten zijn voor ſommige vry wat heet en leelijk te drinken.*

(p) *Den Heer* Sylvius *is hier van de weg, want de ſiekende winde waſt in* Italien, Languedok, Spanjen, Africa; *ſoo datſe hier niet te vinden zijn dan by de Liefhebbers, die ſe nog in Potten Planten en bewaren. Voor my, ik hebſe noit in Nederland in 't wild ſien waſſen, alhoewel ik veel moeyte gedaan heb tot de kruid-kenning, en die in verſcheide Landen op te ſpeuren.*

lighamen, ja men merkt dat sy ligter en kragtiger in ons werken, als de vreemde gewassen. (q)

CXCV.

Het was derhalven te wenschen, dat voornamelijk die Medicijns de Medicamenten gebruikten, die by ons gegroeit zijn, die deselve bereiden en hare zieken die selver ingeven: want de andere die hare voorschriften na den Apotheek toe stuuren, schijnen vermaak te hebben in een konste, en aansien van een gemeinde geleertheid, voornamelijk ontrent

Welke Medicijns men voor andere moet gebruiken.

(q) *Hier van heb ik agter de eerste en twede druk van mijn practijk een gantsche Apotheek gestoffeert, met Inlandsche middelen, die ik maar ter vlug uit mijn hooft heb gedicteert, gevende na de oude mode maar een staaltjen van het gene men wel soude konnen uitrigten. En meine dat alles wel succederen sou. Want het gene tot een gantsche Apotheek vereist werd zijn de volgende: namelijk* Purgantia, Vomitum concitantia, Sudorifera, Diuretica, Opiata, en Temperantia, *welke middelen alle in een seer grooten overvloed in ons Land zijn, en men is soo lange genoodzaakt tot deselve zijn toevlugt te nemen, tot dat men betere middelen uit andere Landen kan krijgen: want we souden de uitlandsche speceryen wel konnen missen, maar dewijl men se hier seer goed kan hebben, ja beter en aangenamer als die hier te lande groeyen, so heeft men die uit geen Religie te veroordeelen: Want God heeft begeert, dat het eene Land yets hebben en voortbrengen sou, dat het andere niet en heeft, om dat de onderlinge vriendschap daar door soude onderhouden werden, anders souden de menschen te seer van malkanderen vervreemden.*

de menigvuldigheid van vreemde dingen. (r)

CXCVI.

Welke Medicijns men segt dat geleerder syn.

Sekerlijk hy werd geleerder by het volk geagt, en van de gierige Apothekers en eigen gewin soekende, sijn eigen intrest meer soekende als die der zieken, voor een groot Medicijn geagt, welke lange voor-schriften van vreemde en voornamelijk duure Medicamenten voorschrijven: alsoo wil de waereld bedrogen zijn.

CXCVII.

Maar laten we wederom tot ons oogmerk komen; de Medicamenten dan, welke het Suure vogt, dat in de Pokken sondigt, veranderen konnen; daar van zijn de gebruikelijkste, gelijk als gesegt is, de Woitelen soo van

(r) *Dat dese Messieurs nog verstand hadden van de vreemde dingen, maar zijn menigmaals alsoo blind daarin, als een kind dat nog* A *nog* B *weet. Want doe ik Apothekers jongen was, doe gebeurde het dat seker voornaam Doctor, die nu nog by sijn Creaturen voor een der voornaamste deser Stad ageert, vroeg my of ik* Radices Chinæ *snee, en gaf hem tot antwoord, dat het* Radices Asparagi *waren; denkende doe by mijn selven, dat veele Doctoren geen goede en ware Geneesmeesters konden zijn, indien se niet een bondige kennisse van de kruiden hebben. En om sulx te verbeteren heb ik vier jaren lang by de Pharmacie en Chirurgie mijn selven geoefent. Op de Academie was ik geduurig in de* Anatomie, Chemie, Botanica, *en heb getragt in yder stuk van de Medicijne een grondige kennisse te hebben, tot spyt van sommige Ezels, die haar schamen in ons en onser geselschappen van de geneeskunde te spreken.*

van China, als Salsa Parilla; item het Hout soo van *Guajacum* als van Sassaphras, de welke men alderbest in form van een assiedsel kan gebruiken. (s)

CXCVIII.

De Wortelen zijn veel swakker om het Suure vogt te temperen, als wel dat Hout. (t)

De Houten zijn beter als de Wortels. Reden.

CXCIX.

Daar en boven die Houten, welke *slymige vogten* (by welke sig terstond het *Venus-gift*, zijnde een seer scherp suur daar by vermengt en inboesemt, als ook het *selve vermeerdert en slymiger maakt*) tot nog toe kragtig hebben verbetert, soo dat daar door de Venus-quaal verbetert genesen is: want de dagelijkse ervaring leert ons, *dat de Pokkige luiden seer traag en moeyelijk genesen werden, in welke een seer slymige en tay vogt de heerschappye heeft*, zijnde bekend onder den naam van een *melancholijk Sap*.

CC.

Dewijl het gebruik dan van de voornoemde Wortels en Houten nuttig en goed is om de Venus-smet te genesen, zy het verre van daan,

De hierlandse gewassen behoeven voor de vreemde niet te wyken.

(s) *Men soude anders om kort te gaan extracten konnen maken, en drinken daar soo veel heete Thee water op, tot dat het Medicament behoorlijk kan vloeybaar werden, en door het gantsche lighaam heen loopen: voornamelijk kan dit uit de Guajacum geschieden, en uit des selfs basten, welker fijne deeltjes minder vervliegen als die van de Sassapbras. Anders als de China en Salsa Parilla gekookt werden in* Aqua Pluviali, *met een weinig Glycyrrhiza, soo smaakt het al soo lekker als Bier.*

(t) *Want daar zijn meer refineuse en werksame deeltjes in het Hout als in de Wortelen.*

dat ik de jonge Medicijns daar van wil af trekken, alhoewel ik voor vaſt houde, dat onſe Houten en Planten niet en hoeven voor de vreemde te wyken.

CCI.

Vorders ben ik mede bewuſt dat de *Suure vogten* in deſe Venus-quaal mede *verbetert werden*, zijnde door ervaring daar van verſekert, niet alleen door Wortels, Baſten, Houten, en voornamelijk Aromatijke decoctien, maar ook door *Loogſouten*, *voornamelijk vlugge*, die ik mede aanprijs aan die gene, welke de genees kunde oeffenen.

CCII.

Het geduirig gebruik, ſeg ik, van de vluggeſouten, doet ſeer veel voordeel in 't verbeteren, en het herſtellen ſoo van een Suure geeſt, als van een taye ſlijm, die in de Pokken komt te ſondigen.

CCIII.

Maar ten dien einde kan men ook de andere Suur temperende middelen bequaam maken na de verſcheidentheid der beledigde perſoonen; ſoo van Kindertjes, Jongens, Jongelingen en Vrouwen, van welke ik gewag gemaakt heb, ſoo van enkele als die uit meerder deelen beſtaan.

CCIV.

Wat tot de neerſtigheid van een Genees heer behoort.

Vorders werd tot de neerſtigheid van een Genees-heer vereiſt, alle dage nieuwe geneesmiddelen te bedenken, als ook nieuwe gedaanten en voor-ſchriften, waar door hy haaſtiger, ligter, veiliger, en vermakelijker ſijne zieken kan geneſen en herſtellen, waar op gemeenlijk de winſte volgt, van welke gelijk men

men niet en moet hunkeren en met de mond wijd open gapen, alsoo behoeft men die mede niet van een Medicijn versuimt te werden, die ten minsten loonwaardig is voor sijn loffelijke weldaden. (v)

CCV.

De beste manier dan is, soo ontrent de Aromatike decoctien, als ontrent de andere Suur temperende Medicamenten te gebruiken, *dat men se dikwyls en weinig daags in neemt, waar door een trage maar een pryselijke veranderinge en verbeteringe in het bloed gebragt werd, want alle schielijke veranderinge, voornamelijk als sy groot is, houd men voor gevaarlijk*; want gelijk *Hippocrates* dit door ervaringe geleert heeft, alsoo sullen ook des selfs ware leerlingen en navolgers sulx gewaar werden.

CCVI.

Van gelijken ist geoorloft, en nuttig die veranderende middelen onder de spysen te nuttigen, soo in het middagmaal, als in't avondmaal, drinkende die voornoemde kookssels in plaats van eenige andere drank: welke onder de

(v) *Zoo een zieken wel loont, zijnder wel twintig die qualyk loonen, niet wetende, dat de herstelling van haar gesondheid so een grooten schat is. Sommige brengen het liever by de Waart in de Herberg, of by haar Hoeren, als datse een Doctor behoorlijk souden loonen: nu ik hebbe het gevoele van weinig die my rijkelijk hebben beloont, daar sijn nog altijd goede luiden in ons Land. Nog gaat hier de betaling beter als op verscheide andere plaatsen, alwaar een Doctor met een schelling kan gepait werden, zijnde alhier Kruyers en Sakkedragers loon.*

de ſpijſen gemengt zijnde, te gelijk met de gyl, dieſe verbeteren, ligter, liefelijker en nuttiger onder het ganſche bloed vermengen, en deſelve, ſonder te merken, verbeteren, gelijk als dit dikwijls ſoo in de Pokken, als in andere qualen, met groot profijt der zieken, van my aangemerkt is, en heb het ook verſcheidene geraden ſoo aan de zieken als aan de jonge Doctoren.

CCVII.

Men vind een oneindig getal van voorſchriften by de ſchryvers der Medicijne, ſoo dat het niet noodig is, hier yets voor te ſtellen, dewijl een yeder, die de Medicijne oefent, van goede behulp-middelen moet voorſien weſen; ſoo en valt het niet ſwaar, de zieken verſcheidene decoctien voor te ſchryven. Dewijl der weinig kenniſſe noodig is om een voorſchrift te ſchryven (x), maar daar werd meer vereiſt om goede Medicamenten op te ſchommelen, ten anderen ook om die wel ſmakelyk te maken (y) en met de byſondere conſtitutien

(x) *Ik agte het egter niet ongeraden, dat als men in de Medicijne ſchrijft, men ſijn voorſchriften daar by voegt, want het is beter voor jonge Doctoortjes, die het voorſchryven weinig gewoon zyn: ten anderen kan men uit de meeſte vorige ſchryvers geen goede voorſchriften halen, want ik bevinde, datſe ſig menigmaals in de voorſchriften tegen ſpreken: niet alleen in de Boeken, maar ik bevinde van de grootſte Medicyns dagelyks die fout begaan, als ik haar voorſchriften op den Apotheek vinde, voor my ik denk'er het myne af.*

(y) *Daar is veel aan gelegen dat men de Medicijnen ſoo kan bereiden datſe de zieken aangenaam zijn, want ſy dan die te liever gebruiken, en ſe hebben daar geen*

tien (z) over een komende.

CCVIII.

Men moet soo lange volharden in het gebruik der veranderende dingen, en die soo wel de Suure scherpe vogten temperen, als de taye slym door snyden, soo dikwijls sy by malmanderen gevonden werden, soo lange, seg ik, tot men heeft gemerkt, dat de bedieninge welke eerst beledigt waren, nu herstelt zijn, en tot een goede en deftige stand gebragt.

CCIX.

Wanneer men mag uitledigen.

Want als 'er een groote overvloed in het lighaam bespeurt werd, moet men se buiten brengen oft door behoorlijke wegen uit-ledigen, en dat door goede middelen.

CCX.

De wegen soo om de slymige vogten, als de weiagtige in dese Venus-smet uit te ledigen zijn eensdeels de mond, 't sy dat het geschied door braken, oft quijlen; anderdeels door den afgang met Purgeer-middelen; item door de Pisblaas, door Pisdryvende dingen; als ook

walg voor, 't welk het halve werk is; want de tegensin in de Medicamenten veragtert de genesinge seer.

(z) *De constitutie of als sommige die noemen natuur, daar in is so veel kennisse niet aan gelegen als men meint, want luiden die hare ziektens krygen uit koude, hebben veel slym, konnen gemeenlijk wel vlugge en Aromatike dingen verdragen: daar en tegen die veel Suur gebruikt hebben, oft veel bloed door het verduivelt Ader-laten zijn quijt geworden, zijn beter te genesen met temperantia, wiens deelen meer vast dan vlug zyn: maar soo de ziekte nu uit koude en uit Suur komt, ist best die onder een te mengelen; dit is het daar alle die genaamde en gemeende natuuren van daan komen.*

ook door de sweet-gaten, door sweet-middelen.

CCXI.

Soo dat 'er geen wegen zijn, die niet bequaam zijn, om de Venus quaal te genesen.

CCXII.

Welke genesinge men uitkiesen sal. Dat geschiet door behoorlyke wegen.

't Is veiliger en dan nog wel vermakelijker en makkelyker dat men de Venus-smet en desselfs quade vogten geneest door Sweten, Pisdryven en door Purgeermiddelen; alhoewel het eerder dog moeyelyker door quyl-middelen en somtijds braken geschied, welke met eenen bequaam zyn het quylen te verwekken.

CCXIII.

Het soude dan sekerlijk best zijn te Sweeten, te Pis-dryven, en te Buik-suiveren in de Venus Pokken, by aldien de genesinge daar altijd door kan geschieden, alhoewel daar meerder tijd toe vereist werd, als de genesinge door quijlen en braken; want dan werd 'er meer geweld aan het lighaam gedaan; doet 'er nog by, dat indien de genester niet te voorsigtig is geweest, als ook wanneer de zieke niet gehoorsaamt, de zieke ligtelijk in gevaar des doods vervalt.

CCXIV.

d'Onvoorsigtigheid van de Medicijn bestaat in een al te grooten verhaastinge, of in 't gebruik van Medicamenten, die niet behoorlijk toe bereid zijn, of dat men niet behoorlijk heeft onderzogt en gade geslaan de constitutie en het eige temperament der zieke, en diergelijke dingen meer.

De

CCXV.

De onvoorsigtigheid van de zieke bestaat in eenige feil in de levens-regel begaan, 't welk seer ligt van de quylende luiden kan geschieden, 't zy met te komen in barre koude logt; of wat te koude en te Suuren drank gebruikt, of sig in eenige Herts-togten in laat, en soo voorts. (a)

Waar in d'onvoorsigtigheid van de zieke bestaat.

CCXVI.

Maar dewijl men de genesinge van de Pokken niet altijd door sweeten alleen, Pis-dryven, en Purgeren van onderen vervordert werd, soo moet men somtijds, ja dikwijls sijn toevlugt tot het quijlen of alleen, of 't geen daar aanhangt, sijn toevlugt nemen.

CCXVII.

Maar om van stuk tot stuk te gaan; soo werden de Sweet-middelen uit de voornoemde Wortelen, namelijk *China* en *Salsaparilla* bereid, als ook uit de Houten van *Sassaphras* en *Guajacum* en des selfs Basten, welke kragtiger zijn als het Hout, en van gelijken specerijagtiger en gommeuser. Sulx sy ook gesegt van de Wortelen, Basten, Houten en diergelijke, welke in ons Land wassen.

Uit welke men de sweet-middelen bereid.

Door

(a) *Het is hier een duivelse plaag voor de Doctoren, dat se de patienten moeten na de mond praten, en dat de selve de Doctoren niet gehoorsamen; willende liever met een praatjen geholpen zijn, dan met de goede Medicijnen in te nemen, want als den Doctor weg is, gebeurt het dat se de Medicijnen of weg smyten, of half in nemen, of indien syse al ingenomen hebben, door een gekke inbeelding weer uit braken, of geen goede dieet houden.*

CCXVIII.

Door dit selve kookſel, (door welke wy geleert hebben, dat de vogten, soo de Suure als de ſlymige, verbetert werden, indienſe middel-matig werden ingenomen) werd ook het Sweeten verwekt, indienſe in groote quantiteit werd ingenomen, gedronken, en het lighaam om te ſweeten werd toegeſtelt, 't zy in een Bed onder de Dekens, of in een Stoof, oft wandelende, loopende, &c. of ſoo men daar het Sop op drinkt. (*b*)

CCXIX.

't Welk men veel moetagten.

Het is niet klein te agten, dat men met een en het ſelfde middel kan verbeteren en uytdryven de vogten die in ons lighaam ſondigen; 't is wonder, dat ſulx geloochent wert en ontkent van ſommige, en dat nog ſulke, die een dagelijkſe practijk hebben, die niet dan al willens weet-nieten zijn, het welk ſe nogtans alle dagen konnen obſerveren. Derhalven ſullen wy ons een weinig in deſe knoop in laten, dewijl het in onſe konſt yts gewigtigs is.

CDXX.

Daar zijnder ook niet weinige, die de practijk oeffenen, die of uit enkele onkunde, die ſeer groot is, of uit een duiſter benevelt voor-oordeel, andere ſoeken wijs te maken, dat niet alleen de Purgeer-middelen, maar ſelfs ook de ſweetmiddelen, ſoo dikwijls ſy ingenomen zijn, en de vogten door den afgang of door het ſweeten niet uytdryven, ſeer ſchadelijk zijn, en dat de zieken in een groote gevaar geſtoken werden. Deſe

(b) *Het ſweeten door Brandewijn is ſeer goed, waar van ik in mijn verhandelinge van geſproken heb.*

CCXXI.

Deſe hare uitſpraak en goed-keuring, gelijk als ſy my wel eertijds pleeg te bekommeren, werd nu van my belaggen, als yts 't geen ydel en onnut is, na dat my de ervaringe, meeſteres van wijſen en gekken my ſulx menigmaals geleert heeft; met welke indienſe raadpleegden, ſouden ſe hare voor-oordeelen goeden dag ſeggen, en ſig beter over haar eer en 't profijt der zieken beyveren.

CCXXII.

Daar is derhalven niet valſcher, laat ik niet ſeggen ſchadelijker, voor de zieken bedagt en verciert, dan dat de ſweet-dryvende dingen ſchadelijk ſouden zijn, ſoo dikwijls ſy na het innemen, geen ſweet doen voortkomen. (c)

CCXXIII.

Ik beken dan egter, dat als men een ſweet-middel heeft ingenomen, en de zieke met veele Dekens bedekt werd, en daar onder lange blijft leggen, dat hy ſal benauwt werden en ſig qualijk gevoelen, en dat meer door de Dekens als door het in genomen middel: Maar dit moet men het ſweet-middel niet toe ſchryven, maar des ſelfs quaad gebruik.

CCXXIV.

Ik ſegge dan dat het quaad gebruik van de ſweet-middelen, de oorſaak is van het quaad

T dat

(c) *Wanneer de ſweet-middelen ingenomen werden, en men geen merkelijke operatie van ſweeten daar aan vermerkt, ſoo temperen ſy het Suur, of ſy dryven de Piſſe af. Want een braak-middel werd door veranderinge een Purgeer-middel; en alſoo een Sweet-middel in een Suur temperend of Pis-dryvend middel.*

dat de zieken overkomt, wanneerse namelijk benauwt werden, en van deselve niet verlost.

CCXXV.

Wanneer men moet sweeten.

Men moet als dan doen sweeten en 't selve bevorderen, wanneer de vogten in het lighaam soodanig gestelt zijn, datse door sweeten konnen uitgedreven werden.

CCXXVI.

Derhalven dan, als men sweet wil dryven, eer de sondigende vogten in ons lighaam bequaam gemaakt en bereid zijn, werd sulx met schade van de zieken gedaan, om dat er of geen en komt, of dat die seer beswaart komt, waar door noodsakelijk de zieke verswakt moet werden.

CCXXVII.

De Medicijn kan daar in sondigen.

Soo dikwijls dan als een Medicijn dat poogt te doen, soo dikwijls betuigt hy sijn onkunde in de konst, welke hy belijd te verstaan, 't welk men dan sijn onervarentheid of zijn stoutigheid moet toeschryven, soo die zieke yts quaads gevoelt, en geensins het pryselijke sweet-middel, dan by geval, want het is schadelijk soo dikwijls het op geen behoorlijke tijd nog wijs gebruikt is geweest.

CCXXVIII.

Dit gevaar sal een goed Medicijn, die sonder voor-oordeelen ontrent sijn werk besig is, ligtelijk konnen voor komen; soo hy voor eerst door de tegenwoordige toevallen en een voorgaande levens-regel het ware quaad der vogten heeft uitgedelgt. Ten tweeden (wanneer de sweet-dryvende middelen bequaam zijn om die quaal te boven te komen) sulke heeft uitgekoren, die het begeerde effect konnen

nen voort brengen. By aldien, ten derden, het ſweeten niet hard heeft aangeſet, maar al ſagjes gaande, gemerkt heeft of het lighaam bequaam en wel geſtelt is om te doen ſweeten, en door het gebruik van die ſweet-middelen een nadere bereidinge en verbeteringe der vogten heeft afgewagt.

CCXXIX.

Want indien hy ſweet-middelen heeft gebruikt, welke bequaam zijn om het ſondigende vogt te verbeteren en te herſtellen, alhoewel daar geen ſweet komt te volgen, ſoo ſal hy egter vorderen in 't verbeteren van de quade vogten; en ſe ſullen, om daar na te konnen ſweeten bereid werden.

CCXXX.

Want de ſweet-middelen, die bequaam zijn om de quade vogten te verbeteren en t'herſtellen, werden altijd met vrugt gebruikt, indien het lighaam niet te weinig nog te veel met dekſel werd bedekt: 't welk ligt te obſerveren ſtaat, alſoo werd alle ongemak, dat men van de ſweet-middelen te verwagten heeft voor gekomen.

CCXXX.

't Is dan het voornaamſte, dat een Medicijn de quaal, en des ſelfs ware oorſaak bekend is; op dat hy ſagjes in de geneſinge voort gaa, en alle heftigheid en haaſtigheid vliede. Wat een Medicijn moet weten.

CCXXXII.

Als men dan oordeelt dat het ſweeten de zieke nuttig ſoude zijn, ſoo ſal een voorſigtig Medicijn, na de verſcheidentheid van de ſondigende vogten, uitkieſen die ſweet-middelen, welke d'alderbequaamſte zijn, en die de

zieke op behoorlijke tijd in geven, van gelijken sal hy hem middelmatig doen dekken, en sal belasten te letten of het sweet allenxkens komt, of begint te douwen, dan soo sal hy het nog meerder doen voortkomen, of met een warme Sop in te geven (*d*) om met meerder dekſel te dekken: soo hy dan siet dat dit alles niet wel gelukt, gebied hy dat de zieke sal geruſt weſen, en geensins bekommert, alhoewel daar geen sweet is gekomen, dat evenwel het Medicament sijn operatie heeft verrigt.

CCXXXIII.

Nut van het sweeten. Alsoo geeft men dan altijd op die wijse met groote nut en dienst, de sweet-middelen, en noit met schade.

CCXXXIV.

En Purgeren. 't Geen nu van de sweet-middelen is gesegt, is ook selfs waar ontrent de Purgeer-middelen; welke, indiense behoorlijk, dat is, in sijn quantiteit, op sijn tijd en wijse, in gegeven werden, zijnse altijd goed, en sullen de zieken noit schaden, alhoewelse terstond geen sondigende vogten quyt geraakten, want se dan veranderen, verbeteren, en bereiden om een makkelijke uitleginge daar na te maken.

CCXXXV.

Weg genomen hebbende dat groote voor-oordeel, dat'er soo menigte heeft gequelt, van de schadelijkheid der uitlegende Medicamen-

(d) *Hier toe is het Thee-water oft Sali-water seer dienstig, want als dat warm gedronken werd, dringt de warmte door alle de Sappen heen, en doet die verdunnende sweeten.*

menten na datse niet gewerkt hadden, laat ons dan overtreden tot die gene welke men in de geneſinge der Pokken gebruikt.

CCXXXVI.

Wy hebben dan geſegt, dat na een voorgaande alteratie van de Suure en ſlymige vogten, deſelve bequamelijk door ſweeten werden uitgedreven.

CCXXXVII.

Daar en boven hebben wy geſegt, dat men op verſcheide dingen moet letten, om het ſweeten gelukkig te doen voort-komen; en voor eerſt wel, dat deſelve kookſels, die te voren alleen waren ingegeven tot veranderinge van de vogten, ſoo men ſweeten moet, of in meerder menigte werden ingegeven, of ſterker en kragtiger werden gemaakt. Wat men in de kookſels moet waar nemen.

CCXXXVIII.

Laatſe dan twee of drymaal ſoo veel gebruiken, en dat of gelijk, of in verdeelde reiſen, maar kort agter malkanderen, by voorbeeld binnen een half uur, want alſoo ſal niet alleen door de vermeerderde kragt der ſweet-middelen, maar ook het vogt vermeerdert zijnde, het ſweeten verwekt werden.

CCXXXIX.

Maar by aldien het de zieke laſtig valt in grooter quantiteit of ſoo dikwijls dat kookſel in te nemen; ſoo bereid het wat kragtiger; 't welk geſchieden kan, ſoo men vogt op de Planten doet, en lange gekookt werden. Want door het lange kooken ſullen daar meer kragten uit de Planten gekookt werden, voornamelijk uit de vaſte Houten, die ſeer traag haar kragten aan het Hout over ſetten. Daar

en boven is het bekend, dat de kookſels door veel waters verſwakken; maar door weinig, dikker en kragtiger werden.

CCXL.

We hebben ook geſegt dat om ſweet te verwekken veel doet, dat men de kookſels warm gebruikt; want de heete Medicamenten ſullen eerder en veel kragtiger doordringen, als die lauw of koud zijn. Doet daar nog by, dat het vuur 't welk by het warme kookſel is de taye ſlym in ons lighaam ook los maakt, en de Suure vogten tempert, welke in deſe quaal moeten beoorloogt werden.

CCXLI.

Maar het is noodig, dat daar en boven het lighaam om te ſweeten bequaam gemaakt werde, 't welk geſchieden kan, met het lighaam in het Bed te leggen, en dat met Dekens te bedekken; of in een Bed te gaan; of met loopen en ſpringen, of met het lighaam genoeg te bewegen.

CCXLII.

Want gelijk als die alleen wel een ſweeten konnen maken, alſoo konnen ſy om deſelve te doen, niet weinig voordelig zijn.

CCXLIII.

Ook is het ſomtijds dienſtig, indien het ſweeten wat traagjes voort gaat, eenig warm Sop in te drinken, door welkers hulp alleen niet ſelden met kragt het ſweet, werd voort gedreven, 't welk te voren niet en quam, welke alle een Medicijn moet weten, aanteikenen en in 't werk ſtellen.

CCXLIV.

Wat in de tijd.

De beſte tijd om te doen ſweeten is den ogtend

tend ſtond, en dan wel als de maag ledig is. Want dan ſal het ſweet overvloedig en ligt komen, ook iſſer geen vreeſe van gevaar te wagten, welke te wagten ſtond, als we die innamen, na dat men de maag met eenige ſpijs had opgevult. Want het is yts anders tuſſen het middag-maal en avond maal, of een weinig daar na die voornoemde kookſels te gebruiken, want het oogmerk is dan niet om te ſweeten, maar om de ſlymige vogten te verbeteren en te doorſnyden, als ook om de Suure vogten te temperen: daarom is het yts anders die te gebruiken om dadelijk te doen ſweeten, en dat nog kragtig. Want gelijk als ik dit voor goed agte, alſoo keur ik dit niet voor goed.

CCXLV.

Vorders heb ik boven gepreſen de Medicamenten, die men heeft ingenomen een weinig na dat men ſpijſe heeft gebruikt, maar in minder quantiteit, en dat maar om weinig afgangen te maken, maar niet in menigte ingenomen, en dat om veele ſtoel-gangen te hebben; want dan moet men die innemen, als de maag ledig is.

CCXLVI.

De ſweeten Purgeermiddelen weinig ingenomen verſtrekken voor veranderende middelen.

Ook moet men nog onderſcheid weten te maken tuſſen de Medicamenten ſoo van de ſweet-dryvende als de purgeerende, die men in kleine quantiteit heeft ingegeven; deſe konnen voor *alterantia* oft veranderende middelen paſſeren, wanneer ſy niet en dryven; maar in meerder menigte ingegeven zijnde, maken ſy in 't korte een merkelijke uitlegginge; want by gene mag men ſpyſen mengen, maar by deſe niet.

CCXLVII.

Hoe dikwijls en wanneer men de sweet-middelen moet gebruiken.

De sweet-middelen dan, soo dikwijls wy dadelijk willen doen sweeten, geven wy op een ledige maag, voornamelijk des ogtens, en somtijds wel des avonds, wanneer wy namelijk tweemaals op een dag willen doen sweeten; 't welk nogtans niet ligt staat te versoeken, ten zy in seer sterke persoonen: want de kragten versmelten door al te veel sweetens, en de zieken werden daar seer door verswakt, waar men sig altijd voor wagten moet, voornamelijk als men lange in eenige genesinge moet volharden, gelijk als dese Venus-smet is, die door het sweeten moet geschieden.

CCXLVIII.

Wat dieet men onder het sweeten moet houden.

Daar en boven moet men aanmerken, soo lang de genesinge door sweeten volhard, dat men de practiserende Medicijns moet belasten, datse op die tijd seer nauw-keurig agt geven op de levens-regel der zieken, latense weinig spysen gebruiken, die ligt te verduwen zijn, namelijk Sop, slurp-eijeren en diergelijke; latense de alderminste koude logt myden; ook moetense onbesorgt zijn, en soo voorts.

CCXLIX.

Soo de Medicijns op dese wijse met hare zieken handelen, soo konnen die, welke nog niet ingewortelt nog swaar zijn, binnen korten tijd genesen werden; want anders soude daar meer tijd toe vereist werden, alhoewel op die wijse niet volkomelijk de Pokken genesen werden, want dan moet men sijn toevlugt tot sterker genees-middelen nemen.

Dese

CCL.

Deſe ſelfde ſweet-dryvende kookſels doen ook in veele haar werkinge door 't piſſen, en voornamelijk wanneer te gelijk of beſonder eenige Pis dryvende middelen gebruikt werden.

Sweet-dryvende kookſels zijn ook pis-dryvend.

CCLI.

't Is aldergevoegelijkſt dat men de Pis-dryvende te gelijk gebruikt, ſoo de Wortelen en Planten als Beſien, Saden, en diergelijke met de andere ſweet-middelen gekookt werden: want dan kan het ſweeten en het piſſen te gelijk geſchieden: ook en mein ik niet dat'er eenige gevaarlijkheid te wagten is, wanneer men de Medicamenten by malkanderen mengt, na dat ſommige hebben geoordeelt, datſe tot beide inſigten dienſtig zijn, en dat ſoo wel de ſweet-middelen het Piſſen verwekken, als pis middelen het ſweeten.

Sweet-dryvende moet men te gader mengen.

CCLII.

Daarom ſcheelt het my weinig of ik de Pokken door Pis-middelen genees, dewijl daar geen groote ſwarigheid by vermengt is.

CCLIII.

Voor eerſt moet een Medicijn waar nemen, of een zieke, als hy kookſels van ſweet-dryvende en pis dryvende dingen gebruikt heeft, meerder daar van ſweet of door de piſſe uitloſt; daar nu deſe uitlediging meeſt na toe helt, die is de ligſte voor de zieken, van welke ook het meeſte profijt te wagten is.

CCLIV.

Soo dikwijls als wy dan aanmerken, dat de ſieken beſwaarlijk ſweeten; maar een overvloedige dikke piſſe, met veel en een goed

ſet-

ſetſel uitlooſen, moet men in ſulke het ſweeten ſoo ſeer niet aandringen, maar de voornaamſte geneſinge moet men verwagten alleen door de Pis-dryvende dingen.

CCLV.

Ook ſal het niet buiten reden zijn, dat de quantiteit van de Pis-dryvende kookſels vermeerdert werden; of latenſe nog beſonder een kookſel uit bequame Pis-dryvende middelen bereiden, om te drinken.

CCLVI.

Want het ſlymige vogt, behoorlijk van het overige bloed geſcheiden zijnde, of in de nieren ſelfs, of in het hert, de effervеſcentie in de regter holte des herts verbetert zijnde, welke ontſtond (a) uit verſcheide vogten die daar in vloeyden, deſe werd gelukkig met de Pis uitgedreven, en werd veel beter uitgeloſt als door het ſweeten.

CCLVII.

Wat *Phlegmagoga* men beſt kan gebruiken.

Behalven de ſweet-dryvende en pis dryvende middelen, die wy geſegt hebben dat in een ſagte geneſinge der Pokken gebruikt wierden, aldaar hebben wy ook van de buik-ſuiverende middelen geſproken: welke dewijl het voorgaande blijkt dat'er *Phlegmagoga* vereiſt wierden, ſoo ſal de ervaringe onſe meininge niet weinig beveſtigen, als ook het gevoelen van alle de Practyſijns, dat de *Pulpa Colocynthidis* on-

(a) *Mijn Heer* Sylvius *was van gevoelen dat'er in het herte dryderlei vogten vloeyden en datſe daar een opgiſtinge maakten, maar deſe opinie zijnde al lange wederleid, moet men die niet aan nemen, ten zy het getoont wierd.*

onder de gemeene, en de Mercuriale onder de Chymiſe dingen, d'eerſte plaats heeft.

CCLVIII.

Want ſe zijn ſeer bequaam om de taye en ſlymige vogten uit te dryven. Derhalven hebben wy in't voorgaande niet qualijk beſloten, dat het Venus gift ſig met de ſlym vermengt; ten anderen, dat het deſelve niet alleen voortbrengt, maar ook vermeerdert, en met haar te gelijk bequamelijk werd uitgeloſt, maar dit geſchied eerſt, na dat de ſelve wat verbetert is.

CCLIX.

De *Coloquint* dan, ſeg ik, met verſcheide andere Mercuriale preparatien, zijn ſoo om de taey-ſlymige vogt, als ook om de Pokken te geneſen, door de ervaringe van alle de Practyſijns de alderbequaamſte middelen.

CCLX.

Die nu de gemeene dingen de veiligſte agt te zijn, die prijſen wy de *Pulpa Colocynthidis* aan, in een gedeelte van een ſweet-dryvend kookſel oft ander afſiedſel gekookt, en dat twee of dry maal 's weeks, om de taye en lymige vogten, die door het ſweeten niet konnen uitgedreven werden, van onderen door de Stoel-gang te ſuiveren. Hoe men die gebruiken ſal.

CCLXI.

Want behalven, dat ſeer beſwaart de ſlymige vogten uit het bloed, door ſweeten konnen uitgedreven werden, komt hier nog by, dat'er veel ſlym, ſoo te gelijk met de quyl, als te gelijk met het *Succus Pancreaticus* in de dermen werd afgeleid; ſoo dat het beter is, dat de ſelve eenige reiſen in een week door de ſtoel- De ſlym werd beter door ſtoelgang als door ſweeten afgeſet.

stoelgang werd uitgelooft, dan alleen door een geduirig sweeten op het bloed te werken, waar door de genesinge langer en moeyelijker valt.

CCLXII.

Coloquint. Die dan de Coloquynt om sijn groote bitterheid in geen kooksels wil gebruiken, die kan de *Trochisci Alhandali*, die uit de coloquint bereid werden, in form van Pillen gebruiken; hier by doende die te gelijk de slym door-snyden en uitlosen, voornanelijk Gommen, als *Galbanum*, *Sagapenum*, *Opopanax*, *Ammoniacum*, *Bdellium*, *Mastix* en diergelijke: welke Pillen wy menigmaals in ons Gasthuis hebben voor geschreven.

CCXLIII.

En Mercuriale dingen. Men kan met coloquint alleen de slymige vogt in de Pokken sondigende wel uitlosen, maar het sal veel ligter en gelukkiger geschieden, indien sy met Mercuriale Medicamenten vervoegt werden, of dat mense alleen gebruikt, na dat de Mercuriale Medicamenten dit sagter en kragtiger gewoon sijn te doen, als alle de gemeene dingen.

CCLXIV.

Daar is tweederlei Sublimaat. De Mercuriale middelen, werden dan met alle regt, niet alleen van de Chymisten, maar ook van de Galenische Medicijns, die anders haters van de Chymie zijn, gepresen, eensdeels om alle slym uit het lighaam te jagen, en anderdeels voornamelijk om de Venus-smet te genesen; en dat gelijk ik meer dan eenmaal geleert heb, soo die door *Sublimatie* als door *Precipitatie* bereid zijn.

Daar

CCLXV.

Daar komen ons tweederlei Sublimaten voor, een dat corrosijf is, en een dat soet is, maar het is evenveel, of het uit quik-silver met Vitriool en gemeen Sout, Salpeter en andere dingen gemengt is, en eens oft meermaals gesublimeert, of uit deselve quik-silver in eenige geest van Salpeter oft Sterk-water eerst gesmolten, en daar na door een sagte uitdampinge van het vogt, eindelijk met een sterk vuur ook gesublimeert, word dan een corrosive Mercurius, welke van niemand veel behoeft gebruikt te werden, want daar is veel gevaar in te verwagten.

CCLXVI.

Hoe die bereid werd.

Dit dan nalatende, willen wy aan de losse en stoute dese corrosive quik-silver nalaten, maar ik prijs en recommandeer aan een yder de *Mercurius Sublimatus dulcis* gesegt, welke uit de voorseide corrosijve Sublimaat bereid werd; die met de onbereide quik vryvende, en alsoo op d'eigenste wijse sublimeren, waar door hy sagt en soet werd, maar werd niet meer corrosijf opgeheven: 't welk ik noit overweeg of ik verwonder my altijd over de onagtsaamheid of bottigheid van veele.

CCLXVII.

Waarom de corrosive sublimaat soet werd.

't Is een onagtsaamheid, wanneerse niet genoeg observeren 't geen met malkanderen vereenigt in de bereidinge van de corrosive en de soete Sublimaat, om tot de ware kennisse te komen van onderscheid.

CCLXVIII.

't Is een bottigheid soo dikwijls sy niet en wil-

willen, of konnen om haar botte vooroordelen, tot kenniſſe van onderſcheid komen.

CCLXIX.

d'Oorſaak der ſchadelijkheid van de Sublimata.

Want veele ſchryven de kragt van de quaadaardigheid die in de Sublimaat gevonden werd, ook de quik-ſilver toe, daar de ganſche ſchadelijkheid alleen afhangende is van de Suure geeſten, die tegelijk met deſelve werden opgegeven, en van een verſche quik-ſilver getempert zijn (b).

CCLXX.

Waar de ſoetigheid van daan komt.

De ſchadelijkheid dan die van de *Mercurius Sublimatus corroſivus* te vreeſen ſtaat, hangt af van de Suure geeſten, die daar in overvloedig geconcentreert en niet getempert zijn: welke

(b) *Dat de Sublimaat een ſeer bytend en knagend vergift is, dat komt door de ſuure punten, welke van binnen en van buiten ons lighaam gebruikt zijnde, eensdeels door de warmte en de ſubtyle materie in de deelen werd ingeperſt, ſnydende met ſijn Suure punten. Ten anderen ook dat deſe Mercurius, beſtaande uit ronde holletjes, door ſijn groote beweeglijkheid deſelve meerder aanvoert, of ten minſten eenige wegen daar toe open maakt.* De Mercurius dulcis *nu werd ſoet gemaakt, eensdeels om dat de quik-ſilver die men daar by doet, alle de punten in ſig neemt, datſe te voren, om de minheid, niet kon doen; en ten anderen om dat'er verſcheide Suure punten, door het dikwyls calcineren vervliegen, en alleen het alcali fixum van het gemeene ſout en de Salpeter nalaten, die door de vluggigheid van de quikſilver opgeheven werden: want de vergroot-glaſen leeren ons dat de ſoute deeltjes en de* ſublimatum corroſivum *veel fijnder zyn als in de* Mercurius dulcis, *ſoo moet mijn ſtelling dan waar zyn, want het* acidum *oft het ſuur heeft mede veel fijnder en ſnydender deeltjes, als het* alcali fixum.

ke deſelve *Mercurius crudus* met de corroſive gemengt zijnde, en wederom geſublimeert, koomt te temperen.

CCLXXI.

Of men nu de kragt van het uitledigen 't zy door ſtoel-gang, of 't zy door braken de quik-ſilver moet toe ſchryven, of dat die kragt de ſuure geeſten die met de quik-ſilver opgeheven zijn, moet toe gerekend werden, ſal niemand ſoo ligt konnen bepalen, dat het yder een verpligt toe te ſtemmen. (c)

CCLXXII.

Sekerlijk dat de rouwe oft onbereide quik-ſilver, kragt heeft om te ontbinden, en voornamelijk door het quylen uit te dryven, daar van is niemand, ten zy willens, van onwetende, gelijk wy op ſijn plaatſe daar na ſullen ſeggen.

CCLXXIII.

Maar dat'er nu van de Suure geeſten, die met deſelve in de ſublimatie, of ook wel in de precipitatie gemengt zijn, de quik-ſilver een merkelijke veranderinge ondergaat, waar door ook d'uitloſinge van vogten verandert wert, ſchijnt my ſeer waarſchynelijk: dewijl niet alleen ik maar meer andere met my ondervonden hebben, dat de kragten van de minera-

len

(c) *Ik mein egter dat deſe uitwerkſels alleen afhangen van de ſuure punten die na de meerdere of mindere quantiteit met de quik-ſilver zijn opgeligt. Want de deeltjes van de quik-ſilver zijn rond, en niet bequaam om ſulke operatien in ons lighaam te verrigten, ten zy datſe elders in ons lighaam eenige ſuure deeltjes, daar ſe mede vereenigden, quamen te vinden.*

len en Metalen, alleen door volmaakte fixatie oft vaſt-makinge door bequame ſouten, voornamelijk Salpeter, of Suure geeſten en vuur, grootelijkx veranderden en omgeſet wierden, ſoo dat die gene welke eerſt kragtige middelen hadden geweeſt, allenxkens Purgeermiddelen wierden en weinig daar na Sweet-middelen, oft die ſeer ſagt verſterkten en veranderden.

CCLXXIV.

Uit welke dikwijls van my nauwkeurig overwogen en overdagt, ik genegen ben te meinen, dat men de verſcheide kragten die ons in de Mercuriale dingen voorkomen, moet toe geſchreven werden ſoo de quik-ſilver, als de ſuure geeſten die in verſcheide quantiteit met deſelve vereenigt zijn, als ook het vuur dat op verſcheide wijſe en graden geſtookt werd, en ook andere dingen die daar by komen, als namelijk de *Spiritus Vini* &c.

CCLXXV.

Want behalven de voornoemde *Mercurius Sublimatus* ſoo de corroſive als de ſoete, werden ook verſcheide ſoorten van *Precipitaten* aan gepreſen, die mede uit quik-ſilver gemaakt werden; waar van d'eene alleen door een afhalinge van een Suure geeſt gemaakt werd; en een andere door een Loog-agtig Sout vogt, of eenige andere ſoutigheid, die men op de Mercurius, die door een Suure geeſt is ontbonden, gegoten werd; of een ander die alleen door behulp van vuur werd toebereid.

CCLXXV.

De *Precipitaten* nu verſchelen vry wat in de koleu-

koleuren, dewijl dat sommige wit zijn, andere geel, en andere min of meer rood.

CCLXXVII.

Deselve verschelen in kragten, dewijl d'eene kragtiger als d'andere is.

CCLXXVIII.

Eindelijk verschelen sy in wijse van opereren of werken, dewijl d'eene maar door stoelgang, ende ook maar voornamelijk door braken of quylen: daarom moet men na de geschapentheid van saken dan d'een en d'ander gebruiken.

CCLXXIX.

Hoese bequaamst gebruikt werden.

Sy konnen dan alderbequaamst gebruikt werden, wanneer men se in gedaante van Pillen inneemt, op dat het quylen niet aan en gaa voor en al eer het vereist werde, waar van wy daar na sullen spreken.

CCLXXX.

De aldervaste præcipitaten zijn de beste.

Dewijle we hier ter plaatse de *Mercurium Præcipitatum* prysen, om die slym, die met de Venus-euvel besmet is, van onderen te suiveren, moet men weten, dat de aldervaste of de fixe quik de beste ten dien einde is: want hoe de *Mercurius Præcipitatus* vaster is, sal de selve des te minder braken of quylen verwekken, want de vlugge doet het tegendeel.

CCLXXXI.

Waar des selfs fixatie van afhangt.

Des selfs fixatie hangt dan af, van de grootere menigte van de Suure geesten, die daar mede vereenigt zijn: daarom is de aldervaste Mercurius, die alleen door middel van het vuur bereid werd; die hier de naaste bykomst is, van welke niet alleenig eenmaal de suure

geeſt van af getrokken is, maar dikwijls; doet hier by datſe van d'eene geeſt meer gefigeert werd, als van d'andere; daarom figeert de *Spiritus Nitri* wel de kragtigſte boven andere Suuren; van alle is ſy de minſt fixe, welke met *aqua ſalſa geprecipiteert* werd.

CCLXXXII.

Dit alles behoort een Medicus te weten, welke ſijn dingen met aandagt begeert in 't werk te ſtellen.

CCLXXXIII.

Onder alle de geprecipiteerde quikſilvers, werd gepreſen en aan bevolen de *Precipitatus Coralinus*, de naam gekregen hebbende van ſijn ſchoone koleur, welke bereid is door het dikwijls aftrekken van een Suure geeſt.

CCLXXXIV.

Soodanigen Mercurius moet men dan verſcheidentlijk precipiteren, en na gelegentheid, dat is, na de verſcheide conſtitutie des zieken en vogten, die in de zieken verſcheidentlijk gevonden werden, uitkieſen, als'er om de Venus ſmet t'ontwortelen bequaam is.

CCLXXXV.

Hoe lange men in de Mercuriale dingen moet volharden.

Men moet ſoo lange volharden in 't gebruik van de Mercuriale Medicamenten, tot dat de voornaamſte toevallen van Venus ſmet, door deſſelfs hulpe, ophouden.

CCLXXXVI.

Maar voornamelijk moet men ſig wagten, dat men niet te veel doet, en de Medicamenten niet in te grooten menigte in genomen werden; want het is beſt, gelijk we dikwijls vermaant hebben, deſelve in weinig quantiteit

teit, en dat de vogten niet te ſterk bewogen werdende meer ſchade dan profijt doen.

CCLXXXVII.

De Mercuriale middelen hebben boven andere een wonderbare kragt, daar de andere gemeenlijk in korten tijd hare werkinge verrigten: maar de Mercuriale dingen volduuren lang in haar traag begonnen werk, en konnen altijd niet ligt nog veilig geſteut werden.

CCLXXXVIII

Maar de zieken hebben van de Mercuriale Medicamenten meer gevaar, om het quylen, welke dan ligt, en dan te gelijk met een uitſuivering des buiks en braken verwekt werd: daarom is'er meer perikel voor de zieken, uit vreeſe van te ſtikken, wanneer de klieren ontrent de keel te vol ſlym geraken. Daar is groter gevaar in.

CCLXXXIX.

Daar is dan een voorſigtigheid van noden in 't gebruiken van de Mercuriale middelen; welke voorſigtigheid meeſt beſtaat in een langſaam gebruik der ſelver, en een nauwkeurige opmerkinge van de ontroeringen en werkingen, dieſe ſomtijds eerſt in het lighaam verrigten, eer datſe de vogten ſterk uitdryven.

CCXC.

De Medicamenten dan van quik-ſilver bereid, zijn gewoon, ſeg ik, boven alle andere Medicamenten ſoo ontrent de lendenen, als ontrent het tand-vleis, wangen, en ragchen eenige beſondere veranderingen te maken, waar doorſe ſekere teiken van haar toekomende werkinge vertoonen. In wat deelen ſy veranderingen maken.

CCXCI.

Soo dikwijls dan de Genees-heer, na de ingenomene Mercuriale Medicamenten, de zieke van eenige moeyelijkheid hoort klagen in die voornoemde deelen, soo dikwijls sal hy nauwkeurig aanmerken, of 'er ook eenige ontlastinge begint te komen, en dese moeyelijkheid belooft door het walgen ott diergelijke prikkelinge, dat'er binnen korten tijd een ontlastinge te volgen staat.

CCXCII.

Welke daarom gewoon is traag voort te setten, om dat de quik-silver met de taeye en slymige vogt te boven te komen, besig is, want die moet eerst ontbonden en los gemaakt werden, eer die uitgedreven werd.

CCXCIII.

Dan moet mense niet meer gebruiken.

Soo lange dan dese werkinge van vogten voort-gaat, of vermeerdert, soo lange sal men geen meer Medicamenten gebruiken, die van quik-silver gemaakt werden, en men sal de zieken maar wat Hop, of eenig bequaam kooksel geven, door wiens middel de taeye slym ligter en beter los gemaakt werd, alsoo werd de operatie van de Mercuriale middelen wat te gemoet gekomen,

CCXCIV.

Een kooksel ten dien einde bequaam, is, 't geen wy boven hebben gepresen, 't zy dat men 't wat slapper neemt, om alleen het vogt te veranderen; of dat men het wat kragtiger gebruikt, om te gelijk het sweeten te doen verwekken; of dat men beter agt het geen te gelijk de buik door stoel-gang suivert, waar door

door de vogten meer na om laage als na om hooge gaan.

CCXCV.

Daar is dan veel aan gelegen, dat een Medicijn om deſe ſaak in 't werk te ſtellen voorſigtig zy, op dat hy na gelegentheid van ſaken bequame middelen mag uitkieſen, om ſijn werk behoorlijk voort te ſetten. 't Welk, gelijk het in de Medicijne altijd noodig is, ſoo is het voornamelijk noodſakelijk wanneer de ziekten ſwaar en groot zijn, twijfelagtige en ſterk werkende Medicamenten te geven, gelijk als daar zijn de Mercurialia, van welke veel goeds en veel quaads te verwagten ſtaat, na datſe wel of qualijk zijn bereid en voor gedient.

CCXCVI.

Dit zy dan ſoo geſegt van het Purgeren door de ſtoel-gang, ſoo door de Coloquint Appel, als door de Mercuriale dingen, die men in de Venus-qualen gewoon is te gebruiken; 't is nu tijd tot de *Vomitoria* en quijl-makende middelen over te ſtappen.

CCXCVII.

Alhoewel ik om te doen braken om de Venus ſmet te geneſen, de verſcheide Medicamenten die men uit Antimonie bereid, niet quaad en agt, egter konnen ſy met de Mercuriale geenſins vergeleken werden: ſoo je miſſchien alleenig uitſondert de *Mercurius vitæ* oft quik des levens, zijnde een Antimoniaal middel, dat ligtelyk tot een Regulus kan gebragt werden, 't welk alleen door een ſmelting met ſwavel geſchied. Het braken door Antimoniale en Mercuriale dingen.

CCXCVIII.

Maar by aldien ymand om te doen braken de

Mer-

Mercurius Vitæ liever wil gebruiken, soo is het om de Pokken te genesen een goed Medicament, soo kan hy nog verscheide andere bereidsels van quik-silver gebruiken, welke reeds opgestelt zijn, als daar zijn de Precipitaten en Sublimaten.

CCXCIX.

Præcipitaten. Onder de Præcipitaten dan, gelijk ik terstond seide, moet mense uitkiesen die minst vast zijn.

CCC.

Sublimaten. Onder de Sublimaten is de corrosive de kragtigste en sterkste, maar, gelijk ik boven vermaant heb, is ook seer gevaarlijk.

CCCI.

Ook sullen de Præcipitaten die minst vast zijn, ligter en dikwijlder doen braken, als de soete Sublimaat. Die moeten daarom ook meer geagt werden; in welkers wettig gebruik men seer sorgvuldig moet zijn, ontrent de constitutie der zieken, en het verscheide gevolg van de operatie der Mercuriale Medicamenten.

CCCII.

En dewijl ik meer van de Mercurius Præcipitatus boven heb bygebragt als van de Sublimaat, schijnt het niet noodig, dat we ons daar lange mede ophouden, maar wy willen liever onse draad vervolgen.

CCCIII.

De laatste manier en weg om de slymige vogten uit het ligbaam te dryven, welke in de Venus-quaal sondigen, is door het Saliveren of quylen, zijnde in dese ziekte de bequaamste van allen.

Se-

CCCIV.

Sekerlijk daar is geen quaal in welke de salivatie beter kan gebruikt werden, als in dese Venus-smet: daarom werd de genesinge die door de salivatie geschied, boven alle andere uitgekoren, want die is soodanig, datse geen vrees ligtelijk nalaat van weder te komen, ten zy in een seer verouderde, by welke een *Caries ossium* by gevoegt is. Lof van de salivatie.

CCCV.

De salivatie oft quyling, is dan een uitlediging van vogten, die in het ganssche lighaam sondigen, maar meest die seer slymig en weiagtig zijn, welke uitlosinge door de quyl-vaten en de mond te gelijk met het speeksel geschied. Watse is.

CCCVI.

Van het quylen oft saliveren kan men nu veel klaarder en onderscheidentlijker oordeelen te deser tijd, als eertijds; na dat niet alleen de wegen en de vaten die het speeksel in de mond brengen, nu onlangs d'ontleders zijn bekend geworden; maar ook de deelen, in welke deselve werd bereid of van het bloed afgescheiden, de klieren namelijk, die men geen ronde oft *conglobatæ* noemt, tot welke en van welke de vaste *lymphatica* gaan en komen, maar het zijn de *conglomeratæ* (*d*) oft

(d) *Den Autheur maakt onderscheid tusschen de conglomeratæ en conglobatæ: d'eerste zijn klieren die uit verscheide kleine kliertjes schynen te bestaan en te saam geset te zyn, gelyk als het Pancreas, Speeksel-klieren, Mommen &c. maar de andere zyn ronde, gelyk als de Glandula pinealis, Petuitaria &c. maar als men het wel besiet, is dese onderscheid niet noodig, want de conglomeratæ zyn niet anders dan verscheide conglobatæ, dat*

op een getaſte, die ſekere wegen en piipen hebben, door welke ſy in een bepaalde holligheid hare vogten, die het lighaam nuttig zijn, uitſtorten.

CCCVII.

Waarom men nu klaarder van de quyling kan handelen dan eertijds

Dit is, ſeg ik, de reden, datwe nu klaarder en onderſcheidentlijker dan eertijds van de ſalivatie konnen getuigen, en verſcheide dingen verhandelen, die ten dien einde konnen by gebragt werden.

CCCVIII.

Gelijk dan in de natuurlijke ſtand van de menſch die geſond is het ſpeekſel alleen uit de op een getaſte kaak-klieren tot in de mond gebragt werd, alſoo werd ook niet ſelden deſelve in de tegen natuurlijke en zieke ſtand, met het ſelfde ſpeekſel te gelijk de taeye en ſlymige vogt, of de weiagtige en dunne uitgelooſt.

CCCIX.

Maar deſe beweginge van het ſlymagtige of het weiagtige vogt om de mond, dewijl die gewoon is met het ſpeekſel te geſchieden, noemt men ſalivatie oft quylen: 't zy datſe geſchied van ſelver, of door hulp van de natuur, of dat die door Medicamenten en konſt werd gemaakt.

CCCX.

In deſe Landen voornamelijk gebeurt de ſalivatie van ſelver genoeg, niet alleen aan Kindertjes die Tanden krygen, maar ook aan vee-

is, yder klier 't zy groot oft kleyn zyn een takjen van een Slag-ader, die in menigte krinkelingen en Slang-wyſige takjes verdeilt werd, welke dan het overige bloed in de Ader, en het andere vogt door eenige buis uitſtorten, het zy dat het vaſa lymphatica hieten oft eenig ander vat.

veele die de ſcheurbuik hebben, en droefgeeſtige, welke ſpuwers zijn geworden; 't welk de oude wel geweten hebben, alhoewel het ſelden miſſchien in Griekenland, Italien, Vrankrijk en Hiſpanien is aangemerkt geweeſt.

CCCXI.

Ik heb het ook dikwijls in de ſprouw ſien gebeuren.

CCCXII.

Deſe van ſelfs komende ſalivatie is dikwijls door een criſis oft raming, en ontbind de zieke van zijn quaal; maar ſomtijds is de *Symptomatica* oft toevallig, en moet voor de quaal van de zieken zelfs of des ſelfs toeval gehouden werden, uit welke de zieke geen verligtinge krijgt, maar een groot en ſwaar gevaar.

CCCXIII.

Alſoo heb ik meer dan eenmaal aangemerkt, dat'er zieke zijn, welke eenige jaren agter een met een quyling gequollen zijn; van welke ſy des nagts en des daags met ſeer groote ſtekingen en naukeurige pijne geplaagt werden, dewijl haar een ſcherp vogt afvloeyd, dat ook met eenen magtig ſlymig is, in een groote menigte, van welke het Linnen, ja ſelfs allerlei Leer, doorbeten wierd: ſoo dat deſe luiden in een ſeer quade en jammerlijke ſtand veele jaren moeſten leven.

CCCXIV.

Derhalven is'er dryderlei ſalivatie, namelijk daar een raming, by toeval en door konſt gemaakt, die men Medicinaal noemt. De ſalivatie is dryderlei

CCCXV.

De Medicinale of die door konſt gemaakt

werd, is een quyling oft ſalivatie, die door kragt van Medicijnen geſchied, 't zy datſe geſchied onverwagt en by geval, het ſy dat menſe poogt te maken, ten anderen die met gemak of ongemak der zieke geſchied.

Onverwacht of by geval.

CCCXVI.

Want het gebeurt niet ſelden, dat ſoo wel de Medicijns als andere om de luiſen te verdryven, of de ſchurft te geneſen, een Riem doen dragen, van onbereide quik-ſilver met Terpentijn gemengt, om haar lendenen; waar door buiten verwagtinge een quyling ontſtaat, die de zieken niet alleen ſwaar en moeyelijk is, maar ſomtijds wel doodelijk.

CCCXVII.

Maar het gebeurt ſomtijds wel, dat een Medicijn wel doet quylen, waar door de zieke menigmaals niet betert, maar eerder verergert.

CCCXVIII.

Dewijl dan dit ſoo is, moeten de jonge Medicijns niet ſonder oorſaak van ons gewaarſchouwt werden, datſe voorſigtig moeten zijn wanneerſe willen doen quylen.

Men moet in 't quylen voorſigtig zijn.

CCCXIX.

Want het is niet genoeg dat een Medicijn de ſalivatie in zijn ziekte wel gelukt is, maar men moet altijd agt geven, dat het noit qualijk uitvalle; want een Medicijn krygt meer laſter door eene quade uitkomſt, dan hy eere krygt uit tien, welke hy wel geneſen heeft.

Reden.

CCCXX.

Want daar zijnder veele, die de goede uitkomſten het geval of de natuur toeſchryven, maar de quade uitkomſt aan de Medicijn oft de Medicamenten. De

CCCXXI.

De salivatie nu die de Medicijn door konst doet, geschied op tweederlei wijse, eensdeels door innerlijke ingenomene Mercuriale middelen, anderdeels die door deselve uiterlijk aangestelt werd. De salivatie door konst is tweederlei,

CCCXXII.

Om innerlijk te gebruiken tot de salivatie, is de Mercurius welke niet gefigeert is de beste, voornamelijk de Precipitaat.

CCCXXIII.

Uiterlijk, om de selfde salivatie in't werk te stellen, gebruikt men rauwe quik, soo met Salven, Smeersels, oft Olien vermengt, en op sekere gewrigten gestreken; als met Terpentijn vermengt en in form van een gordel om de lendenen gedragen ('t welk ook geschieden kan met Mercurius *Præcipitatus*, die niet al te vast is) anderdeels ook tot Cinnaber met swavel gebragt, en te gelijk met andere dingen, voornamelijk Myrrhe, vermengt, en als een rooking in de mond ontfangen, tot dat de salivatie volgt. Gordels,

CCCXXIV.

Op dese dry manieren maakt dan de quik-silver dat'er een salivatie ontstaat, in welkers gebruik, 't welk wy voor een gedeelte hebben vermaant, men neerstig moet aanmerken, dat men sig niet te seer en haaste, maar dat het werk langsaam voort gaat. In alle dese moet men traag voort gaan. welke die zijn.

CCCXXV.

Men moet dan soo uiterlijk als innerlijk in't gebruik van de quik-silver om een quyling te maken, langsaam voortgaan, en waar nemen dat als de quik tweemaal of drymaal matelijk ge-

gebruikt is, of'er eenige verſchijnſels van een toekomende quyling ſig vertoonen, of dat'er geen en zijn.

CCCXXVI.

Want ſoo dikwijls het Tand-vleis, Amandelen of andere klieren in de Kaken beginnen te ſwellen of pynelijk te zijn, of ſoo dikwijls daar een vuile ſtank ten monden uitgaat, ſoo dikwijls, ſeg ik, een ſeker teiken te zijn, dat de ſalivatie aanſtaande is.

CCCXXVII.

Soo dikwijls men dan ſulx binnen de twee of dry dagen niet gewaar werd, na dat men de Mercuriale middelen behoorlijk heeft in't werk geſtelt, moet men in des ſelfs gebruik voort-gaan; en dat ſoo lange, tot de quade vogten na de quyl-klieren gaan, en te gelijk met de quyl uitgeſtort werden.

CCCXXVIII.

Wanneer men Gorgel dranken, om de ſcherpe vogten te temperen moet gebruiken.

Maar op dat van die vogten, welke gemeenlijk vry ſcherp zijn, het Tand-vleis, Wangen en Lippen niet ſouden verſweren, en ſomtijds ſelfs het Verhemelte, ſoo moet men Gorgel-dranken drinken van lauwe ſoete Melk, het Sap van gekookte Rapen, Melkjes, en andere die een Suur en ſcherp vogt temperen.

CCCXXIX.

Het quylen dan moet men ſoo eenige weken laten loopen, en niet ligtelijk ſteuten, op dat de zieke niet en kome te ſtikken: want als het quylen van ſelver ophoud is een teiken van een volmaakte geneſinge.

CCCXXX.

Wanneer daar dan van de ſeer ſcherpe vogten

ten diepe verſweringen in de mond, en ondragelijke pynen ontſtaan, moet men gorgel-waters bereiden uit dingen die men afvegende en te ſamen trekkende noemt, doende daar by wat *opium*, en andere middelen die de pijne kragtig ſtillen. Op die wijſe dan moet men de uitloſing van het quylen in de Pokken verrigten. Nu ſullen wy nog yts ſpreken van de byſondere geneſingen der voornaamſte toevallen.

Wanneer men afvegende en te ſamen trekkende Gorgel waters moet gebruiken.

CCCXXXI.

Laat ons dan een begin maken van de geneſinge van een *Virulente Gonorrhœa*, dewijl het een van de gemeenſte toevallen in de Veneusſmet is, van dewelke de Pokken niet ſelden haar begin nemen, maar ſoo die wel geneſen werd, blijft daar by ſteken, ende gaat niet verder: want indienſe niet wel geneſen is, werd het ganſche bloed daar mede beſmet.

Geneſinge van een Virulente Gonorrhœa.

CCCXXXII.

Wanneer dan een *Virulente Gonorrhœa*, de ſieke alleenig moeyelijk valt, en het bloed van deſelve niet en is bevuilt, moet men de geneſinge daar maar alleenig op aan leggen: maar wanneer het quaad verder is ingedrongen, en het ganſche bloed te gelijk is beſmet, dan moet men de generale geneſinge voor af laten gaan, en daar by voegen, van welke reeds geſproken is.

CCCXXXIII.

Laat ons dan een redelijke geneſinge van de Saad-loop aanſtellen, wanneer wy hebben overlegt, dat deſelve een ſweeringe in de Voorſtanders, en miſſchien ook in de Saadblaasjes volgt.

wat ſweren de Gonorrhœa volgen.

Want

CCCXXXIV.

Want alhoewel ik niet en loochen, dat alleen de ſwakheid van die deelen na te veel byſlapens, niet ſelden een overblyvende Saadloop kan voortbrengen, die eenige jaren agter een by blijft: egter ſal die noit een *Virulente Gonorrhœa* weſen, ten zy daar bykome, dat niet alleen het Saad, maar ook het bloed, dat tot de deelen om te (e) voeden gaat, bederft, en in een ſcherp Virulent vogt verandert, gelijk men ſiet in een Venus-Saad-loop, en daarom Virulentie geſegt werd.

CCCXXXV.

Dat gene dan 't welk eensdeels het Saad, en anderdeels het bloed bederft, ſal ook geen gedeelte van het houdende oft vaſte deel min of meer bederven; en vorders een ſwering, 't zy hoe dat het dan zy, in de ſelve voortbrengen.

CCCXXXVI.

Deſe ſweeren zijn alleen in de Voorſtanders en Saadblaasjes.

Het deel nu, dat deſe Virulente ſtoffe by ſig heeft, dewijl dat'er behalven de Voorſtanders en de Saad-blaasjes geen andere kan weſen, ſoo ſegt men met alle regt en reden, datſe of alleen, of te gelijk een ſweeringe moeten hebben; 't welk men hier geenſins moeten voorby gaan; wanneer we de geneſinge van een *Virulente Gonorrhœa* aanvangen, want die noit gelukkig werd volvoert, ten zy de ſweering benomen is met de ziekte, welke die toeval volgt.

In

(e) *Ik heb elders in mijn inſtitutie getoont dat het bloed voor ſoo veel het bloed is, niet en voed, maar een ſeker Feu-ſap.*

CCCXXXVII.

In een behoorlijke geneſinge van een *Virulente Gonorrhœa*, moet men op de ſweerige denken, om die, 't zy hoeſe is, te ſuiveren en wederom toe te heelen; en daar benevens des ſelfs oorſaak te verbeteren of te benemen.

CCCXXXVIII.

De oorſaak van deſe ſweer is een ſcherp vogt dat Virulent is, door een byſlaap gemeen gemaakt, dat ontrent deſe Saad-vaten blijft hangen, die het bloed met het Saad bederft, en na dat dit bedorvene is uitgevloeid, blijft voor een gedeelte in de vaſte en houdende geulcereerde deelen, by welke weder nieuwe bedorve ſtoffe vloeyende, eendeels een ſweer, en anderdeels een Virulente vloed doen geduuren.

CCCXXXIX.

Hy ſal dan de Vitrulente Saad-loop gelukkig en na de konſt geneſen, die voor eerſt die Virulente euvel oft ferment, dat de ſcherpe ſweering maakt, en voed, waar door het bloed met het Saad bederft, verbetere, of uit het lighaam geheellijk uytdryve. Ten tweeden, dat de ſweer, die daar van is voortgebracht. Geſuivert en geheelt werde. Hoe men de Saad-loop na de konſt geneeſt.

CCCXL.

Alle deſe weinige inſigten oft indicatien werden voldaan, door alle die Medicamenten, die men gemeenlijk in de geneſinge van een virulente Saad-loop aanpryſt, en met een loffelijke uitkomſt werden voorgedient; gelijk als ymand dat ligtelijk ſal obſerveren, die alle deſe dingen met een oplettend verſtand ſal onderſoeken: alhoewel daar weinige zijn,

van

van die een *Gonorrhœa* geneſen, welke ſulx aanmerken, daarom iſt geen wonder, dat ſoo dikwijls of geen geneſinge of een trage volgt.

CCCXLI.

Voor eerſt dan werd dat ſcherpe en virulente vogt door emulſien verbetert die hier veele gebruikt werden, de verſagtende en lenierende kookſels uit Soethout, Gerſt en diergelijke bereid; ſelfs de Terpentijn, of des ſelfs Olie, *Balſem van Peru*, en *Oleum de Copayve* ſoo genoemt, en diergelijke.

CCCXLII.

2. Uytdryven en waar door.

Ten tweeden, moet men dat ſcherpe en virulente vogt, door de gemeene Pis wegen uitdryven, 't welk byna geſchied door d'eigenſte kookſels, *Emulſien*, *Olien*, en ſelfs door de *Cantharides* &c. dewijlſe een Pis-dryvende kragt hebben, dryven ſy dat Virulente ſenijn te gelijk met de Piſſe uit.

CCCXLIII.

Alle deſe Medicamenten, ſoo ymand die aandagtig overweegt, ſal hy ligtelijk bevinden, datſe bequaamheid hebben, om een Suur en ſcherp vogt te temperen en uitdryven, en dat daar en boven een Virulente Gonorrœha van deſelve afhangt en voortgebragt werd: gelijk als we ſulx uit alle de toevallen van de Venus-ſmet genoegſaam boven hebben bewieſen, het welk wy nu beveſtigen met de medicamenten, welke bequaam zijn om een Saadloop te geneſen, en door het gebruik alleen goed bevonden zijn.

CCCXLIV.

Sekerlijk alle die dingen, welke kragtig doen

doen veranderen, en het vogt in een Virulente Gonorrhœa verbeteren, zijn of *Aromatica*, of meer of min Suur temperende, onder welke de minſte rang niet hebben de *Oculi Cancri*, welke om deſe quaal te cureren ſoo nut als noodſakelijk zijn.

CCCXLV.

VVaar in de wijſe om een Gonorrhœa te geneſen beſtaat.

De methode dan of wijſe om een Virulente Saad-loop te geneſen, beſtaat eensdeels in een veranderinge en temperinge des ſcherpen vogts, die de ſweringe in de Saad-vaten en Klieren voortbrengt, en koeſtert; anderdeels in het vogt dat min of meer getempert is door de Pis uit te dryven, zijnde daar toe de naaſte bequaamſte weg, ten welken einde men ook ſweet-dryvende kookſels ſoude konnen gebruiken, welke in de algemeene geneſinge ſoo dikwijls gepreſen en aangeteikend zijn, welke niet alleen door het ſweeten, maar ook door de Pis-wegen de ſondigende vogten uitdrijft, en temperen van gelijken de Suure en ſcherpe vogten; ten derden in de ſuiveringe van de ſweringe, en daarom in de heelinge, eensdeels door gewaſſen Terpentijn, anderdeels door deſelve gekookt zijnde, ook door de Terpentijn Olie, door de Peruviaanſe Balſem; Oleum Copayvæ, de veeldubbelde Swavel Balſem, en ſoo voorts. Ook beſtaat de methode van geneſen in de verſterkinge van de voorſtaande klieren, en Saadblaasjes, die door deſe quade vloed verſwakt zijn, en door ſagte te ſamen trekkende en Aromatike middelen, die ten minſten met een vaſt Sout, die het Suur kan breken begaaft zijn, als Caſtoreum, Succinum, Myrrha,

Coralia, Lapis Hæmatites, Lacca, en diergelijke die men innerlijk inneemt; als ook uiterlijke, gelijk den Olie van Maſtix, en meer andere dingen daar men den aars-naad mede ſtrijkt.

CCCXLVI.

Hoeſe ongeneeslijk werd gemaakt.

Soo dat op ſoo een wijſe de Virulente Gonorrhœa gelukkig werd geneſen, welke verſuimt zijnde en veronagtſaamt, ſomtijds, ten minſten voor een gedeelte, ongeneeslijk werd; voornamelijk als het deel door een lange vloed ten uiterſten verſwakt is.

CCCXLVII.

Wanneer een Virulente Gonorrhœa by een Venus-ſmet is vervoegt, aldaar werdſe door de generale geneſinge der Pokken te gelijk geneſen; maar ſoo wanneer de Gonorrhœa alleen werd geobſerveert, moet men die op ſig ſelfs geneſen op die wijſe en Medicamenten als terſtond verhaalt is.

CCCXLVIII.

De Puiſten zijn gewoon door de univerſele cure der Pokken te wijken, gelijk ik boven geleert heb, ſoo door ſweet-dryvende kookſels, als door Mercuriale uitledigingen, en voornamelijk door de ſalivatie, zijnde alles behoorlijk aangeregt, waar uit ik hebbe aangemerkt, dat het een loffelijke en volmaakt teiken van geneſinge is, wanneer ſoo de Puiſten, als de andere toevallen van de Pokken van ſelver verdwynen.

CCCXLIX.

Soo ſig ymand over de geneſinge van de Puiſten wil haaſten, of deſelve in 't beſonder aanſtellen, om by andere van de Pokken niet ver-

verdagt te zijn, dan konnen sy met een kooksel van Pokhout en andere houten gestooft werden. Want my heugt ook, dat als alle andere dingen geen hulpe bybragten, dat een Vlug-sout met de Tinctuur van Kooper doordrongen de vuile quaadaardige Puisten genesen zijn, en buiten verwagtinge somtijds weg geraken.

CCCL.

De *Mercurius Precipitatus* met eenige Salf gemengt, is mede goed om de Puisten weg te nemen, als de uiterlijk werd opgelegt.

CCCLI.

En alle dese dingen bevestigen nog meer haar oorsprong van een Suure geest, in welke wy gesegt hebben dat de gansche natuur der Pokken gelegen was. Dese komen van een Suure geest.

CCCLII.

't Geen terstond van de Puisten gesegt is, moet men ook van de Venus-sweeren seggen, want se konnen door de universele genesinge der Pokken, indien die behoorlijk geschied, tegelijk genesen en weg genomen werden, als ook door die, welke door de salivatie en andere Mercuriale uitledigingen geschieden, ten einde gebragt werden.

CCCLIII.

Nog konnen daar en boven de Venus-sweeren met een *Decoctum Guajaci* afgewast en gesuivert werden, als ook door andere sterke Aromatike, welke men kan aanraaken met een vogtig sal volatile met de Tinctuur van Koper doordrongen. Der selver besondere genesinge.

CCCLIV.

De *Mercurius* soo de geprecipiteerde als de

gesublimeerde werden seer gelukkig onder de Salven gemengt, voornamelijk de soete.

CCCLV.

Door welkers middel, na dat de Venussweeren gesuivert zijn, konnen sy ligtelijk genesen werden, op de wijse als andere sweeren, van welke in de Chirurgie verhandelt werd.

CCCLVI.

Niemant heeft verbaast te staan en sig te verwonderen, dat ik hier tot de genesinge van de Venus sweren, de Mercurius die soo door Suure geesten geprecipiteert als gesublimeert is, bybreng; agtende dat ik mijn meininge, van dat de oorsaak der Pokken in het Suur soude bestaan, om verre smeet. Want voor eerst ist nieuw, dat het eene Suur van het andere verandert en verstompt werd, en dat wel ontrent eenige deelen die van de andere verschelen.

CCCLVII.

't Welk men niet voorbeelt toont.

Alsoo werden de Koralen, Kreefts oogen, Paarlen en diergelijke in de *Spiritus Vitrioli Philisophicus* die soo genoemt werd, gesmolten, zijnde het water dat op de *Butyrum Antimonii* giet; als men Mercurius *Vitæ* maakt, 't welk daar af gegoten werd: dese seg ik, daar in gesmolten zijnde, sullen door het bydruppen van *Spiritus Vitrioli* daar weder van scheiden, alhoewel beide geesten Suur zijn, en uit de Vitriool, voor een gedeelte ten minsten, voortgebragt en uitgetrokken.

CCCLVIII.

Waar uit de Sublimaat bestaat.

Want de Mercurius *Sublimatus Corrosivus* welke wy gebruiken om de Butyrum Antimonii

nii te bereiden, werd gemeenlijk gemaakt uit Vitriool en See-sout of het gene gegraven is, die met de quik-silver onder een zijn gemengt en te gelijk gesublimeert, soo dat in de selve veel Suure geest is, welke uit de Vitriool was, alhoewel ik voor my ook meine, dat misschien het meeste Suur ook van het See-sout daar by komt.

CCCLIX.

De verscheidentheid dan van dese Suire geest in de voornoemde *Spiritus Vitrioli Philosophicus*, hangt ten eersten af, van de verscheidentheid van beider souten, van Vitriool en Zee-sout vereenigt zijnde: ten tweeden selfs van de Mercurius, met welke beider geest is uit getrokken. Ten derden, van de Antimonie met welke een vereeninginge geschied om de Butyrum te bereiden. Want daar is in de Antimonie ook een suure geest, welke my dunkt dat te gelijk met de Boter over gaat. Maar in de gemeene Spiritus Vitrioli is geen suurigheid als die van de Vitriool komt. Soo dat een yder wel sien kan dat'er in beide suuren groote verscheidentheid is.

CCCLX.

Dit selfde blijkt ook uit andere Suure geesten, voor soo veel sommige het eene of het andere metaal alleenig ontdoen, en niet alle. Want by voorbeeld de Spiritus Salis ontdoet het Goud, en het Silver niet: in tegendeel de Spiritus Vitrioli smelt het Silver, en geen Goud.

CCCLI.

De suure geest dan in de Mercurius soo gesublimeerde als geprecipiteerde geconcen-

treert zijnde, is in sommige omstandigheden verscheiden van het Venus-gift, dat mede in een suur bestaat: waar uit voort kan komen, dat d'eene d'andere verandert, ja selfs figeert of vast maakt.

CCCLXII.

Doet hier nog ten tweeden by, dat de voornaamste veranderinge, welke verwagt werd van beide quik-silvers die op beide wijsen bereid zijn, van de quik-silver selver afhangt, welke door sijn vorige bereidinge door een suure geest bequamer gemaakt is om het Venus-gift te veranderen, welke sig daar nu beter onder vermengt dan anders.

CCCLXIII.

De Mercurius dan soo de geprecipiteerde als de gesublimeerde dient om het Venus-gift te verbeteren, soo ten opsigte van sig selfs, als ten opsigte van het suur dat in de selve geconcentreert is, en het Venus-Suur byna tegenstrydig.

CCCLXIV.

De Caries Ossium is swaar tegeneesen.

De Caries Ossium oft Been-vreting hebben wy de vierde rang onder de toevallen van de Venus quaal gegeven, zijnde een toeval die de swaarste van allen te geneesen is.

CCCLXV.

De moeyelijkheyd dan van de genesinge hangt dan hier van af, dat het Venus-gift sig tot binnen in de Beenen inboesemt, tot welke de middelen die daar toe aangewend werden om te verbeteren niet konnen doordringen; ook kan dit quaad met vuur of een Brand-yser niet wel vermeestert werden.

Dat

CCCLXVI.

Dat sekerlijk dit suur soo nauw in de Beenderen indringt, en tot verstervens toe bederft, kan een yder bekend zijn, die de ware Chirurgicale observatien waar neemt, en de Boeken doorsnuffelt.

CCCLXVII.

Ik segge dat de Beenen in een *Caries* van de Pokken tot verstervens toe bedorven werden, dewijl de Beenen ook sekerlijk leven, en met een *Caries* aangetast zijnde voor dood te houden zijn.

CCCLXVIII.

Derhalven is tot de genesinge van een *Caries* van nooden, dat het gansche deel, met een *Caries* beset zijnde, en by gevolg dood, van het gesonde en levende gescheiden werde, met welke het niet en kan te samen groeyen nog niet lang bestaan; of het gesonde werd daar mede besmet, en tot diergelijke bedervinge allenxkens gebragt. Het zieke deel moet van het gesonde gescheiden werden.

CCCLXIX.

Maar het is moeyelijk 't zy met vuur en gloeyend Yser, of behoorlijke Medicamenten het gecarieerde been van het gesonde af te scheiden, na dat het met eenige holen in het gesonde Been is ingeboesemt, want het Venus gift is niet stil, maar krygt sijn kragten al voort loopende: gelijk dit in alle Caries Venerea blijkelijk is, welkers oorsaak niet en werd beslist, oft verbroken van het Been selfs dat bedorven werd, maar werd dagelijks vermeerdert en scherper, soo dat eindelijk wanneer het op sijn hoogste is gekomen, de *Caries Venerea* ongeneeslijk werd.

CCCLXX.

De groote moeyelijkheyd om een Caries te geneſen hangt hier ook van af, dat de middelen welke bequaam zijn om ſe te geneſen, dikwijls niet al te wel konnen geappliceert en gebruikt werden.

CCCLXXI.

Want de deelen die naaſt aan het Been zijn, als Vlieſen, Peſen, Zenuwen en diergelijken werden te gelijk van een actuele cauterie beledigt, waar uit onlijdelijke pynen ontſtaan.

CCCLXXII.

VVaar door het quaad vermeerdert.

Maar dit ſelfde quaad vermeerdert, wanneer deſe *actuele cauterien* dikwijls werden geappliceert, want ſe in eene reis weinig konnen uitrigten, daarom moetenſe verſcheide reiſen herhaalt werden, ſoo ſe een goed effect ſullen forteren.

CCCLXXIII.

De andere middelen welke men gebruikt om een *Caries* weg te nemen en te verteren, of zijn al te onkragtig om het begeerde effect uit te werken, en dat Venus-gift te overmeeſteren, of, gelijk reeds geſegt is, ſoo konnen ſ niet al te ſeer doordringen tot alle hoeken en holen, in welke dat voornoemde Venus gift ſig heeft ingeboeſemt, beſtaande in een ſcherp ſuur, dat ſeer doordringelijk is.

CCCLXXIV.

Die, welke tot nog toe waar genomen zijn, om op eenigerlei wijſe de ſuure ſcherpigheid den oorlog aan te ſeggen, zijn of Loog-ſouten, ſoo vaſte als vlugge; oft vlugge geeſten; oft olien, of Waterige; of die uit voornoemde

de meerder zijn te ſamen geſtelt.

CCCLXXV.

Maar de vaſte Loog-ſouten welke de voornaamſte ſtryders en vyanden van het ſuur zijn, indien men die ſuivert en alleen gebruikt, blyven op het opper-vlak hangen, en ſullen geen groote victorien behalen; indienſe nu met water werd geſmolten, ſullen een gedeelte van haare kragt verlieſen; indienſe nu met een vlugge geeſt vereent zijn, ſullen ſy ligt van alle kanten doordringen, maar ſullen te gelijk ſwakker hare werkinge af leggen: indienſe met Olie tot een Seep zijn gemaakt, verſwakken ſy ſeer, en konnen niet ligtelijk doordringen; by welke ſoo daar water komt, om die te doen ſmelten en dieper te laten doordringen, ſullen ſy te gelijk onkragtiger werden.

CCCLXXVI.

Soo dat onder alle de remedien, die het ſcherp ſuur van de Venus-quaal, die een *Caries* voortbrengt, verbeteren, en herſtellen, na de *actuele cauterie*, de vlugge-ſouten d'eerſte rang ſchijnen te hebben, al hoewelſe ſeer ſwak zijn om ſoo een grooten en ſwaren quaad te vermeeſteren.

Na de actuele cauterien zijn de vlugge Souten een bequaam middel tot de *Caries*.

CCCLXXVII.

't Is derhalven geen wonder, wanneer een *Caries Oſſium* ſoo ſelden in de Venus quaal tot geneſinge komt, want ſe duurt ſoo lange tot m'er mede in het graf daalt.

CCCLXXVIII.

De regte wijſe dan om te geneſen is, dat het beſmette Been, ſoo dikwijls het veilig kan geſchieden geheel weg genomen werde, na

dat

dat men in de ſelve nauwlijks de *Caries* heeft konnen ſtutten, of dat het bedorve van het geſonde niet heeft konnen afſcheiden.

CCCLXXIX.

Ik prys dan, gelijk ik reeds gedaan heb; wederom het gebruik van het vlugge ſout, welke nog beter ſoude zijn, ſoo ymand vlugge ſouten van verſcheide ſoorten toeſtelt, en de beſte daar uit, na een nauwkeurige en omſigtige ervarentheid kieſe.

CCCLXXX.

Wat'er nog gebruikt werd.

Om een caries oſſium te geneſen, gebruikt men dog de *Tutia*, *Lythargyrium*, *Ceruſſa*, ja de Guajacum ſelfs, tot een Poeder geſtooten, en daar op geſtrooit; welke alle, indien men daar naukeurig agt op geve, ſal men bevinden, dat ſe voor ſoo veel helpen konnen, als ſy het ſuur concentreren, en van het Been aflokkende, daar van afleiden, op dat het ſijn vleugels niet verder verſpreide, en meer bedervinge voort brenge.

CCCLXXXI.

Dit zijn dan de ſagſte middelen om een *Caries Oſſium* te geneſen; de naaſte of de middel ſoort zijn ſoo vaſte als vlugge ſouten, en eindelijk de potientiele cauterien: het alderkragtigſte is het cauterium actuale. Door welkers middel, indienſe het oogmerk haarer geneſinge niet bereiken, zijnſe met regt voor incurabel te houden.

CCCLXXXII.

Hoe de Tophi geneſen werden.

Wy hebben geleert, dat op verſcheide plaatſen onder het Been-vlies, *perioſteum* geſegt, 't welk het Been bekleed groote uitbultingen ſomtijds groeyen; welke indienſe de Beenen niet

niet veel hebben aangedaan, zijnse gewoon geneſen te werden met Pleiſters en Salven die met quik-ſilver vermengt zijn, voornamelijk door de algemeene geneſinge, die men ſalivatie noemt.

CCCLXXXIII.

Sooſe de Beenen hebben beſoetelt, en een taey-ſlymige ſtoffe deſelve heeft gemaakt, konnen nauwlijks geneſen werden, ten ware men het geſwel opende, en deſe ſlymige vogt daar allenxkens uitlooſde, eensdeels door Aromatike Gommen, anderdeels door potentiele en actuele cauſtiken; ſoo lange volhardende in des ſelfs gebruik, tot dat men merkt dat het Been geſuivert en vry is van alle Venus-ſlym, waar na men dan overſtapt tot de heelinge door Chirurgicale middelen, die bekend zijn.

CCCLXXXIV.

Wy hebben gewaagt van de moeyelijke pynen, die des nagts geduurig weder komen, en des daags byna ophouden, en dat niet in de gewrigten, maar de plaatſen die tuſſchen de gewrigten gelegen zijn, 't welk de Pokkige ſeer moeyelijk valt: tot welkers verſagtinge ſoo innerlijke als uiterlijke middelen konnen gebruikt werden.

CCCLXXXV.

Onder de uiterlijke zijn de Mercuriale Salven de beſte; als ook de Stovingen van Pokhout, en van Jeneverhout. &c. Soo uiterlijke.

CCCLXXXVI.

Onder de innerlijke werd boven alle gepreſen de *Salſaparilla* en des ſelfs kookſel; nauwlijks werd'er egter uitgerigt ſonder Medicamen- Als innerlijke.

menten van *Opium* gemaakt, welke hier veel vermogen, soo se by behoorlijke dingen gevoegt werden, die met de constitutie der zieken over een komt, en tegens den avond, als de pijne weder komt, gebruiken.

CCCLXXXVII.

Dit is dan het voornaamste om een algemeene Venus-smet te genesen, door welkers middel de pijnen allenxkens vertrekken, en eindelijk gantschelijk benomen werden.

CCCLXXXVIII.

Hoe men het uitvallen des hairs geneest.

Het hair sal men afschrabben, wanneer het begint uit te vallen, welke van selfs wederom, na dat de genesinge behoorlijk is afgelegt, begint te hergroeyen: soo dat men weinig werks behoeft te doen, om het te doen groeyen.

CCCLXXXIX.

De Vlekken zijn gewoon van selver haar bieſen te pakken, na dat de algemeine genesinge is aangestelt geweest; alhoewel sy eer konnen op de vlugt gejaagt werden, wanneer mense met een kooksel van Guajacum oft andere Aromatike, die we boven gepresen hebben gestooft werden.

CCCXC.

Hoe de Klap-ooren genesen werden.

Onder de toevallen van Venus hebben de Klap-ooren ofte *Bubones Veneres* de laatste plaats niet, alhoewel wy se de laatste byna hebben ondernomen te beveselen.

CCCXCI.

De practysijns merken aan ontrent de genesinge van de Klap-ooren, dat men sijn best moet doen, soo veel het mogelijk is, dat men des selfs ryping en openinge verhaast.

Die

CCCXCII.

Die de rypinge bevorderen zijn Pleisters met Aromatike Gommen bereid, het *Diachylum Magnum* en diergelijke meer.

CCCXCIII.

Maar soo de rypinge wat traagjes voort gaat, raden sy de openinge met een potentiele cauterie te maken; op dat het fenijn daar door aangelokt werde; 't welk ik mein dat geschied op dat het fenijn, 't welk in dat geswel is, niet na binnen toe ga.

CCCXCIV.

Ik prijs derhalven dan nog, 't welk de dagelijkse ervarentheid leerd het beste te weesen, alhoewel ik misschien de nuttigheid die de zieken uit de Medicamenten hebben anders soude uitleggen.

CCCXCV.

Hoe de Condylomata genesen werden

De Condylomata oft Werten die aan de Vrouwelijkheid en aan den Aars van beider geslagt komen te wasschen, als ook de Wratten die aan de mannelijke schamelheid komen, die wierden genesen, behalven de algemeene cure, door scherpe Mercuriale middelen, die men daar op legt, welke die verteren, en andere diergelijke als suure geesten van Vitriool, Swavel, &c.

CCCXCVI.

Sy konnen dan met een droppel van die suure geesten aangeraakt werden, en dat soo dikwijls (dog maar eens daags) totse doorgeten zijn, en verdroogende afvallen.

CCCXCVII.

Hier toe is mede het *Aqua Plantaginis* en

Ro-

Roſarum van elks een pond, met *Alum* en *Crudum* en *Mercurius Sublimatus* elks twee drachmen, dienſtig, zijnde in een glas gemengt en gekookt, en na dat het neer geſonken is, afgegoten, en met een doek op het beledigde deel gelegt.

Die hier meerder van begeert, raadſlaagt met de Autheuren, in welke hy veel dingen ſal vinden, die bequaam zijn: want ons oogmerk is niet om alles te bediſſelen, maar de natuur van het fenijn op te ſchommelen, en uit de Put van duiſterheid ten daag te brengen; 't welk wy meenen gedaan te hebben; wenſchende, dat het gene wy op het Toneel hebben gebragt, te ſijner tijd menigte van zieken dienſtig mag zijn, en de Medicijns tot een vermaninge weſen.

EINDE.

De Beſchryvinge van My en den Heer *Sylvius* afgehandelt hebbende, agten wy niet ondienſtig hier by te voegen 't gene den Heer *Sydenham*, *Wierus* en *Everaars* daar van hebben in't ligt gegeven.

Briefs-gewijſe

VERHANDELING

Der

POKKEN,

Door den HEER

THOMAS SYDENHAM,

Med. Doct. en Practizyn tot Londen,

Geſchreven aan den HEER

HENRICUS PAMAN.

VERHANDELINGE
Der
POKKEN,

Door THOMAS SYDENHAM, *M. D.*

I.

DE *Pokken*, LUES VENEREA geſegt, is in 't Jaar 1493 eerſt uit de West-Indies hier te Lande over gekomen; want we alhier te voren, ſelfs de naam niet gekend hebben, ik laat ſtaan de ziekte: men agt dat ſeker, dat op die Americaanſche plaatſen, alwaar wy eenige volkeren eerſt geplant hebben, deſelve een Landziekte is. Maar het ſchijnt my toe datſe wel afkomſtig mogt zijn van eenige niet verre van de Guineeſe ſwarten gelegen, want ik uit verſcheide van ons volk, die geloof waardig waren, en op de Caribiſe Eilanden woonden, verſtaan heb, dat haar ſlaven, welke eerder uit *Guinea* quamen, ſelfs eerſe oit aan 't Land zijn geweeſt, met deſe ziekte geplaagt wierden, ſonder dat'er te voren eenige byſlaap was geſchied, waar door geheele huisgeſinnen van Mannen, Vrouwen, en Kinderen ellendig wierden aangetaſt.

Oorſprong.

Maar uit *Guinea*.

II.

Dese besmettelijke ziekte die dese seer ellendige soo menigmaals aan boort klampt, is op een hair onse ziekte gelijk, die we gemeenlijk de besmettelijke Pokken noemen, ten minsten voor soo veel ik daar van oordeelen kan aangaande de toevallen van pijne, namelijk sweeten en diergelijke, slaande mede agt op de verscheide climaten, alhoewel de naam menigmaals niet een en de selfde is, dewijlse van haar *The Taws* genoemt is. De wijse van genesen, diese daar te Lande gebruiken, verscheelt van de onse niet: want de quyling door quik-silver moet de gansche genesinge ten einde brengen: niet jegenstaande dat men hier spreekt van de uitnementheid die in de *Guajacum* en *Salsa Parilla* steekt, welke men in sijn eigen Land gewaar werd, en al ist datse over verre wateren tot ons vervoert werden, behoudense nog al haar kragten.

III.

De Spanjaarts hebbense eerst in Europa gebragt.

Het schijnt my dan seer waarschijnelijk dat de Spanjaarden, welke eerst die ziekte in Europa overgebragt hebben, die van de Swarten, welke se in Africa gekogt hadden, hebben gekregen, en zijn met de selve besmet geworden, welke by die luiden (want daar zijn veel nabuuren aan Guinea, by welke die Barbaarsche gewoonte is ingekropen, dat men menschen voor Europische goederen verruilt) een algemeine Landziekte kan zijn. Het zy dan hoe het zy, dese besmettelijke ziekte allenxkens voortkruipende, heeft dese gedeelten van de waereld soodanig besmeurt en bevuilt, dat, indiense nog soo hevig woede, als

als sy in 't begin wel pleeg, souw het binnen weinig eeuwen met het menschelijke geslagte ganschelijk gedaan zijn, 't souw selfs de Siekhuisen niet mogelijk zijn, haar buiten die qualen te houden, welke alleen tot andere ziekte gelijk als de kruiden, in een ander Land, als sijn eigen Vaderland, overgeplant zijnde, in ons Europa soo wreed niet en is, maar dagelijks verslauwt, en met sagter verschijnselen ons aandoet.

IV.

Wanneerse in het begin nog vreemt was, en ymand aanboort klamte, besmetrese terstond 't ganssche bloed, en veroorsaakte onlydelijke hoott en leden-pijnen, met verscheide soorten van sweeren in verscheide deelen ontstaande. Maar hondert Jaren rugwaarts, vertoondese sig eerst onder de gedaante van een vuile Druipert oft *Gonorrhœa Virulenta*, in welk postuur sy sig nog jegenwoordig laat sien, soekende door dese poort eerst door te breeken; daar komt anders geen toeval, dan dat'er in sommige eenige sweertjes aan de schamel-deelen komen, die men in't gemeen een Sjankert noemt, zijnde een van d'eerste teikenen; welkers tenynige stoffe, door een Saad-loop niet buiten 't lighaam gerakende, besmet in een oogenblik het ganssche bloed.

V.

Dese besmettelijke Venus-ziekte werd dan voortgeset, of door de voort-teelinge, zijnde oorsaak dat het ellendige Kind van een der Ouderen van geen goede stoffe opgeleid werd, en erbarmelijk sijn leven uitdient. Of dat men het krijgt, door het handelen van de sagte Hoese voort geset werd.

deelen, waar door dese fenynigheid en ontstekinge sig in het lighaam inboesemt, uit eenige gelegentheden, die ter sijner plaatsen sullen gesegt werden.

VI.

Voor eerst met het suigen, namelijk als een Kind een Minne suigt, kan het door het los gestel der Borsten heen dringen; of anders kan de Minne het tengere mondjen beledigen.

VII.

Enbyslapen int Bed.

Ten tweeden, wanneer Kinderen uitgekleed by besmette luiden slapen in een Bed. En, alhoewel die van oudere Jaren, welkers vleis door een ouderdom harder geworden is, nauwelijks konnen besmet werden, ten zy door een ongeoorloofde by een komste, ist datse te samen in een Bed slapen, egter werd het losse weefsel, uit welke haar gestel bestaat, ligtelijker van dat fenijn doordrongen, het welk ik meer dan eenmaal heb aangemerkt, dat de Kinderen van die Ouders, die besmet waren, door by haar te slapen, zijn besmet geworden.

VIII.

door by een komst

Ten derden, soo werden de sagte deelen voornamelijk in het byslapen aangetast, en daarom gebeurt het dat dese besmettelijkheid nog meerder de baas speelt: wanneer namelijk de roede, vol geesten, die tot de voortteelinge dienen, vervult is, kan ligtelijk van eenige Venus-sweer of Puist die in de scheede der Vrouwen was, seer ligt besmet werden, welke beide van binnen konnen schuilen, en dat de Vrouw schijnt gesont en welvarend te wesen. Dit fenijn kan ook door eenige vuiligheid

heid van die deelen van binnen als vaſt gehouden werden, op dat het trager in het bloed kome; of dat het voor een gedeelte door de maandelijke ſuiveringe werd uitgelooſt.

IX.

Beleedinge van de roede.

Deſe beſmettelijkheid klampt eerſt het vleiſelijke gedeelte der roede aan boort, voor ſoo veel altans als ik kan merken, maar en bederft het juiſt ſoo ſeer niet, dog beſet deſelve eerſt met een ontſtekinge, daar na werdſe allenxkens met ſweertjes beſet, en maakt dat 'er een etterige ſtoffe, gelijk als men in een Druppert ſiet, in de ſchaft allenxkens uitdrupt: en werd dan door deſe reden daar toe gedwongen, namelijk dat ik ſelfs hebbe geſien, dat 'er door de vooſe ſubſtantie der roede diergelijken ſtoffe uit ſweete, die niet door de ſchaft was uitgelooſt, en geen ſweer nog des ſchafts hooft, nog de voorhuid beſette. Maar eindelijk dieper binnen dringende, werden gemeenlijk de voorſtanders klieren *Proſtatæ* geſegt, met een leelijke ſweringe beſet, het welke men niet ſelden in de doode lighamen waar neemt, die van deſe ziekte geſtorven zijn.

X.

Deſe ziekte treed al ſoo ſtap by ſtap voort, gelijk we aanſtonds ſullen ſeggen. De zieke ('t zy vroeg of laat, na dat het Vroumens daar men ſig gemeen heeft mede gemaakt, veel of weinig beſmet is geweeſt, als ook na het temperament om deſe ſmet, vroeg of traag t'ontfangen) werd eerſt met een ongewoone pijne aan de teel-deelen geplaagt, even gelijk als of de Ballen wierden omgedraeyt.

Pijn aan de teel-deelen

XI.

Maar daar na, indien hy niet beſneden is geweeſt, komt'er eerſt een vlekjen, van groote en koleur gelijk de Maſelen, en beſet een gedeelte van het hooft der roede. Dadelijk na de opkomſt van dit vlekjen, drupt'er een vogt wat traagjes voor den dag, gelijk als of het Saad was, welke alle dage ſoo van dikte als koleur des Saads afwykende, werd een weinig minder geel als het doir van een Ei; en in de vuile Pokken die heftig woeden is die ſtoffe niet alleen groen, maar werd ook vermengt met een waterig vogt, dat met bloed niet ſelden geverft is.

XII.

Word een ſweer.

Deſe voornoemde Puiſt werd eindelijk een ſweer, voor eerſt niet ongelijk de ſpruw die de Kinderen in de mond komt, dat alle dagen door ſijn knagen breeder voortloopt en dieper werd, met weeragtige en harde kanten. Neemt nog in agt, dat de voornoemde vlekken oft puisjes, ſelden te gelijk met een Druppert zijn in die gene, die, of, over een tijd een Druppert gehad hebben, oft beſneden zijn, want het hooft van hare roede, dewijl geduirig in de logt is, en van het geduurig vryven tegens 't hembd en diergelijke verhard is geworden, en dat is de eenigſte reden waarom die ſoo ligt niet beledigt werden. Diergelijke beſnedene dan, krygen ſelden een Sjankert oft ſweering des roeden-hoofts.

XIII.

Hier na komen nog andere toevallen, want men gevoelt geen kleine pyne in de roede, ſoo menigmaals hy ſtijf werd, even gelijk als

of

of hy met een ſterke hand over dwers ſterk wierd toegeknepen, die des nagts voornamelijk meeſt aandringt, ſoo ras als de ziekeop het Bed zijnde maar begint warm te worden; welkers pijnelijke toeknypinge der roede in deſe ſtand ik voor een eigen teiken deſer ziekte houde.

XIV.

Selfs werd dit teel-lid omgekromt door dien de toom-band van onderen korter werd: welke, indienſe volgens haar natuur in het ſtijf werden, uitgeſtrekt werd, veroorſaakt een ſeer ſcherpe pijn. Omkromming van het teel lid.

XV.

Hier komt nog een brandige piſſe by, die men dikwijls onder het piſſen niet gewaar werd, maar ſoo ras en heeft de Lyder niet gewatert, of de ganſche Pis-ſchaft ſchijnt te branden; voornamelijk op het eind, wanneer die tot in het roeden-hooft komt.

XVI

Nog gebeurt het ook veeltijds, dat als de Pis-pijp van binnen ontvelt en doorknaagt is, dat door den geduurigen vloed des etters moet geſchieden, ſoo is de ſorgvuldige natuur altijd beſig om het verlorene vleis weder te herſtellen, en maakt dat'er een los en ſpongieus vleis in de plaats komt te groeyen, welke allenxkens vermeerderende en verhardende, ſoo werd de Pis-ſchaft ſoo vervult met *Caruncu-læ* ofte vleeſigheden, dat'er eindelijk geen Pis meer kan uitgelooſt werden; welke vleeſigheden egter, dewijlſe niet vry van by hebbende ſweeren zijn, ſweeten altijd een Ichoreus vogt uit, die de geneſer geen weinig moeite Caruncula.

in het geneſen komen te baren, en de zieken werden door pijne ſoo afgemat datſe liever ſouden willen ſterven. Ja 't gebeurt menig reis, dat de etter die door een Druipert moeſt uitgebraakt werden, of door de groote beweginge, of door het gebruik van te ſamen-trekkende dingen, in het Bal-ſakje werd vervoert, en aldaar een woeſtaardige pijn met een ontſtekinge van het ſakjen veroorſaakt, nu aan d'eene zijde, en dan aan beide, tot een meer als gemeene groote uitſwellinge; onderwijlen gaat de Druipert traagjes voort, maar egter vermindert de brandende piſſe niet. En dit zijn de gemeenſte toevallen deſer ziekte, ſoo lange deſe ſtand ſoo blijft.

XVII.

Want ſoo dikwijls, 't zy dat de lankheid der ziekte, en in de voornoemde deelen, door toevinge, de beſmettelijkheid na boven toe gaat, en het bloed deſe beſmettinge allenxkens indrukt, of dat de fenynige ſtoffe, door een onbehoorlijk gebruik van ſamen trekkende middelen, in het lighaam gehouden zijnde, de vogten bederven, de ware Pokken voort komen, in welke geſwellen ofte Klapooren in de Lieſſen verſchijnen, dat des ſelfs eerſte graad is. De pijnen dan tormenteren het hooft, dan de leden in de tuſſen-ruimten van de gewrigten, te weten de vogten; item de armen en beenen, ſonder order deſelve aan boort klampende, en by beurten, al iſt by nagt, en de zieke warm van 't Bed zijnde, ſelden vry latende, die niet dan in den ogtenſtond op en houden: ook komender korſten en ruidigheden op verſcheide plaatſen van het lig-

lighaam. Se werden byna soo geel als honigraten, door welk teiken sy van andere t'onderkennen zijn. Somwijlen besetten sy verscheide plaatsen met een wyden omtrek, even byna op die wijs als de Lepra ofte Laserye by de Medicijns afgeschets werd. Hoe meerder sig dan dese schurft verbreid, hoe minder de zieke ook van pijne te klagen heeft. De generale toevallen verslimmeren allenxkens, voornamelijk de pijn, die eindelijk soo verre woed, dat een Lyder sig in 't Bed niet en kan houden, maar daar uit springende, om en weder de Kamer loopt als een rasend mensch, tot dat den dag by na begint aan te breken. Doet hier nog by dat de scheen en arm-beenen als ook het hooft-scheel, hier en daar met groote en harde bobbels uitbult, die Exostoses genoemt werden, niet ongelijk de beenige uitwassen in de scheenbeenen der Paarden, gemeenlijk de harsenen en de knye-boog agter aan de beenen van de Paarden gesegt: welke beenen nu met die bulten beset zijn, werden door een geduurige pijn en ontstekinge eindelijk doorknaagt en bedorven. De *ulcera Phagadænica* ofte quade sweergaten doorvreten veele deelen des lighaams, welke de racchen eerst bestryden, en allenxkens door 't verhemelte tot in't krake-been der Neuse voortloopen, diese terstond verteeren, soo dat deselve zijn steunsel quyt zijnde, t'eenemaal invalt. De sweeren alle dagen aangroeyende, en de pijn vermeerderende, werd de zieke ten deelen als door een geduurige Pijnbank gepijnigt, eensdeels door sweeren en verrottinge uitgeteert, heeft een seer ellendig leven

van

van pijne, ſtank, knaginge, en verwytinge; en ellendiger als eenige langſame dood, tot dat eindelijk, de leden een voor een afvallende, de geplukte kreng, daar een yder voor vervaart is, ter aarden beſtelt werd.

XVIII.

d'Innerlijke natuur deſer ziekte, dieſe eſſentiele noemen, ſoo die niet uit de voorverhaalde teikenen bekend werd ſouw men haar niet konnen weten, niet meer dan de eſſentie van een Plant oft dier bekend werd: maar het zy wat van de ſaak is, dit weet ik ſeker, dat het ſondigende vogt, niet weinig d'ontſtekinge deelagtig zy, waar uit dan een menigte ziekten opborrelen: 't is ook ſeker dat dit vogt buiten het lighaam moet gebragt werden, en dat door ſoodanige middelen die door een lange ervaringe zijn goed gevonden; dewijl dat'er tot nog toe geen ander onmiddelijk *ſpecificum* om de Pokken te beoorlogen gevonden is, ſonder dat'er eenige uitleginge geſchiede. Want de quik-ſilver, en de verdroogende houten ſoo als men die noemt, kan men niet te wel de naam van *ſpecifica* geven, ten ſy men door vaſte experientie bewyſen konde, dat de quik-ſilver ſonder quylen, of d'afziedſels van de houten ſonder ſweeten de Pokken konden geneſen. Want ik heb door ervaringe geleert, dat de gemeene ſweet-middelen niet minder voordeel in deſe ziekten deden, als de kookſels van houten gemaakt; daarom twijfel ik mede niet, dat indien daar yts gevonden wierd, ſoo onder de kruiden als dieren, het welk met te doen quylen, de ſelfde kragten met de Mercurius had, of het ſou-

de

de van gelijke deugd en kragt zijn, om de Pokken te geneſen. Maar alhoewel deſe ziekte nog onder de limiten van een Druipert bepaalt zijnde, veel verſcheiden is van een, in welke reeds het ganiche bloed beſmet is, en de naam van Pokken verdient te dragen, alſoo is ook d'uitlediging waar door de ſtoffe van een Druipert geledigt werd, geheel anders, als die in een reeds volmaakte Pokken ſtaat uitgedreven te werden.

De Geneſinge van een vuilen Druipert.

Geneſinge van een Druipert.

WAt aangaat een Druipert, waar van we eerſt ſullen ſpreken, ſoo ſchijnt het voornaamſte oogmerk der geneſinge, voor ſoo veel we merken, van de Purgeer-middelen af te hangen; door welkers hulp het ſondigende vogt of uitgedreven werd, ofte daar werd een diverſie van natuurlijke vogten des lighaams gemaakt, die den vyand anders tot voedſel ſouden dienen. Maar alhoewel my eensdeels de reden, en anderdeels de ervaringe my leeren, dat deze ziekte van allerlei Purgeer-middel, dikwijls en langen tijd gebruikt zijnde, geneſen werd, ſoo ſchijnen my die nog beter te zijn, welke de Gal en voornamelijk de Ichoreuſe Wei ſterk uit het bloed dryven uitſuiveren. En dat ik ſulks ſegge, is, om dat ik veele arme alleen met de *Radix Jalappæ* geholpen heb, want men is genoodſaakt de armoede aan te ſien. Dewijl dan nu deſe ziekte een baarblykelijke ontſtekinge heeft, en de Purgeer-middelen warm zijn, ſoo moet men

een

een koele levens-wijſe voor ſchryven van het begin tot het einde, gelijk men ſegt: aldus ben ik dan gewoon voor te ſchryven.

℞ Pilul. Cochiæ Maj. *drach. tres.*
Ext. Rudii, *drach. unam.*
Reſ. Jalappæ,
Diagridii, aa *drach. ſem.*
Opobalſami, q. s.
Fiant Pilulæ è ſingulis drachmis ſex.

Alle ogtende te vier of vyf uuren moet men daar vier van door ſwelgen (op dat de Lyder daar op kome te ſlapen) twaalf of veertien dagen of wel langer agter een, tot dat de hitſige *Pis* en de geele koleur van de ſadige ſtof geheel vermindere; het welke na wenſch gaande, agt ik genoeg te zijn, dat de zieke die om den anderen dag inneme, en dat ontrent veertien dagen lang, welke tijd verſtreken zijnde, iſt genoeg dat men die Pillen tweemaals 's weeks gebruike, tot dat het vogt uit de ſchaft druipende geheellijk ophoude, dat gemeenlijk na verloop van eenige dagen geſchied. Alhoewel men gemeenlijk verſekert, dat ſoodanigen *Ichor*, welke met een hitſige Pis en de geele koleur van d'uitdruipende materie, voornamelijk des ogtens, met de Vingers uit de ſchagt geduwt werd, en een droppel of twee ſtoffe is, alleenig afkomſtig is van een ſwakheid en loſſigheid der deelen, om dat die fenynige ſtoffe daar ſoo lange in gelogeert heeft: dog die arme bloeds moeten d'overblijfſels van dit fenynige vogt, dat niet ganſchelijk is uitgedelgt, ſuur genoeg betalen: want alhoewel het eenigſins getempt is, ſoo kan het door de

de minſte gelegentheid ligtelijk weder voor den dag komen en nieuwe trage dien ſpeelen namelijk als men wat te veel beekert, of het lighaam te ſterk oefent en diergelijke; en hier uit ontſtaat dan weder een nieuwen Druipert, voornamelijk als de zieke de moeyelijkheid van het Purgeren ontſiet, waar door hy de wortel van de ziekte niet uit en roeit.

XX.

Soo dan nu na deſe Purgatie de Druipert nog niet wat begint te luiſteren, ſal het bequaam zijn, in plaats van Pillen, voornamelijk in die gene, welke ſeer beſwaart Purgeeren, een ſterker Medicament ſomtijds te geven, gelijk als het volgende drankjen is, welke eens ingenomen zijnde, meer voordeel heeft gedaan om een Druipert te ſteuten, dan de ſagte buik-ſuiverende middelen dikwijls ingenomen.

℞ Tamarind. *unc. ſem.*
Fol. Sennæ, *drach. duas.*
Rhei, *drach. unam & ſem.*
Coque ſec. artem in aqua,
Colaturæ *unc.* trium diſſolve
Mannæ
Syr. Roſ. Sol. aa *unc. unam.*
De ſpina cervina
El. de Succo Roſ. aa *drach. duas*;
Miſce.

Of

℞ Turbith. Minerale, *Grana octo.*

Geeft men alleenig twee of dry malen, niet agter een, maar men laat eenige tijd tuſſen beiden doorgaan, op dat'er geen quylinge volge:

ge: welk middel om een Druipert tot de wortel toe uit te roeyen, wel onder de voornaamste mag geteikend werden.

XXI.

Maar het komt niet selden te gebeuren dat de zieke van dit dikmaals Purgeren agter een, op die wijse als we gesegt hebben, een groote schrik heeft, soodanig datse die nog sien nog ruiken mogen: wanneer de lighamen selver door een groote over een komste, soo kragtig het Purgeren tegen staan, dat de behoorlijke quantiteit van vogten niet buiten het lighaam gebragt werd; soo dat al 't gene men in dese ziekte soude konnen te wege brengen, sonder eenige vrugt geschied. Onderwijlen kruipt de besmettelijkheid in, en de Pokken klampen die zieken dikwijls aan boort, welkers lighamen door Purgeer-middelen niet ligt te bewegen zijn. Als de saak dan soo is, soo moet men Klisteren gebruiken, door welkers inschietinge beide insigten, soo om de vogten te Purgeren als om van het beledigde deel af te halen, voldaan werd. Dese wijse is wel makkelijker als de vorige: maar is soo veilig niet, soo als my dunkt; dewijl d'eerste, alhoewel in lankheid moyelijker, heeft egter minder gevaar, van eenig sprankeltjen fenijns in de ingewanden te blyven, dat anders weder nieuwe ontsteltenissen soude maken; en dit ongemak kan men ligt ontgaan, wanneer men op de dagen als men niet klisteert, Purgeer-middelen van boven inneemt.

XXII.

Op dese wijse dan doe ik mijn dingen, ik maak

maak dan dat de voornoemde Pillen, of eenige andere twee of dry ogtenden agter een ingenomen werden; daar na laat ik den volgenden ogtend, en des namiddags ten vijf uuren het volgende klifteer inſchieten, tot dat de toevallen ganſchelijk gedaan zijn; ten zy dat eens of tweemaals 's weeks een Purgeer-middel gebruikt werde, op welke dagen wy de klifteeren nalaten.

℞ El. è Succo Roſar. *drach. ſex.*
Terebinth. Ven. vitello ovi Sol.
Syr. Violacei, *unc. ſem.*
unc. duas.
Aq Hordei, *libram unam.*
M. F. Enema.

Alle avond laat ik haar vijf en twintig droppelen *Opobalſamum* of Balſem van *Mecha* in wat Suiker gedropt gebruiken: welk Medicament, wijl het een ſoort van een vloeybare en ſuivere Terpentijn is; heeft ook de ſelfde kragten, en is voornamelijk goed tegens de ſweeren aan de ſchamel-leden; en by gebrek van die kan men de Cyperſe Terpentijn de groote van een Haſenoot op de voornoemde tijd, in de plaats gebruiken.

XXIII.

In de geneſinge wat verder tredende, 't zy op wat wijſe die werd aangeſtelt, ſoo verbied ik de zieken alle geſoute ſpyſen, of die anders qualijk te verteeren zijn (gelijk als daar is Oſſevleis, Verkens-vleis, Vis, Kaas, Wortelen, Moes-kruid) en allerlei Ooſt-vrugten; in de plaats laat ik dan Weere-vleis, Kalfsvleis, Kiekens, Konynen, en andere ligt-

ver-

verterende ſpyſen gebruiken, ook wil ik dat ſe ſpaarſamelijk gebruiken, niet meer dan alleen de kragten te behouden.

XXIV.

En drank. Ontrent de drank, moet men de Wijn ganſchelijk af keuren, en ook allerlei vogt 't zy dat het geeſtig is, het zy dat ſe ſuur is: laat alleen gewaterde Melk drinken, van een deel Melk en dry deelen waters: dog 's middags en's avonds over het maal kan men nog een weinig klein Bier toelaten. En, om vorders de ontſtekinge te temperen en de hitſige Pis te verſagten, ſoo maak ik een Melkjen op volgende wijſe, die ik tuſſen het Purgeren laat drinken.

℞ Sem. Melon.
Pepon. aa *unc. ſem.*
Papap. albi *drach. duas.*
Amygdal. dulc. excort. N°. *octo.*
Contundantur ſimul in mortario
Marmoreo, ſenſim affundendo aq.
Hordei, *libr. ſem* col. adde
Sacchari Chryſtallini, q. s.
M. F. s. a. Emulſio.

XXV.

In een ſeer bloedig temperament, en een tegenſtrevige quaal, na dat men ſig een maand of daar ontrent aan het Purgeren heeft over gegeven, laat ik meeſt altijd agt of negen oncen bloeds uit de regter arm af tappen; maar Ader-laten ik ben daar niet te huis om met het Ader-laten vroeg in de weer te zijn, op dat deſe beſmettelijke quaal niet te diep inwortele. d'Inſpeutingen in de ſchaft agt ik weinig, om dat die door

door hare groote bytende ſcherpigheid, of door haar te ſamen trekkendheid niet ſelden ſchadelijker zijn dan voordeelig: maar omtrent het eindigen deſer ziekte kan men wel een weinig Roſe-water in ſpeuten.

XXVI.

Ik hebbe noit beter wijſe van een Druipert te geneſen gevonden, want ſe my altijd na wenſch is uitgevallen; voornamelijk in die gene, welke men ligt konde doen Purgeren. Maar in die gene welke beſwaarlijk Purgeerden, werd de geneſinge, alhoewelſe noit en bedriegt, nogtans van langer hand ten einde gebragt. Derhalven moet men in deſe de Purgeer-middelen wat aanſetten, en dikwijls hervatten, en daar in langer volharden of kliſteeren, op onſe voorgemelde wijſe inſchieten. Want het Purgeren moet het hem doen in deſe ziekte, ſoo het ſpreekwoord elders gebruikelijk is, ſoo komt het in deſe quaal te pas, *dat die wel ſuivert, ook wel geneeſt.*

XXVII.

Se moeten ſig voor al van de mineraal wateren onthouden, want ik heb ſekerlijk bevonden, dat d'overblijffels van de ziekte, die uit het lighaam moeſt gedreven werden, door een te ſamen trekkende kragt, die meer als geneesbaar is, te nauw by een getrokken en gelijk als met Balk-ſpykers in't lighaam vaſt gehouden wert; hier uit heb ik veeltijts beſpeurt, dat'er in't begin der ziekte of in deſ ſelfs ſtand geſwellen in't Bal-ſakjen, en veel quader toevallen, gelijk als een *Caruncula* &c. zijn voortgekomen, wanneer het in't laatſte van de ziekte gedronken wierd. Ik getuige dit

Schadelijkheid van de mineraal-waters.

als voor de waarheid, alhoewel het heden in 't gebruik is dat men in dit geval niet ſelden die wateren voorſchrijft.

XXVIII.

Berifpinge van ſommige roemers.

Ik ben ook niet onbewuſt 't gene ſommige andere practiſijns ontrent het geneſen deſer ziekte roemen, datſe die in een veel korter tijd, door middelen, dieſe groote namen en tytels geven, konnen geneſen; maar ik heb door een langduurige bevindinge, dat de ſtoffe, die men hadde behooren uit te dryven, door de ſamen trekkende middelen in het lighaam vaſt gehouden wierd, en de zieken daar na ſuur op brak: het welke daar na weder in't bloed komende, eindelijk de Pokken voort brengt.

XXIX.

En met geen minder vrugt, alhoewel met ſoo veel gevaars niet gemengt, heb ik de kookſels van verdroogende houten ſien gebruiken waar door namelijk, onder dekmantel van yts raars en ongemeens, eensdeels het ganſche lighaam der zieke anderdeels voornamelijk het beledigde lid, te ſeer ontſtoken wierden, ook iſt dikmaals gebeurt, dat een Druipert, die reeds hadde opgehouden te zijn, haar wederom op nieuw openbaarde, en dat ſulks geſchied is, weet ik ſelver te getuigen.

XXX.

Vorders moet men weten, dat indien het roeden hooft aan alle kanten met de voorhuid bedekt is, en des ſelfs kanten, door de ontſtekinge ſeer geſwollen, hard en eeltagtig geworden zijn, ſoo dat het niet kan overſtroopen, men vergeeſſe moeyte ſal doen, wanneer

neer men met Purgeer-middelen alhoewel heel ſterk zijn, en tot walgens toe dagelijks herhaalt werden, wil in de weer zijn, ten ware men op de ſelfde tijd beſorgde dat het beledigde deel met eenen, tot ſijn natuurlijke ſtand gebragt wierd, met de hardigheid en het geſwel weg te nemen, uit welke een Druipert anders wederom nieuwe ſtoffe gegeven wierd. En dit doen ik met de volgende ſtovinge.

℞ Rad. Althææ,
Liliorum, aa *ſeſqui unciam.*
Fol. Malvæ,
Verbaſci,
Sambuci,
Hyoſcyami,
Flor. Camomillæ,
Meliloti, aa *man. unum.*
Sem. Lini,
Fœnugræci, aa *unc. ſem.*
Coq. in s. q. aq. Font. &
Fiat fotus.

Hier mede ſtooft men het beledigde lid een uur lang, en dat twee of drymaals daags.

XXXI.

Als het ſtoven gedaan is, laat ik dan met verſch geperſte Lyn-Olie ſmeeren, en doe het *Emplaſtrum de Mucilaginibus* op een Lams ſeem-leertjen geſmeert, om de geſwolle kanten van de voorhuid leggen. Smeeren. Pleiſter.

XXXII.

Indien daar nu een ſwering is of in de Lippen van de Voorhuid, of in't onder gelege Roeden-hooft, en door ſijn vereeltheid maakt dat het niet dan met groote moeyelijkheid

overgeſtroopt kan werden, ſoo gebruik ik behalven de vorige ſtovinge, het volgende liniment:

℞ Ung. Baſilici, *drach ſex.*
è Nicotiana, *drach. duas.*
Præcipitati aq. Roſ. Loti &
Optime Lævigati, d*rach. ſem.*
M. F. Linimentum.

In deſe dopt men wat plukſel, en men legt het op het ſweer-gat, na dat men met de voririge ſtovinge heeft geſtooft.

XXXIII.

Wanneer het gebeurt, 't zy dat een Druipert al te vroeg geſtopt werd, ofte van eenige al te grooten exercitie of van eenige andere oorſaak, het Bal-ſakje, zijnde nu de ſetel van deſe ziekte, grootelijks opſwelt, ſoo laat ik voornoemde ſtovinge tweemaals daags opleggen, en by aldien het geſwel en de pijne niet en minderen, de gemeene Pap van *Oxycratum* en *Farina Fabarum.*

XXXIV.

Terwijl nu dit uiterlijk werd op geleid, ſoo houde ik niet op met Purgeer-middelen en verkoelende dingen, als ook met de boven gemelde levens-wet, den vyand te weer te gaan; en het is my niet vreemd ten allen tijden negen of tien oncen bloeds uit den arm te laten, welke met de geſwolle Bal gemeenſchap heeft, indien, ſeg ik, de grootheid van het geſwel, en de heftige pijne my dat raden. En dit ſy genoeg van den Druppert geſegt.

Ge-

XXXV.

Geneſinge van de Pokken.

MAar wanneer nu de ziekte ſoo verre is ingekropen, dat men die met regt de Pokken mag noemen, moet men een andere weg inſlaan, en om deſe knoeſt te effenen een veel ſcherper Beitel gebruiken: alhoewel ik niet en weet dat 'er een exempel is, van dat deſe ziekte geheelelijk is ontwortelt geworden, dan door het quylen met quik-ſilver, het ſy wat andere daar van ſtoutelijk kakelen. Want het quylen is hier meeſter om de geneſinge ſekerlijk te volbrengen; dit ſtaat my alleen te doen, dat ik de wijſe van die te verwekken, en te regeren, en de reden, die men daar van voortbrengen kan, op het Tapijt brenge.

Pokken konnen niet dan door quylen geneſen werden.

XXXVI.

In het begin kan ik door geen giſſinge navorſchen, die geduurige vermaningen, van dat men ſig ſoo konſtig wagt van het lighaam met Purgeer-middelen en digererende dingen, als Baden en diergelijke ſoorten behoorlijk te bereiden: om nog niets van het Ader-laten te ſeggen, daar ſommige hier ter plaatſe ſoo veel aan laten gelegen leggen. Dog wanneer men alles aan de waarheid ſal toetſen, moet men tot dit fenijn een quyling aanſtellen (want tot nog toe is'er geen beter middel, om die te verwekken, ook en kan de zieke ſonder die te gebruiken niet veilig herſtelt werden) daar werd dan gevraagt, of het lighaam, ſijn kragten en figuur nog hebbende, en voorts bequaam om de vyand aan te taſten, beter is

door Ader-laten en een ſlappe levens wijs te verſwakken en dan het ſenijn aan te taſten? Ymand die na eenige redelijkheid luiſtert, ſal dan beſt agten niets te doen. De ervarentheid leert ons, dat die gene, welke door geen uitlegingen verſwakt zijn geworden, veel beter het quylen konnen uitſtaan, als die gene die men door ſulke middelen eerſt verſwakt en ontzenuwt had.

XXXVII.

Stellende dan diergelijke ſchadelijke voorſpel aan een zijde, ſoo ras als ik dan geroepen werd, ſchrijf ik een voorſchrift van:

Axungia Porci, unc. duas.
Mercurii crudi, unc. unam.

Een Salf. Ik doe daar ook geen warme Olien of yets diergelijks by, want de Salf werd daar erger door, indien men des ſelfs kragten beteugelt, waar door ſe minder komt uit te werken. Deſe by gedane dingen, welke onder de naam van Schade der *Correctiva*. *Correctiva* gaan, doen hier het ſelfde't geen ſe ontrent de Purgeer-middelen doen, namelijk, dat ſe by de Purgerende dingen gedaan zijnde, groote buik-pijnen verwekken, en moeyelijke ſtoel-gangen, het welke komt tuſſen de ſtrijd van het tegen-gift en de Purgatie, welkers Purgerende kragt hier in gelegen is, datſe de menſchelijke natuur vyandig is.

XXXVIII.

Ik laat dan met een derdendeel van deſe voornoemde Salf de armen, dyen en beenen, dry nagten agter een volgende ſmeeren (de eerſte dat ik gehaalt werd, daar onder rekenende) dit ſtrijkt hy dan met ſijn eigen handen;

de

de Oxelen en de Lieſen nog den Onderbuik moet hy niet aanraken. En om den Onderbuik te bevryden, moet hy die met een Linne-doek bedekken, en van agteren toe naeyen.

XXXIX.

Den ogtend die op de laatſte ſmeringe volgt geef ik het volgende *Bolus*.

℞ Turbith. Mineralis, *grana octo.*
Conſ. Roſar. Rubr. *q. s.*
M. F. Bolus.

Na de derde ſmeringe, of ten minſten na de ingenome *Turbith Minerale*, begint het Tand vleis te ſwellen, en het quylen begint aan te gaan: dan moet een Medicijn op paſſen, om ſorgvuldig het quylen in ſijn graad te houden, op dat men niet te laat vergeefſe middelen gebruike, en de zieke om ſijn leven dobbelt.

XL.

Als dan nu het quylen ſijn behoorlijke ſtand genomen heeft (in welke gemeenlijk vier pond in een etmaal uit geſpogen werd) of de toevallen, al was't dat de Lyder minder quylde, verdwenen zijn (dat in't gemeen na de vierde dag van de quylinge gebeurt) moet men het hembd en de Bed-lakens, die na ſe gewaſſen zijn geweeſt, een weinig zijn gebruikt, verſchonen. Want de vorige Lakens en Hembd met de Salf bekliekt zijnde, ſouden het quylen grootelijks konnen vermeerderen. Maar by aldien het gebeurt dat het quylen eerder ophiel dan de toevallen verdwenen zijn, moet

men het een weinig aan voeren met een ſcrupel *Mercurius dulcis*.

XLI.

't Gebeurt niet ſelden, voornamelijk in lighamen daar men weinig ſtaat kan op maken, datſe na een of andermaal te ſmeeren (te weten ſoo de quik ſilver het bloed heeft beginnen aan te doen) dat de natuur deſen vyand terſtond door de kamer-gang buiten brengt, waar uit niet alleen ſlymige afgang ontſtaat en groote buik-pijnen, gelijk als of men de Roode-loop had, maar de geneſinge van de ziekte werd ſelfs belet, die anders door het quylen ſoude vermindert zijn geweeſt, In dit geval dient men ſig wel ſoo innerlijk als uiterlijk van de quik-ſilver t'onthouden, tot dat deſe toevallen ganſchelijk over zijn; en om die makkelijk af te keeren, is het dienſtig anderhalf drachme *diaſcordium* in te nemen, en dat ſomwijls te hervatten; en dat hy vorders door een gegate ſtoel de damp van verſterkende hooft-kruiden en meer andere dingen, die in Spaanſe Wijn gekookt, ontfange.

XLII.

Het quylen moet men niet beletten.

De zieke eindelijk komende te beteren, ten ware dat hem de mond nog vry wat met ſweeren beſet was (dat een gemeene vrugt van het quylen is) ſoo moet men de quyling, die nu dagelijks vermindert, nog door eenig Purgeren nog door ander middel ſteuten en doen ophouden: want het kan geſchieden, dat ook na het ſtillen van de pijn, en de verdroogde ſweren, nog wel een vonkjen van de ziekte in het lighaam verſcholen is, dat wel een nieuwen oorlog mogte doen ontglimmen, ſoo deſe

se matige quylinge niet toegelaten werd, wel-na verkregene gesondheid, en de zieke sig eenigsins in de vrye logt begeeft, wel ophouden sal. Ik agte het seer gevaarlijk te wesen, dat men d'overblijfsels van een quylinge die van selver sal ophouden, het zy met Purgeer-middelen, of met een kooksel van verdroogende houten, soekt buiten het lighaam te brengen; uit welke wijse, die gemeenlijk in't werk gesteld werd onder dekmantel van de quik uit het lighaam te jagen, of des selfs quaadaardigheid te verbeteren, dese ziekten soo jammerlijk wederom komen, moetende haar leven dikmaals seer ellendiglijk eindigen, en souden sekerlijk hare gesondheid bekomen hebben, indiense het quylen van selver hadden laten eindigen en op sijn beloop gelaten. Ja het was veel geraadsamer, dat men wekelijks eens, na dat de zieke al gesond is geworden, en hy al in de logt gaat, de *Mercurius dulcis* ingeve, dan dat men die al te ras soekt uit het lighaam te brengen.

XLIII.

Dewijl ik nu een schrik heb voor het Purgeren in de quylinge, en dat om de voornoemde redenen, kan het geschieden dat men se egter in die stand niet kan nog behoort na te laten, soo dikwijls namelijk de saak qualijk uitvalt, en het quylen soo verre komt, dat men het leven van de zieke vreest, in welke tijd het hoog-noodig is het overvloedig quylen door een Purgeer-middel tot die graad te brengen, datse niet buiten de regel gaat, en dan mag men het quylen sijn voortgang laten nemen.

't Purgeren is somtijds noodig.

So

XLIV.

Of men na het quylen niet Purgeren sal.

Soo nu ymand eens vraagt of wy met quylen alleen te vreden mogen zijn, en of men na deselve geen andere gewoonlijke middelen mag gebruiken? Ik antwoord, dat behalven de geseide, op welke de reden en ervaringe steunt, dat men my leere waarom het noodiger is na het quylen te Purgeren, dan te quylen na het Purgeren, dewijl de Purgeermiddelen (voornamelijk de *Scammoneata* en diergelijke scherpe soorten) eenige quaadaardigheid in het lighaam nalaten, het welke wy nogtans aan de natuur bevelen, door welkers kragt eindelijk dat tenijn werd ten onderen gebragt, namelijk wanneer hy sijn oude manier van leven, oefeninge, en opene logt gebruikt.

XLV.

Vorders soude ik wel eens willen weten, waarom men d'overblijffels van de quik, op welke wy ons vertrouwden, door een Purgatie soude uitdryven, want het quylen is d'eenigste manier en wijse om die ziekten uit de wortel te genesen, en door het Purgeren souden wy niet alleen de genesinge versuimen, maar ook beletten. Maar dese bedriegeryen steunen maar op een gebrek van redenen, die wy menschen hebben, niet doordringende tot de diep begrave waarheid, nemende de schaduwe voor het lighaam gelijk men segt; de voor-oordeelen boesemen wy malkanderen soo vast in, dat we onse inbeeldingen en gekkelijke droomen voor vaste beginselen willen aannemen, waar van wy, mein ik, hier een staaltjen hebben.

De-

XLVI.

Dewijl dan nu de geneſinge op de voorgemelde wijſe geſchied, namelijk door ſmeeren, en dat dry nagten lang, en voor de laatſte ſmeeringe des ogtens de *Turbith Minerale* ingegeven te hebben, en ſomwijls de *Mercurius dulcis* tot eenige reiſen, namelijk als het quylen wat verſwakt; men moet egter ſorgvuldig toeſien, dat'er in veele een ſonderling temperament is, ſoo ten opſigt van het quylen, als ten opſigt van het Purgeren (en het is byna altijd in de ſelfde lighamen, dat die ſwaarlijk Purgeren, ook ſwaarlijk quylen) ſoodanig, dat onſe geroemde wijſe in ſommige nauwlijks eens het Tand-vleis exulcereert, en nog veel minder de ſalivatie verwekt, die kragtig genoeg is het quaad uit te delgen.

XLVII.

In diergelijke zieken moet een Medicijn ſeer nauw toe ſien, dat hy de ſalivatie niet met te groote force aanſette, tegens weer-wil van de natuur, en een ſchrik heeft van ſoodanigen uitledigend middel; want veele die het kunsjen niet regt verſtaan hebben, zijn oorſaak dat'er veele door Charons Boorje zijn weg gevoert.

XLVIII.

Egter in lighamen die duſdanig geſtelt zijn, ſoo dikwijls men de Medicamenten ſoo uiterlijke als innerlijke hardnekkig wil verdubbelen, ſal men in de plaats van een quyling, groote buik-pijnen en een Roode-loop krygen, want de natuur door die poort ſijn fenijn uitlooſt; of men ſal maag-pijnen en ween krygen, als ook koude ſweetingen, en ande-

Quik moet men niet te veel ingeven.

re

re ſchrikkelijke toevallen, ſoo dat het met de zieke ſus of ſoo ſtaat, om te ſterven.

XLIX.

Hoe verre men quik mag ingeven.

Soo verre egter mag men een Medicijn wel toeſtaan, dat ſoo wanneer op de vierde en vijfde dag na de laatſte ſtrykade de quylinge niet en hebt vernomen, ſoo mag men die ſelfde ſtrykade en het innemen van de *Turbith Minerale* wel wederom hervatten (met voorwaarde, dat men tuſſen elke ſtrykade eenige dagen tuſſen laat loopen) moet evenwel ſorgvuldig wagten, dat als men de ſalivatie, met ſoo veel weer te doen, te vergeefs gewagt heeft, men die niet met geweld, in weer-wil van de natuur, ſoekt uit te pynigen.

L.

Door deſe manier dan, voor ſoo veel ik'er kan van oordeelen, ſoo is een Medicijn gehouden, dat ſoo ras 'er eenige weedom, maag-pijn of buik-pijn ſig openbaren, terſtond van die middelen te gebruiken op houde, tot dat alle die toevallen, ganſchelijk verdwenen zijn. Want met veele ſterke en aandringende middelen de natuur te dwingen tot het ſaliveren, ſoo volgt ſekerlijk de dood na de Roo-loop, buik en de maag-pynen. Maar in tegendeel ſoo men langſaam voort gaat, en wat vertoeft, gevende in de week eens of tweemaals een ſcrupel *Mercurius dulcis* in, alleen of met een drachme *Diascordium*.

LI.

Men moet ſagjesvoort gain.

Soo de zieke tot een Roo loop genegen is, moet men ten beſten van de Lyder wat ſagjes met hem te werk gaan. Alhoewel de quyling noit te vollen verwekt werd, ſoo kan egter

de

de zieke meerder quylen dan hy gewent is, en de ſtank die by de ſalivatie is, ſal daarom niet te minder weſen: waar uit bekend ſtaat, dat het bloed en de ſappen, die bedervinge ofte alteratie, het ſy hoe die dan is, bereikt heeft, die gemeenlijk of een quyling maakt, of met die geboren werd. Op deſe wijſe ſal men dan alle de toevallen dezer ziekte konnen beſtormen, als men daar maar een behoorlijke tijd toe neemt.

LII.

Maar men moet aanmerken, dat alhoewel het quylen, de andere middelen, het zy welke ſy zijn, om de volmaakte Pokken uit te roeyen, verre het beſte is, ſoo kan egter een Druipert met de Pokken te ſamen vervoegt, daar door geenſins geneſen werden, en den Druipert ſal niet geſteut werden, al zijn de Pokken ten onderen gebragt: waar uit men te regt verneemt, dat'er in de quik geen beſondere kragt is, waar door men de Pokken onmiddelijk kan aan boort klampen: alhoewel het de naam van een middelijk *ſpecificum* miſſchien wel ſoude konnen dragen, voor ſoo veel die door middel van het quylen de ziekte buiten drijft: op de ſelfde manier byna, gelijk ik meermaals elders heb geſegt, het Mes van den Chirurgijn een *ſpecificum* is tegens de zijdewee te zijn.

LIII.

Maar om tot de ſaak te komen. Soo dikwijls nu de Pokken en een Druppert te ſamen zijn, moet men voor of na de quylinge, den Druipert geneſen; en het geſchied mijns oordeels alderveiligſt, en ook alderligſt, na dat de

de quylingen ophouden ; want anders soo daar de Pokken by zijn , werd de Druipert soo ligt niet getempt ; maar na het quylen is die by gevolg beter onder 't jok te brengen. Maar men moet Purgeren , ten zy dat de overblijfsels van het quylen ganschelijk ophouden ; daarom is 't best en alderveiligst de *Turbith Minerale* eens of tweemaals in de week in te geven , dan eenige andere Purgerende dingen te gebruiken , waar door het quylen ook nog wel een weinig bevordert werd , terwijl de stoffe , die oorsaak van den Druipert was , allenxkens uitgelooft werd.

LIV.

Wanneer de mond vol sweeren is , dat gemeenlijk by het quylen komt , en de zieke de pyne niet wel kan uitstaan , of de mond soodanig rauw werd , dat de mond komt te bloeden , het welke dikmaals gebeurt , moet men nagt en dag of met water van Damast-Rosen of onder Melk gemengt of met Gerst, *Radices Althææ* en *Semen Cydoniorum* gekookt , geduurig spoelen en wassen. Dit is de swaarste toeval , die ik weet , welke van het quylen te wagten is , voornamelijk soo die behoorlijk werd ingestelt ; en seker , indien men de sweringe des monds en de pijn door eenige konst een weinig konde vertragen , soo soude de moeyelijkheid van het genesen niet veel swaarder zijn te doen , als van andere die veel minder geroemt zijn.

LV.

Wat aangaat de levens-regel en de overige regeringe der zieken , gebied men byna de selfde te houden onder het quylen , als men ge-

gewoon is onder het Purgeren te houden. Want die eenig Purgeer-middel hebben ingenomen, werd belast in sijn Kamer te blyven; op dat hy in de koude van de logt niet en kome, en voorts ligt verterende spyse eten. Ik weet nog niet, waarom een die quylt altijd te bedde hoeft te blyven, of van een middel-matige eet-regel afgehouden werde, daar men de natuur, die met het fenijn besig is te bestryden, kragt en moed geeft: soo dat door de natuur, op haar schouders soo een pak hebbende, niet weinig, de geesten en alle kragten door sweeten, Purgeren en overvloedig vasten (behalven de sweringe in de mond van 't quikfilver) eindelijk ganschelijk uitgeput zijnde, ellendig zijn uitgeteert.

LVI.

't Gebeurt veeltijds, dat als de ziekte reeds is uitgeboent, de zieke van sijn kragten berooft zijnde, waar door hy behoorde herstelt te werden, door swakheid sterft: of soo hy het al ontkomt, seer ellendig leeft. Waar van een seker Poëet van onse tijd aardig heeft gesongen.

Graviora morbis patimur remedia;
Nec vita tanti est, vivere ut possis, mori.

Dat is.

't Genesen valt vry swaar; en dat'er blijft van 't leven,
Is om te sterven t' min, en t'weinig om te leven.

Hier moeten wy dan dese objectie uit wissen, dat sommige om dese ziekte (namelijk in die

die ſtand als voren geſegt is) qualijk geneſen zijnde, gedwongen zijn na Vrankrijk te gaan, om ſig aldaar te laten geneſen. Hier van mein ik de reden te zijn, voor ſoo veel als ik'er kan van oordeelen; dat diergelijke zieken, zijnde de economie van hare lighamen als omgekeert, en hare kragten ganſchelijk verſwakt, dat onſe dikke en vogtige logt niet bequaam genoeg is, om die lighamen te herſtellen: maar die in Vrankrijk, welke geſonder is en veel helderder, is ook bequamer om de verlore geeſten des lighaams t'herſtellen: en daarom is het niet op de Medicijns te wyten die hier woonen, die anders geleert genoeg zijn, maar om datſe de logt hier niet en hebben.

LVII.

Maar om weder tot den dieet over te treden, ſoo agt ik dan (volgens d'ervaringe die ik'er van heb) dat men behalven een Haver-ſop, Panatella, een Melk-biertjen, en warm dun Bier &c. ook Vleis-ſappen van Kalfs-nat, jonge Kiekens, en andere diergelijke op een middelmatige wijſe de zieken mogen gegeven werden, en 't is te gelooven dat ſulx moet geſchieden; wanneer nu de tanden na het overgaan van het geſwel wat vaſter beginnen te werden, ſoo kan men ſpaarſamelijk het vleis van Konynen, Kiekens, Schapen en diergelijke tengere vleis, laten gebruiken, 't zy dat hy ſig in't Bed onthoud, of by den haart ſit, na dat het de zieke behaagt: wanneer dan deſe ziekte door quylen uitgedelgt is, werd de zieke niet door ſweeten afgemartelt.

LVIII.

De voornoemde methode gelijk die vaar-

digst is, hoevende geen menigte van dagen voor at om het lighaam te prepareren eer men quylt, nog die menigte Purgatien of gewoonlijke kookſels; alſoo ben ik ook verſekert dat die de gemakkelijkſte is, ja ſelfs iſſe minder gevaarlijk, en heeft ſoo ligt geen nood van weder te komen: als ymand door ondervindinge bevinden kan, wanneer hy in d'andere practijk geoefend is, en met deſe die vergelijkt. 't Heeft altans my altijd na wenſch uitgevallen, in alle die gene aan welke ik het in't werk geſtelt hebbe, want die op de andere wijſe geneſen waren, heb ik menigmaals geſien, dat weder in deſelve ziekte zijn vervallen, en dat om oorſaake boven aangehaalt. Mijn Heer, ik behoef, om het U Ed: te doen gelooven, niet veel woorden by te brengen, die al lange van mijn ſincerigheid bewuſt zijt geweeſt.

LIX.

Van deſe ziekte doe ik hier niet meer by, om dat het mijn manier noit en is veele woorden om te halen die ter ſaak niet dienen, en 't is beter het Pit dan de Dop te hebben, en uit de Fontein te drinken, dan uit de Rivier. Dit werkje dan nu mijn Heer, het zy van ſoo veel waarde als het wil, neemt het aan als uit een goed hart komende: want ik heb het meeſt ten dien einde geſchreven, dat het tot voordeel van het gemeene beſte ſoude zijn: en alhoewel ik U Ed: ſeer veel agte, ſoo ben ik en andere U Ed: veel meerder eere ſchuldig, voornamelijk die U Ed: geleerdheid, ſoeten ommegang, goede op-

regtigheid, en alle andere lofwaardige deugden weten. Vaar wel mijn Heer, U Ed: onderdanigste Vriend, die voortgaat U Ed: te beminnen.

Londen:
10 Martii
$16\frac{79}{80}$

THOMAS SYDENHAM.

EINDE.

VERHANDELING
Der
POKKEN,

Door

JOHANNES WIERUS.

VERHANDELINGE
Der
POKKEN,

Door JOHANNES WIERUS.

I.

TOt de verhandelinge van de nieuwe ziekten mag men met regt de Pokken rekenen, zijnde een groote ſtraffe aan de ſchamel-deelen, die de Hoogduitſen gemeenlijk de *Franſe Pokken* noemen, welke ontrent het Jaar veertien hondert vier en tnegentig eerſt beginnen heeft ſijn wieken te roeren, wanneer Karel Koning van Vrankrijk, met een magtig Leger in Italien quam, en de vermaarde Stad *Napels* onder ſijn gehoorſaamheid kreeg. Op die ſelfde tijd (volgens 't ſchryven der Autheuren) was'er een melaatſe Ruiter, welke om ſijn luſt een nagtjen te boeten, by een beroemde Valentiniaanſche Hoer in Spanjen ſliep, en dat voor vijſtig Kroonen, by welke daar na eenige andere goddelooſen naderden, en dat met een groote menigte, ſoo dat'er binnen korten tijd ontrent de vier hondert zijn beſmet geworden: waar van veele de Franſen, die in Italien op een exploot uit wa-

Oorſprong der Pokken

ren, na gevolgt hebben, en hebben deſelve met dit koſtelijk Juweel beſoetelt: waar door daar na geſchied is, dat het Leger wederom trekkende, en na ſijn Leger-plaatſen gaande, dit Italiaans banket en Spaanſche ſchurft, onder andere vuiligheden onſe Hoogduitſen en andere Chriſtene Natien zijn toe geſchreven; ſoo dat door erffeniſſe de lighamen van de nakomelingen niet weinig zijn verſwakt geworden, waar over ſig God erbarme.

II.

Namen der Pokken. 't Is my egter bekend, dat andere, onder welke *Leonardus Fioravantus* is, een heele andere oorſprong deſe ziekte toeſchrijft; maar om dat ik nu geern wilde kort zijn, ſoo ſal ik elk Autheur ſijn eigen opinie laten. Van gelijke deſe nieuwe en vuile ziekte, heeft veele ſmadelijke namen, na de nieuwe Autheuren en Vinders daar van, gekregen. Want d'eene noemt hem Franſe ziekte, andere Spaanſe beſmettelijkheid, en yder Natie heeft deſe ziekte heel verre van hem ſoeken te weeren.

III.

Maar dewijl deſe ziekte hedensdaags maar al te gemeen is, voornamelijk onder de grooten, ſoo zijnder ook veele Boeken gemaakt aangaande des ſelfs geneſinge; ik konde my wel die arbeid ſparen, maar om dat ik agte door lange ervaringe en oefeninge wel wat nuttigs te konnen voor den dag brengen, ſoo heb ik raadſaam gedagt des ſelfs manier van geneſen kortelijk te beſchryven, en 't geen mijn pligt is te vermanen, die het noodig hebben.

Voor

IV.

Voor eerſt dan, die overvloed van bloed heeft, ſal men in de regter arm de *Vena Mediana* openen, en men kan ſoo veel bloeds aflaten als het de nood ſal vereiſen, 'tzy veel of weinig: dan ſal men het lighaam eenige dagen agter een met een lang-nattige *Apozema* bereiden en Purgeren, eerwe ons verder in't gebruik van de Antidoten en tegen-gitten konnen inlaten, men kan dan het volgende *Apozema*, of yts diergelijke voorſchryven. Ader-laten. Bereidenen Purgeren.

℞ Polypodii, *unc. duas.*
Hermodactylorum, *unc. unam.*
Mechoacannæ, *drach. ſex.*
Interioris corticis Flavi Frangulæ, *ſeſqui unicam.*
Rad. Veratri nigri benè Præp. *drach. tres.*
Scabioſæ,
Fumariæ,
Veronicæ,
Dulcamaræ, aa *Pugill. unum.*
Sem. Aniſi,
Citri,
Cardui Bened. aa *drach. tres.*
Liquiritiæ Raſæ, *drach. ſex.*
Caryophyllorum, *unc. ſem.*
Maſz *eſt* 4. libr.

Decoquantur omnia in menſura lixivii ex cineribus clavellatis præparati, ad conſumptionem ferè dimidiæ partis Tum adde.

Fol. Sennæ Alex. El. *unc. duas.*

Et fac ſimul bis terve ebullire: manè facta iterum ebullitione, quam fortiſſime exprime;

& poſt unius horæ Reſidentiam decanta, relictis in fundo fœcibus.

V.

Van deſe *Apozema* ſal de zieke alle ogtend een Romertjen af drinken, en daar op vier uuren vaſten: en dat na hy veel of weinig daar van gepurgeert heeft, kan men daar ook veel of weinig van innemen. Soo hy door deſe drank niet genoeg is gepurgeert geworden, kan men na dat die verbruikt is, wederom een ander purgerend drankjen voorſchryven.

℞ El. Diacarthami, *drach. ſex.*
Conf. Hamech. *drach. duas.*
Aq. Fumariæ, *vel* juris calidi, *q. s.*
Miſce.

Soo ymand liever begeerden Pillen in te nemen, ſoo kan ymand 's ogtens te dry uuren negen Pillen van een drachme *Pilulæ de Nitro* gemaakt, doorſwelgen, die in deſe ziekte ſeer goed zijn, of anders van *Pilulæ de Hermodactylis*, oft *Aggregativæ* gemaakt.

VI.

Dit nu behoorlijk in't werk geſtelt zijnde, kan men een kookſel van Pokhout bereiden.

℞ Ligni. Indici Rec. ſubtiliter Raſpati, *libram. unam.*
Cortic. ejuſdem, *unc. duas.*
Zarſæ Parillæ,
Liquiritiæ, minutim conciſarum,
aa *unc. unam.*

Laat alles in een Pot oft Kanne gedaan werden,

den, daar ontrent vijf mingelen, oft liever seftien pond waters ingaat, giet dan daar op vijf mingelen waters, en een mingele Wijn, en laat het vier en twintig uuren weiken, en ses uuren lang sagjes op het vuur gekookt, zijnde tot de helft, en het schuim onder het koken afgeweert zijnde, dat men alleen sal bewaren, laat men het verkoelen, en sterk uitpersen, dit doorsijgsel kan men dan in een Fles oft Kan, die eng toegesloten is, bewaren, en in de kelder setten.

VII.

By de uitgeperste stoffe van de voorschreve drank, kan men nog dry mingelen water, en anderhalf mingele Wijns gieten, en laten het een etmaal weiken, het wederom tot de helft kokende: maar indien 't gebeurde dat de Lyder veel dorst had, en van dit kooksel veel dronk, ist genoeg een derde van het kooksel te verkoken.

VIII.

Van het eerste kooksel moet men dagelijks des ogtens te vijf uuren vroeg seven of agt oncen daar van warm drinken, en dan moet de Lyder twee of dry uuren sweeten, na de kragten van de Lyder, na welke men het sweet met warme Linne-doeken, afveegt; dan soo moet hy nog in een warme kamer gehouden werden, op dat de koude niet in de sweetgaaten van de huid en doordringe, ook moeten nog de handen nog het aansigt met koud water gewassen werden. Maar des Somers ist noodig hem soo te pynigen, want als het heet en helder weder is, is het selfs geoorlooft in de logt te komen, en uit te gaan.

Laat

IX.

Laat dan de zieke des ogtens ten tien uuren ontbyten, maar seer weinig, alle dagen wat verminderende van de dagelijkse spijs, en dat tot veertien lang. Laat hem gebraden of gesoden Hoender oft Patrysen-vleis eten; of laat hem twee sagt gekookte Suip-eitjes nuttigen; de spijse zy ook met geen of met seer weinig sout gesouten.

X.

Vorders moet men veertien dagen lang een seer strikte levens-wet houden, en niet meer gebruiken dan twee oncen of vijf loot Rasijnen, met een weinig Biscuit, als tot de Rasijnen genoeg is. De ganssche tijd van de genesinge soo laat hem niet anders voor de dorst drinken dan van het tweede kooksel, in plaats van Wijn of Bier: hier van mogt hy soo veel drinken als 't hem lust en gelieft, en maar dorst heeft.

XI.

Na de middag ontrent dry uuren soo laat de Patient in een gewarmt Bedde gaan, en laat hem weder, gelijk hy des ogtens, deed ses oncen warm van sijn decoctie drinken, en laat hem daar een uur of anderhalf op sweeten, en het sweet daar na weder afvegen: een uurtjen daar na sal hy sijn avondmaal houden, en nog minder eten dan hy des middags gehad heeft.

XII.

Wanneer hy nu dese strenge levens-wet veertien dagen lang uitgehard heeft sal hy de aankomende veertien dagen dagelijks een weinig meerder spijse nemen, tot dat hy eindelijk

lijk tot sijn vorige dieet gekomen is, maar hy sal altijd van het tweede kooksel drinken, ten sy men hem om de swakke kragten een weinig Brandewijn gaf. Eindelijk sal hy vier of vijf dagen lang des ogtens alleen van het eerste kooksel drinken; en niet na de middag, en alsoo sal hy in de tijd van ses weken sijn gansche genesinge ten einde brengen. Onderwijlen moet men sorgvuldig waar nemen, dat de zieke altijd van dit dubbelde kooksel genoeg hebbe om te drinken.

XIII.

Soo daar eenige opene sweeren zijn, sal men die des ogtens en des avonds na het sweeten, met het schuim van de decoctie of met het eerste kooksel suiveren en afwassen, of indien se groot zijn, sal een ervaren Chirurgijn die na de konst handelen. Hoe men de sweetgaten sal handelen.

XIV.

't Is ook noodsakelijk, dat men om de tiende of veertiende dag het lighaam eens met Purgeren suivere, op dat niet alleen de dunne en subtyle stoffe, die in de sweet-gaten van den huid sit, uitgelooft en verteert werde, maar ook de dikke vuiligheden, die door de sweet-gaten niet en konnen heen dringen, om die door de stoelgang uit te leiden: ten dese einde zijn voornamelijk dienstig het *Pulvis Sennæ*, als.

℞. Fol. Sennæ Alex. Exp. *unc. unam.*
Epithymi,
Tartari Albi, aa *unc. sem.*
Cinamomi,
Caryophyllorum,

Sem.

Sem. Aniſi, aa *drach. unam.*
Diagridii, *drach. duas. & ſem.*
M. F. Pulvis.

Men kan ook *electuaria* gebruiken, als daar is de *confectio Hamech* en *Diacarthamun*, of eenige Pillen, waar van wy in 't begin gewag gemaakt hebben: deſe moetmen gebruiken met die voorwaarde, dat men op de dag van het Purgeren geen ſweet-drank gebruike; onderwijlen moet men nauw agt ſlaan, of de ziekte verſch of oud is, ſwak of ſterk; en van deſe omſtandigheden, werd het Purgeren niet alleen bematigt, maar men moet ook by de ſweet-drank meer water koken, op datſe des te trager haar werkinge doe.

X V.

Pavame oft Saſſaphras.

Over eenige Jaren is ons een Boom bekend geworden welke ſeer kragtig is, zijnde uit het Eiland *Florida* eerſt tot ons gebragt, de Indianen noemen hem *Pavame*, de Spanjaarts, Italianen en Hoogduitſen hieten hem *Saſſaphras*: is van een ſcherpe en Aromatike ſmaak, en niet onaangenaam op de tong, voornamelijk des ſelfs Baſt, gelijk men in de kaneel beſpeurt, en hoe die nader aan de Wortel is, des te kragtiger ſy is: ſy werd tegens de Pokken ſeer voordeelig en gelukkig gebruikt, en is ook dienſtig in alle andere qualen, gelijk als binnenkoorſen, catharren, dampen en kouden, 't lende ſpit, en ſteen in de nieren: 't verdrijft de winden en opblaſingen, verwekt de ſtonden, verſterkt de maag, en 't breekt ſeer de kragt van 't ſierecijn. Want als het lighaam met een Purgerend middel eerſt

eerſt bereid is, laten wy dan des ſelfs kookſel gebruiken, welkers wijſe van te bereiden deſe is.

XVI.

℞ Ligni Saſſaphras cum cort. minutim conciſi, *unc. ſem.*
Aq Fontanæ, lib. *quatuor.*

Laat deſelve toegedekt zijnde, twaalf uuren weiken, kookt het ſelve dan in een Pot tot op de helft, ſijgt het kookſel door een doek, en bewaart het in de kelder voor een eerſte kookſel.

Doet dan op dit gekookte hout nog twee drachmen vers hout, en laat het ontrent ſes uuren lang in tien pond waters koken, tot dat'er ſes pond over blyve.

XVII.

Van het eerſte kookſel ſal de Lyder des ogtens vijf of ſes oncen van gebruiken, en van gelijken ook des namiddags ten dry of vier uuren, dekkende ſig in't Bed luſtig toe om te ſweeten: het andere kookſel ſal in plaats van Wijn des middags gebruiken, of wel buiten die tijd, indien den dorſt daar toe dwong. Vorders houd men de ſelve levens-wijs als boven voorgeſtelt is.

XVIII.

Maar het gebeurt niet ſelden, dat als deſe ziekte is ingewortelt en oud, of anders verergert, indien die van Quakſalvers mishandelt werd, dat'er dan *Gummata* oft harde knoopen op de ſchenen waſſen, als ook op de armen en het hooft, welke ſekerlijk oorſaak zijn, dat de geneſinge niet al te ſpoedig ſijn voort-

gang

gang heeft, voornamelijk indien de beenen doorknaagt, bedorven, uitgeteert, of soo de verswakking de uiterste leden des nagts met seer groote en onverdragelijke pijnen afmat: in dat geval is de *Salsa Parilla* dadelijk een middel, welke wy sonder bymengen van andere dingen, konnen koken en gebruiken, volgens de bovenstaande beschrijvinge, of de volgende:

℞ Sarzæ Parillæ klein gesneden en gestooten, *unc. quatuor.*
Aquæ, , *libr. duodecim.*

Laatse een nagt lang op een warme plaatse, ofte in een stoof, of op de warme assche weiken, en kookt het soo lange tot een vierendeel verkookt is. Doet'er dan by

Hermodactylorum subt pulv. *unc. unam.*

Mengt dat onder het kooksel en laat het koud werden, giet het daar na door: hier van sal hy des ogtens, en des namiddagses oncen af gebruiken, en onder het middagmaal sal hy een enkel kooksel van *Salsa Parilla* drinken: te weten.

℞ Salzæ Parillæ, *unc. unam.*
Aquæ, *libr. duodecim.*

Kookt dit soo lange tot'er een derde verkookt is; en de heele genesinge kan geschieden in de tijd van dry weken, en het is niet noodig dat de zieke sig aan die strikte dieet soo vast binde, maar kan onderwijlen Hoenders oft Kalfs vleis nuttigen: maar men moet het lighaam eerst verssen van wel te Purgeren.

In-

XIX.

Indien de ziekte dan ſoo diep is ingewortelt, dat deſelve na de bovenſtaande middelen geenſins luiſtert, ſoo ſal men op het eind van het *Salſæ Parillæ* kookſel ook een ſmeering gebruiken, welke wy nu ook met meerder ſekerheid, dewijl dit kookſel voorgegaan heeft, konnen in't werk ſtellen. Dit volgende ſtaaltjen is daar bequaam toe.

℞ Adipis ſuillæ non ſalit & purg. *unc. ſex.*
Axungiæ Anatis, *unc. tres.*
Gallinæ, *unc. duas.*
Ol. Lilorum,
Laurini, aa *unc. unam.*
Juniperi,
Aquæ Vitæ, aa *drach. ſex.*
Mercurii, *unc. ſex.*
Lithargyrii auri.
Thuris albi, aa *unc. unam.*
Myrrhæ, *unc. ſem.*
Miſce.

Eerſt moet men de quik-ſilver met het vet in een Marmere Mortier onder een mengen en 't ſelve dooden, gelijk men ſegt, daar na kan men d'andere dingen daar by doen, tot datſe de dikte van een *Vnguentum* hebben: men kan het ook na vereis der zieken, de quantiteit van de quik-ſilver verminderen, of eenige *Corrigentia* daar en boven daar by voegen, gelijk als:

Maſtix,
Ladanum,

Styrax,

Styrax,
Ung. Martiatum,
Ol. Terebinth. &c.

XX.

In plaats van het vorige bereidsel, kan men ook dit in minder quantiteit maken.

℞ Axung. Suillæ,
Anatis.
Ung. Martiati, aa *unc. unam.*
Ol. Liliorum,
Spicæ, aa *drach duas.*
Argenti vivi, *drach. sex.*
Thuris albi,
Mastiches,
Lithargyrii auri,
Salviæ,
Stæchados, aa *sesqui drachmam.*
Aquæ Vitæ; *drach. duas.*
Ol. Laurini, *unc. tres.*
M. F. Unguentum.

XXI.

Daar zijnder veele, die om de Pokken te genesen, alleen rookinge gebruiken, welkers gebruik wel de beste is, en by geen ander te vergelijken, wanneer het haar begint uit te vallen: ten ware in die luiden welke seer sterk zijn. De *Basis* van dit Medicament is de *Cinnaber*, dat een Mercuriaal is, het welke men na de kragten van de Patient vermeerderen en verminderen kan, daar by doende eenige *Correctoria* op dese oft diergelijke wijs:

℞ Cinnabaris, *unc. tres.*
Myrrhæ,

Myrhæ,
Aloes,
Thuris, aa *unc. unam*,
Laudani, *drach quatuor*.
Styracis calamitæ,
Benzoin; aa *drach. duas*.

Laat alles fijntjes geſtampt werden, en rookt van dit Poeder te gelijk een half once, maar men moet het lighaam daar eerſt toe prepareren.

XXII.

De manier om het ſmeerſel te gebruiken, als ook om het rooken in't werk te ſtellen, is, dunkt my, noodig, dewijl de Chirurgijns genoegſaam weten hoe datſe ſulx moeten doen, want het haar dagelijks werk is, die ik egter wil vermaant hebben, datſe onder de ſtrykade ſig wagten van de voornaamſte en edelſte deedeelen des lighaams te ſtryken, te weten het het hooft, hert, onderbuik, nek, maag, ſchamel-deelen: maar ſe moeten alleen de uiterdeelen, als armen en beenen met die Salf beſtryken. Ten deſer tijde werd in Vrankrijk deſe methode waar genomen; datſe dertig dagen lang het kookſel van Hout gebruiken, en dan daar na eenige dagen Mercuriale Salf tot dat de effecten ſig vertoonen, het zy door het quylen, ſweeten, oft buik-loop.

XXIII.

Men is ook gewoon na een voorgaande Purgatie, op de leden Pleiſters te leggen, voornamelijk aan die, welke het niet wagten kan t'huis te blyven, maar genoodſaakt zijn buitens huis haar dingen te verrigten. By het

Vnguentum de Ranis wil ik ook dese vermaarde beschryvinge by doen.

℞ Ol. Camomillæ,
Anethi,
Spicæ,
Liliorum alb aa *unc. unam.*
Axung. Suillæ,
Vitulinæ, aa *unc. sex.*
Euphorbii, *drach. duas & sem.*
Thuris, *unc. sem.*
Ol. Laurini, *drach. sex.*
Pingued. Serpentinæ, *drach. decem*
Ranas viventes, numero tres.
Lumbricorum vino lotorum.
drachmas quatuordecim.
Succi Rad. Ebuli,
Enulæ, aa *unc. unam.*
Schœnanthi,
Stæchados,
Matricariæ, aa *man. sem.*
Vini albi gener. *libram. unam.*

Laat alles te gelijk gekookt werden tot de Wijn verkookt is, perst het daar na uit, en

℞ Lithargyrii auri, *unc. sex.*
Ceræ Mundæ, *q. s.*
Terebinthinæ, *unc. unam.*

Van het vuur gedaan zijnde, smelt daar by.

Syracis liquidæ, *drach. sex.*

Als het koud geworden is, roert daar onder:

Mercurii saliva Mortif. *unc. duas.*

De quik-silver moet men dooden met het spog

ſpog van een nugter menſch, mengt het met malkanderen wel onder een.

M. F. s. a. Emplaſtrum.

Deſe Pleiſter ſal nog kragtiger zijn, indien men daar nog een once quik-ſilvers onder mengt. Men kan ook deſe Pleiſter maken ſonder bymenginge van Kik-vorſen en Slange-ſmout.

XXIV.

Indien de zieke eenig ſwaar toeval by viel, is 't noodig een ervaren Doctoor daar by te halen; want wat aangaat de exulceratie van de Keel en Tand-vleis, daar toe heb ik elders, wanneer ik in een andere verhandelinge, van de Scheurbuik verhandelde, eenige Gorgel-waters voor geſchreven, als ook eenige Poeders, Salven en diergelijke.

XXV.

Daar en boven, wanneer het quylen wat te ſterk aangaat, het welke uit de ragchen en mond, met een groote menigte ſlym komt te vloeyen, dat kan met de volgende Pillen komen te ſtillen. Om het quylen te verminderen.

℞ Pil. Cochiæ, *drach. unam.*
F. Pilulæ, No. *ſeptem.*

Of

℞ Diacarthami, *drach. tres.*
F. Bolus.

De quantiteit kan men na de ſtand der zieke vermeerderen of verminderen, en ingeven met een weinig *Aqua Fumariæ*, Hoender-nat of een kookſel van cicers. Purgerende middelen.

YXVI.

Tot de trage beweginge, kan met de vol-

Ung. Paralyticum. gende Salf op ſijn behoorlijke tijd de gewrigten ſmeeren, het welke ſeer goed is.

℞ Saponis Ven. *unc. tres.*
Smelt het ſelve in
Aquæ vitæ, q s.
Adde
Lumbricorum terreſtr. vino lotor. contuſor. & per ſetaceum traject *unc. tres.*
Euphorbii,
Caſtorei, aa *drach. duas.*
M. F. Unguentum.

XXVII.

Tot de andere gebreken en ſweeren, die deſe ziekte byvallen, zijn de

Oleum Sulphuris,
en
Oleum Vitrioli.

Seer dienſtig, wanneer hare ſcherpigheid door by doen van water behoorlijk, en na vereis van ſaken zijn getempert. Men kan ook een loog maken uit het kookſel van het Indiaanſe Hout, zijnde eerſt tot aſſche verbrand, en ſommige reiſen met water doorgegoten, met welke men de Gummata en builen des ogtens en des avonds waſt.

XXVIII.

De quaadaardige en rotte ſweeren werden ſeer gelukkig geſuivert door het roode Mercuriaal Poeder, dat men gemeenlijk *Præcipitatum* noemt, dat een uitſtekend middel is, wanneer het maar behoorlijk bereid werd. Des ſelfs bereidinge is dan deſe:

Mer-

℞ Mercurii,
Aq. fortis oft
Regiæ, aa *part. æq.*
Miſce.

Andere nemen meer ſterk water, doet het te ſamen in een Matras, tot dat de *Mercurius* geſmolten is, en door het ſterk water verſpreid, ſet het dan op de heete aſſche tot dat het vogt vervlogen is: men mag ook de Matras op een ſagt vuurtjen ſetten, en 't ſelve een weinig meer vuur allenxkens geven, tot dat het water vervlogen en uitgedampt is, dan ſoo breekt men de Matras oft Phiool, en het roode Poeder werd bewaart, die men dan *Mercurius Precipitatus* noemt: ſoo het nu gebeurde dat'er eenige greintjes quik-ſilver ongeſmolten gebleven waren, ſetten wy die weder op het vuur in een koper Pannetje, oft aarde Potje, en laten het uitdampen.

XXIX.

Indien ymand de quikſilver nog beter wil bereiden, ſoo moet men hem atwaſſen, en hem in water van Roſen oft Weegbre weiken, en dan in een koper Pannetje op het vuur ſetten, geduurig röerende tot het is uitgedroogt.

XXX.

Andere doen louter goud by quikſilver, en ſmyten het in koninx water tot dat het geſmolten en met de quik gemengt is, dan ſoo dampen ſy het uit op het vuur gelijk boven geſegt is, en om des te meer te verbeteren gieten ſy daar *Aqua Vitæ* op, ſoo lange het water van het Poeder gekoleurt werd, eindelijk gieten ſy daar Roſe-water op, en dampen het vogt

op het vuur ſagjes af, geduurig met een ſpatel omroerende, tot dat'er geen *Mercurius* meerder verſchijnt, en het Poeder geheel droog is.

XXXI.

Soo gy een andere wijſe van bereiden begeert, ſoo ſal men die vinden in ſeker Boekjen van *Fallopius* beſchreven, in welke hy van de Pokken verhandelt.

XXXII.

Van dit bereide en geſuiverde Poeder geeft men van binnen dry, vier en vijf grein, na de ſtand der zieke met een ſcrupel *Aloes Roſata*, of *Pilulæ Aloëphangina*, oft *Pilulæ de Maſtiche*, daar van kan men dry Pilletjes maken, mengende daar eenige droppelen kaneel-water onder.

XXXIII.

Deſe Precipitaat werd mede in de Peſt gebruikt en onder de *Theriaca* gemengt. Ik ken ymand, die in jonge een grein en in oude twee grein gaf, niet op een nugteren maag, maar den Lyder moeſt eerſt een Boteram gebruiken, om dat Poeder daar op ſtroyen, of met een mond vol broods of onder Boter gemengt, onder een doir van een Ei geſlobbert, daar na ſit men by het vuur en men verwagt het ſweet met de volgende operatie.

XXXIV.

Veele mengen vier grein Præcipitaat met een half once Roos-ſuiker, en geven dat de Lyder die de Peſt heeft. Dit Medicament werkt van onderen en van boven: en dewijl het van een fenijnige aart is, meinen veel geleerde luiden, dat het bequaam is om het Peſtilentiale gift buiten het lighaam te brengen:

op

op de selve wijs als *Galenus* segt dat de Theriakel doet, alhoewel daar tenynige Slangen in komen.

XXXV.

Den vermaarden Genees meester *Gabriel Fallopius* heeft tegens de heupe gigt onder sijn geheimen gehad, dat hy een scrupel Muisen stront nam, en vier grein Precipitaat, en een weinig Kaneel, gevende dat de Lyder onder eenig warm sop gemengt, na dat hy eerst eenige suip-eijeren geslobbert had.

XXXVI.

Op deselve wyse, als voren gesegt is, werd ook ten desen tijde de Præcipitaat dikwijls tegens de Pokken gebruikt, gelijk over ettelijke jaren in Italien pleeg de gewoonte te zijn.

XXXVII.

Dit is ook het *Arcanum* het welk de Paracelsisten onder de naam van *Turpethum Minerale* verborgen hielden. Eenige bereiden daar Pilletjes uit, diese des ogtens ingeven; andere gevense wederom 's avonds in, of wel een weinig voor of na den eten, na dat yder Meester sijn zieken te rade geeft. Na des selfs gebruik volgt een groote buik-vloed, en somtijds wel een bloed-vloed, waar op heftig braken en sweeten volgt.

XXXVIII.

En alhoewel by veel geleerde en vermaarde mannen de quik-silver geagt en gehouden werd voor een groote Mysterie en tegen gift, niet alleen van binnen, maar ook van buiten gebruikt tegens de Pokken, eindelijk heeft het d'ervaring van goede luiden het soo verre gebragt, datse daar een *Electuarium* hebben

van gemaakt; hier van hebben sy dry oncen ogtend en avond laten gebruiken, en de zieken zijn van de Pokken, builen en sweeren in seer korten tijd genesen.

XXXIX.

Hier uit zijn dan ook gemaakt die sterke Pillen die *Barbarossa* den Turksen Admiraal aan den Koning van Vrankrijk eerst gesonden heeft, en hebben daarom die pillen altijd na sijn naam genoemt geweest *Pilulæ Barbarossæ*.

XL.

Pilulæ Barbarossæ. Men kanse ook op volgende wijs bereiden:

℞ Mercurii, *drach. tres.*

Vrijft deselve op een Marmer-steen met sap van Limoenen oft van Orangien-Appels, tot dat de quik soodanig gedood is, dat mense niet langer kan bekennen, doet daar dan by:

Rhabarbari,
Agarici, aa *drach. duas.*
Myrrhæ,
Mastiches, aa *drach. unam.*
Cinamomi,
Caryophyllorum, aa *scrup. unum.*
Terebinth. Ven. q s.
M. F. Pilulæ.

Maakt uit yder drachma negen Pillen, laat hem in 't eerst dry Pillen gebruiken, daar na, dog na dat de ziekte is, een half drachme, en eindelijk twee scruppels, siende altijd op de gelegentheid des Patients.

XLI.

't Gebruik van dese Pillen is in de verouderde Pokken, of wanneer daar sweeren in de hals

hals en verhemelte zijn, of wanneer de Patienten niet en willen geneſen werden door het kookſel van hout : men kan egter van de vorige compoſitie yts af doen en by doen, en daarom ſal ik nog tweederlei wijſen voorſchryven, welkers eerſte met Purgeermiddelen is, dog de laatſte niet.

℞ Mercurii, *drach. ſex.*
Rhabarbari, *drach. tres.*
Farinæ Tritici, *drach. duas.*
Scammonii, *drach. unam.*
Moſchi, *ſcrup. unum.*

De *Mercurius* moet men bereiden als boven met Limoen-ſap, daar na doet men daar by een Terwen-meel, en men vrijft het onder een, daar by doende alle andere dingen.

XLII.

De andere wijſe is aldus:

℞ Mercurii in aq. ſalviæ ext. *unc. unam.*
Sem. Papav. nigri, *drach. tres.*
Amyli, *drach duas.*
Moſchi, *grana quatuor.*
M. F. Maſſa.

Maakt'er kleine Pilletjes af : ſoo na des ſelfs gebruik eenige pijne het lighaam over quam, ſoo ſal men een *hauſtus purgans* gebruiken.

XLIII.

Eindelijk en ten laatſten zijnder veele en verſcheide deftige preparatien in de Chymie ontrent de quik-ſilver gevonden, tegens deſe en veele andere ziekten en qualen, gelijk als het gryſe Poeder is, dat men *Mercurius Dia-*

pho-

phoreticus hiet, van welke weinig greinen genoeg zijn om wel te doen ſweeten.

XLIV.

Antimonium Præparatum.

Men heeft ook in deſe ziekte bevonden, voornamelijk ſoo daar uiterlijke ſweeren en puiſten zijn, dat men dry of vier greinen *Vitrum Antimonii* met wat Conſerf van Roſen de Lyder in geeft. Want de quaadaardige ſweeren werden terſtond na des ſelfs gebruik geſuivert, maar om dat'er werkinge vry wat heftig is, ſoo ſal men beſt vier greinen van die Antimonie in twee lepels Wijn een nagt laten weiken, en gieten het des ogtens door een ſuiver Linne-doekje, doende in het doorſijgſel een weinig kaneel-water, het welke men dan de zieke te drinken geeft. Vorders mag men de Antimonie in verſcheide ziekte gebruiken, als ook in de eerſte aankomſte van de Peſt tot vier greinen met een drachme van de beſte Theriakel, of met de *confectio liberans*, maar dan moeten der kragten genoeg zijn. Ook kan men deſe bereide Antimonie in quaadaardige ſeeren gebruiken, even als het *Sal Saturni* (dat niet anders is dan een wit en ſoet poeder, uit loot met gediſtilleerden Azijn bereid) en dat met groot voordeel, applicerende het ſelve uiterlijk.

XLV.

Daar is nog een andere wijſe om deſe ziekte te geneſen, door rookinge van Cinnabar met eenige dingen die daar by gevoegt zijn. En alhoewel het een heftig middel is, ſoo mag men het egter ſeer veilig gebruiken, voornamelijk in dry gevallen: voor eerſt, wanneer wy het uitvallen des hairs wllen voor komen,

men, soo is'er niet kragtiger dan een Salf van quik gemaakt en de rookingen, want het kookſel van hout en *Salſa Parilla* doet niet geneſen dan van lange tijd af; ten tweeden wanneer daar quaadaardige en doorvretende ſweeren by zijn; ten derden wanneer de zieken haar oogen dikwijls tranen en met ſeeren beſet zijn. De maniere van te ſmeeren en te rooken ſal ik hier niet byvoegen, eensdeels om de onervarene geen ſtof te geven om deſe gevaarlijke middelen te misbruiken, anderdeels dat het by de Chirurgijns een dagelijks werk is, die ik egter wil vermaant hebben, datſe onder het ſmeeren ſig onthouden de voornaamſte deelen te ſtryken, namelijk van het hooft, hert, longe, ſchamel-deelen, welke alle van de quik-ſilver beledigt werden, en geraken ongeneesbaar; maar ſe moeten alleen d'armen en de beenen beſtryken. Ik heb alhier in't beſonder van de Klap-ooren, Druipers, Puiſten en diergelijke niet gehandelt; want die deſe ſtoffe behoorlijk ſoude willen beſchryven, kan daar een geheel Boek vol van leveren.

XLVI.

In de Catalogus van de toevallen der Pokken, kan ik niet nalaten een ongehoort en een niet wel draaglijk quaad, 't geen de Spaanſe Soldaten in ons Nederland, met andere geduurige nieuwigheden in den laatſten aftogt hebben gemaakt: het werd *Formica* genaamt; het is een fenynige en voortetende ſeerigheid, het neemt zijn begin van de teel deelen, en 't gaat van de ſelve voort over het gantſche lighaam met pijne, en onverdraglijke jeukte, ik ſal het dan *Formica Gallica*, dat is *France* Formica.

Mier

Mier noemen. De Hoogduitsen noemen het *Zitterschen*, oft *Flechten*.

XLVII.

Voor soo veel nu dese ziekte gemeenschap met de Pokken heeft, kan men de genees-middelen, die men innerlijk gebruikt uit het voorgestelde halen.

XLVIII.

Maar uiterlijk wasschen wy met loog uit Pokhout bereid, of met Olie van Pokhout, wiens scherpe kragt met water kan getempert werden, gelijk we in de Historie van de scheurbuik, verhaalt hebben ontrent het weelderige Tand-vleis, anders is het Aqua Plantaginis seer goed, by welke men in een mortier soo veel Spaans-groen en Suiker doet, tot dat'er weinig scherpigheid meerder by is: dit water werd by sommige *Aqua di Cazzo* genoemt; maar daar werd nog een andere van die naam bereid, die mede ten desen insigte kan weesen, namelijk:

Aqua di Cazzo.

℞ Aquæ Ligustri, *libram unam.*
Aluminis, *drachmas tres.*
Æruginis, *parum.*
Misce.

Het is seer goed tegens d'ontstekinge van de keel en hals: men kan soo het vereist wierd, daar eenige greinen sublimaat by mengen.

XLIX.

Tot besluit, seg ik, dat men sig van tweederlei dingen moet wagten, voor eerst dat niemand die de Pokken heeft, sig laat genesen door suure wateren van 't Spa, Birkenfeld, Swalbach of andere. En ik kan my niet ver-

won-

wonderen, dat soo veele wijse en goede luiden de suure Bronwaters soo veel nut hebben toegeschreven (en dat nog sonder eenige ervaringe) agtende dat deselve tot alle ziekte dienstig soude zijn, en hebben het nog in hare Boeken gestelt, dat na men het lighaam gepurgeert heeft, de zieken des ogtens en des avonds de suure Bronwaters souden drinken, en daar af sweeten, even als het geschied door het gebruik met de dranken van Pokhout, of *Zalsa Parillæ*. Daar is een spreekwoord dat soo gemeen is als waar: *dat maat staat moet houden.* Ik beken dat de Bronnen een deftig geschenk van God zijn, en een miraculeuse nuttigheid hebben, en voornamelijk die nut zijn, welke verstopte ingewanden, een koude maag, een heete lever &c. hebben, uit welke anders veel dampen na de hersenen toe stegen, uit welke sinkingen voort quamen; ook datse goed is tegens Steen en Graveel, Milt-ziekten, dwaalkoorsen, verstopte aderen, de loop, en alle die daar af hangen.

L.

Maar 't gaat in de Pokken soo niet toe, om de antipathie die tussen dese wateren en de ziekte zijn: want de grootste kragt van de Suur-bronnen hangt meest af van de Vitriool, Alnin, Yser, Sout en diergelijke, welke mineralen alle te samen trekkende zijn; 't welk hier uit blijkt, datse de maag versterken, den honger vervorderen, de Buik-loop en Roode-loop stelpen, en daar en boven de Borst merkelijk verengen, en daarom niet goed voor de engborstige; ten ware dese engte van Catharren, die hier uit voorvielen, voort quam,

quam; hier om zijn de ſuure Bronwaters mede niet dienſtig in de Pokken: want de Pokken moeten van het midden-punt af tot den omtrek toe geneſen werde, en met meer als ordinare ſtoelgangen van onderen, als ook louter ſweeten en quylen: maar de ſuure Bronnen doen haar werkingen meeſt door de pis-wegen, nemen de verſtoppinge uit de vaten weg, en temperen de hitte en de koude der ingewanden.

LI.

Ten tweeden, dat men de baden van warm water in de Pokken mijd, om de vogtigheid, 't welk hier uit blijkt, dat in de Pokken droogende middelen vereiſt werden, 't zy dat die by geval, of door ſig ſelven in de Medicamenten is.

Einde van Wieri *Verhandelinge.*

HER-

HER-WECKTE SOOGSTER-SIECKTE

Vergeleken by de

FRANSCHE

OFTE

INDIAENSCHE.

Beyder oorſpronck, aert, en voornamentlijk volkomene, ſekere, haeſtige, en gemackelijke geneſinge.

Voor-geſtelt, Door

ANTHONY EVERAERS,
Practeſijn in de Genees-konſt,
Tot MIDDELBURGH.

HER-WECKTE SOOGSTER-SIEKTE,

Vergeleken by de

Franſche ofte Indiaanſche.

Voor-geſtelt door ANTHONY EVERAERS, *Practeſijn in de Genees-konſt tot* MIDDELBURGH.

ONs voor-nemen en is niet te betoonen hoe veelderhande ſieckte daar zy, ende veel minder in het breede aan te wijſen, een yeders geſtaltenisſe, om alſoo te ſtellen, naer diep geſogte redenen, de ſiekte, die wy voor hebben te verhandelen, in haar naauw-bepaalde plaatſe; maar alleen kortelijk voor te leggen den oorſpronk, de oorſaken, den aart, de teykenen, de toe-vallen, de geneſinge van die Quaale, die nu eenige jaren herwaarts in een van onſe Steden van Zeeland de menſchen heeft ſeer benaaut ende gepijnigt.

II.

Men ſoude konnen reekenen deſe plage onder de nieuwe en onbekende quaad-aardige en beſmettelijke ſiekten, de menſchen quellende op een byſondere maniere, gelijk voor deſen op ſekere tijden, in Italien, in het Jaar 1528. een quaad-aardige en beſmettelijke koortſe ſig ſelven heeft geopenbaart met plekjes, de vloobeten gelijkende, van verſcheidene cou-

leuren, de armen, beenen, borſt, en rugge meeſt beſettende, ſonder jeukte, verheventheydt, ofte ſweeringe: in Engeland, ten tijde van Hendrik de ſevende, in het jaar 1525. een ſiekte de menſchen gedrukt heeft, byſonderlijk in den Herfſt, met groote hooft-pijne ongedurigheydt, hert-kloppinge, en overvloedig ſweeten: In Hungarien, ten tijde van Maximiliaan de tweede, in het jaar 1566. ſeker quaat ſig op-gedaan heeft met onlijdelyke pijne des hoofts, hardigheydt ontrent de krop van de mage, uyt-ſinnigheyt, en dootheydt. Maar dit valt hier te bemerken, dat alle de voor-genoemde ſiekten ſonder onderſcheyt, mannen, vrouwen, kinders, jonk en oudt, aanſtonts in haar begin hebben aan-getaſt, het geene de ſiekte, die hier de arme menſchen ſeer heeft geplaagt ende noch plaagt, gantſch niet eygen is: want in den beginne ſoo hebben haar alleenlijk beſmet gevonden de Kraamvrouwen; daar na de jonge geborene Kinderen; dan de Kraam-bewaerſters, Dienſtmaagden, en ook eenige Mannen. En voorts en is in deſe ſiekte, gelijk als in de voor-genoemde, niet geweeſt een al-gemeyne oorſaake, alle ſoorte van menſchen ſonder onderſcheydt aan-treffende, maar alleen (naar ons gevoelen) een byſondere, particularis, door beſmettinge ende mede deylinge van een eenig perſoon tot velen over-gaande.

III.

Het heeft ons goedt gedagt, om tot ware kenniſſe van deſe nieuwe onſtane quellinge te geraaken, by te brengen een quaad-aardige ſiekte, voor deſen ook door beſmettinge on-

der

der de menschen verspreyt, op dat alsoo den oorspronk, de oorsaken, de teykenen, de toevallen, de genesinge van 't eene en 't andere quaet voor-gestelt zijnde, van selfs kenbaar werde, wat dit voor een siekte zy.

IV.

Die quaad-aardige siekte door besmettinge van een ofte seer weynige menschen door de gantsche weereldt over-geloopen, werd gemeynlijk genaamt de *Fransche*, *Spaansche*, *Italiaansche*, *Napelsche*, of *Indiaansche* siekte; ende werdt van sommige gesegt te wesen een oude sieckte, zijnde een en deselve of met de Lasernye van *d'Arabiers*, of met de Melaatsheyt der *Grieken*, of met de *Sahafatum* en *Alboti* van *Avicenna* beschreven, of met de Lidtsiekte, of met de Pokjes, of met de Schorftheyd, het welk allegader seer wel werd wederlegt van *Gabriel Fallopius* op het derde, vierde, vijfde, en sesde Capittel van de Fransche siekte.

V.

Sommige begeeren, dat de Fransche siekte, *Morbus Gallicus*, *lues venerea*, zy een nieuwe siekte, eerstelijk voort gekomen uyt een algemeyne oorsaake, *causa universali vel Epidemica*, wanneer seekere, sterren met malkanderen vervoegt, als Saturnus met Jupiter, of Saturnus met Jupiter en Mars, of Jupiter met Mars, Sol, en Mercurius in Libra, in 't agste Huys des Hemels, het welk het Huys der sieken gesegt word, dese siekte souden hebben voorgebragt: waar op nochtans geen sekerheyd te maken is, door dien dat soo veel als'er schrijven, ende de oorsaake van dese Quale stellen

in het Gesternte, soo veel verscheydene t'samen voegingen der Sterren daar te vinden zijn: daar-en-boven soo zijn dese Constellatien geschiet in het jaar 1483. en dese siekte is maar te dege bekent geworden in het jaar 1493. tien jaren daar na.

VI.

Andere meynen, dat dit quaat soude zijn ontstaan uyt het over-loopen van den Tiber, en andere Rivieren, het welke geschiede ten tijde van Adriaan de sesde, Roomsche Keyser: want de naast-volgende Somer, soo is door de vuyligheyt, slijk, en modder van het water, de lugt seer besmet en bedorven geworden, waar uyt dese siekte soude sijn oorspronk genomen hebben. Maar eygentlijk en kan dit over-loopen van water dit quaat niet verwekt hebben, daer het te Romen is geschiet, en dese siekte alder-eerst bekent is geworden in de belegeringe voor Napels. Ook en brengt het overvloeyen van wateren sulk een quellinge niet voort, maar eerder pestilentiale siekten, gelijk het meermaals voor desen is gesien, dat door sulke ongevallen pesten en andere qualen sijn voort-gekomen, ende niet de *Morbus Gallicus*.

VII.

Leonardus Fioravanti schrijft in sijn eerste Boek, op het 26. Capittel heel bysonderlijk van den oorspronk van dese siekte. Als, segt hy, tusschen de Spaansche en de Fransche den Oorlog was voor Napels, en groote dierte en schaarsheyd in het Leger, soo hebben de Soetelaars heymelyk de doode Lighamen der Soldaten gemengt en toe-bereyt onder verscheydene

ne ſoorten van ſpijſen, ende die in het Leger verkogt: het welke menſche-vleys, als het langen tijd onwetende was gebruykt geweeſt, ſoo is 'er ontſtaan een ſiekte vol puyſten, ſeeren, ende met groote pijne; velen is het hayr uitgevallen. En op dat *Fioravantus* hier van ſoude verſekert zijn, ſoo heeft hy tot ſijnent laten op-voeden een verken, wiens koſt gemengt was met verken-vleys, en ſoo zijn in weynige dagen de borſtels van het verken uytgevallen, en is geworden vol puyſten en ſeeren. Daar na heeft hy twee maanden lang een hont niet anders laten gebruyken, als honde-vleys, wiens hayr ook uyt-gevallen is, en het lighaam beſet met vuyle puyſten: waar uyt hy beſluyt, dat alle gedierte, het welk komt gevoet te werden met 't vleys van 't ſelfde geſlachte, deſe ſiekte werdt onderworpen. En hierom is het, ſegt hy, dat deſe quale by die Indianen gemeyn is, die het menſche vleys voor hare ſpijſe nuttigen. Maar dit verhaal van Fioravanti ſiet op het Iaar 1456. gelijk als hy ſelfs verhaelt het ſelve verſtaan te hebben uyt eenen ouden Neapolitaan, wiens Vader ſelfs een Soetelaar was in het Leger, als Ioannes, Sone van *Renatus*, Hertog van Angiers Oorlog voerde tegens Alphonſus, Koninck van Napels, ende niet op het Jaar 1493. en 1494. als Carel de agſte, Konink van Vrankrijk Oorlog voerde tegens *Alphonſus*, Konink van Napels, wanneer die ſiekte alder-eerſt bekent wierd. Daar-en-boven, of ſchoon dat gedierte, 't welk het vleys van ſijn eygen geſlachte komt tot ſpijſe te gebruyken, bevangen werd met puyſten, ſeeren, pijne, en

uyt-vallen van het hayr, soo en volgt het niet, dat die quellinge sy eygentlyk de lues venerea door dien dat puysten, seeren, pijne, en het uyt-vallen van het hayr ook andere siekten gemeyn zijn, en het fenijn van de *Morbus Gallicus* van eenen bysonderen aerd is.

VIII.

De meeste menigte gelooft, dat de Fransche siekte alder-eerst is openbaar en bekent geworden, als Carel d'agtste, Konink van Vrankrijk Oorlog voerde in het Jaar 1493. tegens den Konink Alphonsus, voor Napels: wanneer de Franschen aangelokt zijnde door de schoonheit van onnutte en weg-gejaagde hoeren, door de schaarsheit en dierte in het Leger, van de Spaansche, die alder-eerst dese siekte uit Indien souden hebben gehaalt, met de selve haar souden hebben vermengt.

IX.

Aurelius Minadous oordeelt insgelijks in sijn Boek de Virulentia Veneris, op het derde Capittel, dat dit fenijn soude zijn eerstelijk gesproten uit onreyne Lijf-moeders van de vuile hoeren: ende dit uit die oorsake, om dat niemant, die suiver geleeft, ofte met een reine vrouw verkeert heeft, besmet word. Nu soo is dese siekte, segt hy, voort-gekomen, als de vrouwen zijn onreyn geworden door het ontfangen van het zaat van verscheydene naturen: want gelijk naar sijn meyningn, eenderhande soorte van spijse oorsake is van een gesonde mage, maar de veelheyt van spijsen ongesontheyd veroorsaakt, barende raauwigheyt en overtollige vuyligheden; alsoo is eenderhande zaat de Lijf-moeder alleen eygen,

maar

maar de veelheyd en verscheydenheyt van Zaden zijn de selve schadelijk, voort brengende seer leelijke vogten, die verrottingen verwecken, en siekten van seer vuylen aert. En dit verstaat den Autheur van de Indiaansche Vrouwen, van de welcke het senijn door *Christoffel Colombus* over-gebragt, eerst door het Spaensche en Fransche Leger voor Napels, daar na door de geheele werelt soude zijn verspreyt: want anders is het genoegsaam bekent, dat niet alleen in het Leger voor Napels, maar ook te Romen in de openbare en toe-gelatene hoer-huysen soodanige onkuysch-heden zijn in swanck geweest, die nochtans de Morbum Gallicum niet hebben verwekt.

X.

David Planis-campy in sijn Boek van dese siekte op het derde Capittel houd het daar voor dat de Spaansche niet wel konnen wesen die gene, die alder-eerst dese plage souden hebben gehaalt uyt Indien, door dien dat *Christoffel Colombus*, uyt-vinder van de West-Indien, voor de eerste reyse (naar het verhaal van Verdier in het Boek van sijn verscheydene lessen, op het dertigste Capittel) met sijn Spanjaarden raakte in het Jaar 1492. den 14. November, in de West-Indien, alwaar hy op het Eylant Hayti liet maaken seekere sterkte, genaamt Port Royal, daar hy in Guarnisoen liet 38. Spanjaarden, soo om te leeren de tale, als de maniere van 't Land: en dat Colombus, dit alsoo beschikt hebbende, vertrok na Spanjen, alwaar hy aan quam den derden April, in het Jaar 1493. met sig genomen hebbende tien Indiaansche Mannen. Dat

voorts de Koninck voor de tweede reyse Colombus gesonden hebbende naar de West-Indien, den 25. September in het selfde Jaar aldaar aen gekomen zijnde, de 38. Spanjaarden vond dood geslagen door het volk van 't Land: waar uyt hy besluyt, dat het niet waaragtig en is, het gene sommige komen te schrijven, dat het sijn geweest de Indiaansche Vrouwen, die alder-eerst in het Leger voor Napels dese siekte mede-deylden aan de Soldaten door het by-liggen. Dat het ook qualijk te gelooven is, dat de tien Indianen door *Colombus* over-gebragt, souden haar hebben vermengt met de Christene Vrouwen: ofte dat de Spaansche Soldaten uyt Indien met *Colombus* voor de tweede reyse wederom gekomen zijnde, op dien selfden tijd, als die siekte eerst kenbaar wierd in het Leger voor Napels, souden hebben in der haast soo een overgroote menigte van menschen bedorven: soo dat hy oordeelt dat dit quaed soude zijn gesproten niet door koppelinge en vermenginge, maar door boosheyd, bedrog, en verraat der Spaansche, die de Napelsche Wijn mengden met bloed van die gene, die lasaris waren; waar van de Fransche gedronken hebbende, wierden allegader bedorven, ende beladen met een siekte de Lafernye seer na bestaande.

XI.

In soodanigen gevoele is ook *Andreas Cæsalpinus*, als hy verhaalt in sijn vierde Boek der siekten, op het derde Capittel, dat hy heeft verstaan van die gene, die selfs in het Leger voor Napels hebben gevogten, dat de Fransche in-namen een Stedeken, gelegen aan den

Berg

Berg Veſuvius, Suma genaamt, het welk willens verlaten was van de Spaanſche, die de wijn aldaar hadden vergiftigt, ende gemengt met bloedt, dat ſy getrokken hadden uyt die gene, die in het Laſeriſch-huys ſiek lagen; waar van de Franſche gedronken, en haar ſelve vervult hebbende, zijn gevallen in een ſiekte, die Laſernye gelijkende.

XII.

Gabriel Fallopius melt mede op het eerſte Capittel van de Franſche, zijnde looſe en voorſigtige Soldaten, en weynige in getal, ten aanſien van de Franſche, die ſeer vele waren, 's nachts zijn uytgegaan, ende de waterputten hebben vergiftigt. Dat ſy voorts de Backers, haar onthoudende in het Leger van hare Vyanden, hebben om-gekogt, die gijps met het Broot vermengden.

XIII.

Bartholomeus Carichter in ſijn tweede Boek, op het 15. Capittel van de ſiekten, beveſtigt, dat dry deylen van de vroomſte-wijn, met een deel bedorven en verrot bloedt ymand in-gegeven, de luem veneream verwekt. En op ſoodanige wijſe ſoude de lugt, de ſpijſe, en drank konnen geweeſt zijn een algemyne oorſake tot deſe ſiekte, alle ſoorten van menſchen, Mannen, Vrouwen, Kinders, jonk en out, ſonder onderſcheit aan-vallende.

XIV.

Theophraſtus Paracelſus leert in ſijn groote Chirurgie, in het eerſte Boek, het tweede deel, op het ſevende Capittel, dat de lues venerea ſijn eerſte oorſpronk genomen heeft in het Jaar 1478. uyt het oneerlyk by-liggen van

een

een Laseriſch met een Buboniſche hoere; ende dat dit quaat alſoo ſoude zijn voort-geloopen onder de menſchen, alleen door beſmettinge.

XV.

Wat daar af ſy, hoe, door wat oorſaken, en op wat plaetſe de ſiekte alder-eerſt ſoude bekent zijn geworden, is ſeer moeyelijk om te weten door dien dat ſelfs die gene, die in die tijden hebben geleeft, als dit quaat eerſt kennelijk werd, met malkanderen niet over een en komen. Immers is het tegenwoordig ſoodanig, dat heden de *Morbus Gallicus* niet en wordt behaalt dan door beſmettinge. En het is ook te gelooven, dat eygentlijk de lues venerea van ſeer weynige is voort-gegaan, ende niet door algemeyne oorſaken: want de lugt, het ſy door andere toe-vallen ontſteecken en bedorven, brengt voornamentlijk peſtilentiale ſieckten voort: ende de ſpijſe en dranck inſgelijks, alle menſchen gemeyn ofte verrot en ſtinkende, oft beſmet ende vergiftigt door vermenginge van onnatuurlijke dingen, als menſche-vleis onder de koſten, gijps onder het broodt, bloedt der Melaatſche onder de Wijn, vergift onder het water gemengt, veroorſaakt juyſt geen luem veneream, maar ſiekten van een byſonderen en eygen aert. En ſoo is 't dat *Joannes Fernelius* op het tweede Capittel van deſe ſiekte gelooft, dat dit quaat van eenige van de Eylanden van America, daar deſe quellinge gemeyn is, door de Spanjaarden is over-gebragt in het Leger van de Franſchen; ofte dat aldaar in het Leger deſe ſiekte is geplant door de groote onſuiverheyd van ſekere hoere,

van

van wien deſe beſmettinge is voort-geloopen door geheel *Europa*, *Aſia*, Africa, de uyterſte Indien, en alle de deelen des werelts, daar van d'onſe Coopmanſchap gedreven werd: want by aldien, ſegt hy, dat deſe ſiekte is ontſtaan op de maniere van andere algemeine ſiekten, uit het geſternte, ofte elders, waarom en heeft ſe in weynige dagen niet meer menſchen aan-getaſt, ende ten laatſten op-gehouden: want alſoo is de peſte in Engeland dikwils geweeſt, en t'eenemaal wederom achter gebleven; ende van ſoodanige natuure zijn alle gemeyne ſiekten van Hippocrates aan-geroert: ſoo heeft of van ſeer weynige menſchen dit quaat voor Napels eerſt zijn begin gehad, wiens beſmettinge voort-geloopen is onder andere, en tegenwoordig noch niet op en hout.

XVI.

Wat nu aengaat deſe nieuwe geſegde ſiekte, ſoo is't dat inſgelijks vele hebben gewilt, dat die ſoude zijn ontſtaan uyt een algemeyne oorſaake, cauſa univerſali, communi, vel epidemica, als uyt te groote hitte, koude, droogte, vochtigheit, haaſtige veranderinge, lankduurigheit van eenderly wint, quaatwilligheit des lugts, de menſchen aantreffende of in het gemeyn, als mans, vrouwen, kinders, jonk, en out; of d'eene of d'andere ſoorte van menſchen in het byſonder, ſomtijds mans, ſomtijds vrouwen, ſomtijds kinders, ſomtijds out, ſomtijds jonk, ſomtijds kraam-vrouwen, ſomtijds ſwaar-gaande vrouwen, gelijk wy leſen by Hippocratem in het derde Boek van ſijn kort-bondige ſpreucken, op de elfde, twaalf-

twaelfde, dertiende, veertiende, en seftiende spreuke. by aldien de winter na behooren te droog is, ende te veel door Noorde winden bewaeyt, maar de Lente te vogtig is, ende bewaeyt door Zuydelijke winden, soo sullen daar nootsaakelijk tegens de Somer ontstaan swaare en scherpe koortsen, gebrek aan d'oogen, buyk-pijnen, roo-loopen, voornamentlijk ontrent de vrouwen, en mannen, die vogtig van natuure zijn. Maar by aldien de winter te vogtig is, ende te seer bewayt door zuydelijke winden, soet, ende mede-gaande; de Lente daar en tegen al te droog, ende door Noorde winden al te veel bewaeyt, soo komen de vrouwen, die tegens de Lente te kramen hebben, uyt wat oorsake het sy, te misvallen; ende die gebaart hebben, hebben swake en siekelijke kinders, soo datse of terstont sterven, of schraal en quellende leven. De andere menschen krijgen buyk-pijne, roo-loopen, gebrek aan d'oogen; ende de oude luiden sinkingen, die haastig de menschen om-brengen. by aldien de Somer al te droog is, ende door Noorde winden bewaeyt, maar den Herfst seer vochtig, ende bewaeyt door Zuydelijke winden, soo hebt gy tegens den winter hooft-pijne, hoest, schraligheit, verkoutheit, somtijds ook uyt-teeringe. Maar by aldien den Herfst sonder regen is, ende bewaeyt door Noorde winden, soo varen die gene wel, die uitter natuure vogtig zijn, ende de vrouwen: maar d'andere menschen behalen quade en roode oogen, sware, heftige, en lankdurige koortsen, sommige melancolien. Soo is 't ook, dat door geduurigen re-

gen

gen siekten voort-komen, soo lankduurige koortsen, als buyk-loopen; verrottingen, vallende-siekten, poplesyen, en quynansien: maar door gedurige droogte ontstaan, uytteeringen, gebrek aan d'oogen, pijne der gelitten, pijne in het water maken, en pijne in de darmen.

XVII.

Gebeurt het dan, dat soodanige gestalteniſſen in de layſoenen des Jaars voor-vallen, soo hebt gy de voorgemelde siekten, die somtijds niet besmettelijk, verweckt door een algemeine oorsake, en de menschen aanvallende, of in 't gemein, of in 't bysonder, sonder onderscheit. Maar nu en zijnder sulke merkelijke veranderingen, in het op-komen van dese quellinge, in de lugt en de layſoenen des Jaars niet voorgevallen, soo en kan men dan met reden niet seggen, dat dese siekte gesproten zy uit een algemeine oorsake. En ook de oorsake van dit quaat algemein zijnde, soo souden sonder onderscheit de Kraam-vrouwen, die in dese siekte de eerste zijn geweest, die geleden hebben, soo wel in d'eene Stadt, als in d'andere na-by-liggende Steden, met dit selfde quaad bevangen zijn geweest: ende niet alleen en souden de Kraam-vrouwen in de Steden, maar ook rontom op het Land het selfde ongemak hebben gedragen; het welk niet en is geschiet: want het is seker, dat de Kraamvrouwen, daar seekere Suygster niet en is aan geweest, zijn vry gebleven, maar die alleen zijn besmet geworden (alhoewel niet allegader, het welk ook in de Peste, en andere besmettelijke siekten geschiet) die de Suygster

ſter hadde gedient, ende de Borſten getrokken. En of ſchoon hier ofte daar een Kraamvrouw of een andere de ſelfde ſiekte ſchijnt geleden te hebben, ſoo moet nochtans daar onderſcheyt zijn geweeſt tuſſchen het eene en het andere quaat in teykenen, toevallen, aart van ſiekte, geneſinge, en oorſake voornamentlijk, als het eene quaat ontſtaande uit inwendige, en het andere uyt uytwendige oorſake, te weten beſmettinge: en die beſmet zijn geweeſt, zijn geweeſt ſonder getal, ten aanſien van die gene, die geſegt worden deſe ſiekte gekregen te hebben door een andere oorſaake als beſmettinge; want ik mag ſeggen ſonder roem, dat ik veel meer dan hondert van die gene, die deſe quellinge door beſmettinge waren onder-worpen, hebbe gehandelt, ik laat nu ſtaan alle de andere, die mijne Collegien hebben onderhanden gehad ende geneſen: ſoo dat miſſchien vijf of ſes in verſcheyde plaatſen, die Gicht, Scheur-buyk, of diergelijke by-kans na-by-komende ſiekte hebben gehadt, niet en mogen vergeleken werden by een menigte van honderden.

XVIII.

Wy bekennen, dat in 't alder-eerſte deſe ſiekte lichtelijk konde aangenomen werden (gelijk het ook van veelen is geſchiet) voor Scheurbuyk, en voor Gicht, als met de ſelve eenige gemeynſchap hebbende in teykenen en toe vallen: evenwel de ſake wat naauwer onderſocht zijnde, heeft men bevonden, dat deſe ſiekte eygentlijk noch Gicht, noch Scheur-buik en was, maar van eenen byſonderen quaden aart, en moeylijke geneſinge:

en-

ende men heeft geler en agt geſlagen eenſdeels op de perſoonen, die deſe ſiekte eerſtelijk wierden onderworpen, en anderſdeels op de maniere, hoe dit quaat zijn oorſpronk ende ſijn voorr-gank nam: te weten, de Kraam-vrouwen, niet alle-gader, maar meeſten-deel, wierden voor eerſt gequelt met ſeer quade tepels, van vuylen aart, en weder-ſpannigheyt tot de heelinge, verre verſchillende van de raauwigheyt, quetſinge, ende kloven der tepels van ſommige jonge Vrouwen, die ſoodanige moeyelijkheyd aan de ſelve zijn lijdende door het ſuygen en trekken aan die teere deelen van de jonk-geborene kinderen.

XIX.

Daar na (de tepels van ſommige geneſen zijnde, ende van ſommige niet) wierden de ſelve Vrouwen bevangen, voornamentlijk tegens den avondt ende des nachts, met ſeer groote pijne des hoofts, armen, ende beenen; met leelijke puyſten in het aanſicht, en andere deelen; met bedervinge der deelen in de neus; met buylen op 't hooft, en andere ledematen, daar meer-maals op volgde der ſelver in-eetinge.

XX.

De kleyne kinderen ook; geſont ende kloek geboren zijnde, kregen ſommige puyſten en ſeeren in het aanſicht; ſommige verrot en verdorven tand-vleis; ſommige groote onſtelteniſſe in de kele; veele vervielen t'eenemaal, en ſtierven in een uytteeringe.

XXI.

Voorders, eenige Minnen, Kraam-bewaarſters, Dienſt-maagden, die deſe Kinder-

dertjes en de Moeders van de selve bestonden en dienden, wierden meestendeel eerstelijk gequelt met moeyelijkheid in het swelgen, ontstekinge in de kele, sweeringe van het lelletje ende de Amandelen in de kele, en andere toe-vallen verhaalt ontrent de Moeders: soo dat dese siekte meest en voornamentlijk liep over de Vrouwen en kinderen, maar over seer weynige Mannen.

XXII.

De arme Vrouwtjes soo deerlijk gestelt zijnde, ende beset met dusdanige vreemde toevallen, wierden sommige van haar indagtig, hoe sy van te vooren een vrouw, die haar ten dienste stond om de borsten te trekken (het sy om het eerste soch daar uyt te halen; het sy om de volle borsten en van melk gespannen te ledigen, ende van klonteren te bevryden; het sy om de jonge Vrouwen diep-inleggende tepels wat uyt te halen ende te fatsoeneren) wel hadden hooren klagen van gicht, van groote pijne in 't hooft, van lammigheyt in de leden, en soo voorts; en kregen oversulks agter-dogt, of sy niet wel dese siekte van die vrouw souden hebben behaalt; te meer, door dien sy sonder onderscheyt rijke en arme, sieke en gesonde, suyvere en onsuyvere Vrouwen quam te bedienen, en alsoo sonder haar weten besmet zijnde, ofte dese siekte door lankheit van tijd en oorsake tot ongesontheyt behaalt hebbende, dese hare quale andere lichtelijk hadde konnen mede-deylen.

XXIII.

Immers dit na-denken de gemoederen van veelen ontstellende, ende de sake seer ruchtbaar

baar geworden zijnde, is gekomen ter ooren van de Heeren Magiſtraat, die na hare Vaderlijke ſorge, en bekommeringe tot de welſtand van het gemeyne beſte, hebben gelaſt, dat die vrouw ſoude werden ondervraagt ende beſchout van de Heeren, doe ter tijd, Stads Medecijns, Chirurgijns, en Vroed-vrouwen, om na behooren te onderſoeken, of wel deſe Vrouw ſoude ſijn geweeſt en noch ſijn de oorſaake van deſe groote ontſtaane ſiekte.

XXIV.

De Heeren voor-genoemt hebben dan de vrouw ſcherpelijk ende naauw onder-vraagt, en het hooft, het aanſigt, de deelen in de mont en de kele, de armen, de beenen, en andere geoorloſde leden beſigtigt, maar hebben uyt de ſelve niet konnen bemerken, dat van deſe vrouw de beſmettinge ſoude zijn voort-gegaan. Ook hebben de Vroed-vrouwen naar nauwe aanſchouwinge niet konnen vinden, dat ſy was beſet met eenige puyſten, ſeeren, rooven, buylen, in eenige deelen van haar gantſche Lighaam. Ende ſoo wierd alle achterdocht van deſe Vrouw weggenomen, niet-te-min de Kraam-vrouwen en andere duſdanig geſtelt zijnde, gevende oorſake, dat andere in de kraam komende vrouwen deſe Suygſter en andere algemeene ſedert niet meer en hebben willen gebruyken.

XXV.

Men was dan ſeer beducht, wat dit voor een ſoorte van ſiekte mogt weſen, en hoe men de geneſinge van de ſelve beſt ſoude aanſtellen. Men hielt wel voor, dat deſe ſiekte

was gicht, of ſcheurbuyk van eenen byſonderen quaden aard, ontſtaan uyt een algemeyne oorſaake, de vrouw-luyden voornamentlijk, ſonder onderſcheyt, aan-treffende, niet alleen in een eenige, maar ook in meer Steden van Zeeland; nogtans gigt of ſcheur-buyk en konde het niet weſen, door dien dat wel eenige teykenen met malkanderen over een quamen, maar ook ſeer veele van den anderen quamen te verſchillen. Inſgelijks en viel de geneſinge niet uyt, naar het geene, dat'er wierd voorgenomen om de ſelve als gicht of ſcheur-buyk te handelen en te geneſen.

XXVI.

Soo hebben dan eenige Medecijns geoordeelt (behoudens het gevoelen van de voorgenoemde Heeren, en andere meer) dat deſe ſiekte eerder voort quam van een byſondere oorſake, cauſa particulari vel ſingulari, te weten beſmettinge, ende niet uyt een gemeyne epidemicâ: want de genees-konſt beſtaande uyt reden en ervarentheid, ſoo leerde ons d'ervarentheit, dat geen andere genees-middelen eygentlijk deſe ſiekte dienſtig waren als alleen die gene, de welke quamen te geneſen de *Morbum Gallicum*, voor deſen ook door beſmettinge onder de menſchen verſpreyt. De reden daar-en boven beweegde ons te gelooven en aan te nemen, dat op ſoodanige maniere deſe ſiekte was van een perſoon voort-gegaan over vele, als voor deſen de andere beſmettelijke ſiekte was geloopen eerſt van eene of weinige, ja ſonder, door de geheele werelt: dat deſe en andere beſmettelijke ſiekten op verſcheide wij-

wijſen wierden behaalt : dat daar nootſakelijk geen algemeine oorſake wierdt verſocht, om d'een of d'andere beſmettelijke ſiekte voort te ſetten : dat voor deſen op andere plaatſen meer, als te Doornijk, te Valencijn, te Middelburg, te Zirc-zee, deſe beſmettelijke ſiekte ſonder een algemeine oorſake was ontſtaan : dat deſe ſiekte t'eenemaal over een komende in aart, oorſaaken, teiken, toevallen, en geneſinge met de Morbus Gallicus, over ſulks genoegſaam te kennen wiert gegeven, wat het voor een ſiekte was.

XXVII.

Wy oordeelen dan, dat gelijk de Morbus Gallicus in het eerſte wel door onkuiſch byſlapen is behaalt geweeſt, maar daar na op veelderhande manieren is onder de menſchen verſpreit geworden, dat alſoo de ſiekte, die wy verhandelen, alder-eerſt is gekomen van de Suigſter, die wy herkennen voor een eerlijke en deugtſame vrouwe, maar ſonder haar weten, van d'eene of d'andere onſuivere vrouwe is beſmet geworden, en alſoo haar quaat de Kraamvrouwen heeft mede gedeilt, van waar op verſcheide wijſe de beſmettige tot velen is over gegaan.

XXVIII.

Gabriel Fallopius ſchrijft op het tiende Capittel van de Franſche ſiekte, datſe, boven het oneerlijk byſlapen, wordt gekregen door kuſſen, door het in-ſteken van de tonge in een anders mondt, door ſweeten, door aan-raaken, en door omhelſinge. Inſgelijks, dat de Kinders werden beſmet door het melk van hare moeders; en dat een vrouw hebbende ver-

rottinge in het gehemelte des monds, door het ſpeekſel en etter hare vrienden beſmet.

XXIX.

Daniel Sennertus leert ook in het ſeſte Boek, het vierde deel, op het vierde Capittel, dat deſe ſiekte meeſt behaalt wordt door het by-ſlapen, maar datſe mede op andere wijſen door beſmettinge andere toe-gebragt werdt, te weten, door het ſweet, ſoo imand komt te ſlapen by een die beſmet is, en door ſijn ſweet nat wort: daar na door vuiligheid en uit-werpſels des lighaams, hangende aan lijn-waat, bedden, hembden, ofte kleeren, die men komt aan te trekken, of daar m' in komt te liggen. Dat ook door ſpeekſels de ſelfde ſiekte aan andere mede-gedeilt werdt, wanneer de Minnaars en de Kinders beſmet worden door het kuſſen van de hoeren en de minnen, die al-ſulken quaat onderworpen zijn: als mede, wanneer imand komt te drinken uyt een vat, of te ſuipen uit een lepel, die even van te voren gebruikt is van die geene, die beſmet zijn. Dat de kinders daar-en-boven worden beſmet, als ſy de borſten ſuigen van een onſuivere Voedſter, en dat op twederlei maniere, of om dat ſy bedorven melk gebruiken, of om dat de borſten en de tepels van de Voedſter verſweren. Daar-en-tegen dat de Voedſters beſmet werden van de kinders die beſmet zijn, voornamentlijk als ſy eenige ſeeren in de mond hebben.

XXX.

Dit te degen over-dogt zijnde, ſoo valt daar niet te twijffelen, of deſe niewe ontſtane quellinge is mede op ſoodanige manieren voort-gegaan: want alle die gene, die ik heb-

hebbe beſogt, naar ondervraginge en onderſoekinge hebbe bevonden, dat de Kraamvrouwen eerſt van de Suigſter ſijn beſmet geworden door het trekken en ſuigen aan haar tepels, die ontſteken en beſmet ſijnde oorſaake waren dat de kleine kinderen de mont, de neuſe, de kele, het aangeſigt, het hooft verſeert kregen, en de ſiekte van de moeders deelachtig wierden. Die kleine kindertjes hadden voorts de ſchult, dat de minnen en Voedſters behaalden het ſelve quaat door de pap te geven, de welke te heet of te dik zijnde ſy bereiden door de mont, en als dan de kindertjes toe-brogten. En ſoo is't, dat wy geneſen hebben Vrouwen in de veertig en vijftig jaren out, en de meiskens veertien en ſeſtien jaren, die (tot behulp van de ſieke moeders de kinderen tot harent ten huiſe houdende en opvoedende) door de pap dikwils in de mont te ſteken, en die dan te geven aan de jonge kinders, deſe ſiekte zijn onderworpen geweeſt. Daar-en-boven de Kraam-bewaarſters, de Dienſt-maagden, en andere, die de ſieke Kraam-vrouwen en kinders beſtonden en dienden, wierden beſmet door het omgaan met de kinders, op te brengen, kuſſen, en omhelſen; door de Kraam-vrouwen te reinigen en te ſchoonen. En veeltijds was de beſmettinge van de Kraam-bewaarſters en dienſt-boden erger, als van die gene, daar ſy het quaat afgehaalt hadden. Voorts ſijn eenige mans niet vry gegaan, maar hebben deſe quellinge behaalt door het ſweet en andere vuiligheden en uyt-werpſels des lighaams, hangende aan lakens, dekens, bedden, van waar de beſmet-

tinge tot de gesonde lighamen was overgaande.

XXXI.

Dese besmettinge nu op soo veelderhande wijsen de menschen aantreffende, nam sijn eerste plaatse in dat deel meest den tijd, het welk alder-eerst wierd aangeraakt: en soo is 't dat Joannes Fernelius in het seste Boek van de siekten, op het twintigste Capittel segt, dat door dien de lues venerea niet anders en kan behaalt werden als door aan-raken, het nootsaakelijk is, dat de vlekke eerst sig openbare in dat deel, daar het ingevoert is, te weten, in de heimelijke deelen, soo door koppelinge; in de huit soo door by-slapen; in de borsten en tepels van de Voedster, soo door een besmet kint, in de mont en de kele, soo door een besmette Voedster het quaat mede gedeilt is.

XXXII.

En even alsoo is het hier ook toegegaan; want der Kraam-vrouwe borsten en tepels door Suigster aan-geraakt en getrokken, sijn d'eerste smette, bestaande in sweeren van seer vuilen aart en wederspannigheit tot de genesinge, in ontstekinge der tepels en der selver af-sweeringe, onderworpen geweest: waar door de jonge kinders, en sommige vrouwen (de diep-in-leggende tepels eerst wat uithalende, tot gemak van de kinders) besmet zijnde, hebben gekregen groote ontsteltenisse en ontstekinge in de mont en de kele, versweringe van het lelletje en amandelen in de kele, verrottinge in het gehemelte des monts, bedervinge der beenderen in de neus, en uit-sweeringe

ringe van d'oogen. Voorts hebben die geene, die de kinders op voeden door de pap, en dikwils de ſelve kuſten voor de mond, de ſelve ongevallen moeten uit-ſtaan. Ook eenige geſonde Suig-minnen uit de naaſt-liggende Steden ontboden, om de ſieke kinders te ſoogen, ſwoeren de Borſten en tepels t'eenemaal uit, en vielen in d'ongemakken even aan-geroert. Van gelijke en hebben de handen van ſommige Vroed-vrouwen, in den dienſt der barende Vrouwen, haar van deſe ſmette niet konnen beſchermen. Inſgelijks door by-ſlapen en ſweeten ſijn ſommige mans bevangen geweeſt met vuile puiſten en ſeeren door de huit en het gantſche lighaam, met buylen op het hooft, armen, en beenen; onder welcke wy drie hebben geneſen, die beſchadigt waren aan d'heimelijke deelen; de beſmettinge getrokken zijnde door het geheele lighaam, en geſogt hebbende die deelen, die ſonder twijffel in d'opkomſte van deſe ſiekte ſijn d'eerſte beſmette geweeſt; alhoewel ik meine, dat hier ook groote boeverye onder geloopen heeft.

XXXIII.

Daniel Sennertus melt op de voorgenoemde plaatſe, dat de lues venerea (hoewelſe ſeer beſmettelijk, en op veelderley manieren behalijk zy,) nochtans niemand lichtelijk en bevangt door den aſem of door de lugt, gelijk het in de Peſte gebeurt: en dat men daarom vryelijk mag komen en weſen in het geſelſchap van die gene, die beſmet zijn: nochte dat de Chirurgijns en Medecijns, die de luem veneream geneſen, en dagelijks met de ſieken omgaan, van de ſelve niet en worden beſcha-

dight : anders, by aldien dat door de lugt, den aſem, en van verre de lues venerea te behalen was, dat de geheele werelt nu al ſoude beſmet zijn. Evenwel, ſoo wie komt te ſlapen met een die beſmet is, en van de ſelve van dichte by beaſemt werdt, dien wilt hy van dit quaat geen vrydom beloven.

XXXIV.

Gabriel Fallopius verhaalt op het 22. Capittel van de *Morbus Gallicus*, dat hy kent, die in 't eerſte, van de ſiekte geneſen zijnde, in de ſelve zijn gevallen door het gebruik der Schoenen van de beſmette : en dat hy geſprooken heeft een oudt man, die twee ſieken tot ſijnent hadde beſmet aan haar achterſte deelen door de gemeinſchap van een privaat; maar dat tegenwoordigh niet meer daar van te vreeſen ſtaat.

XXXV.

En ſoo hebben wy ook bevonden in de quelinge, die wy verhandelen, dat niemandt ſoo lichtelijk is beſmet geworden door den aſem, of door de lugt, of die ſlechts met de ſieken hebben verkeert en in haar geſelſchap geweeſt. Nochte eenige Medicijns of Chirurgijns, die over de ſelve hebben gegaan, ſijn 't ſelfde quaat onderworpen geworden. Selfs ſijn meeſt al de mans vry gebleven, alhoewelſe dagelijks met hare Vrouwen quamen te verkeeren, en des houwelijks plicht te voldoen; ongetwijffelt daarom, dat de mannen harder van huit zijnde, vaſter van geſtalteniſſe, meerder van krachten, overvloediger van geeſten, het ſelfde quaat hebben weder-ſtaan; Daar-en-boven de mans

ſich

ſich niet bemoeyende, nochte met de borſten te trekken en te ſuigen, nochte met de kleine kinderen de pap te bieden, en die geduerig te kuſſen en t'omhelſen, hebben ligtelijk het quaad konnen ontgaan, als d'eerſte en de voornaamſte beſwettinge, ſelfs van de Suigſter, haar onthoudende in de deelen van de mont, van de kele, en van de borſten, en niet van de voort-teelinge, die anders beſmet zijnde, ſeer weynig mans van hare Vrouwen ſoude zijn vry-gelaten geweeſt. En ſoo is't dat Hercules Saxonia in het Boek van de lues venerea, op het derde Capittel getuigt uit Antonius Muſa, dat ſekere, wiens vrouw de luem veneream hadde voornamentlijk aan de borſten, nimmermeer met het ſelfde quaat is beſmet geweeſt.

XXXVI.

En op ſoodanige wijſe die deelen onbeſchadigt gebleven zijnde, en de natuure geſtadig t'eenemaal de voedende vochten van ſmette wel bevrydende, maar die of het hooft, of de mondt, of de kele, de neuſe, de oogen, de borſten; de huit, en der ſelver puiſten, ſeeren, en builen toeſendende, zijn vele kinders deſe ſiekte door erffeniſſe niet onderworpen geweeſt: alhoewel het niet altijdt ſoo en heeft konnen weſen, of de vrucht in 's moeders lighaam gebruijkende het ſelve voedſel met de moeder, is dikwils door de voedſame vochten, het gantſche lighaam door-vloeyende en omloopende, en van het eene of het andere deel beſmet, beſchadigt geworden.

En

XXXVII.

En alsoo en verblijft ook de besmettinge niet altijdt in dat deel, daar het alder eerst is ontfangen geweest, maar trekt dikwils, op de maniere van andere fenijnen, in de binnenste deelen des lighaams, en dat dikwils seer haastig, en dikwils seer lanksaam, selfs vele jaren als verstorven blijvende, gelijk wy lesen by *Ioannem Fernelium* in het tweede Boek, op het veertiende Capittel, van de verborgene oorsaken; alwaar hy seght, dat dit quaat wederom opbreekt na dertig jaren, en dat die gene, die geloofden van dese siekte vry te wesen, andere met welke sy sliepen hebben besmet, en kinderen, de selfde quellinge onderworpen, hebben voort-gebragt.

XXXVIII.

Dit bevinden wy mede in de Soogsterziekte, die nu over de seven jaren is bekent geweest: in welken tijd vele menschen beschadigt zijnde, hebben verscheide Geneesmeesters gebruikt gehadt, die het quaat hebben gesogt uyt te roeyen op veelderhande manieren. Vele zijnder genesen; maar veele sijn wederom in 't selfde ongemak gevallen, als sy drie, ses, en tien maanden, ja een jaar of twee geloofden genesen te zijn. En tegenwoordig zijnder nog al, die verscheide reisen eenige maanden naar haar meyninge geholpen zijnde, t'elkens komen in te vallen. Sommige van eenig quaat geen achterdogt hebbende, werden bevangen met de siekte, die sy nimmermeer voor desen en hebben geleden.

XXXIX

Door dien nu de *lues venerea* niet altijt het eene

eene en het ſelfde deel, maar verſcheide komt aan te grijpen; ſoo is't dat vele ſeer hebben getwiſt, welk het eygen ſubject of deel zy, dat voornamentlijk deſe ſiekte ſoude zijn onderworpen. Sommige hebben gewilt, dat het ſouden zijn de heimelijke deelen, door dien dat door het onkuis by-ſlapen het ſelfde quaat behaalt werd. Sommige hebben de huit geſegt te weſen het ſubject van deſe quellige, door dien de voornaamſte toevallen aan de huyt ſig openbaren. Sommige hebben de lever genomen voor het eygen ſubject van deſe ſiekte, van waar het quaat ſeer ligtelijk door het bloed en de geeſten konde mede-gedeylt werden aan alle de deelen des lighaams. Maar deſe gevoelen konnen bequamelijk weder-legt werden, nademaal niet alleen door het by-ſlapen deſe ſiekte behaalt werd, maar ook op andere manieren meermaals verhaalt: en dat niet alleen de heymelijke deelen, de huyt, de lever beſchadigt en wert, maar ook het hooft, de armen, de beenen, het aanſigt, de borſten, de kele, de darmen, en andere inwendige, en ſomtijds niet de lever, of de huyt, of de heymelijke deelen; en daarom hebben ſommige alle de deelen des lighaams, ſonder onderſcheyt, genomen voor het ſubject van deſe ſiekte.

XL.

In de Soogſter ſiekte (die wy alſoo noemen, om datſe van de Soogſter alder-eerſt verſpreyt is) hebben inſgelijks eenige de lever, eenige de milt, eenige het darm-ſcheyl het ſubject geſegt van deſe ſiekte. Maar wy oordeelen dat alle de uyt-wendige deelen des lighaams

ſon-

sonder onderscheyt, soo wel sadelijke gemeen lijk genoemt, als bloedige, de besmettinge wel eerst ontfangen, ofte door haar wert ingevoert ende verspreyt, maar dat de sadelijke deelen sijn eigentlijk het subject soo wel van dese siekte, als van de lues venerea: want (op dat wy nu over-gaan tot de naaste en onderhoudende oorsaake) het eene en het andere op verscheyde manieren behaalt, werd veroorsaakt door sekere door-dringende en onsel sinnen ontvliedende lighamen, die gehouden ende besloten zijn in sekere vogt of seer subtijl lighaam, het welk van het besmette overgaat door aanraken tot het gene niet besmet en is, alwaar het komt alder-eerst den Opper-meester, Op-siender, en Beschermer-geest van dat deel, (*Archeus partis*) het welk eerst aangeraakt werd, van sijn bedieningen af te trekken en t'ontsteeken; waar door de voedende vogt van dit deel door dese ontstekinge des *Archei* van sijn natuurlijke matigheyt vervallen zijnde, verwekt groote pijne, puysten, seeren, buylen, sweeren, verrottingen, en bedervingen.

XLI.

En dese toe-vallen werpen haar dikwils seer haastig op, en dikwils seer lanksaam, de beschermer-geest, Archeus, van het aan-geraakte deel als doen wel ontsteken zijnde, maar sijn gift nog in het voedende vogt van het aangeraakte deel, nog in het voedende vogt van andere niet aan geraakte deelen niet af leggende. En alsoo sien wy, dat yemand langen tijd besmet zijnde, de luem veneream een ander mede-deylt, eer hy selfs merkelijk daar van

komt

komt te lijden. Ja het gebeurt menigmaal (naar het verhaal van Joannes Fernelius op de voornoemde plaatſe) dat een geſonde vrouw van te voren met een man die beſmet is hebbende te doen gehad, ſy ſelfs nog niet merkelijk beſmet zijnde een ander beſmet, en het quaat over-geeft, die voort de ſiekte werd onderworpen, daar ſy ſelfs vry van blijft.

XLII

Dat nu menigmaal dat deel, waar door de beſmettinge alder-eerſt is ingevoert geweeſt, niet komt te lijden, maar andere niet aan-geraakte deelen werden aan-getaſt, dat geſchiet, door dien den Archeus van het aan-geroerde deel ſijn gift als dan ſchiet voornamentlijk in dat deel of deelen, die ten aanſien van kragten, kloekheyd, en geſontheyd, andere komen te wijken (want weynig gebeurt het, dat de deelen des lighaams allegader even wel-varende en van vermogen zijn) op die maniere, als men ſiet, dat by onweer of andere voorvallende oorſaken, dat deel ſig meeſt voelt beſeert, dat voor deſen door ſiekte of andere ontſteltenisſe te ſeer geleden heeft, ende daar door verſwakt is. En deſe beſchadinge der deelen moeten verſtaan werden van de ſchadelijke, te weten van de voedende vogt der ſelve, en harer Opper-heer *Archeus*: want de lues venerea alder-eerſt door het onkuyſch en onreyn by-ſlapen behaalt zijnde, heeft den *Archeus* van de deelen der voort-teelinge eerſt ontſteken, die zijn gift daar na geſchoten heeft niet alleen in de voedende vogt van de voor-genoemde deelen, maar ook in de voedende vogt der deelen van diergelijke natuure en eygen-

genſchap: en ſoo is 't dat heel ſelden en maar uyt gevolg de bloedige deelen worden aan getaſt, als de ſpieren, het hert, de lever, de longe, de milt, de nieren, maar altijd en eerſtelijk de ſadelijke, als de deelen der voortteelinge, de vlieſen, de beenderen, de klieren: want agt ſlaande op de lijdende deelen van deſe ſiekte, ſoo bevintmen, dat, het zy de heymelijke deelen, het zy de klieren in de lieſen, het zy de borſten, het zy d'amandelen en 't lelletje der kele, het zy de beenderen van 't gemelte des monts, der neuſe, des hooſts, het zy de vlieſen der beenderen, en de beenderen ſelfs door hare uyt-waſſen en uyt-ſtekende buylen, het zy de huyt door haar puyſten, ſweeren, pokken, het zy de darmen komen te lijden, alle deſe ſadelijke deelen genoemt werden, en haar voedſel van eenderley natuure zy.

XLIII.

Het en is niet vreemt, 't gene *Aurelius Minadous* op het 34. Capittel de *Virulentia veneris* heeft willen te kennen geven, dat de lever (meeſtendeel in deſe ſiekte niet beſchadigt zijnde) niet en kan weſen het ſubject eygentlijk en d'oorſake van quade toe-vallen, maar wel de natuurlijke vermogentheyd, *facultas naturalis*, die alle de deelen des lighaams gemeyn is Te weten, wy ſeggen ook, dat alle deelen des lighaams, gene uyt-geſondert, hebben haren eygen Opper-meeſter, Voogt, en Beſchermer-geeſt, *Archeus*, die het roeren en gevoelen geeft, en alleen oorſake is van geſontheyd. Die ſelve, in wat deel het zy, zijnde gaande gemaakt en ontſteken door uyt-wendige of in-

inwendige oorſake, verwekt verſcheyde ontſteltenisſen en beroerten in het lighaam, aftrekkende de deelen van hare bedieningen, en ſijn gift ſchietende meermaals in de voedende vogt van dat deel, 't welk oorſake geeft tot zijn ontſtekinge, en ſomtijts ook in de voedende vogt van andere min kloeke en geſonde deelen, veroorſakende alſoo d'ongeſontheyt, hy die d'eenigſte oorſake der geſontheyd is. En deſe beroerten alder-eerſt in de lues venerea ontrent de ſadelijke deelen, als zijn de deelen der voort-teelinge en haar voedende vogt, geſchiet zijnde, ſoo gebeurt het, dat den *Archeus*, in de ſmette gehouden en beſloten, tot een ander lighaam over-gaande, altoos uyt-kieſt de deelen van ſijn aart, en tot ſijn ontſtekinge te voeden meeſt dienſtig: en dit is d'oorſake en voort-gank ſoo van de lues venerea, als van de Soogſter ſiekte.

XLIV.

David de Planiſcampy in het Boek *de la Verole Recognuë, Combatuë, & Abbatuë*, op het twede Cappittel, brengt twee verſcheyde gevoelen voor, 't eene van de na-volgers van *Galenus*, en 't andere van Paracelſus; en bewijſt, dat deſe twee groote ligten in de genees-konſt van malkanderen niet en verſchillen, maar ſeer wel over-een-komen in het aan wijſen van d'inwendige oorſake van de lues venerea, ſeggende, dat de navolgers van *Galenus* d'inwendige oorſake van de lues venerea ſtellen te weſen een quaad-aardigen en ſchadelijken damp, vergeſelſchapt met een lijm-agtig en vogtig gift, die niet alleen en beſchadigt de dee-

deelen, die alder-eerſt werden aan-geraakt, maar ook het bloed, de geeſten, het vleeſch, de vaſte deelen, als beenderen en diergelijke, ook de herſſenen, en het rug graat; en dat die van Paracelſus houden d'inwendige oorſake van 't ſelfde quaat te zijn d'op-trekkende deelen van het vlugtig quik-ſilver, en dat door al te grooten hitte (*ſublimatio Mercurii à calore*) gelijk *Paracelſus* leert in het Tweede Boek *Paramyr*, op het vierde Capittel. Te weten, alle lighamen, ſegt hy, beſtaan uyt ſout, ſolper, en quik ſilver. Het quik-ſilver nu zijnde gaende gemaakt door al te grooten hitte, ontſtaan of uyt de ſcheydinge van de dry voor-ſeyde lighamen en der ſelver, uyt gevolg, bedervinge en verrottinge, of andere voor-vallende hitte, ſoo trekt het quik-ſilver als geen uyt-ſtekende hitte konnende verdragen, voort op-waarts, en dringt, gelijk het ſweet door de ſweet-gaten, door vleeſch en been tot de uytterſte huyt, alwaar het verwekt de *luem veneream*.

XLV.

Op ſoodanige maniere dan oordeelt *David de Planiscampy* deſe twee verſcheyde gevoelen van *Galenus* en *Paracelſus* over een te komen, als hy aan-merkt, dat het gene de Naturaliſten damp, het ſelve de Alchimiſten quik-ſilver of Mercurius noemen, die ſeer haaſtelijk door het vuur als een damp op-trekt.

XLVI.

En dat de Galeniſten (ſegt hy) dien damp houden te weſen qnaad-aardig, ſchadelijk, en fenynig, dat ſelve is het quik-ſilver ook ſeer eygen, gelijk wy leſen by *Avicennam* in het twee-

tweede Boek, het tweede deel, op het 47. Capittel, alwaar hy verhaalt, dat een Aap quik-ſilver in-geſwolgen hebbende terſtond ſtierf, weſende het hert rontom beſet met een hoop geronnen bloed.

XLVII.

By *Matthiolum* op de Commentarien over *Dioſcordem* aan het 28. Capittel werd aan-geweſen, dat het quik-ſilver de menſchen doet ſterven door ſijn uyt-ſtekende koude en vogtigheid.

XLVII.

By *Cardanum* in het Boek van de ſenijnen op het 20. Capittel, vinden wy, dat een Apoteker bevangen met een hettige koortſe quik-ſilver innemende in plaatſe van water, daar aanſtonts van ſtierf; wiens lighaam geopent zijnde, het bloed gevonden is geronnen te weſen ontrent het hert.

XLIX.

By *Fernelium* in het Boek van de lues venerea op het ſevende Capittel, en by *Galenum* in het vijfde Boek, van de Simpl. Medicamenten, op het 17. Capittel, worden wy geleert, dat de geheele ſubſtantie van het quik-ſilver de nature t'eenemaal vyandig is.

L.

Voorts dat de Galeniſten ſeggen, ſpreekt *David de Planiscampy*, dat dien voor-geſeyden damp vergeſelſchapt is met een lijm-agtig en vogtig gift, dat ſelve is in het quik-ſilver ook te bemerken; want *Albertus Magnus*, *Geber*, *Paracelſus*, en alle de Chymiſche Philoſophen beveſtigen, dat het quik-ſilver niet anders en is, als een lijm-agtige vogtigheyd, van een

ſeer door-dringenden aard, het welk ook gevonden word in het lijm-agtig en vogtig gift van de lues venerea, het gene door-dringt door vleeſch, en beenderen, en klimt tot in de herſſenen aldaar verwekkende overvloedig ſpeekſel, als geſien wort by die gene, de welke uyt-wendig geſtreken zijn met het quik-ſilver. Ook is dit lym-agtig en vogtig gift, ſegt hy, de vaſte deelen, de peſen, de banden, de ſenuwen, de vlieſen, en de beenderen ſeer hinderlijk; al het gene inſgelijks te vinden by het quik-ſilver, het welk de herſſenen, en alle ſenuw agtige deelen ſoo ſchadelijk is, dat het naar ſijn gebruyk na-laat een uyter-maten verkoutheyd, vergeſelſchapt met ſinkingen, bevingen, groote pijne en krankheyt der zenuwen.

LI.

Sekerlijk het gevoelen van *Paracelſus* heeft al ſijn bedenken, en komt ſoo wat naarder en gevoelijker den aard en d'oorſake van deſe ſiekte uyt te drukken en te kennen te geven, als wel de meyninge van *Galenus*; want een quaad-aardigen en ſchadelijken damp, vergeſelſchapt met een lijm-agtig en giftig vogt kan veelderley zijn; ook ſoo is die vooſeyde damp van een bredere beduydinge, en kan ſoo nauw niet verſtaan nog begrepen werden, als wel de hoedanigheyt van het quik-ſilver, dat alleſins genoegſaam bekent en voor handen is, en wiens werkingen en kragten dagelijks konnen onderſogt werden.

LII.

Dit is'er van, dat de oorſake van de lues venerea, ſoo wel van de Galeniſten als van

de

de Paracelſiſten aangeweſen, ſeer geeſtelijk moet zijn, gelijk by *Gabriel Fallopius* op het 24. Capittel van de *Morbus Gallicus* te leſen is, daar hy ſegt, dat die ſiekte heel geeſtelijk is, beſtaande alleen uyt een uyttermaten ſubtyle en door-dringende ſubſtantie, over-gaande van het beſmette tot het gene niet beſmet en is, en aldaar den *Archeum* van het aan-geraakte deel duſdanig ontſtellende, dat die af-gerukt zijnde van ſijn gewoonelijke bedieninge, de voedende vogten van 't aangeraakte deel aan-ſteekt en op-werpt tot een oorſaake van verſcheyde toe-vallen: welke als dan onnatuyrlijke vogten van vele genomen worden voor d'inwendige en d'onderhoudende oorſake van ſiekte, gelijk onder andere te ſien is by *Ambroſius Paré*, op het derde Capittel, van de Pokken, daar ſy nogtans maar effecten ſijn van ſiekte of voort-brengſels van den woedenden *Archeus*, even als men bemerkt, dat door een bete, (al-hoe-wel niet door-gaande) van een dulle kat of hond, van een ſerpent, van het dierken *Tarantula* genoemt, of in de peſt de verſcheide vuyligheden en d'uyt-werpſels der natuyre, en in den ſteen der blaſe 't veelvoudig ſlijm en d'etter-agtige ſtoffe niet en moet gehouden worden voor d'oorſake van de ſteen der blaſe, maar voor een product of voort-ſetſel van den ontſtelden Archeus, die de voedende vogt der blaſe in ſoodanige vuyligheden doet vervallen. En ſoo is 't, dat ook in andere ſiekten, d'inwendige en d'onderhoudende oorſake, beſtaande veeltijds uyt een geeſtelijke ſubſtantie, of uyt ſeer weynige ſtoffe, meeſt moet aan-genomen werden al-

leen voor een occasie tot siekte, even als een doorn uyt-wendig geslagen in het lighaam, occasie en oorsake geeft, waar door den *Archeus* word gestoort in sijn behoorlijk werk; het welk eygentlijk de siekte selfs is, als in wiens *Archeus* goede gestalteniſſe de gesontheit, en ontstelteniſſen d'ongesontheyt begrepen is, hy alleen zijnde d'engste oorsake van leven, roeren, en gevoelen.

LIII.

Over-gaande tot het onderscheyt van de *lues venerea*, soo vinden wy die genomen te zijn van verscheide Autheuren, van het subject, van d'oorsaken, van den tijd, van de groote, van de toe-vallen, en van den voort-gank: en alsoo soude de lues venerea van wegen het subject verscheyden zijn in een bilieus of galagtig mensch, in een melancolijk, in een pituiteus of water-agtig, in een sanguineus of daar het bloet eygentlijk d'over-hand heeft. Van wegen d'oorsaken soude d'eene lues uyt d'ouders voort-komen, en d'andere behaalt werden door by-slapen, door 't sweet, door kussen, door den omme-gank, door melk, door oneerlijk by-liggen. Van wegen den tijd, soude d'eene versch zijn, en d'andere oud, d'eene eerst beginnende, en d'andere nu eenigen tijd geduyrt hebben. Van wegen de groote soude d'eene sonder perijkel en van ligte genesinge wesen, en d'andere met groot perijkel en van seer moeyelijke genesinge. Van weghen de toe-vallen soude d'eene vergesellschapt wesen met vele swarigheden, en d'andere met seer weynige. Van wegen den voort-gank soude d'ee-

d'eene haaſt en ſterk toe-nemen, en d'andere lankſaam en traag.

LIV.

Joannes Fernelius in het ſeſde Boek van de ſiekten, op het 20. Capittel, en *Daniel Sennertus* in het ſeſde Boek, op het vijfde Capittel, van de lues venerea, ſtellen met *Iulianus Palmarius* in ſijn eerſte Boek, van de lues venerea op het vierde Capittel, vier trappen in deſe ſiekte. d'Eerſte trap is, wanneer alleenlijk het hayr van 't hooft en van den baart allengskens komt uyt te vallen, ſonder dat'er eenig ander leet of toeval ſig op-doet; het gift beſtaande uyt een ſubtylen en ſchralen damp; die na d'uytterſte deelen des lighaams werd uyt-gedreven. De tweede trap is, wanneer de geheele huyt met vele plekken, de ſproeten gelijk zijnde, beſet word, die ſomtijds rood-agtig, en ſomtijds geel-agtig zijn, en niet eer en vergaan, als de wortel van de ſiekte uyt-geroeyt is; het gift beſloten zijnde in de ſubtijlſte deelen van het bloed, en geen andere quade toe-vallen meer veroorſakende. De derde trap is de lues venerea ſelfs, en alsdan breken niet alleen plekken, maar ook puyſten of pokken op, eerſt ontrent het voor-hooft, ſlag des hoofts, en agter d'ooren; daar na op het voor-hooft en door het geheele lighaam, rond-agtig zijnde en ſonder etter, die daar na korſt-agtig worden, en verſuymt zijnde, in 't ronde haar verſpreyden en de huyt door-eten, voort-brengende ſweeren van vuylen aard. De deelen van de neus, van de kele, en van 't fondement, om datſe teer zijn, werden hier alder-eerſt beſchadigt. En

deſe ongemakken openbaren ſig, door dien de lever en al het bloed beſmet wort, (ſegt *Fernelius*) waar door de vleeſs-agtige deelen komen te lijden. De vierde trap is, wanneer het quaat veroudert zijnde, de vaſte deelen, de beenderen, banden, peſen, vlieſen, en zenuwen aan-grijpt, voort-brengende en opwerpende dikke, lijm-agtige, en quaad-willige excrementen ofte vuyligheden, de welke ontrent de peſen, banden, en vlieſen der beenderen vergadert zijnde, verwekken tegen den nagt een onlijdelijke pijne: en de vlieſen van de beenderen alſoo af rukkende, brengen op de beenderen voort harde buylen, die daar na ſoo wel als de beenderen doorknagt werden en uyt-gegeten; betuygende Julianus Palmarius op deſe gelegentheyt, dat hy vele geſien heeft, die, de huyt van het hooft niet beſchadigt zijnde, het bekkeneel hebben verzeert gehad tot op de vlieſen der herſſenen.

LV.

Wy konnen inſgelijks in de Soogſter-ſiekte onderſcheyt maken van wegen het ſubject of de perſoonen daar s'in valt; van wegen d'oorſaken, waar door de ſelve of door de voort-teelinge, of door de borſten te trekken, door het reynigen en dienen der Kraam-vrouwen en kleine kinderen, door het kuſſen, en door om-gank behaalt word; van wegen den tijd, de ſelve verſch zijnde of oud, eerſt beginnende of lange geduyrt hebbende; van wegen de groote, ten aanſien van de toe-vallen en andere moeyelijkheden, de ſelve zijnde vergeſelſchapt of met weynige ſwarigheden of met vele, ſonder of met gevaar; van wegen den

voort-

voortgank, de ſelve lankſaam en traag toe-nemende, of voort in den beginne ſeer haaſt en ſterk ſig door het gantſche lighaam verſpreydende, gelijk wy bevonden hebben, dat in het begin van deſe ſiekte verſcheyde Kraamvrouwen maar dry-maal, twee-maal, ja eenmaal van de Suygſter geſogen zijnde, in deſe quellinge zijn gevallen; dat ſommige jonkgeborene kinderen na weynige dagen de borſten van hare moeders gebruykt hebbende, beſmet zijn geworden; dat Minnen en Kraambewaarſters na korte op-voedinge der kinderen, en ſeer weynige dienſten aan de Kraamvrouwen gedaan, het ſelve quaat ſijn onderworpen geweeſt: Maar wy willen de Soogſter-ſiekte onderſcheiden in bepaalde, en niet bepaalde, verſtaande door de bepaalde Soogſter-ſiekte de deelen door de beſmettinge eerſt aan-geraakt, en de beſmettinge in de ſelve beſloten, en tot andere deelen niet overgaande: door d'onbepaalde Soogſter ſiekte is de beſmettinge in d'eerſte aan-geraakte deelen niet beſloten, maar 't gantſche lighaam doortrekkende, en nu dit, nu dat deel, nu meerdere nu mindere deelen aangrijpende. En ſoo is 't, dat vele Kraam-vrouwen van de Soogſter, en Suyg-minnen van de beſmette kinders de beſmettinge behaalt hebbende aan hare tepels, de ſelve beſet zijn geworden met vuyle puyſten, ſeeren, en kloven, en datſe door ſweeringe zijn uyt-gegeten, het quaat evenwel door de ſweeringe met eenen ten eynde gebragt zijnde: dat verſcheyde kinders en andere Vrouwluyden de beſmette tepels getrokken hebbende, haar alleenlijk beſchadigt gebleven zijn

deelen in de mond en de kele; het gift insgelijks door d'herstellinge ende genesinge van die deelen gedempt zijnde: maar dat ook menigte van de besmette, behalven d'eerste beschadigde deelen, meer andere leden hebben verseert gekregen, het vlugtig gift 't geheele lighaam door-trekkende, en nu meerdere, nu mindere swakke deelen aan-vallende: en dat sommige het quaat behaalt hebbende door de Kraam-vrouwen en kleyne kinders te dienen en te reynigen, door 't sweet, door den omgank, juyst d'uytterste deelen van de huyt, als d'eerste aan-geraakte, niet en hebben besmet gehad, maar de selve vry-gelaten zijnde, het quaat andere inwendige deelen heeft aangetast; alsoo dat vele behalven d'eerste besmette tepels, en de gequetste deelen in de kele en den mond de neuse ook is verdorven, d'oogen zijn uyt-gesworen, en het bekkeneel tot op de vliesen der hessenen is doorknaagt; en dat eenige d'uytterste huyt door de besmettinge alder-eerst aan-geraakt niet beschadigt hebbende, geleden hebben onverdraaglijke pijne in den buyk en andere inwendige deelen, het gift altijd geschoten zijnde in de sadelijke deelen, als vliesen, beenderen, en andere klier-agtige substantien.

LVI.

Wat aangaat de teikenen in de lues venerea, die sijn veelderlei, en werden de selve by sommige Autheuren op-gehoopt, om alsoo door de menigte dese siekte bekent te maken. Maar dit is 'er af, dat vele teikenen, als vermoeitheit, slaperigheit, kortse, rouwigheit op de tonge, bleek couleur in het aangesigt, blaau-

we

we ringen om d'oogen, en andere, meer ſiekten gemein, niet en moeten genomen werden voor die van de *lues venerea*; alhoewel dat het onder-tuſſchen moeyelijk is de eige en ſekere teikenen (die ſoodanig zijn, dat, wanneerſe haar op-doen, nootſakelijk ook de ſiekte daar is) van dit quaat aan te wijſen. Niet-te-min, door dien dat in de voorſeide quellinge geen eygen en ſeker teiken kan vertoont werden, dat die ſiekte alleen ſoude toekomen, en geen andere: (al-hoe-wel *Gabriel Fallopius* op het 23. Capittel van de *Morbus Gallicus*, het in-eten der beenderen voor een ſeker en eigen teyken neemt van de leus venerea,) ſoo is men genootſaakt een vergaderinge van ſommige teikenen by te brengen, en t'onderſoeken de voor-gaande en tegenwoordige oorſaken, en die dingen die ſchadelijk en behulpig zijn, ofte de genees-middelen te ſtellen tot een bewijs van de voor-genoemde ſiekte.

LVII.

De oorſaken die voor-gegaan zijn, geven ons de kenniſſe van de lues venerea, wanneer beſmette ouders kinderen voort brengen, die in ſiekten komen te vervallen, die wederſpannig ſijn tot de gemeine genees-middelen, en van quaad-willigen aardt: wanneer kinders uitgeſonde onders geboren, en van welvarende moeders en Suig-minnen door 't ſog op-gebragt, evenwel eenige teikenen van beſmettinge, en tegenwoordige oorſaken hebben, waar doorſe door kuſſen, op-voeden, en ommegank van die gene, die beſmet ſou-

den

den zijn, het selfde quaat deelachtig werden.

LVIII.

Maar by aldien daar geen achter-dogt en is, dat ymand nog door erffenisse, nog door opvoedinge soude besmet zijn, soo moet men seer naauw letten op den tegenwoordigen stant van de siekten, en neerstig aan-merken, wat daar is voor gegaan, en wat daar in de siekte is gevolgt en tegenwoordig is: en alsoo zijn ook de teikenen van de lues venerea, anders in haar begin, anders in groeyen, en anders in haar volkomen en verouderden staat.

LIX.

De teykenen die dese siekte beteikenen te zijn in haar begin, sijn strammigheid in de leden; scherpe en dwalende pijne, nu in het hooft, nu in de necke, nu in d'armen, nu in de beenen, tegen den avond en des nachts meest quellende, en niet in de gelitten, maar in 't midden van de beenderen sig op-doende; kleine plekjes, de sproeten gelijk zijnde, somtijds root, somtijds geel, door de geheele huit verspreit; het uitvallen van den baart, van de wijn-braauwen, en 't hair des hoofts, sonder dat'er eenige swaare siekte zy voor-gegaan; ontstekinge in de mont en de kele; moeyelijkheid in het swelgen; geswellen in de liesschen; en den druipert van vuilen aardt.

LX.

De teikenen die het groeyen van dese quellinge te kennen geven, zijn puisten, rooven, en korst-achtige pokken in de nekke, agter d'oo-

d'ooren, op het hooft, in het aan-geſigt, en andere deelen des lighaams; verſweeringe van d'amandelen en 't lelletje der kele, de pijne ſig verſpreidende tot in de deelen des gehoors, en alſoo het gehoor beſchadigende; vuile ſweeren aan de heymelijke leden, en etter-achtige puiſten ontrent de voor-huit en de kroone van 't mannelijke lidt; ſcheuren, kloven, en wratten aan het fondament.

LXI.

De teykenen van de *lues venerea* die nu veroudert is, zijn kankeragtige ſweeren; knobbelen en builen op het hooft, armen, en beenen, zijnde vol taye en doorknagende ſtoffe, waar door de teere beenderen van 't gehemelte des monts, en van de neuſe, en de vaſte beenderen van den arm, van de ſchenen, en van het bekkeneel worden opgegeten tot op de vlieſen der herſſenen, en het aangeſigt door beroovinge van neuſe, kaaken, en oogen t'eenemaal mis-maakt.

LXII.

Dit is nu aan te merken, dat niet altijdt alle deſe teikenen te gelijk gevonden werden in deſe dry trappen van de lues venerea, maar dat dikwils maar eenige van deſelve de ſiekte genoegſaam te kennen geven, en dat meeſtendeel een hooft-pijne ontrent den avont en 's nacht by andere teikenen gevoegt is.

LXIII.

Tot kenniſſe van de Soogſter-ſiekte hebben wy mede te letten op d'oorſaken die voor gaan, die tegenwoordig zijn, en op die dingen die ſchadelijk en behulpig zijn; en ſoo is 't dat kinders, uit beſmette moeders geboren, en door

door haar soch op-gevoet, quellende, en de siekte sig niet genoeg uit-wendig openbarende, nog na gewoonelijke en behoorlijke geneesmiddelen luisterende, mogen gesegt worden die siekte van hare Ouders be-erft te hebben, en de selve noch deelachtig te zijn : en kinders van besmette Suyg-minnen, Baakers, en Voed-sters bestaan en op gebragt ; ook Kraam-bewaarsters en dienst-booden de siéke Kraam-vrouwen hebbende bewaart, en nog bewarende en reynigende ; en Soogsters van de besmette kinders de borsten getrokken, soo is 't (segge ik) dat die alle-gader insgelijks vervallende in een quaad-willige en tot de genesinge wederspannige siekte, en eenige teikenen van besettinge sig op-doende, met regt konnen gehouden werden het selfde quaat door mede-deilinge onderworpen te zijn.

LXIV.

Boven dese voor-gemelde oorsaken van besmettinge, sijn daar nog teikenen, waar door de Soogster-siekte kenbaar word ; en die sijn teikenen of van een beginnende, of van een toenemende, of van een volkomene, of van een verouderde Soogster-siekte.

LXV.

Als dese siekte eerst begint sig t'openbaren ; soo sijn de tepels van besmette Soogsters of kinders getrokken, peersch, bloedig, en beset met vuile puisten en seeren van seer moyelijke genesinge : de monden en andere deelen van het aangesigt van de kleine kinders en vrouw-luyden, die besmette borsten gesogen hebben, geladen met roven en blaaders van quaad-wiligen aart ; de kelen van de Kraam-

Kraam-bewaarſters, Voedſter-minnen, en Dienſt-boden ſijn ontſteken, en gevolgt met een moeyelijkheyd in het ſwelgen, en een pijne die door-trekt tot in de binnenſte deelen des gehoors.

LXVI.

Wanneer deſe quellinge groeyt en toeneemt, ſoo word het tant-vleys der beſmette kinderen allengskens opgegeten, en het ſwelgen bykans haar t'eenemaal benomen: de Kraam-vrouwen, Kraam-bewaarſters, Suigminnen, Baakers, en Dienſt-boden beginnen te lijden ſtrammigheyd en lammigheyt in de leden, groote pijne in 't hooft, in d'armen en de beenen, des avonts en 's nachts voornamentlijk, maar tegen den morgenſtont en op den dag wat af-latende. Uit-vallen van 't hayr, geſwellen in de lieſſchen, ſweeren aan d'heymelijke deelen beſchadigt hadden; maar dit is ongemeyn geweeſt.

LXVII.

De teykenen van de volkomene Soogſterſiekte zijn in de kinders verdorven tant-vleys, kancker-achtige ſweeren in de mont, het uyt-vallen der tanden, van wegen de bedervinge (caries) der kinne-bakken: in de bejaarde luyden, verſweeringe van d'amandelen en 't lelletje der kele, peerſche, platte, en drooge puiſten met af-vallende en wederom groeyende ſchelfers, verhevene puyſten en pokken in de nekke, op het hooft, in het aangeſigt, op d'armen, en andere deelen.

LXVIII.

In de verouderde Soogſter-ſiekte, even als in de lues venerea, ſijn tot teykenen ſoo in

de

de kinders, als in de volwaſſene menſchen, knobbelen en buylen op het hooft, armen, en beenen, ontſtaande uit d'ont-aarde voedende vogt der ſelver deelen, waar door vlieſen, banden, aderen, ſenuwen, en beenderen ſelfs van de mont, van de neuſe, van 't bekkeneel worden uit-gegeten, en het aangeſigt deerlijk door het uit-vallen der oogen, door 't verteeren der kaaken, door het op-eten der neuſe, miſmaakt, daar op volgen de ſtuypen, popleſien, en uit-teerende koortſen, d'ellendige menſchen ten laatſten het leven met de doodt doende verwiſſelen.

LXIX.

Gelijk wy nu geſegt hebben, dat in de lues venerea niet altijdt alle de teykens te gelijk in de dry verſcheide trappen van de ſiekte haar ſelven op-doen, alſoo is het ſelve hier ook te verſtaan, dat in de dry ofte vier verſcheide trappen van de Soogſter-ſiekte niet altoos alle de teykenen teffens werden gevonden, maar dat dikwils weynige teykens de ſiekte ten vollen bekent maken; ſijnde met de voor-genoemde teykenen gemeinlijk een hooft-pijne, tegens den avont ſich meeſt verheffende, inſgelijks vergeſelſchapt.

LXX.

Voorts, wat uyt-komſte daar te verwagten zy, ſoo van de lues venerea, als van de Soogſter-ſiekte, (naar ons gevoelen niet verre van malkanderen verſchillende) of die haaſtige of lankſame, lichte ofte moeyelijke geneſinge ſal hebben, dat is af te nemen uyt de groothcyt van de ſiekte, en uyt de krachten van de ſieken.

Hier-

LXXI.

Hieronimus Fracaſtorius in ſijn tweede Boek van de beſmettelijke ſiekte, op het elfde Capittel, aan 't einde, vermoedt, dat de ouderdom van de ſiekte aanſtaande is, en niet lange ſal aan-lopen, of de ſelve en ſal door beſmettinge niet meer konnen mede-gedeylt werden, door dien de ſtoffe van deſe ſiekte kouder, en aard-agtiger geworden zijnde, de beſmettinge minder van kragten en vermogen zy, waarom ook de ſiekte (ſegt hy) ten laatſten ſal op-houden; de ſelve wederom op-brekende, wanneer de ſelfde beginſelen en oorſaken haar ſullen op-doen. Maar dit vermoeden van *Fracaſtorius* is mis-lukt, door dien dat nog tegenwoordig de ſelfde ſiekte is in ſwank, als d'oneerlijke en vuile vermengingen nog dagelijks gepleegt worden, en andere oorſaken van beſmettinge de cativige menſchen op d'een of d'andere maniere noch al op den hals vallende.

LXXII.

By aldien dan de ſiekte vers is, en niet lange geduurt en heeft, ſoo is die ligter te geneſen, als die lange geduurt heeft en veroudert is. Daar na is de beſmettinge eerder en lichter weg te nemen uit een eenig deel, als uit meer deelen. Ten derden is de ſiekte eerder en gemakkelijker uit te roeyen uit een ſterk, als uit een ſwak menſch. Ten vierden is het met meer gevaar en ſwaarder te geneſen een die eenige voorname deelen, als herſſenen, beſchadigt heeft, als een die maar eenige ſlegte deelen, als de huit, het tant-vleys, of d'amandelen in de kele verſeert heeft. Ten vijf-

den

den vallen alle knobbels, builen, ſweeren in de mont en kele, verrottinge der beenderen heel ſwaar om te geneſen. Ten ſeſden ſijn ligter te helpen die door onkuyſch by-ſlapen en andere maniere van beſmettinge het quaat behaalt hebben, als door erffeniſſe, of door het ſog de ſiekte hebben gekregen. Ten ſevenden werden ligter geneſen die noyt voor deſen de ſiekte hebben geleden, als die meermaals het ſelfde quaat zijn onderworpen geweeſt.

LXXIII.

Wat wyders aangaat de geneſinge, die een en ſelfde is, van beide deſe ſiekten, ſoo is het, dat die gehaalt werd door een bequame maniere van leven, door de heel konſt, en door genees-middelen deſe ſiekten voornamentlijk dienſtig en eigen.

LXXIV.

De genees-middelen ſijn veelderley, en werden by de genees-meeſters overvloedigliik aan-geweſen. Ook ſoo word de maniere van geneſinge ſoo door het ſweeten, als door het quijlen verſcheiden beſchreven: want ſommige hebben door het rooken, ſommige door het ſtrijken, ſommige door het in-geven van het quik-ſilver op byſondere manieren toegemaakt, dit quaat over-wonnen. En wy inſgelijks hebben door het quik-ſilver, op een byſondere maniere toe-bereit, ſommige van deſe ſiekte in het eerſte geneſen; en dat door een ſeeker watertje, waar mede ik het ruggegraat van de ſieken alleenlijk ſeer mager dede beſtrijken, het welk de luyden tot ſweeten reagt, en eenige genas, die aan armen en benen lam waren, en krukken moeſten nemen

men en gebruiken tot haar behulp; ook velen groote verligtinge gaf, welkers hooft, armen, en beenen door onlijdelijke pijne scheenen te verteeren: soo dat ik in het begin van dese Soogster-siekte in de tseestig hebbe getelt, en dat op eenen tijdt, die dit watertje van my quamen af te halen.

LXXV.

Dit watertje nu hebbe ik (bykans na de beschrijvinge van *Beguinus*) bereyd van een once sublimaat seer sijn gewreven; *Euphorbium* of nies-kruyt twaalf greynen; Bakelaar een half once; van den alder-sterksten Brandewijn en Roose-water van elks een half pinte, digt alle gader besloten in een Distilleer-glas met een langen hals, en dry uuren eerst door een sagt vier door-weikt, en daar na een quartier-uurs op-gesoden, en voorts kout geworden zijnde seer voorsigtelijk van de poeyers afgegoten. Dit selfde watertje hebbe ik ook gebruykt, en bevonden seer dienstig te wesen tot alle pijne der leden, door koude veroorsaakt, de leden daar mede seer mager gestreken zijnde.

LXXVI.

Evenwel door dien dat eenige wederom quamen in te vallen; en ook het quaat wat verwortelt zijnde, dit watertje my niet genoegsaam de siekte dagt uyt te roeyen, soo hebbe ik willen gebruyken de gences-middelen van sommige in dese quale ervarene mannen aangewesen; als van *Pigreus* op het vierde Capittel van de besmettelijke siekten: van *Pareus* op het negende, tiende, elfde, en twaalfde Boek: van *Mercurialis* op het sesde Capittel, van het vierde Boek: van *Fallopius* op het 76.

Capittel van de *Morbus Gallicus:* van *Sennertus* op het 21. Capittel van de *lues venerea*, van *Massarias* op het sesde Boek van de *Morbus Gallicus*: van *Capivaccius* op het tiende Capittel van de *lues venerea.*

LXXVII.

Niet-te-min *Ioannes Fernelius* hout het genesen van dese siekte door het quik-silver heel schadelijk, door dien dat van hondert die door het quik-silver genesen zijn, naauwelijks een genesen blijft, en niet en komt in te storten: door dien dat die alleen het quik-silver tot de genesinge gebruyken, die geen wetenschap altoos en hebben in de genees-konst: door dien dat de genesinge door het quik-silver met seer groot perijkel van het leven geschiet, verscheyde quade toe-vallen na-laat, en de sieken uytter-maten moeyelijk valt. Maar op dese voor-werpingen antwoort *Daniel Sennertus* op het 21. Capittel van de lues venerea, dat d'ervarentheyd van geleerde Genees-meesters het tegen-deel bewijst waaragtig te zijn: dat het niet en zijn ongeleerde Mannen, die het quik-silver seer voorsigtig, bequamelijk, en voordeelig hebben gebruykt in het uyt-roeyen van dese siekte: dat de quade toe-vallen en het perijkel in de genesinge door het quik-silver komt door het qualijk bereyden van de genees-middelen, en d'ongehoorsaamheyd en on-agtsaamheyd van de sieken. Wat belangt de moeyelijkheyd, begeere die niet te verweeren, alsoo ik selfs door ervarentheid hebbe bevonden de genesinge door het quik-silver, wegen het overvloedig quijlen, de sieken lastig en moeyelijk te zijn: en daarom hebbe ik

ook

ook tot gemak van de ſieken willen uyt-ſoeken middelen, waar door ſe gemakkelijk, haaſtig, en ſonder eenig perijkel ſouden konnen geholpen werden.

LXXVIII.

Te weten, naar dat ik op verſcheide manieren door ſweeten, ſtrijken, en rooken, met het quik-ſilver bevonden te pijnelijk en t'afkeerig te zijn: ook de maniere van een tweede decoctum om door-gaans te gebruyken, en een eerſte tot het ſweeten van de genees-meeſters beſchreven, te feylbaar en t'onſeker, ſoo hebbe ik door ervarentheyd door de reden geleert, dat een eenige decoctie dienſtig was, ſoo door het ſweeten, als door het waterloſſen en den kamer-gank, de ſmette door een geduurig gebruik van de voornoemde decoctie uit het lighaam te dryven.

LXXIX.

Tot dien einde hebbe ik dan maar een decoctie laten bereiden, de tweede decoctie, *Bochetum* geſegt, en van de Medecijns voorgeſchreven in plaatſe van bier, of ligte wijn, niet willende gebruiken, alſoo de ſelfde decoctie, niet ſterker zijnde als het Bochetum, 's morgens warm gebruikt tot ſes oncen, twee halve uuren na malkanderen, het ſweet ſterk uit-dreef; de reſte van decoctie daar na alle uuren ſtaande te gebruiken. En deſe decoctie beſtaat uit ſes oncen droogen voor ſes pinten waters, geſoden tot een ſtoop; of uit negen Medicinale ponden waters, en een half pont droogen, gekookt tot verminderinge van een derde-deel.

LXXX.

De droogen nu die tot de decoctie gebruikt werden, genoegsaam bekent, en over-al in de Boeken der Medicijns aan-gewesen, als zijnde *Guajacum*, *Salsaphras*, *China*, en *Salsaparilla*; maar sy werden van my dagelijks gekookt tot het gebruik van een stoop nats, voor-al niet minder; want door de veelheydt van desen drank lossen de menschen een menigte van water, en behouden een open lijf, gaande dikwils ter stoel-gank, dry, viermaal op een dag, en quijt werdende een verbrande en swarte stoffe, soo dat door behulp van den drank geen purgatien van noode zijn: of soo het gebuurt (het welk selden is) dat de menschen wat hartlyviger zijn, soo werdt nu en dan niet meer als een half once Senebladeren of Jalappe met een greepje Anijs zaat op het laatste van de decoctie te weiken gestelt.

LXXXI.

En dese droogen werden aldermeest van gebruykt, de *Salsaparilla* tot vier oncen, en de *China* tot twee oncen; die laat ik weiken sestien uuren in een digt-toe-gesloten vat op een lagt vier in drie kannen waters, die ik daar na met twee oncen gescherfde Corenthen, en een half once soet-hout, op het alder-laatste by-gedaan, laat versieden op een stoop, die dagelijks van de sieken moet genuttigt werden.

De *Salsaparilla* nu moet heel vers en meelagtig zijn, en de *China* vast en swaar, die heel dunne moet gesneden werden, en *Salsaparilla* in vieren door-gespleten, en in lange stik-

ſtikjes verdeylt, die beyde naar het weiken van ſeſtien uuren moeten in een dikken linnen doek, of ſchoonen wollen lap te dege geklopt en geſtooren werden, op dat alſoo de meelagtige ſubſtantie, waar in de kragt beſtaat van deſe beyde droogen, na behooren door het kooken mag uit-gehaalt werden. En deſe maniere hebbe ik in 't werk geſtelt in de verouderde ſiekte; anders is het genoeg, dat in de verſche ſiekte, die Medicamenten alleen geweikt werden, en voorts op-gekookt.

LXXXIII

Guajacum en *Salſaphras* hebbe ik inſgeliks op de ſelve maniere gebruikt, en bevonden haar werk even trouwelijk te doen, als hare met-geſellen: evenwel ſoo hebbe ik meeſt gebruikt de *Salſaparilla*, als zijnde ſeer gematigt, en daar-en-boven voedſaam, ſomtijds wat *China* daar by doende, ſomtijds wat *Salſaphras*, en ſomtijds wat *Guajacum*, naar de geſtalteniſſe van de ſieken, die heet en droog zijnde van natuuren, alleen de *Salſaparilla* begeeren, en koud en vogtig, de Guajacum, of *Salſaphras* vermengt wel willen lijden.

LXXXIV.

Deſe decoctie kome ik te gebruyken na een ſagte purgatie van anderhalf once *Manna*, en een loot *Diapheniçum*, of Conſerve van dayen, gebrooken en gemengt in een kroes warm bier. En daags daar aan een once bloets vijf ſes af-getrokken zijnde, ſoo moeten de ſieken de twee eerſte dagen een kanne van de decoctie drinken, en dan voorts alle dage een ſtoop, naar de dagen die de Mane houd in ſijn ommeloop; ten zy dat de ſiekte veroudert zy; want

alsdan moet de decoctie gebruykt werden, tot dat geen buylen, sweeren, of pokken sig openbaren.

LXXXV.

Voorts soo dienen die sterk zijn, en een verouderde siekte hebben, een-maal daags tot twintig toe te sweeten ander-half uur, en naar het sweeten te dege zijn gewreven en afgedroogt: maar die swak zijn konnen sonder sweeten, alleen door het dagelijks gebruyk van een stoop nats geholpen werden. In een versche siekte kan insgelijks de siekte uytgeroeyt werden sonder sweeten, door vijftien of twintig dagelijksche decoctien. De kleyne kindertjes ook, dien het onmogelijk is, soo veel dranks geduurig te gebruyken, werden genesen door het in-nemen van de swaarte van een Fransche kroone *Salsaparilla* twee dry-maal daags in haar pap geroert.

LXXXVI.

Nu soo wert'er vereyscht, dat ten tijde van de genesinge, de sieken haar onthouden in een plaatse beschut van de wind en de koude, ende geduurig met matig vier beschermt en doorwarmt: en daar na tot haar voorige gesontheyd gekomen zijnde, twee kannen nats voor de twee laatste dagen komen te gebruyken, haar allengskens tot d'oude maniere van leven begevende, en eerst van d'een kamer in d'ander binnens huys, en daar na met aan-genaam weder buytens huys haar vermakende.

LXXXVII.

Uyt de heel-konst is niet te halen dan het Ader-laten; ten zy daar sweeren zijn en buylen, die alsdan seer voorsigtelijk moeten gehan-

handelt werden, door dien dat ik door het openen van de buylen hebbe bemerkt de quaad-willige ſtoffe meer ontſteeken te zijn, en de beenderen door-knaagt. Soo is het dan dienſtiger, by aldien de voor-geſeyde toevallen niet ſwaar en vallen, de ſelve nog te ſtrijken, nog yet wats van buyten daar op te leggen, maar te wagten tot datſe, de wortel van het quaat uyt-geroeyt zijnde, van ſelfs verdroogen. By aldien ſe evenwel haar verſpreyden en dieper in-trekken, ſoo konnenſe twee dry-maal daags gewaſſen werden met het Aqua divina Fernelij, en door een Cattoentje of wieke in het ſelfde water gedopt, gemeeſtert en geneſen.

LXXXVIII.

Wat aangaat ten laatſten de maniere van leven, ſoo moet die heel ſcherp, droog, en weynig zijn, door dien dat boven d'overvloedigen drank de mage met vogtig eten te meer niet moet werden belaſt. En ſoo laat ook de ſpijſe eer gebraden als geſoden zijn, altijd ſeer weynig, de kragten wel niet vermeerderende, nogtans de ſelve niet latende verminderen. Van bier of wijn te drinken moeter gewagt werden, ſoo men eenige geneſinge wilt bekomen. En men moet niet vreeſen, dat door de lankduurige ſiekte het lighaam met ſoodanige maniere van leven ſoude kragteloos werden, of vervallen in een uyt-teeringe; want wy hebben bevonden dat vele magere en ſchrale, in de geneſinge ſelfs, zijn vet geworden en wel-varende.

LXXXIX.

Hoe dat men voorts ſomtijts eenige moeye-

lij-

lijke toe-vallen sal te moete gaan ende genesen, is overvloedig aan-gewesen by de voor-genoemde Meesters.

EYNDE.

RE-

REGISTER

der

Voornaamste saken in dit Boek begrepen.

A.

ADem *Stinkende.* 129, 137
Antimonie, gebruik. 150, 309
Aqua Calcis *gebruik.* 80
Aqua Mercurii Fumigans. 164
Aqua Quercetani. 46
Arcanum *tegens de* Gonorhœa. 63

B.

BArdana *Beschreven.* 183
Been-vretingen. 129, 219, 243
Beesjes in't saad. 20
Bekkeneels opvretingen. 129
Besmettelijkheids oorsaak. 9
Bloed of het aangroeit. 37, 40
Bolligheid des aangesigts. 128, 132
Brandende pis. 22
Bubo Venereus. 111, 229

C.

CAmphers *kragt.* 78
Caries Ossium. 219
Caries, *hoe te genesen.* 166
Caruncula. 94, 343

Chi-

China, wortel, beſchreven. 168
Condyloma. 123
Cordeé. 66,73

D.

Dleet. 296
Droefgeeſtigheid. 132
Druipert. 21,30,50,51,53,54,55,&c. 236,347

E.

Elephants ſiekte. 7

F.

Ficus. 123

G.

Angræna. 248.
Gonorrhœa ſimplex. 21
——— Virulenta. 21,50 &c. 236,347
Guajacum *beſchreven.* 174
Gummata. 381

H.

Airs uitvallen. 129,136,247
Hernia Veneris. 103

I.

Inſtrument om te ſweeten. 142,143,144

REGISTER.

K.

Kalk-builen. 129,138
Kankers aan de roede. 66,231
Klap-ooren. 111-220,256
Klieren hoe die gemaakt sijn. 111
Klissen. 183

L.

Loomigheid in't gaan. 128,129
Lues Venerea. 337
Marisca. 123

M.

Mercurius Præcipitatus. 269
——— Dulcis. 269
——— Sublimatus. 269,304
Mineraal-waters schadelijkheid. 353

N.

Neus-druipen. 129,138
——— *invallen.* 129,138

O.

Oleum Guajaci. 179

P.

Peperkoorn. 249
Petasitis, *kragt.* 183

Phlegmagoga. 298
Pis die brandend is. 22
Pis dryvende dingen. 43.
Pokjes en maſelen onderſcheid. 249
Pokſweren. 135,184.
Pokken en verſcheide toevallen. 127,215.
Pokken, haar oorſprong. 1,116,337,373
——— *by ouds bekend.* 6
——— *door byſlapen.* 9
——— *aangeborentheid.* 11
——— *door ſuigen.* 12
——— *ſpeekſel.* 14
——— *door een glas wijn.* 15.
——— *door ſoenen.* 15
——— *door ſweeten.* 15
——— *vroed-vrouwen.* 15
——— *door lepelkoſt.* 16
——— *bakkers.* 16
——— *voortbrenginge.* 17.
——— *oorſaak is ſuur.* 18
——— *geneſinge.* 357
Poolſe vlegt. 137
Puiſten. 129
Puisjes. 128,132
Pulpa colocynthidis. 299
Purgeren, wat nut. 40,292
Pijne in de ledematen. 128
——— *in't hooſt.* 129,133
Pypjen van Silver in de caruncula. 95
Pyp van gewaſt linnen. 96
Pyp van loot. 96

REGISTER.

Q

Quik-silvers, werkinge. 160,262
Quylen. 152,262,357
Quyl-gordels. 315

R.

Resina Guajaci. 178
Ringen om de oogen. 128,132
Roede, ontstekinge. 66
Rooken met quik. 153

S.

Salivatie. 313
Salsa parilla, *beschreven.* 171
Sand-kloot. 103
Sassaphras, *beschreven.* 181,380
Scirrhus. 257
Sjankers. 66.
Siekten komen uit verstoppingen voort. 39
Soogster siekte tot Middelborg. 402
Spaanse kraag. 66
Spirituosa Volatilia. 173
Spiritus Matricalis. 107
——— Guajaci. 179
Sterrekijkers onnut. 5
Stinkende adem. 137
Strykade met quik. 155
Suur temperende middelen. 44
Sweren aan verscheide deelen. 129
Sweertjes. 128
Sweeten, nut. 292

REGI

T.

TEsticulus Venereus.
Thee, beſchreven.
Tincturæ Aromaticæ.
Tophi.

V

V*Enus kloot.*
Verhemelte des mond invallen.
Vermoeitheid.
Vleis hoe het groeit.
Vlekken.
Vomitoria.
Voorhuids ontſtekinge.
Vreesagtigheid een toeval der Pokken.

W.

W*Rattèn in d'ulceratien.*
——— *aan't ſondament en ſchaamdeelen.* 12
22

Z.

Z*Aad-loop.* 21,50 &c.

EINDE.

